

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

CONTINUTUL NUMĂRULUI

1. ...

2. ...

3. ...

4. ...

5. ...

6. ...

7. ...

8. ...

9. ...

10. ...

11. ...

12. ...

13. ...

14. ...

15. ...

16. ...

17. ...

18. ...

19. ...

20. ...

21. ...

22. ...

23. ...

24. ...

25. ...

26. ...

27. ...

28. ...

29. ...

30. ...

31. ...

32. ...

33. ...

34. ...

35. ...

36. ...

37. ...

38. ...

39. ...

40. ...

41. ...

42. ...

43. ...

44. ...

45. ...

46. ...

47. ...

48. ...

49. ...

50. ...

51. ...

52. ...

53. ...

54. ...

55. ...

56. ...

57. ...

58. ...

59. ...

60. ...

61. ...

62. ...

63. ...

64. ...

65. ...

66. ...

67. ...

68. ...

69. ...

70. ...

71. ...

72. ...

73. ...

74. ...

75. ...

76. ...

77. ...

78. ...

79. ...

80. ...

81. ...

82. ...

83. ...

84. ...

85. ...

86. ...

87. ...

88. ...

89. ...

90. ...

91. ...

92. ...

93. ...

94. ...

95. ...

96. ...

97. ...

98. ...

99. ...

100. ...

ANUL XVI — 1963

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

5

ANUL XVI

1963

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII“ – REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA; M. BERZA, T. BUGNARIU, V. MACIU, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.; L. BÁNYAI; V. CHERESTEȘIU; TITU GEORGESCU; V. POPOVICI.

Redacția: București, B-dul Aviatorilor nr. 1

Telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

S U M A R

STUDII	<u>Pag.</u>
VASILE MACIU, Activitatea istoriografică a lui B. P. Hasdeu	1021
I. FELEA, 70 de ani de la crearea P.S.D.M.R.	1035
FR. PALL, Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448	1049
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
E. MĂNGUȚ, Frontul Unic Muncitoresc, temelia reorganizării mișcării sindicale după 23 August 1944	1073
M. IOSA și AN. IORDACHE, Noi date documentare în legătură cu greva generală de la Galați din iunie 1907	1091
A. V. BOLDUR, Cronica slavo-moldovenească din cuprinsul Letopisei ruse Voskresenski	1099
C. CIHODARU, Precizări necesare în legătură cu datarea valului de piatră din Dobrogea și însemnările toparhului bizantin	1123
STUDII DOCUMENTARE	
Cercetarea istoriei orașului București în anii puterii populare (P. Cernovodeanu, Ioana și P. I. Panait)	1137
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Ședința festivă cu prilejul aniversării a 15 ani de existență a Academiei R. P. R. (P. Oprescu); Colocviul internațional de demografie istorică de la Liège (Belgia) (E. Lazea); Cronică	1151
RECENZII	
* * * <i>Documente privind istoria României. Colecția Endoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă, vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770—1796) din „Arhiva politică externă a Rusiei“</i> Moscova. Sub îngrijirea acad. A. Oțetea, Edit. Acad. R.P.R., 1962, 811 p. (C. Serban)	1157
* * * <i>Z najnowszych dziejów Polski 1939 — 1947</i> (Din istoria contemporană a Poloniei 1939 — 1947), Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, Varșovia, 1963, 452 p. (M. Moldoveanu)	1161
B. T. GORIANOV, <i>Позднеславянтийский феодализм</i> , Edit. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 502 p. (<i>Fl. Constantiniu</i>)	1167
L. S. STAVRIANOS, <i>The Balkans since 1453</i> , Holt, Rinehart and Vinston, New York, 1961, XXII+970 p. (<i>R. Constantinescu</i>)	1170

„Вопросы Истории”, nr. 1—12/1962 (N. Copoiu)	1177
„Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, Berlin, Rütten & Loening, an X (1962), nr. 1—8 (L. P. Marcu)	1181
„The English Historical Review”, Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVII, 1962, nr. 302—305 (S. Columbeanu)	1185

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României.** — GH. ȚUȚUI, M. POPA, *Hohenzollernii în România*, Edit. politică, București, 1962, 96 p. (I.A.); LIVIU BOTEZAN, *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din România în anul 1862*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, fasciculus I, 1961, Historia, Cluj, p. 107—136 (E.N.-M.). **Istoria universală.** — E. P. PODIAPOLSKAIA, *Восстание Булавина 1707—1709*, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 213 p. + 1 h. + 1 pl. (C.Ș.); BÓRJE KNÓS, *Une version grecque de l'histoire du faux Démétrius, tsar de la Russie*. Extras din Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος, vol. XVI (1962), p. 223—266 (Gh.C.); L. HOLOTIK, *Memorandum slovenského národa z roku 1861* (Memorandumul poporului slovac din anul 1861), în „Historický časopis”, Bratislava, XI, 1963, nr. 1, p. 3—30 (Tr.I.-N.); * * * *Matricularum Regni Poloniae Summaria ex cussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*. Contextuerunt Josephus Plocha, Antonius Rybarski, Irena Suikowska, moderante Jacobo Sawicki. Pars V: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548—1572)*. Volumen 2. *Acta Vicecancellariorum 1548—1572*, Varşovia, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, XVI + 386 p. (Directio Generalis Archivorum Status) (Ș.P.); * * * *Турски извори за ајдутство и арамуство во Македонија (1650—1700)* (Izvoare turcești privind mișcarea de haiduci și aramii în Macedonia), Institutul de istorie națională, Scoopie, 1961, 140 p. (S.I.); FRANÇOIS L. GANSHOF, *Recherche sur le lien juridique qui unissait les chefs de la première Croisade à l'empereur byzantin*, în *Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire et d'archéologie de Genève*, t. XL (Mélanges Paul—E. Martin, 1961, p. 48—63) (Fl.C.); JOSEPH FAYET, *La Révolution française et la science 1789—1795*, Paris, Marcel Rivière, 1960, 498 p. (S.C.). **Bizantinologie.** — DIMITRIOS S. GHINIS, *Κείμενα βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας* (Texte de drept bizantin și postbizantin în manuscrisele din Grecia), Atena, 1963, 47 p. (Gh.C.); PAN I. ZEPOS, *Παλληκαριατικὸν ἦ Ἀγριλικὸν*, în „Πελοποννησιακά”, V (1962), Atena, Tipografia Spiropoulos. p. 321—347 (Gh.C.); JOHANNES KARAYAN-NOPULOS, *Über die vermeintliche Reformtätigkeit des Kaisers Heraklios*, în „Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft”, X (1961), p. 53—72 (E.Fr.); P. TIVČEV, *Sur les cités byzantines au Xe—XIIe siècles*, în „Byzantinobulgarica”, I, Sofia, 1962, p. 145—182 (E.Fr.). **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.** — * * * *Археογραφический ежегодник за 1960 год*, Edit. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 503 p. (A.C.): * * * *Repertorium fontium historiae Medii Aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum a pluribus nationibus emendatum et auctum*, I, *Series collectionum*, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1962, XVIII + 819 p. (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Unione internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma) (Ș.P.) 1193

ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A LUI B. P. HASDEU*

DE

VASILE MACIU

În epoca revoluției din 1848, istoriografia română, în special prin lucrările lui Mihail Kogălniceanu și mai ales prin acelea ale lui Nicolae Bălcescu, a dat o contribuție importantă în lupta pentru înlăturarea orînduirii feudale și pentru unitatea și independența poporului român.

Dezvoltarea luptei pentru Unire în anii 1855—1859 și reformele burgheze din timpul lui Cuza deschideau noi perspective istoriografiei românești, trezeau interesul pentru studiul istoriei ca instrument de luptă pentru progres și atrăgeau noi forțe în domeniul cercetării istoriografice, un exemplu strălucit fiind acela al lui B. P. Hasdeu. Stabilit în Moldova în 1857, foarte tânăr, acesta s-a angajat curînd în lupta pentru Unire și pentru progres, manifestîndu-se ca publicist, literat și filolog — mai tîrziu și ca economist — dar în primul rînd ca istoric, istoria formînd centrul întregii sale activități științifice.

Cunoscător al mai multor limbi, în special al limbilor slave, avînd bogate cunoștințe de istorie și însușindu-și de tînră metoda tehnico-științifică de editare a izvoarelor medievale, B. P. Hasdeu a început curînd cu o perseverență rară o bogată activitate de cercetare în domeniul istoriei. El era pregătit pentru această operă de însuși mediul familial de care de abia se desprinsese. Tatăl său, Alexandru Hasdeu, el însuși poliglot și un cercetător al trecutului poporului român, a avut asupra lui o influență binefăcătoare, care nu poate fi contestată, B. P. Hasdeu recunoscîndu-l ca „magistru în știința istorică. . .”¹ Într-un articol biografic, intitulat *Alexandru Petriceicu Hasdeu*², Iosif Vulcan menționează studiile de drept ale lui

* Comunicarea expusă la Academia Republicii Populare Romne în cadrul ședinței festive consacrate comemorării lui Bogdan Petriceicu Hasdeu la 5 iulie 1963.

¹ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor. Pămîntul Țării Românești*, vol. I, *Întinderea teritorială*. — *Nomenclatura*. — *Aciunea naturii*, ed. a II-a, București, 1875, p. V.

² Iosif Vulcan, *Alexandru Petriceicu Hasdeu*, în *Columna lui Traian*, București, II (1871), nr. 16/78 din 19 aprilie.

Alexandru Hasdeu la universitățile din Harkov, Lwow și München, lucrările lui privind istoria poporului român, pe cele literare și filozofice, și atrage atenția asupra numeroaselor limbi pe care le cunoștea — limbile clasice (greaca și latina), germana și franceza, mediobulgara („slavona antică”), polona, rusa, ceha, italiana și spaniola. Sprijinitor al luptei poporului român pentru unitate și independență, Alexandru Hasdeu a fost ales în 1867 membru al *Societății Academice Române*.

Spirit înaintat, B. P. Hasdeu scria la 29 ianuarie 1859 în gazeta *Romania*, pe care începuse s-o editeze cu câteva luni mai înainte la Iași, că „... omul propășește-n tot minutul cătr-un fiitor de ce-n ce mai bun, mai frumos, mai adevărat și mai folositor. . .”¹. Aprecia apoi pe continuatorii lui Hegel—Feuerbach, Auguste Comte, Carlyle^{1a}, Emerson „și alții” — pentru că au dezvoltat principiul hegelian, după care Dumnezeu „își află conștiința-ntru omul”, ei pătrunzând „chiar însuși izvorul progresului”². Terminînd, B.P.Hasdeu conchidea: „1. Un om lucrînd împotriva progresului nu este un om al secolului nostru. 2. Un om lucrînd împotriva progresului se leapădă chiar de firea sa de om”³.

În activitatea sa de istoriograf, B. P. Hasdeu a simțit necesitatea organizării materialelor pe baza unei concepții filozofice, din care cauză a studiat mereu lucrări de filozofie, de economie politică și de biologie, însușindu-și bogate cunoștințe. În prefața la ediția a II-a a vol. I al *Istoriei critice a romînilor*, el contestă „că poate fi cineva istoric în lipsă de orice studiu preparatoriu în științele biologice și sociologice. . .”⁴. Deși a dat uneori precumpănire elementelor de gîndire materialistă — în special celor luate din lucrările lui Ch. Darwin — el n-a reușit să se desprindă de idealism care, către sfîrșitul vieții lui, l-a dominat. În 1873, cînd limitele burgheze ale gîndirii sale începeau să se manifeste tot mai accentuat, el se apăra de învinovățirea c-ar aparține „așa numitei școale pozitivistice din Franța. . .” și susținea, eclectic — dar dînd întîietate materialismului! — că „Un pozitivism bazat pe istorie trebuie să fie materialist, spiritualist și deist totodată”⁵. Cu tot eclecticismul său declarat, B. P. Hasdeu n-a fost un spirit religios. În lucrarea sa *Istoria toleranței religioase în Romînia*, apărută în 1868, afirma cu mîndrie că „din toate popoarele creștine, numai și numai romîni, din momentul de cînd apar pe scena istoriei ca o naționalitate separată și pînă la ora de astăzi, n-au dat naștere nici unui sfînt”⁶. Împletind materialismul naturalist cu idealismul, el a devenit mai tîrziu adeptul evoluționismului lui Herbert Spencer, căruiu i-a dedicat în 1875 vol. II al *Istoriei critice a romînilor*.

¹ [B. P. Hasdeu], *Mandatele-nperative-n privirea propășirii*, în *Romania*, *Karindarul*, Iași, I (1859), nr. 2, din 29 ianuarie, p. 13.

^{1a} În text: Carlisle.

² *Ibidem*, p. 13.

³ *Ibidem*, p. 14.

⁴ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Romnilor. Pămîntul Țării Romnești*, vol. I, *Întinderea teritorială. — Nomenclatura. — Acțiunea naturii*, ed. a II-a, București, 1875, p. XI.

⁵ *Idem*, *Materia, spiritul și divinitatea. Pozitivism istoric*, în *Columna lui Traian*, București, IV (1873), nr. 8 din 1 iunie.

⁶ *Idem*, *Istoria toleranței religioase în Romnia*, ed. a II-a revăzută și adausă, București, 1868, p. 16.

Ca student la universitatea din Harkov, B. P. Hasdeu a fost influențat de ideile democraților revoluționari ruși, îmbrățișate atunci în doze diferite de majoritatea tinerilor intelectuali din Rusia. Stabilît la Iași, el a sprijinit cîtva timp lupta lui M. Kogălniceanu pentru împrăștierea țărănilor, însușindu-și totodată unele din ideile lui Simion Bărnuțiu, care, profesor la Facultatea de drept din Iași, exercita o puternică influență asupra tinerilor intelectuali moldoveni. Păreră că țărăni formau majoritatea poporului român, republicanismul, lupta contra domnului străin, militarea pentru eliberarea Transilvaniei, toate acestea proveneau în bună parte de la Simion Bărnuțiu. Comentînd o lucrare a acestuia, în 1870 B. P. Hasdeu aproba teza bărnuțiană despre conducerea statului, scriînd, „O domnie romînească și electivă, bunăoară pe trei ani, este singura legitimă”¹. Nereușind să-și impună vederile sale politice, după 1874 și-a consacrat cea mai mare parte din timp muncii științifice și n-a mai militat în viața politică decît în mică măsură pentru realizarea acestor idei, care i-au servit însă și mai departe în orientarea lucrărilor sale de istorie.

Cîtva timp judecător la Cahul, apoi profesor de istorie și statistică la Colegiul superior din Iași și bibliotecar al Universității ieșene, avînd numeroase misiuni de cercetare în străinătate cu începere din 1861, încă din tinerețe B. P. Hasdeu a fost preocupat de a-și preciza metoda de cercetare în istorie, fără de care își dădea seama că nu putea deveni un adevărat istoric. După ce în articolul program, intitulat *Istoria*, al revistei *Foiața de istorie și literatură*², pe care a început s-o editeze la 1 martie 1860 la Iași, atrăgea atenția că „o istorie romînă...” „rămîne una din *pia desideria* ale științei și ale națiunii”. B. P. Hasdeu dădea o interesantă definiție a istoriei: „Istoria este criteriul legilor nașterii, creșterii, dezvoltării, slăvirii, peirii și renașterii a popoarelor, în spațiu și în timp...” „întru neconținutul progres al omeniei...”³. Prin faptul că recunoștea legitimitatea apariției și a dezvoltării societății omenești pe calea progresului, definiția dată de B. P. Hasdeu se apropie de concepția științifică a istoriei, rămînînd totuși o definiție idealistă. Trezînd la expunerea metodei de lucru în istoriografie, tînărul istoric arăta că în elaborarea unei lucrări de istorie „sînt trei operațiuni succesive și neînălțurate: culegerea datelor, dislușirea lor în parte și, în fine, clădirea edificiului”⁴.

Fiînd încă de la începutul activității sale istoriografice un priceput și perseverent editor de izvoare medievale, B. P. Hasdeu a schițat în 1865 în prefața colecției de documente *Archiva istorică a României*, pe care a editat-o, următoarele reguli pentru publicarea izvoarelor. Spre a se corecta „poveștile” și „a astupa” lacunele istoriei romîne „se cere un studiu bazat pe documente, iar de loc compilațiuni”⁵. În acest scop, va publica documentele vechi interne, rămase pînă atunci, „apăsate sub obrocul monastirilor și al familiilor particulare”⁶. Vor fi cuprinse toate epocile istorice — pînă

¹ [B. P. Hasdeu], Editorialul nr. 13 din 16 aprilie 1870 al revistei *Columna lui Traian*.

² B. P. Hasdeu, *Istoria* în *Foiața de istorie și literatură*, Iași nr. 1 din martie 1860.

³ *Ibidem*, coloana 1.

⁴ *Ibidem*, coloana 2.

⁵ *Archiva istorică a României*, Tomul I, partea I-a, București, 1865, p. IV.

⁶ *Ibidem*.

la 1800 — și toate aspectele : politic, social, juridic, administrativ, militar, comercial, topografic, cronologic, lingvistic, biografic, heraldic, etnografic, literar, artistic¹. Fără să distingă deosebirea de esență dintre aspectele laturii social-economice și cele suprastructurale și fără să stabilească o ierarhie a lor, înșirind la întâmplare numeroase aspecte ale dezvoltării societății omenеști, eruditul istoric cuprindea totuși întreaga viață socială.

Continuînd a fi preocupat să utilizeze o cît mai bună metodă de lucru întrucît istoria este, după părerea sa „cea mai grea din toate științele”², în prefața *Istoriei critice a romînilor din ambele Dacie în secolul XIV*, B. P. Hasdeu a schițat și regulile de lucru tehnico-științifice în cercetarea istoriei pe care le-ar fi respectat el însuși la elaborarea acestei lucrări. Istoricul, cerea el, să nu-și întemeieze „aserțiunile decît numai pe date sincrone evenimentelor”³; pentru dovedirea adevărului, nu e suficient un singur izvor, dacă acesta nu e susținut printr-o „serie de mai multe considerațiuni”⁴. O mărturie posterioară evenimentului relatat capătă caracterul de izvor numai „dacă se poate demonstra cum că autorul fusese foarte apropiat de loc și de timp, sau cel puțin va fi avut la dispozițiune niște adevărate sorginți în virtutea cărora se rostește”⁵. Să nu se citeze ceea ce nu s-a citit; în cazul că se împrumută de aiurea „vr-o citațiune, să nu se uite modestul *apud*, pentru a se ști : pe responsabilitatea cui se vorbește”⁶. În afară de izvoarele certe „nu există nicio autoritate în istorie, și cu atît mai puțin nicio nefalibilitate”⁷. Izvorul trebuie folosit „în text și context, cunoscîndu-se într-un mod filologic limba originalului”⁸. Nu-i permis să se sacrifice adevărul trecătorului interes, de orice natură ar fi, „căci falsificîndu-se o singură verigă nu vom mai putea înțelege totalitatea catenei”⁹. Patriotismul provincial și exagerarea ucid știința¹⁰. Ceea ce-i comun întregii naturi umane, „formînd o nestrămutată lege universală”, se aplică în toate cazurile concrete, suplinind chiar lipsa izvoarelor¹¹. Bazîndu-se pe locul acordat istoriei în clasificarea pozitivistă a științelor, B. P. Hasdeu afirmă că „Nu este nici o ramură a cunoștințelor, care să nu poată răspîndi citeodată pe neașteptate o vie rază de lumină asupra unei cestiuni istorice”¹².

Tot în cadrul preocupărilor sale de metodă, B. P. Hasdeu a publicat în 1878, la cererea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, o *Programă* pe baza căreia învățătorii, revizorii școlari ș. a. urmau să culeagă obiceiurile juridice ale poporului romîn¹³. În *Programă* remarcă importanța

¹ Arhiva istorică a României, Tomul I, partea I-a, București, 1865, p. III.

² B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor. Pămîntul Țării Romnești*, vol. I, Ediția a II-a, București, 1875, p. X.

³ *Idem, Istoria critică a romînilor din ambele Dacie în secolul XIV*, Tom. I, vol. I, București, M.D. CCCLXXIII, p. II.

⁴ *Ibidem*, p. II.

⁵ *Ibidem*, p. II—III.

⁶ *Ibidem*, p. III.

⁷ *Ibidem*, p. III.

⁸ *Ibidem*, p. III.

⁹ *Ibidem*, p. III.

¹⁰ *Ibidem*, p. III.

¹¹ *Ibidem*, p. III.

¹² *Ibidem*, p. III.

¹³ B. P. Hasdeu, *Obiceiurile juridice ale poporului romîn. Programă de ...* București, 1878.

acordată de Jacob Grimm, în lucrarea *Deutsche Rechtsaltertümer*¹ ... obiceiurilor juridice ale poporului de jos pentru a se putea aprofunda originile Dreptului în genere și caracterul propriu al unei națiuni în specie..."² și-și însușea metoda de adunare a obiceiurilor juridice populare pe bază de chestionar, utilizată de dalmatul V. Bogisich, profesor de istoria legislațiilor slave de la Universitatea din Odesa, și de alți cercetători din Rusia³.

Recomandări metodice — „reguli teoretice” de analiză — a făcut B. P. Hasdeu și în privința studierii critice a diferitelor lucrări de istorie în volumul apărut în 1864 cu titlul *Studii critice asupra istoriei române. Cîteva analize literare externe. Raicevich, Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn*⁴. El cerea să se prezinte date biografice privind autorul lucrării analizate, să se arate scopul și mijloacele autorului și părerile altor autori despre el; să se noteze sau corecteze erorile autorilor care „n-au înțeles sau n-au citit cu destulă atențiune cartea, pusă pe tapet”⁵. Să se extragă pasagiile cele mai importante privitoare la istoria română sau folosite „pentru cunoașterea manierei autorului”⁶. Să se desfășoare „toate împregiurările, cari servesc a scuza sau acuza neajunsurile scrierei”⁷.

Prin definiția dată istoriei și mai cu seamă prin regulile de lucru stabilite B.P. Hasdeu a contribuit la dezvoltarea nivelului tehnic-științific al istoriografiei românești și a format pe drept cuvînt o școală nouă, în special în domeniul publicării izvoarelor.

Avînd o metodă de lucru superioară celei utilizate de înaintașii săi și posibilitatea de a studia în original izvoarele și lucrările scrise în mai multe limbi străine, fiind totodată dotat cu o mare putere de muncă și însufletit de o vie pasiune pentru studiul istoriei, B. P. Hasdeu a desfășurat mai mult de patru decenii o bogată activitate istoriografică.

Încă din primul număr al gazetei *Romania*, apărut la 18 noiembrie 1858, el a conceput să publice un studiu deosebit de valoros intitulat *Despre Io în titlul domnilor romîni ai Moldo-Valahiei și ai Bulgariei. Cercetare filologică și diplomatică*⁸. În acest studiu în care se susține cu dreptate că Io este „o prescurtare din numele Ioan, Ioannes”, tînărul autor a dovedit o mare erudiție și un spirit ascuțit în cercetarea numeroaselor izvoare utilizate.

În aceeași gazetă a publicat în 1859 studiile *Vechile așezări romîne din Lodomiria și Craiul Marco-n Țara romîna. Cînticel bulgar*. La rubrica *Arheografie* a comentat *Uricele aflătoare la Șfetigora*, iar la rubrica *Diplomatica*, *O carte de giudecată de la mitropolitul Varlaam din 1646*. După dispariția gazetei *Romania*, tînărul erudit își continua bogata și variata sa activitate istoriografică în revista *Focea de storia romîna*, editată de el

¹ B. P. Hasdeu a utilizat ediția din 1858 din Göttingen.

² B. P. Hasdeu, *Obiceiurile ...*, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ B. P. Hasdeu, *Studii critice asupra istoriei romîne. Cîteva analize literare externe. Raicevich, Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn*, București, MDCCCLXIV.

⁵ *Ibidem*, p. II.

⁶ *Ibidem*, p. II—III.

⁷ *Ibidem*, p. III.

⁸ B. P. Hasdeu, *Despre Io în titlul domnilor romîni [ai] Moldo-Valahiei și ai Bulgariei. Cercetare filologică și diplomatică*, în *Romania*, Iași, I (1858), nr. 1 din 18 noiembrie, continuare în nr. 2—4 din 1858.

la Iași în 1859, publicînd aici studii, documente interne și externe analizate paleografic, filologic și juridic, dîndu-se, cînd era posibil, și biografia gramaticului.

În 1860 *Foaea de storia romîndă* a fost înlocuită cu o nouă revistă, *Foița de istorie și literatură*, redactată tot de B. P. Hasdeu, de asemenea la Iași, publicație în care se continua cu îndrăzneală activitatea istoriografică începută cu doi ani înainte. În articolul editorial *Istoria*, menționat, se arată că în domeniul istoriei „nu ni lipsesc oarecari începuturi, însă ele sînt fără legătură, încît critica cea isteată și geniul cel mai pătrunzătoriu n-ar fi în stare să le strîngă în un lanț”¹. Probleme obscure ale istoriei poporului romîn, spunea el, nu pot fi încă rezolvate. Nu se poate răspunde la întrebările: Cine au fost dacii? Cum s-au strecurat romîinii prin „înfrurirea” evului mediu? Din ce cauză au emigrat romîinii? „Cînd și sub cine statornicitu-s-au țările noastre?”². Scopul revistei era să publice izvoare privind istoria romîinilor și să le supună criticii, pentru ca „să poată pregăti calea unei istorii romîne întru carea am vîdea schimbăciosul tablou al vieții noastre naționale în o armonioasă legătură cu vieța omenității”³.

Chiar din primul număr al *Foiței de istorie și literatură*, B. P. Hasdeu a început să publice izvoare despre Ion Vodă cel Cumplit sub titlul *Ivonia cel viteaz (Fragment din analele căzăcești a lui Leonțiu Bobolinski)*, pregătind astfel materiale pentru viitoarea sa monografie închinată eroului domnitor din sec. al XVI-lea, trădat de boieri. Curînd, în numerele 2, 3, 4 și 5 ale *Foiței*, se avînta pe terenul nesigur al problemelor obscure, publicînd un lung studiu intitulat *Perit-au dacii?*, în care combătea afirmațiile Școlii ardelenene după care dacii ar fi pierit cu toții, iar romîinii s-ar trage numai din coloniștii romani. Susținînd persistența dacilor în Dacia romană, declara că el se va încrede numai în „mărturisirile scriitorilor contîmporeni cuceririi Daciei”⁴.

Dispărînd curînd și *Foița de istorie și literatură*, B. P. Hasdeu a continuat activitatea sa istoriografică în noua revistă *Din Moldova*, pe care a început s-o scoată în 1862 tot la Iași, comentînd izvoare și publicînd studii. În tomurile II și III din 1863, cînd revista își schimbase numele în *Lumina*, a publicat, între altele, un lung comentariu la lucrarea lui Iacob Heraclide Despotul referitoare la luptele dintre francezi și imperiali în 1555⁵, punînd într-o lumină puternică al doilea personaj tulburător de pe tronul Moldovei din jumătatea a II-a a sec. al XVI-lea.

¹ [B. P. Hasdeu], *Istoria*, în *Foița de istorie și literatură*, Iași, I (1860), nr. 1 din martie, coloana 2.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, coloana 3.

⁴ B. P. Hasdeu, *Perit-au dacii?* în *Foița de istorie și literatură*, Iași, I (1860), nr. 2 din aprilie, coloana 46.

⁵ *De Morini quod Terovanum vocant, atque Hesdini expugnatione, deque proelio apud Rentiacum, et ad hunc usque annum M.D.L.V. vario eventu inter Caesarianos et Gallos gestis, brevis, et vera narratio*. Iacobo Basilico Marcheto, Despota Sami, Autore. Lucrarea a apărut în revista menționată (tomul II, p. 20 sqq), în traducerea lui P. Rîșcanu sub titlul *Scurtă și adevărată povestire despre luarea Terovanei și-a Hesdinului, despre lupta de la Renty și despre toate cele cu schimbări de noroc petrecute între imperiali și franci pînă la acest an 1555*. De marchezele Iacob Basilic, Despota Samosului.

Sprijinitor al lui Cuza, în momentul când se întetea lupta coaliției monstroase contra acestuia, B. P. Hasdeu s-a mutat la București, unde a fost însărcinat să editeze *Archiva istorică a României*, al cărei prim număr a apărut la 8 august 1864. În *Introducerea* pusă în capul primului număr, se scrie că publicația era menită „a reproduce cu timpul, treptat, unul câte unul, toate documentele inedite sau publicate, pămîntene sau străine, privitoare la istoria romîină, de la epoca cea mai veche și pînă la anul 1800 exclusiv”¹.

Pentru publicarea izvoarelor, se arată că s-au luat de bază criterii — „regule de clasificățiune” — adecvate. Documentele inedite în limbi străine se vor publica în text original și în traducere. Documentele slavo-romîne se vor reproduce atît în limba mediobulgară — „slavă” — cît și în traducere romînească. Documentele romîno-chirilice pînă la 1700 exclusiv se vor reproduce cu slove și cu ortografia originalului, iar cele din sec. al XVIII-lea se vor transcrie „cu ortografia modernă latino-romîină, ca unele ce nu mai prezintă interesul anticității”². Se vor publica în limba romîină documentele editate în limbile rusă, polonă, germană etc., întrucît aceste limbi „sînt prea puțin cunoscute romîinilor în genere, și chiar istoricilor noștri în specie, care nu prea sînt poligloți”³. Documentele romînești editate în colecții rare și vechi vor fi singurele republicate, cu corecturi făcute pe baza originalelor. Se vor reproduce și fragmente referitoare la romîini din diferite izvoare străine editate. Documentele ce se vor publica vor fi comentate, atrăgîndu-se atenția asupra particularităților romîne de limbă ale documentelor slavo-romîne, asupra instituțiilor, obiceiurilor și evenimentelor istorice⁴. Se vor da rezumate ale documentelor editate, rezumate din care cititorul „va căpăta o idee sintetică despre cuprinsul actului, unde se găsește, locul emanării, data lunară și anuară, materia pe care e scris: pergament, hîrtie etc.”⁵. Fiecare tom va avea un indice toponomastic, un indice etnografic (*index rerum*) „cu enumerațiunea tuturor instituțiilor, obiceielor, evenimentelor istorice”⁶, precum și un indice cronologic al documentelor.

Archiva istorică a României a apărut de la 8 august 1864 la 20 august 1865 și în 1867, publicînd un mare număr de izvoare interne și externe scrise în limbile medio-bulgară, sîrbă, polonă, latină ș.a., necunoscute pînă atunci în cea mai mare parte cercetătorilor romîini. Prin editarea acestor izvoare, istoriografia romîină s-a îmbogățit cu o impresionantă cantitate de informații privind orînduirea feudală în țara noastră. Redactorul n-a însoțit cele patru tomuri — ultimul, nenumerotat — apărute de indicii promiși. A dat numai un registru analitic-cronologic al tuturor pieselor cuprinse în primele două tomuri. A însoțit, în schimb, documentele de rezumate cuprinzînd indicațiile menționate și, în unele cazuri, le-a comentat amplu, elaborînd adevărate studii.

¹ *Archiva istorică a României*, Tomul I, partea I, București, 1865, p. 1.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 2.

⁵ *Ibidem*, p. 3.

⁶ *Ibidem*.

Prin editarea *Arhivei istorice a României*, B. P. Hasdeu, a cărui erudiție era știută, a fost consacrat ca un valoros editor de izvoare medievale și ca primul slavist român. Încă în 1863, A. Papiu Ilarian scria despre B. P. Hasdeu (care-i tradusese din limba poloneză cele șapte documente ce copiasse din arhiva conților Zsialyński din Kornik în Poznań și pe care le publicase cu traducere română în tomul II al *Tezaurului de monumente istorice pentru România*), că e „poate, unicul slavist ce avem în România”¹. Referindu-se la primele două tomuri ale *Arhivei istorice a României*, Ioan Bogdan le caracteriza în discursul său de recepție la Academia Română în 1905 : „... o culegere aleasă din documentele cele mai însemnate ce le găsisse Hasdeu în arhivele statului și în publicațiuni străine : aci fiecare bucată își are importanța sa deosebită, fiecare text este dat în original și în traducere, cu multă exactitate și cu excelente regește. « Arhiva » d-lui Hasdeu este o operă, continuă I. Bogdan, a cărei valoare va rămâne neștirbită”².

Editor harnic de izvoare, B. P. Hasdeu se dovedea și istoric propriu-zis. În 1865, afirmându-se din plin în această direcție, el a publicat prima sa lucrare de istorie mai cuprinzătoare, *Ion-Vodă cel Cumplit (1572—1574)*³, întemeiată în bună parte pe izvoare noi, mai ales poloneze, lucrare în care autorul își desfășoară din plin erudiția. Criticată cu asprime de A. D. Xenopol⁴, pentru unele exagerări în aprecierea oamenilor și a evenimentelor europene și pentru aluziile evidente la timpul în care a fost elaborată, monografia este încă indispensabilă cercetătorilor, deși stilul în care a fost scrisă este desuet. Ioan Bogdan o aprecia ca „... prima monografie istorică română bazată pe un studiu întins al izvoarelor...” dar și ca „operă de altmintrelea cu tendințe prea pronunțate”⁵. Într-adevăr, susținător al regimului lui Cuza, B. P. Hasdeu și-a ales ca personaj central al monografiei sale pe un dușman al boierilor, cum îi plăcea să-l vadă și pe Cuza însuși. Scrisă în spirit progresist, lucrarea arată și poziția burghezo-democrată pe care se situa autorul ei.

Trecînd la luptă politică împreună cu liberalii radicali, pentru că aceștia fluturau speranța eliberării Transilvaniei, în 1867 B. P. Hasdeu a fost ales deputat, iar la 16 aprilie 1869 a început să editeze gazeta *Traian*, transformată la 2 martie 1870 în revista *Columna lui Traian*, ambele de tendință bărnuțiană și de un progresism burghezo-democrat. În aceste două tribune, B. P. Hasdeu a continuat, cum făcuse și în revistele efemere din anii 1858—1863 din Iași, să publice izvoare comentate și studii de istorie, pe lângă articolele cu caracter politic.

¹ A. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, Tomul II, București, 1863, p. 150, în notă.

² Ioan Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale. Discurs rostit la 8(21) aprilie 1905 în ședința solemnă de ... cu răspuns de Dimitrie A. Sturdza secretarul general al Academiei Române*, Academia Română, *Discursuri de recepțiune*, XXVII, București, 1905, p. 14.

³ B. P. Hasdeu, *Ion-Vodă cel Cumplit (1572—1574)*, București, 1865.

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. V, p. 107—108, în notă.

⁵ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 13.

Pentru a realiza dorința exprimată în 1860, în editorialul primului număr al *Foii de istorie și literatură*, de a se scoate o istorie cuprinzătoare a poporului român, încă din 1871 a început să publice în *Columna lui Traian* fragmente din opera sa, considerată de el principală, apărută în volum în 1873 cu titlul *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV (Tomul I, vol. I)*¹, *Pământul Țării Românești în secolul XIV* și în 1875 vol. II, *Pământul Țării Românești. Reacțiunea omului contra naturei. — Originile urbane. — Sintesea*². Istoria Țării Românești în sec. al XIV-lea urma a fi completată cu capitole privind istoria etnografică, istoria boierilor, istoria militară, istoria religioasă, istoria juridică, istoria economică, istoria literară și artistică. Apoi, după același plan, autorul promitea o istorie privind *România transcarpatină*, una pe *România transdanubiană* și o alta pe *Moldova*. Tradusă de Frédéric Damé în limba franceză în 1875, *Istoria critică a românilor* — (Tomul I, vol. I—II) — a putut fi cunoscută și în străinătate.

În volumele I—II ale tomului I, singurele apărute, autorul își punea ca țintă să prezinte procesul formării Țării Românești. În primul volum el începe cu delimitarea hotarelor Țării Românești în sec. al XIV-lea și la începutul sec. al XV-lea, demonstrând că Țara Românească se întindea pînă în apropierea orașelor Bacău și Bîrlad și pînă la Marea Neagră. Analizează apoi pe larg nomenclatura variată a Țării Românești în evul mediu, pentru a trece la prezentarea demografică a vechii Dacii, populația dacică fiind arătată ca baza autohtonă a formării poporului român. În volumul al doilea, din care n-a apărut decît o fasciculă, continuă să se preocupe de daci, considerați ca strămoși autohtoni ai românilor.

În afara unei erudite informații filologice și istorice, studiind aici și orînduirea comunei primitive în Dacia, B. P. Hasdeu recurge la datele din lucrările naturaliştilor Georges Cuvier, Ch. Darwin, A. R. Wallace, la tezele lui John Lubbock privind originile civilizației și viața omului „preistoric”, la datele antropologice și la cele ale arheologiei „preistorice”, în care scop a utilizat și valoroasa lucrare a lui Gabriel de Mortillet, *Clasification des diverses périodes de l'âge de la pierre*.

Primită cu entuziasm de majoritatea intelectualilor, care vedeau în ea istoria națională mult așteptată, *Istoria critică a românilor* a fost analizată cu asprime de G. Panu în *Convorbiri literare*³, revista cea mai influentă a timpului. Atacînd școala istoriografică a lui B. P. Hasdeu, pentru că „însuflețită de vechiul spirit este în privința adevărurilor generale aproape identică cu școala cea veche”, G. Panu conchidea că „ea au adus

¹ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV*, Tomul I, vol. I, *Pământul Țării Românești în secolul XIV*, București, MCCCLXXIII.

² *Idem*, *Istoria critică a românilor. Pământul Țării Românești*, vol. II, *Reacțiunea omului contra naturei. — Originile urbane. — Sintesea*, București, 1875.

³ G. Panu, *Istoria critică a românilor de d. B. P. Hajdău*, în *Convorbiri literare*, VI (1873), nr. 11 din 11 febr. și *idem*, *Studiul istoriei la români*, în *Convorbiri literare*, VIII (1 apr. 1874—1 martie 1875), nr. 8 din 1 nov. 1874, nr. 9 din 1 dec. 1874, nr. 10 din 1 ian. 1875 și nr. 11 din 1 febr. 1875.

însă multe cunoștințe lăaturalnice nouă și bune, acestea rezultând mai cu seamă din bunătatea metodei ce întrebuițează”¹.

Dacă G. Panu ataca ipotezele îndrăznețe ale lui B. P. Hasdeu, latinistii priveau cu dușmănie „dacismul” acestuia, care le sfărâma fundamentul istoric al tezei lor privitoare la originea pur romană a poporului român. Cînd autorul *Istoriei critice a romînilor* a publicat în 1874 în *Columna lui Traian* studiul *Originile agriculturii la romîni*², unul dintre protagoniștii latinismului, I. C. Massimu, l-a atacat cu violență în broșura *Una mostra de istoria critica*³, învinovățindu-l pentru că a scris că „... în curs de șapte secole, pitulați într-un colț al Daciei, părinții noștri (sic!) n-au cunoscut plugăria propriu zisă...”⁴. În aceeași broșură era atacat însă și „dacismul” lui B. P. Hasdeu, ținta reală a criticii latiniste⁵.

În cursul anului 1874, B. P. Hasdeu a publicat în *Columna lui Traian*, între altele, trei studii privitoare la viața economică a poporului român în răstimpul de la retragerea administrației romane din Dacia și pînă la întemeierea Țării Romînești și a Moldovei. În aceste studii — *Originile agriculturii la romîni*, menționat, *Originile viticulturii la romîni*⁶ și *Originile păstoriei la romîni. Elemente dacice. Studiu de filologie comparată*⁷ — a căror deosebită valoare stă în importanța ce se dă economiei în prezentarea etnogenezei romînilor, se încerca, evident, să se continue *Istoria critică a romînilor*. Concepută însă pe un plan prea vast, această operă a rămas neterminată, la abandonarea ei contribuind și criticile aduse, unele îndreptățite.

Utilizînd un mare număr de izvoare și o bogată bibliografie pentru elucidarea formării statelor feudale romîne și a etnogenezei romînilor, B. P. Hasdeu a pus în discuție informații din textele antice și medievale, a recurs la ajutorul ce putea găsi în filologie, în arheologia comunei primitive, în științele naturii și în economia politică. Pentru punerea de acord a acestor variate și numeroase date, el a căutat să le dea un fundament filozofic, fără să reușească deplin, din cauza eclecticismului, în fond a idealismului, pe care se întemeia.

Deși, după 1875 B. P. Hasdeu a fost înclinat să se ocupe cît mai puțin de istorie — studiile de istorie dovedindu-se atît de surprinzătoare! — el a publicat în 1876 în *Columna lui Traian* lucrarea *Originile Craiovei*, apărută apoi și în volum separat⁸. Ca și în *Istoria critică a romînilor* autorul pune și în această lucrare în discuție probleme obscure ale începuturilor vieții de stat a romînilor, cum este aceea a prezenței cumanilor în sud-estul Olteniei⁹.

¹ G. Panu, *Studiul istoriei la romîni* (urmare și sfîrșit) în *Convorbiri literare*, VIII, nr. 11 din 1 febr. 1875, p. 438.

² [B. P.] Hasdeu, *Originile agriculturii la romîni*, în *Columna lui Traian*, V (1874), nr. 3.

³ [I. C. Massimu], *Una mostra de istoria critica*, București, 1874.

⁴ *Ibidem*, p. 5.

⁵ *Ibidem*, p. 19.

⁶ [B. P.] Hasdeu, *Originile viticulturii la romîni*, în *Columna lui Traian*, V (1874), nr. 4.

⁷ *Idem*, *Originile păstoriei la romîni. Elemente dacice. Studiu de filologie comparată*, în *Columna lui Traian*, V (1874), nr. 5—6—7.

⁸ *Idem*, *Originile Craiovei*, 1230—1400, București, 1878.

⁹ *Ibidem*, p. 20.

Cu toate că după 1878 B. P. Hasdeu s-a ocupat mai mult de filologie, unele din lucrările din a doua parte a activității sale științifice sînt totuși lucrări de istorie, cele mai interesante fiind *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice. Introducere la tomul III din Etymologicum Magnum Romaniae*¹, lucrare apărută separat în 1892, și *Basarabii. Cine? — De unde? — De cînd?*², publicată în 1894. În prima din aceste lucrări, *Strat și substrat*, se susține că înainte de venirea indo-europenilor în Peninsula Balcanică, aici locuia o populație autohtonă, mai veche, numită de scriitorii antici pelasgică; că peste pelasgi au venit tracii indo-europeni, apoi peste aceștia au venit romanii și la urmă slavii. Popoarele balcanice din zilele noastre au prin urmare elemente etnice comune în formarea lor. În a doua lucrare, *Basarabii...*, B. P. Hasdeu [se străduiește să demonstreze originea dacică a dinastiei Basarabilor.

Contribuția lui B. P. Hasdeu la dezvoltarea istoriografiei românești, privită în perspectiva timpului, este deosebit de valoroasă. El a publicat la un nivel superior, față de ce se făcuse înainte, un mare număr de izvoare, multe în limbi străine, dînd astfel posibilitatea unei cunoașteri mai temeinice a istoriei medii a poporului român. Metoda de publicare a izvoarelor și spiritul de erudiție introdus în comentarea acestora a format o școală nouă istoriografică în țara noastră, ale cărei roade depline au apărut însă către sfîrșitul sec. al XIX-lea. Un mare merit al lui B. P. Hasdeu a fost acela de a fi pus în valoare bogăția de izvoare slavo-romîne, polone, sîrbești, ruse ș.a., el fiind și întemeietorul slavisticii românești. Ca istoric propriu-zis, a pus în discuție unele din problemele cele mai dificile din epoca sa ale istoriei poporului român, cum au fost dacii și continuitatea daco-romanilor în Dacia, formarea poporului român și a primelor state romîne în evul mediu, originea Basarabilor, stratificarea etnică în Balcani, rolul cumanilor în trecutul poporului român; s-a ocupat de istoria economică a romînilor înainte de întemeierea Țării Romînești și a Moldovei, a combătut teoria lui Rösler, a prezentat unele instituții vechi romînești, a prezentat personalități istorice remarcabile — Vlad Țepeș, Ion-Vodă cel Cumplit, Despot Vodă. O trăsătură caracteristică a operei istoriografice a lui B. P. Hasdeu este progresismul ei, tendința vădită de a contribui la victoria noii orînduiri burgheze asupra celei vechi, feudale. E remarcabilă sfortarea lui de a da istoriei un caracter de știință, de a o întemeia pe legi, încercare nereușită, din cauza limitelor burgheze ale gîndirii sale, dar importantă pentru pregătirea terenului unei adevărate științe istorice.

Cu marile sale merite de erudit, de răscolitor și de cercetător neobosit al trecutului poporului nostru, de gînditor istoric și de luptător pentru progres, B. P. Hasdeu rămîne unul dintre deschizătorii de orizonturi ai istoriografiei romînești din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

¹ B. P. Hasdeu, *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice. Introducere la tomul III din Etymologicum Magnum Romaniae*, București, 1892.

² *Idem, Basarabii, Cine? — De unde? — De cînd?*, București, 1894.

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Б. П. ХАШДЕУ

РЕЗЮМЕ

Сын ученого Александру Хашдеу, Б. П. Хашдеу начал историографическую деятельность, будучи еще очень молодым, в период образования Румынского национального государства в результате объединения Молдовы и Валахии. Он проявил себя как инициатор выдающегося метода исследования и как ученый. Будучи сторонником учеников Гегеля, главным образом Фейербаха, и находясь под влиянием идей русских революционных демократов, он проводил общественно-политические взгляды румынского революционера Трансильвании Симеона Бэрнуциу, в 1856—1863 гг. бывшего профессором юридического факультета в Яссах.

Б. П. Хашдеу считал, что история — наука, основывающаяся на законах, и что ее целью является изучение появления, развития, исчезновения и возрождения народов.

В 1858—1863 гг. он последовательно издавал в Яссах четыре периодических журнала: *Romania* (Романия), *Foaia de istoria română* (Румынский исторический листок), *Foiță de istoria și literatură* (Исторический и литературный листок) и *Din Moldova* (Из Молдовы). Этот последний журнал в 1863 г. стал называться *Lumina* (Свет). В своих журналах Хашдеу опубликовал большое число статей и исследований по истории, а также много документов, касающихся истории румынского народа, к которым он добавлял компетентные комментарии.

Обратив на себя внимание как издатель источников, он получил заказ на издание *Румынского исторического архива*, вышедшего в Бухаресте в 1864—1865 и 1867 гг., целью которого было опубликование внутренних и зарубежных документов, касающихся истории румынского народа с древнейших времен по 1799 г. включительно. В предисловии к первому номеру *Румынского исторического архива* Б. П. Хашдеу указал научно-технический метод опубликования источников. Пользуясь этим методом, он опубликовал в *Румынском историческом архиве* большое количество внутренних и зарубежных источников, написанных на средне-болгарском, сербском, польском, латинском и других языках, источников, тогда неизвестных румынским историкам. Таким образом, он проявил себя не только как выдающийся издатель источников, но и как основатель румынской славистики.

Поддерживая реформы Кузы, против которого восставали крупные землевладельцы, Б. П. Хашдеу опубликовал в 1865 г. труд *Господарь Ион Грозный*, посвященный молдавскому господарю XVI в., которого предали бояре. Позднее историк Иоан Богдан охарактеризовал этот труд как „первую румынскую историческую монографию, базирующуюся на широком изучении источников” . . .

После прекращения выхода *Румынского исторического архива* Б. П. Хашдеу продолжал историографическую деятельность в газете *Traian* (Траян) (1869—1870), в журнале *Columna lui Traian* (Траянова колонна) (1870—1877 и 1882—1883), в других периодических изданиях, а также в трудах, вышедших отдельными изданиями. Желая дать румынскому народу всеобъемлющий труд по национальной истории, в 1873 и 1875 гг. он опубликовал первые два тома *Критической истории румын*, основываясь на результатах исследований Дарвина по происхождению человека, на исследованиях Джона Люббока о происхождении цивилизации, на классификации периодов каменного века, данной Габриэлем де Мортилле, и на

богатой информации, почерпнутой из письменных источников древности и первого периода средних веков, относящихся к древним обитателям Румынии и к римлянам. Б. П. Хашдеу указал на даков, как на коренных предков румын, опроверг теорию Рёслера и исследовал условия образования Валахского государства. Стремясь продолжить *Критическую историю румын*, он опубликовал в 1874 г. три исследования по экономической жизни румын в эпоху, предшествовавшую основанию Валахии и Молдовы.

После 1875 г. несмотря на то, что Б. П. Хашдеу продолжал публиковать и труды по истории, он больше работал в области языкознания.

Крупный ученый, неустанный исследователь прошлого румынского народа, Б. П. Хашдеу открыл новые горизонты перед румынской историографией второй половины XIX в.

L'ACTIVITÉ D'HISTORIEN DE B. P. HASDEU

RÉSUMÉ

Fils de l'érudit Alexandre Hasdeu, B. P. Hasdeu a commencé son activité d'historien, dès sa première jeunesse, au moment de la formation, par l'union de la Moldavie et de la Valachie, de l'État national roumain. Dès le début, il se fit remarquer tant comme promoteur d'une méthode supérieure de recherches, que par son érudition. Adepte de l'école de Hegel — et en tout premier lieu de Feuerbach —, influencé aussi par les idées démocratiques des révolutionnaires russes, il reprit à son compte la conception sociale et politique du révolutionnaire roumain de Transylvanie, Simion Bărnuțiu, qui fut professeur à la Faculté de Droit de Jassy de 1856 à 1863.

Hasdeu considérait l'histoire comme une science fondée sur des lois et dont le but est d'analyser l'apparition, le développement, la décadence et la renaissance des peuples.

Au cours des années 1858—1863, il édita à Jassy, successivement, quatre périodiques — *Romania*, *Foaia de storia română*, *Foița de istorie și literatură* et *Din Moldova*, devenu en 1863 *Lumina* — dans lesquels il publia de nombreux articles et études historiques, ainsi que maints documents — enrichis de savants commentaires — sur l'histoire du peuple roumain.

Pour ses mérites comme éditeur de sources, Hasdeu fut chargé de faire paraître l'*Archiva istorică a României*, publication appelée à mettre au jour, peu à peu, les documents, tant internes qu'externes, concernant l'histoire du peuple roumain depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'année 1800 exclusivement. Dans l'introduction du premier numéro de cette revue, qui parut à Bucarest pendant les années 1864—1865 et 1867, Hasdeu indiquait la méthode scientifique et la technique à suivre dans la publication des sources. C'est en usant de cette méthode qu'il publia dans l'*Archiva istorică a României* un grand nombre de textes inédits, externes et internes, rédigés en médio-bulgare, serbe, polonais, latin, etc., s'affirmant non seulement comme un remarquable éditeur de sources, mais aussi comme fondateur des études slaves en Roumanie.

Pour appuyer les réformes de Couza, qui avaient soulevé l'opposition des grands propriétaires terriens, B. P. Hasdeu publia en 1865 *Ion-Vodă cel Cumplit* (« Le voïvode Jean le Terrible »), ouvrage consacré à ce prince de Moldavie du XVIe siècle, trahi par les boyards, et que l'historien Jean Bogdan allait qualifier plus tard comme « la première monographie historique roumaine fondée sur une vaste étude des sources... ».

Après que la revue *Archiva istorică a României* eut cessé de paraître, B. P. Hasdeu poursuivit son activité d'historien par la publication de différentes études dans le journal *Traian* (1869—1870), dans la revue *Columna lui Traian* (1870—1877 et 1882—1883), ainsi que dans d'autres revues ou dans des travaux parus sous forme de volumes.

Désireux d'écrire pour le peuple roumain une ample histoire nationale, il publia en 1873 et 1875 les deux premiers volumes de *Istoria critică a românilor*, dans lesquels, utilisant les travaux de Darwin sur l'origine de l'homme, ceux de John Lubbock sur l'origine de la civilisation, la classification de Gabriel de Mortillet de l'âge du fer par périodes et une abondante documentation extraite des sources écrites de l'antiquité et du haut moyen âge sur la population ancienne de notre patrie et sur les Roumains, il présentait les Daces comme les ancêtres autochtones des Roumains, combattait la théorie de Rösler et analysait les conditions de la genèse de l'État valaque.

S'efforçant de continuer cet ouvrage, Hasdeu publia en 1874 trois études consacrées à la vie économique du peuple roumain à l'époque qui précéda la création de la Valachie et de la Moldavie.

Après 1875, sans renoncer complètement à toute publication d'ouvrage d'histoire, Hasdeu se consacra de plus en plus à ses études de philologie.

Erudit de grande classe, remueur d'idées et investigateur inlassable du passé du peuple roumain, B. P. Hasdeu est l'un des maîtres qui ont ouvert de nouveaux horizons à l'historiographie roumaine de la seconde moitié du XIXe siècle.

70 DE ANI DE LA CREAREA P.S.D.M.R.

DE

I. FELEA

Se împlinesc 70 de ani de cînd a fost creat Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România — P.S.D.M.R. Anul 1893 reprezintă o dată importantă în istoria politică a țării noastre : în acest an a apărut un partid nou, un partid care reprezenta o clasă nouă și căruia îi revenea „...încă de la sfîrșitul veacului al XIX-lea, sarcina istorică de a duce societatea înaintea, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor necesare în direcția burghezo-democratică pe cale revoluționară”¹.

După revoluția de la 1848, au devenit absolut necesare, pentru dezvoltarea ulterioară a țării, făurirea unității naționale, cucerirea independenței de stat și o largă reformă agrară. Unirea Țării Românești cu Moldova la 1859, reforma agrară din 1864 și cucerirea independenței naționale la 1877 au constituit pași importanți în dezvoltarea țării noastre. Faptul că, în România, capitalismul s-a dezvoltat nu prin lichidarea completă, hotărîtă a vechilor rînduieli, ci pe calea compromisurilor dintre cele două clase exploatatoare — burghezia și moșierimea — a avut urmări negative pentru situația maselor muncitoare, a proletariatului și țărănimii. „În perioada dezvoltării capitaliste a Romîniei — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — burghezia a căzut la înțelegere cu moșierimea pentru a înăbuși lupta poporului. La baza acestei înțelegeri stătea menținerea marii proprietăți moșierești asupra pămîntului, ceea ce a determinat păstrarea unor puternice rămășițe feudale în economia noastră și înapoierea economică și socială a țării. Acest caracter specific al evoluției Romîniei a adus suferințe înzecite clasei muncitoare și țărănimii muncitoare”².

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 362.

² *Ibidem*.

În lupta sa împotriva exploatării și pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, proletariatul din România a trecut de la acțiuni spontane la acțiuni organizate. În această fază nouă de luptă s-au creat asociațiile profesionale. Muncitorii și-au dat seama că numai prin organizații de clasă, fără patroni, își vor putea îmbunătăți cu adevărat condițiile de viață. Înființarea, în 1879, a Societății generale a lucrătorilor tipografi — „Deșteptarea” — a constituit o primă formă de organizare a muncitorilor în care patronii nu erau primiți. Astfel de asociații au început să se întemeieze în diferite centre ale țării. Ele constituiau primele școli în cadrul cărora s-au format elementele înaintate muncitorești, ca Alexandru Ionescu, de pildă, care, mai târziu, au militat pentru crearea partidului clasei muncitoare.

Paralel cu dezvoltarea mișcării muncitorești s-a dezvoltat și mișcarea socialistă. Încă din anii 1872—1874 a avut loc la Iași o activitate socialistă cu caracter revoluționar. Tînărul student în drept, Eugen Lupu, împreună cu alții, răspindeau printre studenți broșuri și manifeste socialiste. În cadrul acestei activități s-au format primele cercuri socialiste din România. Membrii cercurilor socialiste ajutau pe revoluționarii ruși la transportarea în Rusia a materialelor de propagandă revoluționară, tipărite în Elveția și la Londra.

Cercurile socialiste reprezentau pozițiile politice cele mai înaintate din România. Insufleteite de dragoste pentru popor, de ură împotriva exploataților, ele militau pentru apărarea intereselor maselor populare. Cercurile socialiste au preluat moștenirea revoluționară a luptătorilor de la 1848 pentru dreptate socială și independența națională. Ele au dus mai departe idealurile marelui luptător democrat-revoluționar Nicolae Bălcescu. Socialiștii studiau cu atenție opera lui Nicolae Bălcescu, în care, după cuvintele lui A. S. Trușcă, membru activ al cercurilor socialiste, „găsești într-însele gânduri frumoase”. Într-o publicație intitulată „Regerarea”, apărută în 1875, al cărei director era Dimitrie Saphir, unul din întemeietorii ziarului „Socialistul” din 1877, se anunța că, într-un număr viitor al revistei, se vor publica „două scrisori inedite ale nemuritorului Nicolae Bălcescu”. În acest deceniu în mișcarea socialistă din România predominau ideile socialismului mic-burghez.

Începînd cu anul 1883 și pînă în anul 1893 — cînd s-a creat P.S.D.M.R. — s-a dus timp de zece ani o intensă activitate de propagare a ideilor marxiste. Un rol important l-a avut în această direcție presa socialistă, în fruntea ei situîndu-se „Revista socială” (1884), care se considera ca o reprezentantă directă a socialismului științific promovat de K. Marx și Fr. Engels. În articolul *Anarhismul și socialismul*¹, vorbind despre lupta dusă de Marx împotriva anarhismului bakuninist, „Revista socială” scria: „Au trecut 14 ani de atunci (de la desființarea Internaționalei I — n.n.). S-a întemeiat un partid puternic, bazat pe socialismul științific. « Reprezentantul acestui puternic curent socialist în țara noastră este „Revista socială” ». Studiul *Ce vor socialiștii romîni?*, apărut mai întîi în „Revista socială” și apoi în broșură aparte, era prima încercare științifică de a aplica învățătura marxistă la realitățile din țara noastră.

¹ „Revista socială” nr. 4 din aprilie 1887, p. 155.

Cercurile muncitorești înființate în anii 1887—1888, constituiau embrionul viitorului partid al clasei muncitoare. Propagarea marxismului în perioada aceasta se împletește tot mai mult cu luptele muncitorești. În ianuarie 1888, Fr. Engels scria socialiștilor români : „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de lucrători mai toți socialiștii din Europa și America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Marx”¹.

În același an, 1888, au avut loc două puternice greve generale pe ramuri industriale în România : ale lucrătorilor de la căile ferate și ale lucrătorilor tipografi din București.

Ideea înființării partidului clasei muncitoare a preocupat pe socialiștii din România încă din timpul existenței cercurilor socialiste. Într-o scrisoare adresată doctorului Russel, aflat la Iași, Gherea îi scria, în legătură cu apariția unei publicații socialiste, că mai întâi trebuie să existe „un partid cât de cât organizat și apoi să se editeze o revistă”². De mai bine de un deceniu socialiștii vorbeau de „partida” muncitorilor sau de partidul muncitorilor. Unele publicații se și intitulasă organe de partid. Astfel, gazeta „Muncitorul”, care a apărut la Iași în noiembrie 1887, s-a subintitulat *Organ al Partidei Muncitorilor*, iar „Dezrobirea”, care a apărut la București în decembrie același an, purta ca subtitlu : *Organ al Partidului Muncitorilor*. De fapt, socialiștii își dădeau seama că adevăratul partid al muncitorilor încă nu exista³.

În adunările muncitorești, cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai, cu prilejul manifestațiilor de stradă, în timpul grevelor, muncitorii arătau necesitatea creării partidului lor de clasă. Un pas important în această direcție a fost transformarea Cercului Muncitorilor din București (1890) în Clubul Muncitorilor. Acesta era conceput ca având un cadru mai larg, mai cuprinzător, cu un scop politic mai precis, reușind să strângă de la început un număr mai mare de muncitori. În statutul clubului din București se vorbea în mod clar de necesitatea creării partidului. Clubul — spunea statutul — trebuie „să lupte pentru îmbunătățirea stării materiale, morale și politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de sîmbure în jurul căruia să se grupeze toate puterile *partidului muncitorilor*”⁴.

Între anii 1890—1892, cercurile muncitorești din Iași, Galați, Bacău s-au transformat în cluburi. De asemenea s-au înființat cluburi muncitorești la Ploiești, Craiova, Roman, Botoșani etc. Cluburile muncitorești au avut un rol important în organizarea acțiunilor muncitorești. Rolul lor s-a evidențiat mai ales în localitățile cu un număr mare de muncitori,

¹ „Contemporanul” nr. 8, anul VI, 1888, p. 570—571.

² *Documente privind istoria României*, vol. I, p. 654.

³ Într-un articol intitulat *Partidul Muncitorilor*, scris de Emil A. Frunzescu și apărut în „Drepturile omului” nr. 162 din 25 august 1885, p. I, se spune : „... desmoșteniții trebuie să formeze un partid cu totul deosebit, care să nu aibe nici în clin nici în mînecă cu partidele burgheze. Partidul muncitorilor ! Iată ținta imediată a socialiștilor, iată moartea burgheziei”.

⁴ *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916.*, ed. a II-a. Edit. C.G.M., 1947, p. 122—123.

cum au fost, de pildă, pe vremea aceea, porturile dunărene. Avântul mișcării socialiste din Galați, cuprinderea unei mase de muncitori în cadrele ei își au explicația nu numai în faptul că clubul local socialist ducea o activitate susținută în mijlocul muncitorilor, ci și în luptele din anii anteriori constituirii P.S.D.M.R., când grevele s-au terminat prin cucerirea unor importante revendicări. Una din aceste lupte reușite a fost greva de la fabrica „Göetz” din 1892, care a lăsat urme adânci în conștiința muncitorilor gălățeni. Reamintind succesul grevei de la fabrica „Göetz”, ziarul „Lucrătorul” din Galați trăgea concluzia că „muncitorii trebuie să grăbească întărirea organizațiilor clasei muncitoare și constituirea definitivă a partidului social-democrat”¹.

Cluburile muncitorești au desfășurat o activitate intensă ideologică și editorială. Cu ajutorul clubului din București a fost editat, în 1892, *Manifestul Partidului Comunist*, al lui K. Marx și Fr. Engels. Au fost traduse și editate lucrarea lui Fr. Engels *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, lucrarea lui August Bebel *Femeia și socialismul*, cea a lui Paul Lafargue *Materialismul economic după vederile lui Karl Marx* și altele. Publicațiile socialiste din Transilvania au tradus fragmente din *Capitalul* lui Marx, din lucrarea lui Fr. Engels *Anti-Dühring* precum și pagini din corespondența dintre Marx și Engels.

Un rol important în formarea ideologică a cadrelor l-a avut revista „Critica socială” (1891), precum și articolele traduse din scrierile conducătorilor marxiști ai clasei muncitoare din Franța și Germania, apărute în special în ziarul „Munca”².

La crearea P.S.D.M.R. au contribuit și legăturile internaționale ale mișcării muncitorești din România. La Congresul de constituire a Internaționalei a II-a, care s-a ținut la 14—21 iulie 1889, a participat în mod activ și o delegație a mișcării muncitorești din România³. Hotărârile luate la primul Congres al Internaționalei a II-a, printre care aceea de a se serba ziua de 1 Mai ca zi a solidarității internaționale a celor ce muncesc, au fost puse în aplicare în România, chiar în anul 1890. Strângerea legăturilor internaționale a avut o influență politico-ideologică favorabilă atât asupra socialiștilor cât și asupra muncitorilor, a constituit un stimulente pentru dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor români, a contribuit la clarificarea ideologică din mișcarea socialistă. La Congresul Internaționalei din 1891, care s-a ținut la Bruxelles, între 16—23 august 1891, delegații socialiști români au prezentat un raport în care arătau că situația econo-

¹ „Lucrătorul” din 8 noiembrie 1892.

² În condițiile creșterii mișcării muncitorești din România în anii premergători creării partidului s-a manifestat tot mai puternic dorința muncitorilor de a-și însuși marxismul. În editorialul primului număr al revistei „Critica socială” s-a arătat că „nevoia de o revistă care să facă cunoscută doctrina socialismului științific a fost pururea simțită de socialiștii români”. Și mai departe: „Acum, însă, când socialismul a străbătut între muncitori, și din aceștia sînt o parte care vroiesc să cunoască mai adînc teoriile socialismului, să aibă idee lămurită de calca pe care trebuie să meargă ei înșiși și să îndrepte și pe ceilalți muncitori, socotim că este cu putință ca partidul să aibă și revista sa științifică, pe lîngă ziarul „Munca” (Revista „Critica socială” nr. 1 din 15 decembrie 1891).

³ Delegația era compusă din Racoviță, Săulescu, Voinov, Procopiu și Many (*Congresul internațional muncitoresc socialist din Paris*. Tip. preseî, str. Croissant, nr. 16—Paris, 1889).

mică a României confirma aprecierile generale făcute de K. Marx în legătură cu această problemă¹.

Anul 1892 a fost hotărâtor în crearea partidului. Adunarea generală din 2 mai 1892 a Clubului Muncitorilor din București a decis convocarea „unui congres socialist în timpul cel mai scurt”². Această hotărâre a fost primită cu însuflețire de masa muncitorilor, membri ai cluburilor din țară. La începutul lunii iunie 1892 organizațiile muncitorești au ales o comisie care să elaboreze un proiect de program. Mai întâi s-a pus sarcina discutării programului din 1886 în adunările generale ale cluburilor muncitorești. Muncitorii au venit cu propuneri de îmbunătățire. Elementele burghezo-liberale au fost împotriva introducerii în program a necesității revoluției sociale. Aceeași opoziție au întâmpinat muncitorii și intelectuali devotați clasei muncitoare și în privința tacticii revoluționare. În cursul întocmirii proiectului de program — care a fost publicat în paginile ziarului „Munca” — s-a inserat, în ziar, de către elementele oportuniste, că nu se va admite nici o introducere cu caracter revoluționar³. Datorită faptului că la conducerea clubului din București și la ziar s-au strecurat elemente oportuniste, ei au pus mâna, chiar înainte de congresul de constituire, pe posturile cele mai importante din conducerea partidului. Acțiunea elementelor înaintate pentru a da partidului un caracter de clasă, revoluționar, a înspăimântat pe liderii burghezo-liberali, care urmăreau să facă din partidul muncitorilor un partid mic burghez, parlamentar, iar din „calea legală” un panaceu universal. Luând cuvântul la adunarea generală a clubului muncitorilor din București din 16 mai 1892, Ion Nădejde a declarat în mod public că „... nu se va trece pretenția lor (a elementelor revoluționare — *n.n.*) așa de ușor și vor trebui lungi discuții și la nevoie chiar o dezbinare în partid, căci noi ... nu vom îngădui să se schimbe linia de mers”⁴. Prin urmare, chiar înainte de constituirea P.S.D.M.R. elementele burghezo-liberale din conducerea mișcării căutau să anihileze spiritul revoluționar al maselor, urmărind ca, apoi, în cursul anilor, să remorcheze partidul la carul liberalilor.

În cadrul frământărilor politice și ideologice au fost eliminați din cluburile socialiste unii anarhiști, mai ales din București și Botoșani, care din păcate, au tîrît după ei cîteva elemente devotate clasei muncitoare, cum a fost Panait Mușoiu.

În ziarul „Munca” a fost inserat, în luna februarie 1893, un anunț în pagina întâia în care organizațiile socialiste din țară erau înștiințate că la 31 martie și 1, 2, 3 și 4 aprilie se va ține întiiul congres al partidului

¹ „Starea economică a României dovedește că Marx are dreptate : aproape toate atelierele sînt strimte, improprii, fără aer ; munca în ele este de 16—18 ceasuri, iar lefurile sînt foarte mici. De altă parte, brutalitatea și moicimea patronilor ating într-nsele culmea lor” (*Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, ed. a II-a, Editura C.G.M., 1947, p. 167).

² „Munca”, nr. 12, din 10 mai 1892.

³ „Din lucrarea ce publicăm mai la vale, se va vedea că democrația socială (elementele burghezo-liberale — *n.n.*) nu-și schimbă nici doctrina, nici tactica. Sîntem și rămînem partizani ai căilor legale pentru aducerea la îndeplinire a ideilor noastre. Ceea ce face să se deosebească lucrarea comisiei de vechiul nostru program (cel din 1886 — *n.n.*) este nu o schimbare de idei, ci o completare”. („Munca” nr. 43, din 13 decembrie 1892).

⁴ „Munca” nr. 14 din 31 mai 1892.

muncitorilor din România. Anton Bacalbașa — care atunci nu era de acord cu mașinațiunile elementelor burghezo-liberale — a arătat că intelectualilor cinstiți le reveneau datorii noi. În ce constau aceste datorii? Într-un articol intitulat *A fi membru de partid*¹, Anton Bacalbașa scria că în urmă cu ani cucerile studențești duceau discuții mai mult de ordin abstract, „care nu puteau avea nici o însemnătate și nici o urmare practică”. Dar a venit vremea când socialiștii au început să facă propagandă în mijlocul muncitorilor, chemându-i la viață, organizându-i. O dată cu crearea partidului, tinerii socialiști nu puteau duce mai departe o activitate izolată. „Astăzi avem o răspundere mare” — scria mai departe autorul. „Astăzi simțem o forță de care adeseori chiar vrăjmașii noștri trebuie să ție socoteală. Dar cu cât puterile noastre cresc, cu atita ni se impune mai mult să avem un drum hotărît, o atitudine gândită. Fiecare greșeală ni se ține azi în seamă și de membrii partidului și de vrăjmași”.

O dată creat partidul, socialiștii nu mai puteau să mai acționeze în mod individual; ei trebuiau să ție seama de disciplina partidului. „Actele noastre publice sînt ale partidului din care facem parte; el răspunde de tot ce lucrează fiecare dintre noi ca om public, ca cetățean”. Anton Bacalbașa făcea apel la unire, la strîngerea legăturilor „ca să apărem o forță compactă, unitară, disciplinată, în fața tuturor partidelor burgheze”.

Alt articol, apărut în „Munca” înainte de Congres, în care se definea situația nouă creată de congresul de constituire a partidului, a fost acela scris de muncitorul A. Petrovici din Iași, articol intitulat *Mișcarea muncitorilor*². El a fost și mai categoric, arătînd că era vorba de un partid nou, de clasă, al muncitorilor, conștienți că societatea burgheză „numai bine nu le poate aduce”. Mai mult, muncitorii se unesc acum împotriva acestei societăți corupte și plină de viciuri, „ca s-o desființeze”, construind o altă societate „care se va numi în viitor societatea socialistă”.

La 31 martie 1893 au început lucrările primului Congres P.S.D.M.R. în sala Clubului Muncitorilor din București³. Au participat 54 de delegați.

Faptul că mișcarea muncitorească din România avea strînse legături cu mișcarea socialistă internațională reiese și din telegramele primite de Congres. Astfel, Jules Guesde, conducătorul Partidului Muncitoresc Francez, partid marxist, a arătat în telegramă că avea cunoștință de greutățile întîmpinate și aplauda în același timp „energia și perseverența” de care au dat dovadă socialiștii romîni. El își manifesta dorința ca primul Congres al partidului să se apropie „de ținta finală și comună a socialiștilor din lumea întregă: cucerirea puterii politice pentru exproprierea clasei capitaliste”. Pablo Iglesias, în numele Partidului Muncitor Spaniol, amintind de succesul dobîndit de delegații romîni la congresul internațional

¹ „Munca” nr. 2 din 28 februarie 1893.

² „Munca” nr. 1 din 21 februarie 1893.

³ Ordinca de zi prevedea: 1) Discutarea și adoptarea programului partidului; 2) Adoptarea statutului partidului; 3) Stabilirea denumirii organului de presă al partidului; 4) Atitudinea partidului muncitorilor față de celelalte partide; 5) Alegerea consiliului național de conducere a partidului; 6) Alegerea delegaților pentru Congresul al III-lea al Internaționalei a II-a ce urma să se țină în acel an, 1893.

de la Bruxelles, s-a declarat alături de socialiștii români „în lupta pentru marea cauză a socialismului” și a „revoluției sociale”.

În telegrama lui Petru Lavrov, în numele socialiștilor ruși, se sublinia strînsele legături de prietenie care existau între mișcarea socialistă din Rusia și cea din România. Vorbind despre condițiile obiective comune celor două țări vecine, precum și despre condițiile diferite, Petru Lavrov a arătat că atît socialiștii ruși cît și cei români luptă „sub același steag al socialismului internațional”, terminînd astfel: „Salutări frățești luptătorilor convinși ai socialismului în România din partea fraților lor socialiști din Rusia”¹.

Punctul cel mai important al ordinii de zi a Congresului a fost discutarea și aprobarea programului. În partea sa teoretică programul reflectă stadiul de dezvoltare a mișcării muncitorești din acea perioadă, caracterul ei de clasă și ideile de care era călăuzită. În expunerea teoretică a programului P.S.D.M.R., proletariatul din România se afirma ca o clasă înaintată, călăuzită de idei marxiste, gata să lupte pentru libertăți democratice și asigurarea unui trai mai bun tuturor oamenilor muncii. În *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej spune: „Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, proletariatul din România începuse să se afirme ca o forță socială înaintată, ridicînd steagul luptei pentru drepturi și libertăți democratice, pentru interesele vitale ale celor ce muncesc”².

Programul începe prin a arăta că în orînduirea burgheză mijloacele de producție capătă caracter „monopolist”, ele trec în mîinile unei singure clase, cea capitalistă. Prin concentrarea mijloacelor de producție în mîinile lor, capitaliștii prefac în proletari și pe meseriași și pe țărani cu loturi mici de pămînt. Capitaliștii, „prin faptul monopolizării mijloacelor de producție ajung ei, care nu muncesc, stăpîni pe productul muncitorilor”.

În timp ce capitaliștii și marii proprietari de pămînt își măresc averile, „pentru proletari, pentru micii producători, pentru clasele de mijloc... dezvoltarea producției înseamnă creșterea nesiguranței vieții, creșterea sărăciei, robiei, înjosirii, despoierii, nenorocirilor de tot felul”³. De aceea — spunea mai departe programul P.S.D.M.R. — „social-democrația romînă, ca și social-democrația lumii întregi, luptă pentru emanciparea desăvîrșită economică, politică și intelectuală a poporului muncitor de sub asuprirea, înjosirea și toate nedreptățile strigătoare de azi”⁴. Ca și programele social-democrației din întreaga lume, programul P.S.D.M.R. cerea trecerea „tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă”⁵; ca și celelalte partide din Internaționala socialistă, P.S.D.M.R. lupta „nu pentru înlocuirea dominației unei clase prin dominația alteia, ci pentru desființarea claselor, pentru desființarea oricărei înegalități politice și economico-sociale, neegalități de sex, rasă, religie, națiune”⁵.

¹ Documente din mișcarea muncitorească. Edit. C.G.M., 1947, p. 192.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*. Ed. politică, 1961, p. 426.

³ Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916, Edit. C.G.M., 1947, p. 192.

⁴ *Ibid.*, p. 198.

⁵ *Ibid.*

Programul arăta că P.S.D.M.R. „trebuie să lupte pentru ridicarea puterii materiale și intelectuale a poporului muncitor și a puterii lui de luptă spre victoria finală”¹.

Deși în programul adoptat de congres se menționa rolul istoric al proletariatului ca propar al societății capitaliste bazate pe exploatarea omului de către om, elementele burghezo-liberale au introdus în program teza oportunistă că „lupta socialistă de la noi nu poate viza transformarea imediată a ordinii sociale actuale, pentru că transformarea aceasta atîrnă cu desăvîrșire (subl. ns.) de transformarea deja efectuată în țările mai înaintate”².

În ceea ce privește țărănimea, programul prevedea răscumpărarea treptată a marilor moșii și darea lor în arendă lucrătorilor agricoli. Prin această lozincă strecurată în program se ocolea posibilitatea rezolvării pe cale revoluționară a problemei agrare. Delegații partidului aleși de Congres să participe la lucrările Congresului Internațional Socialiste care se țineau în acel an la Zürich, aveau mandat să susțină acolo acest punct de vedere oportunist în problema țărănească³. Prin urmare, una din problemele fundamentale ale țării din vremea aceea — problema țărănească — n-a fost rezolvată în mod just în programul partidului clasei muncitoare.

Discutarea programului în cadrul Congresului a durat aproape două zile. Cu toată intervenția în discuții a elementelor înaintate pentru a se da un caracter revoluționar programului, conducerea burghezo-liberală a reușit să-și impună punctul ei de vedere oportunist.

În partea practică a programului delegații muncitori au reușit să treacă în program o serie de puncte cu caracter general democratic, prin care proletariatul s-a afirmat ca forța socială cea mai înaintată și cea mai interesată în progresul țării. Astfel, programul P.S.D.M.R. prevedea lupta pentru obținerea votului universal, dreptul de organizare și asociere, libertatea presei, drepturi egale pentru femei, învățămîntul general și gratuit, ziua de muncă de opt ore, repausul duminical, interzicerea angajării copiilor sub 16 ani în întreprinderi, asigurarea muncitorilor pentru cazuri de boală, accidente etc.

Problema națională a fost pusă în cadrul dezbaterilor Congresului de pe poziții înaintate, arătîndu-se că numai lupta unită a muncitorilor de toate naționalitățile poate duce la izbîndă.

După adoptarea programului, Congresul a trecut la discutarea statutului. În el se arăta că P.S.D.M.R. se compunea din cluburile de muncitori și toate acele organizații care declarau că primesc programul partidului. În statut se mai arăta că organul de conducere al partidului

¹ *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, Edit. C.G.M., 1947, p. 194.

² *Ibid.*, p. 197.

³ Congresul a hotărît să trimită la Congresul internațional care va avea loc la Zürich, între 6.—13 august 1893, o delegație compusă din 10 membri, dintre care 4 din partea Consiliului general și 6 aleși direct de Congres. Delegația trebuia, în special, să mențină pe ordinea de zi a Congresului din Zürich „Chestia agrară” și „să susție programul agrar votat de Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România în Congresul din București” (*Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916*, Edit. C.G.M., p. 209).

era Congresul, se vorbea de sarcinile sale și cele ale Consiliului general. Ceea ce susținuse însă înainte de Congres Anton Bacalbașa în coloanele ziarului „Munca” — după cum s-a arătat mai sus — nu s-a concretizat într-un articol de statut. Reflectînd în acele momente năzuințele muncitorilor, Anton Bacalbașa vorbea de necesitatea disciplinei de partid, fiecare membru trebuind să se supuiе hotărîrilor congreselor și sarcinilor statutare. Or, statutul P.S.D.M.R. nu prevedea care erau datoriile și drepturile membrilor de partid.

Congresul a adoptat importante hotărîri în ceea ce privește atitudinea față de partidele burghezo-moșierești. În rezoluția cu privire la tactica P.S.D.M.R. față de partidele burgheze se spune că partidul „admițînd existența luptei de clasă știe că toate partidele burgheze sub orice nume s-ar prezenta sînt potrivnice clasei muncitorilor”. În formularea acestui principiu just, oportunistii au adăugat : „însă în lupta și relațiunile lui cu ele va ști să facă deosebire între partidele reacționare și partidele mai mult sau mai puțin înaintate”¹. Acesta a constituit un adaus strecurat în mod perfid în rezoluție, care avea să accentueze în mod continuu, la toate congresele P.S.D.M.R., tendința elementelor burghezo-liberale de a remorca partidul muncitorilor la carul Partidului Liberal.

Și în rezoluția cu privire la organizarea muncitorilor în asociații profesionale, conducătorii burghezo-liberali au strecurat punctul lor de vedere. Astfel, deși rezoluția vorbește de necesitatea ca socialiștii să sprijine pe muncitori în organizarea lor profesională, aceste asociații fiind „o școală pregătitoare a partidului”, rezoluția menționa că ele trebuiau să excludă politica din activitatea lor, deși erau chemate să sprijine partidul în acțiunile sale.

După ce Congresul a hotărît ca pînă la apariția ziarului zilnic, „Munca” să fie officiosul partidului, în ultima zi, 4 aprilie, a fost ales Consiliul general, în care elementele burghezo-liberale au deținut majoritatea locurilor.

Crearea partidului clasei muncitoare din România a constituit un pas important în procesul de unire a mișcării muncitorești cu socialismul științific, a ridicat lupta muncitorimii din România pe o treaptă superioară, dînd un impuls puternic creșterii conștiinței de clasă a proletariatului. Activității de pînă atunci a cluburilor muncitorești — care înlocuiseră cercurile muncitorești — desfășurate pe plan local, i-au urmat, prin crearea partidului, o persistentă campanie de stringere a forțelor organizatorice ale clasei muncitoare — dispersate pînă atunci, cu acțiuni adesea contradictorii — într-o organizație unică pe țară, centralizată, cu o disciplină statutară, organizație călăuzită de un program votat de un congres cu delegați din întreaga țară. Crearea P.S.D.M.R. a însemnat în același timp o lovitură puternică dată reprezentanților ideologiei reacționare care susțineau că în România socialismul era „o plantă exotică” și că, prin urmare un partid muncitoresc nu și-ar avea rațiunea.

În fața partidului clasei muncitoare se ridicau, imediat după constituirea lui, o serie de sarcini grele, complexe. Pentru ca partidul să-și poată

¹ Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916, Edit. C.G.M., 1947, p. 208.

îndeplini rolul său de organizator și conducător al proletariatului în lupta acestuia pentru îndeplinirea hotărârilor luate la primul congres, era nevoie ca partidul să se întărească din punct de vedere politic, organizatoric și ideologic. În activitatea sa, partidul a întâmpinat numeroase piedici, în primul rând din partea claselor dominante și a elementelor burghezo-liberale strecurate în conducerea sa.

La congresul al II-lea al partidului (aprilie 1894) divergențele dintre masa muncitorilor și elementele burghezo-liberale s-au accentuat. În timp ce pe muncitori îi preocupa lupta pentru un trai mai bun, conducerea oportunistă a pus pe primul plan obținerea votului universal, nu însă prin lupta clasei muncitoare în frunte cu partidul, ci prin alianță cu partidele burghezo-moșieresti din opoziție. Totuși, sub presiunea elementelor muncitorești înaintate, s-a constituit *Liga votului universal* ca urmare a faptului că muncitorii, așa cum relatea ziarul „Munca”, erau convingși că „nu au nimic de așteptat de la vechile politici burgheze”. La întemeierea *Ligii votului universal*, Clubul Muncitorilor din București „a strâns mai multe mii de iscălituri pentru această reformă”. Această hotărâre de a se lupta pentru votul universal cu forțe proprii nu a convenit, însă, elementelor burghezo-liberale. Astfel, la 5 aprilie 1895, când s-au deschis lucrările Congresului al III-lea, elementele oportuniste au făcut o nouă încercare de a transforma partidul într-o jalnică anexă a liberalilor. Cerind modificarea rezoluției adoptate de Congresul al II-lea cu privire la votul universal, conducerea oportunistă a introdus mențiunea că P.S.D.M.R. poate să facă alianță cu Partidul Liberal dacă el se pronunță pentru colegiul unic.

O dată cu crearea partidului clasei muncitoare, în paginile ziarului „Munca” s-au reflectat mai mult și în forme variate ideile marxiste¹.

Prin participarea delegaților P.S.D.M.R. la congresele și conferințele internaționale socialiste, prin apariția în limba română a unor broșuri și articole scrise de fruntași ai mișcării socialiste internaționale, țara noastră a devenit mai cunoscută, având un partid care promova cele mai înaintate idei, cu un proletariat în plină dezvoltare, alături de care militau pentru progresul țării cărturari și oameni de știință cu renume mondial.

În rândurile partidului au militat o serie de studenți care au devenit renumiți oameni de știință ca I. Cantacuzino, D. Voinov, Em. Racoviță, Const. Parhon, Ștefan Stîncă, scriitori și critici ca C. Dobrogeanu-Gherea, Raicu Ionescu-Rion, Garabet Ibrăileanu, Paul Bujor, Jean Bart, poeți ca Păun-Pincio, Traian Demetrescu, Theodor Neculuța. O serie de frun-

¹ În numerele 50 din 31 ianuarie și 51 din 7 februarie 1893, ziarul „Munca” a publicat în traducere din „Neue Zeit” un articol despre Karl Marx, iar cu prilejul celui de-a zecea comemorări a întemeietorului socialismului științific, ziarul partidului a publicat amintirile lucrătorului tipograf Fr. Lessner (nr. 4 din 14 martie 1893). Prelucrat după Fr. Engels, a apărut articolul „Despre stat” (19 sept. 1893). „Munca” din 9 mai 1893 a reprodus un interviu luat lui Fr. Engels de un corespondent al ziarului „Le Figaro” în legătură cu alegerile din Germania. Ziarul partidului a publicat conferința ținută de Karl Marx în ianuarie 1849 la Bruxelles, intitulată *Chestia liberului schimb*, articolul *Engels la Viena* (19 sept. 1893). Au apărut reportaje de atitudine marxistă (3 oct. 1893) ca cel intitulat *Congresul socialiștilor marxiști francezi* etc.

tași ai literaturii românești, cum au fost I. L. Caragiale, Al. Vlahuță și Barbu Delavrancea s-au eliberat, în parte, sub influența partidului muncitorilor, de tiparele strîmte ale individualismului în artă. Pictorii Octav Băncilă și A. Jiquidi au început să se maturizeze sub influența directă a mișcării socialiste, să creeze o școală nouă, realistă, în pictură.

Cu ajutorul intelectualilor din partid și al intelectualilor progresiști, în cadrul cluburilor partidului s-au organizat diferite forme de acțiuni culturale. La 4 ianuarie 1895 a reînceput, la București, în noul local al clubului socialist din strada Doamnei nr. 7, „conferințele, lecțiile de economie politică, comptabilitate, limba franceză, științele naturale”¹. În cadrul cluburilor socialiste s-au format elemente de valoare din mijlocul muncitorilor cum au fost la București Alex. Ionescu, Alecu Constantinescu, I. C. Frimu, Matache Pădurăreanu, Const. Avramescu, Arghir Parua, Theodor Neculuță, Vasile Anagnoste — și alții, dintre care unii au avut fericirea să mai fie în viață la începutul zilelor însoțite pe care le trăiește poporul nostru sub socialism.

La 2 noiembrie 1894 a apărut ziarul „Lumea nouă” ca oficios al partidului, iar ziarul „Munca” și-a încetat apariția.

La Congresul al III-lea delegații muncitori au înaintat biroului o propunere care se referea la faptul că ziarul partidului „Lumea nouă” nu a dat atenție sesizărilor venite din partea muncitorilor. Congresul a hotărît ca „delegatul de redacție” să însărcineze pe un membru al redacției să primească sesizările muncitorilor². După congresul al III-lea al P.S.D.M.R., elementele burghezo-liberale au început să publice în „Lumea nouă” tot mai multe articole inspirate din lucrările liderilor oportuniști, care, după moartea lui Fr. Engels (1895), au pus mîna pe conducerea Internaționalei a II-a.

Muncitorii, peste capul conducerii oportuniste, au desfășurat, în anii existenței P.S.D.M.R., greve puternice, demascînd poziția oportunistă a conducerii partidului, care nega eficacitatea grevelor. Grevele aveau o amploare mai mare acolo unde organizațiile de partid se aflau sub conducerea elementelor înaintate. Astfel, în luna iunie 1893, Alex. Ionescu, în cadrul unei întruniri ținute la clubul muncitoresc din Galați, a declarat că organizația locală era cu atît mai importantă cu cît ea era condusă „aproape numai de lucrători”³. Ziarul „Munca” mai relatea că organizația socialistă din Galați „a tipărit 1 000 bucăți din Programul social-democrației romîne”, că un număr de zidari și lemnari s-au întrunit la club și au pus bazele „sindicatului lucrătorilor zidari și lemnari din Galați”, că „acest sindicat s-a afiliat la club.

Grevele s-au intensificat și s-au desfășurat cu ajutorul direct al cluburilor socialiste. La începutul lunii mai 1893 toți hamalii din portul Brăila au intrat în grevă, cerînd mărirea salariilor și micșorarea numărului orelor de muncă. După cîteva zile de luptă, greviștii au ieșit învingători⁴.

¹ Al IV-lea Congres al social-democrației din Romînia (1897). București. Lito-tipografia populară, p. 16.

² Darea de seamă despre dezbaterile Congresului al III-lea, p. 10.

³ „Munca” din 13 iunie 1893.

⁴ „Munca” din 9 mai 1893.

O altă grevă a avut loc în același timp în portul Giurgiu. Și aici acțiunea s-a desfășurat sub conducerea clubului partidului. Patronii au fost siliți să satisfacă cererile muncitorilor.

După întemeierea partidului, în orașul Galați muncitorii brutari au declarat grevă generală. Consiliul General al partidului a întocmit un raport în care a înfățișat samavolniciile săvârșite de poliție împotriva greviștilor. Cu prilejul grevei muncitorilor brutari din Galați, prefectul județului a trimis o adresă clubului din Galați, în care interzicea arborarea steagului roșu. Muncitorii din țară au convocat întruniri, protestând împotriva samavolniciei poliției la care erau supuși greviștii din Galați¹.

Și greva lucrătorilor croitori de la atelierele de confecții ale armatei s-a desfășurat, în iulie 1893, sub egida partidului. Greviștii se întruneau zilnic la clubul muncitorilor din București unde le vorbea Alex. Ionescu, Niță Pițurcă² și alții.

În anul constituirii partidului s-a desfășurat în București lupta strungarilor din București împotriva muncii în acord. Ziarul partidului a ținut să sublinieze solidaritatea greviștilor, indiferent de naționalitate.

Cu toate că elementele oportuniste din conducerea P.S.D.M.R. căutau să frneze elanul de luptă al clasei muncitoare, să oprească folosirea acestei arme ascuțite împotriva exploatării—greva, muncitorii continuau lupta, cu hotărârea sporită, în cursul anilor 1893—1900. În grevele care s-au desfășurat în România între anii 1893—1900, muncitorii puneau în fruntea revendicărilor respectarea demnității omenești, reducerea orelor de lucru, o salarizare care să le asigure nevoile zilnice. Muncitorii refuzau să se supună umilirilor de tot soiul, cereau cu hotărâre asigurarea plății la timp a salariilor, se ridicau împotriva reținerilor arbitrare din salariu, împotriva așa-ziselor „cauțiuni”, amenzi etc. Grevele de după crearea P.S.D.M.R., desfășurate în condiții grele, datorită, mai ales, numeroaselor samavolnicii din partea patronilor și a uneltelor patronale, au dovedit muncitorilor că este vorba de o luptă intransigentă între proletariat și burghezie, care trebuia să se termine prin desființarea exploatării.

Cu toate dovezile concludente că grevele constituiau un factor de progres, de ridicare a conștiinței muncitorilor, de apropierea lor de socialism, de lupta politică, de necesitatea acestei lupte în frunte cu partidul clasei muncitoare — viitorii „generoși” afirmau „că la noi muncitorii puteau să ajungă la o viață mai bună prin „armonia de clasă”.

În afară de greve, în anii 1893—1900, P. S.D.M.R. organiza întruniri și demonstrații cu prilejul zilei de 1 Mai, aniversarea Comunei din Paris, puternice campanii antimilitariste, manifestații de stradă pentru respectarea repausului duminical, împotriva scumpirii traiului etc.

Problema țărăneasă continua să stea pe ordinea de zi a congreselor P.S.D.M.R. La congresul al II-lea, delegatul Pencioiu a propus și congresiștii au votat o rezoluție cu privire la începerea unei campanii pentru

¹ „Munca” din 9 mai 1893.

² Niță Pițurcă, o figură interesantă din mișcarea muncitorească de la sfârșitul veacului trecut, arăta muncitorilor că „Statul, ca orișicare exploatare, caută să jefuiască muncitorii” că numai cu ajutorul partidului „se va putea obține îmbunătățirea de care clasa muncitoare are absolută nevoie” („Munca” din 4 iulie 1893).

înființarea de bresle țărănești pe lângă cluburile socialiste „al căror scop să fie, pe lângă propagarea ideilor socialiste și ajutorarea reciprocă a membrilor țărani la vreme de nevoie”¹. Înființarea cluburilor socialiste la sate, participarea entuziastă a țăranilor la activitatea acestor cluburi, eroismul cu care au înfruntat țăranii socialiști prigoana guvernului burghezo-moșieresc la sfârșitul veacului trecut constituie o pagină glorioasă din lupta țărănimii noastre pentru o viață mai bună. În același timp, cu atât mai grav apare faptul că tocmai în acele momente elementele burghezo-liberale au trădat fățiș mișcarea socialistă. Mișcarea muncitorească s-a resimțit de pe urma acestei lovituri care a dezorganizat partidul. În același timp însă, plecarea „generoșilor” a dat posibilitate mișcării muncitorești din România să scape de un balast, socialiștii înaintați ieșind mai căliți, cu mai multă experiență și combativitate în lupta pentru dezvoltarea mișcării socialiste, pentru desființarea exploatării omului de către om.

Lupta hotărâtă, consecventă a socialiștilor înaintați, a elementelor muncitorești înaintate a avut, ca rezultat reconstituirea, în 1910, a Partidului Social-Democrat din România, care, cu toate lipsurile și greșelile sale, „a adus o contribuție prețioasă la ridicarea conștiinței politice a clasei muncitoare, la organizarea luptei sale revendicative”².

Un adevărat partid revoluționar, în stare să conducă clasa muncitoare la luptă pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc și pentru instaurarea dictaturii proletariatului, a luat ființă la noi în țară la 8 mai 1921, când Congresul general al Partidului Socialist a hotărât cu majoritate zdrobitoare de voturi crearea Partidului Comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a. În fruntea proletariatului și a maselor muncitoare „se afla acum un conducător devotat pînă la capăt cauzei dezrobirii celor ce muncesc, hotărît să conducă la victorie lupta poporului pentru eliberarea de orice exploatare și asuprire”³.

¹ *Darea de seamă despre dezbaterile Congresului, al II-lea al social-democrației române*, București, Tip. Nouă, 1894, p. 21.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1909—1961*, Edit. politică, 1961, p. 426.

³ *Ibidem*, p. 432.

INTERVENȚIA LUI IANCU DE HUNEDOARA ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN ANII 1447—1448

DE

FR. PALL

Unele momente importante ale intervențiilor lui Iancu în treburile Țării Românești și ale Moldovei nu sînt încă bine lămurite în istoriografie. Astfel, în ceea ce privește cronologia amestecului care a dus la înlăturarea lui Vlad Dracul, se preconiza anul 1446 sau ianuarie 1447¹. Restaurarea lui Petru al II-lea în Moldova, în luptă cu Roman al II-lea ‘a avut loc, după unii cercetători, la începutul anului 1447, după alții, în august același an, și în sfîrșit după alții în februarie — aprilie 1448². De asemenea,

¹ Bine cunoscutele izvoare narative (Turóczi, Bonfini, Długosz, Chalcocondil) nu oferă nici o indicație cronologică forinală despre acest eveniment, dar din expunerea primilor doi croniciari rezultă indirect că el s-ar fi petrecut în a doua jumătate a anului 1446, iar expunerea lui Długosz se încadrează printre evenimentele din 1447. Din povestirea lui Chalcocondil (a cărui cronologie, în general, e incurcată) reiese că Iancu l-ar fi înlăturat pe Vlad Dracul după lupta de la Varna și înainte de alegerea sa ca guvernator (deci între noiembrie 1444 — iunie 1446; dar se pare că istoricul bizantin contaminează evenimentele intervenției din 1448 cu acelea ale amestecului lui Iancu, tot în treburile Țării Românești, din 1442, cînd, prin acțiunea sa, a avut loc de asemenea, după cum se știe, o schimbare dinastică pe cale violentă, fiind prins și decapitat voievodul filoturc Mircea, poate un fiu al lui Vlad Dracul, și fiind instaurat un domn devotat lui Iancu, Basarab al II-lea, fiul lui Dan). Dintre cercetătorii moderni I. Minea (*Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928, p. 215) dă începutul anului 1447. „În primele zile ale anului 1448”, dată atribuită în chip eronat de N. Iorga (*Istoria romnilor*, IV, București, 1937, p. 89) izvoarelor narative care vorbesc despre sfîrșitul lui Vlad Dracul, de fapt e o scăpare a sa pentru aceeași perioadă din 1447 (*op. cit.*, p. 90). După C. C. Giurescu (*Istoria romnilor*, II/1, ed. IV, Buc., 1943, p. 11) Iancu ar fi intrat în Țara Românească în decembrie 1446. Cronologia lui Elekes L. (*Hunyadi*, Budapesta, 1952, p. 314) e contradictorie: după ce indică vara anului 1447 pentru evenimentele din Țara Românească ce au determinat campania lui Iancu contra lui Vlad Dracul, situează totuși această campanie, ce ar fi dus la respingerea din aceeași țară a trupelor turcești aliate ale voievodului, în ianuarie același an, precum rezultă din context (*ibidem*, p. 315—316). Tot ianuarie 1447 figurează în tratatul de *Istoria Romniei*, II [Buc., 1962], p. 442.

² C. Mureșan (*Ioan de Hunedoara și vremea sa* [Buc.], 1957, p. 129): începutul anului 1447; P. P. Panaitescu (*Legăturile moldo-polone în sec. XV și problema Chiliei*, în „Romanoslavica”, III, 1958, p. 103—104): aprilie 1448 (cf. I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra-Neamț, p. 68: februarie — aprilie 1448); *Istoria Romniei*, II, p. 421: august 1447.

nu s-a dat atenția cuvenită informației cronicarului polon contemporan Ian Długosz, potrivit căreia neobositul protagonist al luptei împotriva pericolului otoman se străduia să „uzurpe” stăpînirea Țării Românești¹; nu s-a pus în relații atare informație și o altă știre narativă cu un document în care Iancu adaugă la titlul său obișnuit și pe acela de voievod al acestei țări². E adevărat că mai nou documentul a fost considerat fals³, pe nedrept însă, după cum vom încerca să arătăm. O reexaminare critică a izvoarelor cunoscute și confruntarea lor cu date documentare publicate, dar ignorate, și cu unele știri inedite, fac posibile o serie de precizări sau îndreptări și cu referire la alte probleme în conexiune cu cele menționate.

I

Mai întii, istoricilor care s-au ocupat de relațiile dintre Iancu și Vlad Dracul le-a scăpat complet din vedere un act emis de cel dintîi, cu data 10 noiembrie 1447, din Sighișoara, prin care, din cauza pornirii expediției împotriva amintitului voievod al Țării Românești⁴, amîină un proces între Justh de Kosso (Jodoc de Kussow), căpitanul cetății Végles (Viglaš, în Slovacia), și doi orașeni din Sibiu. Comentînd acest document, publicat în 1877, editorul său observă pe bună dreptate că el permite determinarea timpului în care a avut loc campania lui Iancu în Țara Românească⁵. Căutînd să stabilească o concordanță între acest document și știrile despre expediția în discuție cuprinse în binecunoscuta scrisoare a lui Ioan de Zredna, episcop de Oradea și colaborator intim al lui Iancu, către cardinalul Juan de Carvajal, legat papal în Germania, scrisoare ce (în copia de codice care ni s-a transmis) poartă data de 15 ianuarie 1447⁶, același editor crede că în numărul roman al anului s-a strecurat aici o greșeală în loc de 1448⁷. De altminteri, fără să cunoască sau cel puțin să citeze această rectificare, dar bazîndu-se desigur pe alte elemente din conținutul scrisorii, și anume pe cele în legătură cu rolul de mediator al legatului

¹ J. Długossius, *Historia Polonica*, II, Lipsca, 1712, col. 33—34 : „terram Bessarabiae sibi usurpare molitur”.

² Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniazilor], V, Budapesta, 1913, p. 220 (regist); cf. *Istoria Romîniei*, II, p. 442.

³ Elekes, *op. cit.*, p. 315, n. 57.

⁴ „propter ingressum exercitus contra nephandum Wlad Wayvodam Transalpinum instaurati”. E vorba de începutul organizării expediției.

⁵ K. Fabritius, *Jodoks von Kussow Steuerforderund an die zwei Stühle Schelk und Mediasch von 1438*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde”, Neue Folge, XIV (1877), p. 565, n. 2; citatul la p. 580. cf. 581.

⁶ *Johannis de Zredna epistolae*, în I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, II, Viena, 1746, p. 40—42.

⁷ Fabritius, *op. cit.*, p. 565, n. 2. El greșește însă cînd afirmă că Vlad Dracul a fost înlocuit de Iancu în 1445, redobîndindu-și domnia, cu ajutorul turcilor, în 1447. Tot așa, numărul robilor creștini despre care amintește epistola lui Ioan de Zredna nu era 40 000, cum pretinde Fabritius, ci numai de 4 000. La 17 mai 1447 n-a avut loc un armistițiu cu turcii (datare eronată). Iancu, după cum vom vedea, nu era întors la Buda, la 27 decembrie 1447, cum se afirmă în aceeași notă.

pontifical în conflictul dintre Ungaria și Frederic al III-lea de Habsburg, la aceeași concluzie justă a ajuns ceva mai târziu și un alt cercetător¹.

Îndreptarea datei se impune cu atât mai mult cu cât destinatarul scrisorii se găsea la 8 ianuarie 1447 încă la Roma², sosind în Austria abia în toamna aceluși an, printre altele și cu misiunea amintită — de a mijloci o pace sau un armistițiu între Frederic și Ungaria — ce i-a fost încredințată de papa în august³.

Că scrisoarea în discuție nu e din 1447 ci din 1448 rezultă indirect și dintr-o altă epistolă a lui Ioan de Zredna, referitoare de asemenea la tratativele mijlocite de Carvajal, care poartă data de 18 ianuarie 1448⁴. În prima scrisoare, din 15 ianuarie, autorul ei arată din Oradea că Iancu nu s-a întors încă (în Ungaria) din expediția întreprinsă în Țara Românească, fiind ocupat „în acele părți” cu consolidarea rezultatelor ei⁵. Această aluzie corespunde, după cum vom vedea, pentru sfârșitul anului 1447 și începutul celui următor, spre deosebire de finele anului 1446, când Iancu era angajat în atacul împotriva Austriei⁶, și începutul (ianuarie—aprilie) 1447, când el se găsea tot timpul în centrul Ungariei, mai ales la Buda⁷.

Iancu se afla în toamna anului 1447 în Transilvania, unde prezența lui e atestată, în afară de actul citat din Sighișoara, de mai multe docu-

¹ W. Fraknói, *Cardinal Joannes Carvajal's Legation in Ungarn 1448—1461*, în „Ungarische Revue”, 1890, p. 8, n. 3. Cf. o altă eroare similară în epistolarul lui Ioan de Zredna, semnalată, *ibidem*, p. 9, n. 9.

² R. Wolkan, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, în *Fontes rerum Austriacarum*, II. Abt., LXVII, Viena, 1912, p. 45, n. Cf. și L. Pastor, *Geschichte der Päpste*, vol. I, ed. 5—7, Freiburg im Breisgau, 1925, p. 399, n. 5.

³ P. Lukcsics, *Diplomata pontificum saec. XV*, t. II, Budapesta, 1938, p. 247

⁴ Schwandtnr, *op. cit.*, II, p. 48 (nr. 32).

⁵ Lipseste pînă acum o ediție critică a epistolelor lui Ioan de Zredna (cf. și Komjálthy M., *Hunyadi kormányzó kancellári ájáról* [Despre cancelaria guvernatorială a lui Ioan de Hunedoara], în „Levéltári Közlemények” [Comunicări arhivale], XXVII (1956), p. 36—38). Ediția lui Schwandtnr se bazează pe culegerea lui Paul Ivanici (de Iwanieh), nepotul lui I. de Zredna, care a strîns și a transcris sub forma unui codice, în 1451, o parte din corespondența unchiului său. Că data scrisorii în discuție e greșită reiese și din faptul că într-una din notele lui Ivanici la această scrisoare (Schwandtnr, *op. cit.*, p. 41, n. 2). Ladislau de Gara e menționat ca palatin, calitate ce nu se potrivește pentru începutul anului 1447, ci pentru acela al anului următor (eroare observată de Teleki J., *Hunyadiak kora Magyarországon* [Epoca Huniazilor în Ungaria], II, Pesta, 1852, p. 23, n. 5, care totuși nu și-a pus problema că data scrisorii ar putea fi inexactă). O eroare evidentă găsim și în data epistolei lui Iancu către Carvajal, „XIV mensis Decembris” [recte Septembris] 1448 (Schwandtnr, *op. cit.*, p. 56—57), fiind scrisă de la vadul Dunării în expediția ce se va termina la Kosovo. Ni se pare greșită și data de 23 aprilie 1445 a unei scrisori a lui J. de Zredna către notarul Paul (*ibidem*, p. 9—13), care trebuie să fi fost scrisă cîțiva ani mai târziu, fiind în legătură cu această culegere a corespondenței sale.

⁶ Teleki, *op. cit.*, II, p. 26, n. 1; Minea, *op. cit.*, p. 209. La 17 (sau 18) octombrie 1446 consiliul de stat în frunte cu Iancu serie papei Eugeniu al IV-lea din „Feuldwar” (Wolkan, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung”, XXXIV, 1913, p. 522, cf. Schwandtnr, *op. cit.*, II, p. 38—39), care însă e o localitate din Ungaria apuseană — unde e atestat Iancu în oct. — dec. același an (Sebestyén B., *A magyar királyok tartózkodási helyei* [Locurile de ședere ale regilor Ungariei], Budapesta, f.a. [după 1930], p. 80), iar nu Feldioara, cum credea Minea (*op. cit.*, p. 209, n. 2). Documentul lui Iancu către sași pe care-l citează Minea (*ibidem*, p. 209—210) în legătură cu pericolul unui atac turcesc, nu e din 18 iunie 1446, ci din 12 iunie 1456 (Teleki, *op. cit.*, X, Pesta, 1853, p. 525—526; Elekes, *op. cit.*, p. 454).

⁷ Sebestyén, *ibidem*.

mente. Astfel el emite documente la 29 octombrie 1447 din Aiud ¹, la 4 ² și 6 noiembrie din Mediaș ³, la 12 noiembrie din Sighișoara ⁴, la 17 ⁵ și 23 aceeași lună din Brașov ⁶.

II

La 4 decembrie același an 1447 Iancu emite din „cetatea noastră Tirgoviște” — spune el — actul în care, alături de titlul său obișnuit din această perioadă, și anume de „gubernator al regatului Ungariei”, își zice și „din mila lui Dumnezeu, voievod al părților transalpine”. E vorba de un mandat adresat capitlului din Alba Iulia pentru punerea lui Petru, fiul lui Stroia din Ponor, și a unor frați și rude ale acestuia, în posesia cîte a unei treimi din moșiile Ponor și Ohaba, în districtul Hașegului, drept răsplată pentru meritele cîștigate de Petru, urmînd ca ei, în virtutea daniei lui Iancu, să stăpînească de acum înainte acele părți de moșie asemenea nobililor regatului, după ce Petru ținuse pînă atunci treimea respectivă din Ponor doar după datina cnezială.

Autenticitatea acestui document — pînă acum inedit, dar cunoscut dintr-un regist, document pe care îl publicăm în anexă, în transcriere și în fotocopie — a fost pusă mai nou la îndoială. Deși se recunoaște că el „pare autentic ca formă”, totuși e socotit „fără îndoială fals în ceea ce privește conținutul”, care „nu merită crezare”. S-a invocat în sprijinul acestei păreri argumentul că Iancu n-a folosit niciodată titlul de domn al Țării Romînești și că în decembrie 1447 n-a fost în această țară. S-a considerat că, după toată probabilitatea, e un fals, plăsmuit „în interesul nobililor de Ponor” înainte de anul 1786, de cînd datează o copie capitulară, ce se păstrează alături de exemplarul original ⁷.

Să ne oprim, în primul rînd, asupra obiecției că în decembrie 1447 Iancu n-a fost în Țara Romînească. Obiecția se întemeiază pe teza că intervenția sa contra lui Vlad Dracul ar fi avut loc în ianuarie 1447, ceea ce, credem, că nu se mai poate susține după aluzia din documentul cu data 10 noiembrie 1447, la pregătirea expediției împotriva amintitului voievod al Țării Romînești și după rectificarea datei epistolei discutate a lui Ioan de Zredna, care vorbește despre aceeași expediție la 15 ianuarie 1448 (iar nu 1447).

Dar inconsistența acestei obiecții iese și mai mult la iveală dacă confruntăm următoarele documente ale lui Iancu :

¹ Beke A., în „Történelmi Tár” [Magazin istoric], 1890, p. 142.

² E. Hurmuzaki-N. Densușianu, *Documente*, I/2, Buc., 1890, p. 740.

³ Din vol. V ms. al colecției de documente Zimmermann-Gündisch (în arhiva Institutului de Istorie al Acad. R.P.R., Filiala Cluj), nr. 2603.

⁴ *Ibidem*, nr. 2605.

⁵ Hajnal I., *Kivonatok Hunyadi János kormányzó okleveleiből* [Extrase din documentele guvernatorului Iancu de Hunedoara], în „Levéltári Közlemények” I (1923), p. 110.

⁶ Din vol. ms. cit. al colecției Zimmermann-Gündisch, nr. 2606.

⁷ Elekes, *op. cit.*, p. 315, n. 57.

La 10 noiembrie 1447 aflându-se la Sighișoara arată că începea organizarea expediției împotriva „nelegiuitului Vlad, voievodul transalpin”.

La 23 noiembrie dă din Brașov dispoziții consiliului orașenesc pentru procurarea unor piese de armament (o platoșă și opt seuturi).

La 4 decembrie, din „cetatea noastră Țirgoviște”, ca guvernator al Ungariei și „voievod al părților transalpine”, face o danie lui Petru din Ponor, cnez în Hațeg, pe care îl înzestrează cu drept nobiliar, ca răsplată pentru slujbe credincioase.

La 16, 23 și 26 decembrie, aflându-se din nou la Brașov, emite acte în legătură cu diferite chestiuni jurisdicționale, economice și financiare privind pe orașenii acestei localități, precum și Feldioara ¹.

La 5 ² și 9 ianuarie 1448 ³, fiind la Sf. Gheorghe, iar la 17 ⁴ și 22 aceeași lună, găsimu-se la Odorhei ⁵, ia felurite măsuri cu privire la pricini din Țara Bîrsei și Secuime.

La 1 februarie, aflându-se la Bistrița (Transilvaniei), confirmă pe Ladislau de Báthor în stăpînirea moșilor sale, ca răsplată a slujbelor acestuia în diferite expediții, printre care în aceea împotriva „necredinciosului Vladislav [= Vlad], voievodul transalpin, care nu mai e în viață (quondam)” ⁶.

Rezultă limpede, după părerea noastră, din contextul acestei liste, verosimilitatea datei topografice și cronologice a documentului contestat. Reiese că Iancu în noiembrie se îndrepta prin Transilvania sud-estică spre granițele Țării Românești cu oaste împotriva lui Vlad Dracul. La 23 noiembrie 1447 îl întîlnim la Brașov, luînd anumite măsuri în cadrul pregătirilor sale militare. La 16 decembrie el reapare, în lumina documentelor, iar la Brașov. Unde se afla și ce a făcut între timp? Răspunsul ni-l dă pe de o parte tocmai actul din 4 decembrie, pe care îl emite din Țirgoviște, iar pe de altă parte scrisoarea lui Ioan de Zredna din 15 ianuarie (1448) și izvoarele narative cunoscute, care povestesc intervenția sa în Țara Românească pentru înlocuirea lui Vlad Dracul. În luptele care s-au dat acesta și-a pierdut nu numai domnia ci și viața, faptul din urmă fiind confirmat și de documentul din 1 februarie 1448, cînd „necredinciosul Vladislav” [= Vlad] e arătat ca ne mai fiind în viață.

Din cele de mai sus putem trage concluzia că intervenția lui Iancu în Țara Românească a avut loc la sfîrșitul lui noiembrie și în prima jumătate a lui decembrie 1447 : 23 noiembrie—16 decembrie fiind limitele cronologice extreme între care se plasează documentul din 4 decembrie.

¹ Din vol. ms. cit. al colecției Zimmermann-Gündisch, nr. 2614, 2616 și 2618.

² Colecția cit., nr. 2619.

³ *Székely Oklevéltár* [Diplomatiarul secuilor], [VIII], ed. Barabás S., Budapesta, 1934, p. 70—71.

⁴ Din vol. ms. cit. al colecției Zimmermann-Gündisch, nr. 2623.

⁵ *Székely Okl.*, I, ed. Szabó K., Cluj, 1872, p. 157—158.

⁶ Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 758 (= Hajnal, *op. cit.*, p. 110, regist cu data greșită : 2 febr. 1448). Uneori numele de *Vlad*, *Vladislav* și *Ladislav*, în cazul voievozilor Țării Românești, se folosesc pentru una și aceeași persoană.

Nici cealaltă obiecție, aceea în legătură cu titlul de voievod al Țării Românești purtat de Iancu în acest document, nu ni se pare concludentă pentru pretinsa lui lipsă de autenticitate.

§ Asupra acestei probleme e necesar să insistăm mai mult. După cum se știe, Iancu căuta să-și lege cât mai strâns Țara Românească și Moldova în frontul comun al luptei împotriva cotropirii turcești, front aflat sub conducerea sa, amestecându-se în treburile lor interne spre a înlătura acele elemente de la conducerea acestor țări care, sprijinite de unele fracțiuni boierești, ar fi contrariat politica sa de unire a forțelor Europei de sud-est în lupta antiotomană. Astfel procedă și acum, în 1447—1448, când se pregătea intens să-și ia revanșa pentru dezastrul de la Varna și voia să-și asigure participarea militară a celor două țări la ofensiva proiectată, prin care spera ca turcii cotropitori să fie alungați din Europa, precum arăta el papei Nicolae al V-lea, prin condeul lui Ioan de Zredna, la 17 septembrie 1448¹.

Fostul aliat al lui Iancu în expedițiile antiotomane din 1444—1445, adică în cruciada de la Varna și în acțiunea întreprinsă în alianță cu flota burgundo-papală pe Dunăre, Vlad Dracul, desigur sub crescînda presiune a turcilor, se văzu silit, în vara anului 1447 (nu 1446, cum se credea pînă acum) să încheie pace și să se alieze cu ei². În același timp el sprijinea în Moldova, în lupta pentru domnie, pe Roman al II-lea, cumnatul său și reprezentantul partidei boierești filopolone față de Petru al II-lea, cumnatul și ocrotitul lui Iancu. Atitudinea lui Vlad Dracul periclita deci realizarea vastului plan de acțiune antiotomană al lui Iancu în regiunea dunăreană și balcanică, în vederea căreia el conta și pe nu mai puțin de 10 000 de ostași din Țara Românească, de care socotea că va putea să dispună „gratis” (fără plată), după cum se arăta în tratatul încheiat

¹ Schwandtner, *op. cit.*, II, p. 52—54.

² Epistola des cit. a lui I. de Zredna. Minea (*op. cit.*, p. 209—210) raportează greșit aluzia la încheierea păcii din această scrisoare la „tratatele” anterioare cu turcii (de aici poate și referirea la menținerea lui Vlad Dracul „pe pozițiile păcii de la Seghedin”, *Istoria României*, II, p. 430), conform căroră ar fi fost eliberăți robii creștini, restituiți apoi turcilor de către Vlad Dracul. Această restituire, după aceeași scrisoare, ar fi fost unul din motivele intervenției lui Iancu. În realitate, „pacto foedere” nu se referă la eliberarea, ci la extrădarea captivilor, ca urmare a încheierii păcii dintre Vlad Dracul și turci „hac aetate elapsa” (1447). — Poate tot în legătură cu evenimentele petrecute în Țara Românească în vara lui 1447 trebuie pusă și iminenta venire din această țară în Transilvania a lui „Ladislaus Walahus”, pe care Iancu într-o scrisoare către brașoveni, dată din Széchény, 13 iulie 1447, îl numește „proximus noster” (apropiat sau rudă, Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV/1, Buc., 1911, p. 34). Unii cercetători (Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 91) identifică acest personaj cu Vladislav, din neamul Dăneștilor, devenit domn al Țării Românești în cursul lui 1448, iar alții (Elckes, *op. cit.*, p. 363, n. 22) cu Vlad Țepeș, ceea ce ni se pare mai puțin probabil. Se pare că înaintașii lui Iancu, fiind probabil de origine din Țara Românească, erau înrudiți cu dinastia Basarabilor (*ibidem*, p. 75). Scrisoarea din urmă e datată greșit de editorul ei, N. Iorga, din 20 iulie (Pall, *Cronologia documentelor privind Transilvania*, în *Doc. priv. ist. Rom.*, *Introducere*, I, Buc., 1956, p. 495, n. 12). E inexactă și identificarea datei topografice „Zechen” cu Săceni, localitate „în Ardeal” (Iorga, *Istoria românilor*, loc. cit.). De fapt e vorba de o localitate din comitatul Nógrád, mai ales că Iancu emite actul său de împăcare cu Jiskra (Giskra), căpitanul general al partidei habsburgice din partea superioară a regatului feudal maghiar, la 21 iulie 1447, din Rimaszombat (Rimavská Sobota).

la 6 noiembrie 1447 între reprezentantul său, Ștefan de Frangepan, și Alfons al V-lea, regele Aragonului și al Neapolului¹.

Căutînd să asigure premisele înfăptuirii acestui plan, în care scop ducea tratative și cu papalitatea, cu regatul de Neapole și cu Albania (unde se afla în plină desfășurare lupta pentru independență, condusă de Scanderbeg, împotriva cuceririi otomane)², Iancu s-a hotărît să elimine spărtura deschisă în Țara Romînească înăuntrul sistemului său politico-militar, înainte de a porni expediția ce avea să se termine la Kosovo — de altfel cu o nouă înfrîngere — între 17—19 octombrie 1448. Aceasta a fost, fără îndoială, cauza mai adîncă a campaniei contra lui Vlad Dracul, iar nu o răzbunare personală pentru captivitatea în care, potrivit onora din izvoarele narative, l-ar fi ținut domnul muntean cu ocazia retragerii de la Varna. În atare condiții, după ce prin armistițiul din iunie 1447 a ajuns la o reglementare provizorie și parțială a relațiilor cu Frederic al III-lea, iar în iulie la un tratat de pace cu Jiskra (Giskra), și după dieta din septembrie același an, la care s-a realizat un compromis între partida sa și clica marilor feudali în frunte cu noul palatin Ladislau de Gara³, — Iancu își pregătea intervenția în Țara Romînească. Dacă ar fi să-l credem pe Długosz, care comentează într-un spirit ostil toate acțiunile sale, guvernatorul, ca să poată da un atac prin surprindere, a strîns o oaste considerabilă sub pretextul că se pregătește contra turcilor. Dar documentul menționat din 10 noiembrie 1447, prin care el amină, la Sighișoara, un proces sub motivul pornirii expediției împotriva lui Vlad nu întărește această interpretare.

Felul cum s-a desfășurat acțiunea lui Iancu în Țara Romînească (după invazia efectuată desigur urmînd drumul obișnuit pe la pasul Branului) e relatat confuz de izvoare. Dintre ele s-a acordat relativ mai multă crezare⁴ istoricului bizantin Laonic Chalcocondil, care scrie că Iancu, aducînd un pretendent la tron, din facțiunea Dăneștilor (autorul îl numește Dan), cel din urmă a izbutit să-și rializeze, în preajma luptei ce trebuia să se dea între oastea guvernatorului și aceea a lui Vlad Dracul, pe adepții acestuia. Părăsit de ai săi, Vlad și fiul său au încercat să scape prin fugă. Dar urmăriți de pretendent și prinși, ei fură uciși de acesta⁵. După cronica lui Ioan Turóczi, protonotar al judeului curții regale în timpul regelui Matia Corvin, ei au fost decapitați din porunca guvernatorului, care totodată a făcut să fie orbit „un alt voievod al acelor părți și anume fiul răposatului voievod Dan” și punînd în scaun un „alt voievod” s-a

¹ *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus*, în *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, XXXV, ed. Thallóczy L. — Barabás S., Budapesta, 1910, p. 350.

² Pall, *Les relations entre la Hongrie et Scanderbeg*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, X (1933), p. 127—128.

³ Elekes, *op. cit.*, p. 320—324.

⁴ Iorga, *Istoria romnilor*, IV, p. 90—91; tratatul *Istoria României*, II, p. 430; Elekes, *op. cit.*, p. 314—315.

⁵ L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu, Buc., 1958, p. 200 (cf. și 158).

retras din Țara Românească¹. Iar Długosz, după ce pomeneste și el executarea lui Vlad Dracul și a fiului său de către Iancu, adaugă că acesta a ordonat să i se scoată ochii chiar pretendentului adus de el — pe care același cronicar îl numește Stancul — spre a încerca să uzurpe el însuși stăpînirea asupra Țării Românești. Informația e întrucîtva confirmată de o scrisoare anonimă din 7 decembrie 1448, dată din Constantinopol, printre alte știri unele adevărate, altele fanteziste, culese, după cît se pare, de la ostași ai armatei lui Iancu scăpați din dezastrul de la Kosovo și ajunși în capitala bizantină. Se vorbește în acest izvor de o invazie a lui Iancu, „voievodul Ungariei”, în Țara Românească pentru a înlătura un pretendent, „fiu de domn”, înscăunat de o oaste turcească trimisă acolo de către sultan, „douăzeci de zile” după Kosovo; corpul expediționar otoman a fost înfrînt, pretendentul prins, orbit și decapitat din porunca lui Iancu, care a devenit astfel „domn al întregii Țări Românești”². Nu poate fi vorba aici decît de un ecou îndepărtat și confuz al expediției de la sfîrșitul anului 1447, iar nu de o acțiune întreprinsă după înfrîngerea lui Iancu de pe Cîmpia Mierlei în 1448, cum s-a crezut de unii cercetători³, uitîndu-se faptul că Iancu, după această luptă, a ajuns prizonierul „despotului” Serbiei, Gheorghe Brancovici, la Smederevo, fiind eliberat numai pe la 20 decembrie 1448⁴, deci după data scrisorii în cauză.

Năzuința lui Iancu de a încadra Țara Românească în sistemul său politic-militar, mergînd pînă la planuri de stăpînire teritorială, despre care vorbesc izvoarele pomenite mai sus, poate explica și titlul „din mila lui Dumnezeu voievod al părților transalpine”, pe care-l poartă în documentul din 4 decembrie 1447, dat din însăși capitala Țării Românești, Tîrgoviște,

¹ J. de Thwroc, *Chronica Hungarorum*, cartea IV, cap. 44 (în ed. Schwandtner, *op. cit.*, II, p. 258). A. Bonfinius (*Historia Pannonica*, decada III, cartea VII, ed. Colonia, 1690, p. 337), care a folosit și cronica lui Turóczy, scrie că Vlad Dracul a fost prins cu doi fii ai săi „oppido quodam” (pe care Teleki, *op. cit.*, II, p. 5, îl identifică cu Tîrgoviște) și că cel orbit, din porunca lui Iancu, a fost un fiu mai mic al aceluiași domn muntean. După *Istoria Țării Românești* (ed. C. Grecescu și D. Simonescu, Buc., 1960, p. 4), compilație anonimă tîrzie din sec. XVII, dar care (după părerea editorilor, *ibidem*, p. XX) putea să fi luat știri și din vechile analc interne, Vlad Dracul (adică „Vladislav voevod bătrînu”, precum îi spune „Istoria”) „au picir de sabie în mijlocul Tîr[ș]orului”, în anul 1445 sau 1446, așa cum rezultă greșit data din același izvor. Într-una din variantele acestuia (Ms.O), completată după cronici anterioare, uciderea domnitorului e pusă în legătură cu intrarea în Țara Românească, în fruntea unei oștiri, a lui „Iancul vodă, gubernatoriul Țării Ungurești” (*ibidem*, p. 4, aparatul critic). Pe această cronică se bazează afirmația cam lărgită a lui Iorga (*Studii și documente*, III, Buc., 1901, p. XXXIX; idem, *Istoria românilor*, IV, p. 89) că Vlad Dracul și un fiu al său (Mircea I) au fost „tăiați la Tîrșor”. În schimb, într-un document, din 3 aprilie 1534, dat din Tîrgoviște de Vlad Vintilă-vodă se aminteste „cartea marelui voievod Vlad cel Bătrîn pe care l-a ajuns moartea în satul Bălteni” (*Doc. priv. ist. Rom., veacul XVI, B. Țara Românească*, vol. II, Buc., 1951, p. 156). S-a presupus că e vorba de Bălteni din Ilfov (raionul Snagov, cf. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 11). Minea (*op. cit.*, p. 213) și alți cercetători cred că se face aici aluzie la Vlad Dracul.

² „Et maintenant le Blanc [= Iancu] est seigneur de tout la Valacquie . . .” (Marczali H., în „Magyar Történelmi Társ”, 1877, p. 91; scrisoare publicată din nou, fără a cunoaște această ediție, de către Iorga, în *Mélanges d'Histoire Générale*, I, Cluj, 1927, p. 42—45).

³ Iorga, *op. cit.*, p. 24; Minea, *op. cit.*, p. 215.

⁴ Teleki, *op. cit.*, II, p. 101—107; Elekes, *op. cit.*, p. 382—383. Actul lui Iancu, dat din Seghedin, 18 decembrie 1448, e fals (Pall, *Despre două documente false*, în *Kelemen Lajos Emlékkönyv* [Omagiul K.L.], Cluj, 1957, p. 508).

considerată de el ca „civitas nostra”. E o expresie, aceasta din urmă, pe care o folosește și pentru alte cetăți socotite de el în anumite momente ca făcând parte din posesiunile sale proprii, aplicând aceeași denumire bunăoară pentru Chilia — importanta bază militară obținută de la Petru al II-lea, în 1448 — potrivit mărturiei actului său din 30 aprilie 1454, ori expresia asemănătoare (*fortalicium nostrum*), pentru cetatea Făgărașului, luată de la Vladislav al II-lea, după mărturia tot a unui act al său, din 7 aprilie 1456 ¹.

Din documentul în discuție rezultă indirect că pînă la 4 decembrie 1447 a și avut loc înlăturarea din domnie și desigur uciderea lui Vlad Dracul. Iancu era stăpîn pe situație la Țirgoviște, considerîndu-se chiar stăpînul direct al întregii țări. Împrejurarea că nu figurează cu titlul de voievod al Țării Romîncști decît în acest singur document se poate datora și întîmplării, care nu ne-a păstrat alte documente emise în cursul operațiunilor militare din Muntenia, în care el va fi purtat același titlu sau cel puțin asemenea documente n-au fost descoperite pînă acum. Dar chiar dacă Iancu n-ar fi emis decît acest singur document cu titlul respectiv, faptul nu ni se pare, după cele arătate mai sus, un argument concludent împotriva autenticității lui. E foarte probabil că marele comandant de oști a nutrit numai trecător gîndul de a-și subordona nemijlocit Țara Romînească, în calitate de domn al ei, în urma înlăturării lui Vlad Dracul. În fața dificultăților întîmpinate, renunțînd la această soluție (pe care, poate, n-o întrezărea prea durabilă, alături de calitatea lui de guvernator al Ungariei, ca una care ar fi stîrnit și mai mult invidia marilor baroni rivali și n-ar fi fost tolerată nici de turci), el a instalat sau a sprijinit instalarea unui pretendent în scaunul domnesc al țării de către partida boierească antiotomană, înainte de a se retrage cu oastea sa la Brașov.

Din oastea de intervenție a lui Iancu făcea parte probabil — pe lîngă alți cnezi și nobili romîni din Banat, Transilvania și Maramureș, care, precum se știe, l-au slujit, cu credință în expedițiile sale pe vestitul căpitan de oști din același neam cu ei — și Petru din Ponor, beneficiar al daniei făcute chiar din Țirgoviște și consemnate în acest document, a cărei autenticitate credem că nu mai poate fi pusă la îndoială, fiind confirmată atît de caracteristicile sale externe cît și de cele interne, precum și de asemănarea scrisului pe care-l prezintă cu alte documente ale lui Iancu, cam din aceeași vreme ².

III

Petru, fiul lui Stroia, trebuia să fi fost, după cum rezultă din documentul analizat, din pătura superioară a cnezilor, echivalată, în calitate de „cnezi regali” în fața forurilor de judecată, cu nobilimea regatului, încă din a doua jumătate a sec. XIV. S-a consfințit astfel, pe plan juridic,

¹ Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chilie și problema ajutorării Bizanțului* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia” (sub tipar).

² A se vedea mai jos observațiile la documentul publicat în anexă (mai ales p. 1068, n. 3, n. 5, n. 9).

atît diferențierea socială dintre membrii de rînd ai obștilor romînești și cnezi, cît și diferențierea dinăuntru acestei pătri conducătoare, în care alături de „cnezi regali” se deosebesc „cnezii comuni”, avînd rostul unor simpli juzi satești și alcătuiind, fără îndoială, majoritatea cnezimii, fiind legați prin condițiile lor modeste de trai de masa membrilor de rînd ai obștilor romînești. Prin întărirea lor, datorită veniturilor culese de la obști de pe urma slujbei lor, pe care o exercitau în virtutea datinei cneziale (*more keneziatus*) și prin rolul lor militar, o parte din cnezi se ridicau tot mai mult deasupra obștilor, devenind „cnezi regali”. În sec. XIV și XV, drept răsplată a meritelor cîștigate pe cîmpul de luptă, o seamă dintre ei dobîndiră de la rege, de la voievodul Transilvaniei, de la banul Severinului, în teritoriile de sub jurisdicția acestora, confirmarea în funcția lor sau chiar danii de sate romînești.

În Maramureș, Hunedoara, Banat o parte din ei și-au dobîndit înnobilarea sau chiar dacă nu se menționează totdeauna formal în documente conferirea rangului nobiliar, ei au obținut o echivalare cu nobilimea în privința slujbei și stăpînirii pe care o exercitau cu drept obișnuielnic cnezial asupra anumitor sate. Astfel erau „ohabele”, adică „satele libere”, avînd sentiri de dări față de reprezentanții puterii centrale, aceste sate adeseori fiind întemeiate chiar de cnezi în locurile lăzuite și împorate sub conducerea lor. Stăpînirea acestor cnezi asupra unor sate sau părți de sate romînești a fost deci asimilată, prin danie ori confirmare, cu dreptul de stăpînire al nobilimii regatului¹. Așa s-a întîmplat — chiar după mărturia documentului din 4 decembrie 1447 — și în cazul lui Petru din Ponor, iar „prin el” totodată în cazul fraților săi Șerban (Sorban) și Hălmagiu (Halmad) și al unor rude (poate veri), cum erau Stroia, fiul lui Nicolae, și Ștefan, fiul lui Stanciul. Ei posedau, ca de obicei, pe cît se vede în indiviziune numai a treia parte a moșiei Ponor, iar de acum înainte prin danie, și o treime din Ohaba, cele două „posesiuni” corespunzînd localității Ohaba-Ponor de astăzi (în raionul Hațeg, regiunea Hunedoara). În districtul Hațeg, spre a ne mărgini numai la acesta, existau mai multe localități purtînd numele de Ohaba, din care motiv se menționează uneori „altera Ohaba” și „tertia Ohaba”. Ohaba familiei Ponor e pomenită mai tîrziu, în 1506 și 1510, împreună cu localitatea din urmă, printre pertinențele cetății Hunedoara².

Formalitatea juridică a punerii acestor membri ai familiei Ponor în posesie de către Radu din Pui (tot în districtul Hațeg), în prezența unui delegat al capitlului din Alba Iulia (ca om de mărturie al locului de adev-

¹ Csánki, *op. cit.*, V, p. 216, 220, 224; Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/2, Buc., 1891, p. 18, 20, 23 (vezi mai jos și p. 1068, n. 3); D. C. Arion, *Cneștii (chineștii) romîni*, f. l., 1938, p. 177—178; Bónis Gy., *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban* [Feudalism și regim al stărilor în dreptul ungar medieval], [cu rezumat francez], Cluj [1945], p. 401, 403—407. Asupra cnezatelor din Hațeg și Banat în sec. XIV vezi M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în „Studii”, XIII (1960), nr. 5, p. 147—163; idem, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor . . .*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 57—131.

² Csánki, *op. cit.*, V, p. 117—118. Cu privire la răspîndirea geografică a termenului de ohabă, N. Drăganu, *Romîni în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, Buc., 1933, p. 241.

rire), s-a petrecut, după cum arată indicația obișnuită a capitlului trecută pe dosul documentului, la 15 ianuarie 1448. Cu acest prilej n-a avut loc nici o întâmpinare în ceea ce privește Ohaba, menționată de donator în mandat ca *possessio nostra*. Dar la punerea în posesie a beneficiarilor daniei în a treia parte a moșiei Ponor¹ a făcut contestație Dan din „Zarka”, ridicând pretenții asupra unui sfert al acelei treimi, ceea ce denotă și mai mult accentuarea procesului de fărâmițare a proprietății cneziale prin împărțiri succesive între moștenitori, prin înrudiri, prin danii etc.

De altminteri înaintașii cnezilor din Ponor — care la începutul sec. XV nu se separaseră încă din sinul familiei cnezilor din Rîu-Bărbat — obținuseră mai demult, în 1404, ca danie de la regele Sigismund, dreptul de stăpînire asupra unei jumătăți din această localitate (Ponor) și a treia parte din cnezatul Ponorului, al Streiului (Streu Plopi) și al Livadiei (adică a veniturilor legate de slujba de cnezi din aceste sate). În 1408 ei — și anume Ștefan, fiul lui Leel din Ponor și cei patru frați ai săi — sînt menționați din nou în cnezatul Ponorului, atunci cînd protestează în fața capitlului din Alba Iulia, împotriva încercării lui Iuga, fiul lui Sanislău din Ponor, părtașul lor la un sfert din același cnezat, de a uzurpa, nu se știe din ce motiv (*nescitur quo ductus consilio*), acest sfert cu titlu de stăpînire nobiliară (*titulo nobilitatis*)². Principalul reprezentant al familiei în vremea ce ne interesează — pe la mijlocul sec. XV — Petru, fiul lui Stroia, era printre acei cnezi hațegani, numeroși, care s-au distins și s-au ridicat în rîndul micii nobilimi ori chiar mai sus, datorită vitejiei lor în războaiele lui Iancu, acesta fiind legat, se pare, de cnezimea din acele părți și prin relații de rudenie³. Dintre „feluritele slujbe credincioase”, pentru care l-a răsplătit neobositul comandant de oști tocmai din Țirgoviște, dăruindu-i și o parte dintr-o moșie a sa proprie, nu lipseau, desigur, nici cele îndeplinite în Țara Romînească.

¹ Deși se afla în districtul Hațeg, Ponor e arătat, în 1453, într-o dare se seamă a capitlului din Alba Iulia, printre pertinențele cetății Deva, făcînd parte împreună cu această cetate din posesiunile lui Iancu, iar în 1506 și 1510 figurează între pertinențele cetății Hunedoara (Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/2, p. 35; Csánki, *op. cit.*, V, p. 128).

² Doc. 25 august 1404, la Solyom — Fekete F., în „Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat évkönyve” [Anuarul Societății de Istorie și Arheologie din comitatul Hunedoara], II (1884), p. 22—23; doc. 8 februarie 1408, după microfilm din Státny Slovenský Ústredný Archív, Bratislava, fondul Révay-Stiavnička, fasc. 89, fasc. 2, nr. 3; reg. la Csánki, *op. cit.*, V, p. 155. Vezi *ibidem* și p. 128, 155. Autorul citează (p. 220) și alte documente, din a doua jumătate a sec. XV și de la începutul veacului următor, emanate în favoarea familiei Ponor în legătură cu cele două moșii (sate).

³ Pentru rolul cnezilor în luptele lui Iancu, în general, a se vedea Iorga, *Istoria romînilor*, IV, p. 89, 97; Elekes, *op. cit.*, p. 82—83, 119—121, și, mai amănunțit, Șt. Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie” ale Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., VIII (1957), p. 44 și urm. Dar nu toți beneficiarii înșirați în documentul din 4 dec. 1447 „stăpîneau pînă atunci în calitate de cnezi” părțile respective din Ponor și Ohaba, după cum se afirmă în acest studiu (p. 52), ci doar Petru, și numai în cazul moșiei Ponor (așa cum se arată și în regestul lui Csánki). Vezi și prezentul studiu, mai jos, p. 1068, n. 3 și 9, p. 1069, n. 1.

IV

Cine era pretendentul instalat de Iancu la Tirgoviște cu acel prilej? Poate era acel Dan, despre care Chalcocondil scrie că a fost adus de guvernator împotriva lui Vlad Dracul și pus domn în locul acestuia¹. Ca reprezentant al facțiunii antiotomane și om al lui Iancu, se pare că, după retragerea acestuia, el nu se putea menține în fața incursiunilor turcești de la Nicopol și din alte cetăți ale graniței dunărene sau nu putea să mențină controlul asupra întregii țări. Așa se explică probabil mandatul adresat, la 29 februarie 1448 din Timișoara, de către Iancu brașovenilor ca în chestiunea circulației banilor să se întrunească și să se înțeleagă cu sibienii și cu oamenii de frunte din Țara Românească². Ne-am aștepta să se amintească cu acest prilej și de cererea consimțământului domnului țării³, dacă exista atunci unul cu autoritate efectivă. Că nu exista un astfel de domn și că Iancu continua să considere Țara Românească complet subordonată politicii sale, arată și împrejurarea că a extins cu de la sine putere — „am dispus ca în părțile transalpine...”, e formula sa — circulația monedei noi de o valoare unitară (decretată de dietă)⁴. Scopul măsurii era nu numai de a înlesni schimburile comerciale dintre sași și Țara Românească (după cum arată chiar el) dar, desigur, și acela de a spori veniturile cămărilor monetare ale regatului, care să contribuie la mijloacele financiare trebuincioase mării expediții balcanice.

În atare situație internă confuză a Țării Românești, s-a impus în cele din urmă — prin vara anului 1448 — la tronul acesteia un alt pretendent, Vlad(islav) al II-lea, de altfel tot din neamul Dăneștilor, care, încercînd o politică de echilibru între Imperiul otoman și Ungaria, a reușit să se facă tolerat atât de turci cît și de Iancu⁵. Într-adevăr, într-o scrisoare din 7 august 1448 — care a scăpat atenției istoriografiei românești — Iancu îi vestește, din Rupea, pe brașoveni că „ilustrul principe domnul Vladislav (Wladislaus), voievodul transalpin” urma să vină „acum” la el „pentru binele regatului și în interesul întregii creștinătăți”, deci ei să-l primească cu cinstea cuvenită⁶. Notăm că Iancu era în preajma pornirii amintitei expediții împotriva turcilor, după cum îl înștiința, la 1 august, din Mediaș, pe Casimir al IV-lea, regele Poloniei, intervenind pe lîngă acesta în favoarea lui Petru al II-lea, domnul Moldovei⁷.

¹ Chalcocondil, *op. cit.*, p. 200, 210.

² Din vol. ms. citat al colecției Zimmermann-Gündisch, nr. 2632 : „hominibus potiorum Transalpinarum”. Doc. a fost publicat în Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XV/1, p. 34—35 (cu unele erori și cu data greșită : 7 martie).

³ Cf. și Minea, *op. cit.*, p. 216.

⁴ Teleki, *op. cit.*, II, p. 56.

⁵ După cronicarii turci din sec. XVI (Ruhi Celebi, Seadeddin), acest „Lazoglu” (Ladislaw, Vladislav) a fost instalat ca domn al Țării Românești chiar de Iancu, după uciderea lui Vlad Dracul (cf. Decei, *op. cit.*, mai jos, p. 1061, n. 2 ; locul cit. din articolul autorului : p. 49, n. 1).

⁶ *Székely Okl.*, VIII, p. 75—76. Cf. Elekes, *op. cit.*, p. 363, care presupune însă că Vladislav urma să se întîlnească cu Iancu pentru a discuta planul comun de operațiuni (împotriva turcilor), ceea ce ni se pare improbabil (vezi mai departe expunerea noastră).

⁷ A. Sokolowski — J. Szujski, *Codex epistolaris saeculi XV*, t. I, Cracovia, 1876, p. 40 — 41.

E posibil ca Vladislav al II-lea să fi încercat, în august 1448, să mijlocească o pace între turci și Iancu, rol pe care i-l cunoaștem în mod cert în anul următor¹. Totuși, în tabăra guvernatorului o scrisoare din 11 septembrie 1448 — neutilizată nici ea îndeajuns — înregistrează și prezența unui contingent de 4 000 de arcași conduși de „însuși principele valahilor”², despre care Chalcocondil spune, în legătură cu bătălia de la Kosovo, că era Dan, domnul Țării Românești. Și Seadeddin știe că în oastea lui Iancu s-a luptat „banul Țării Românești”, pierind în cruntul dezastru. Vlad(islav), care scria, într-un ton foarte prudent, la 31 octombrie din Țirgoviște brașovenilor despre rezultatul acelei mari lupte, în temeiul informațiilor primite cu două zile mai înainte de la turcii din Nicopol, n-a participat la acea singeroasă înclăștare și se găsea în raporturi destul de bune cu ambele părți beligerante, deși trebuia să fi avut și oarecare neînțelegeri cu Iancu, de vreme ce făgăduia să facă „bună pace” cu învinsul acelei lupte, după întoarcerea lui din război³. Dar dacă Vladislav era domn al Țării Românești în timpul mării bătălii de la Kosovo și se afla pe atunci la Țirgoviște, cum putea să lupte în aceeași vreme pe acea memorabilă câmpie din inima Serbiei, comandînd acolo 4 000 sau (după Chalcocondil) chiar 8 000 de romîni (munteni), un alt domn al aceleiași țări, cu numele Dan? Dintre explicațiile încercate pînă azi⁴, pentru a dezlega dilema, ajungîndu-se pînă la formula hibridă Vladislav-Dan, care ar fi un singur personaj⁵, cea mai plauzibilă — dar cu unele adaptări — ni se pare următoarea: Dan (care ar fi al III-lea purtînd acest nume) se va fi menținut într-o parte a țării (poate prin Oltenia) chiar și după instalarea lui Vladislav la Țirgoviște. Cete de ale lui Dan vor fi luat parte, împreună cu un contingent condus de Mihail Szilágyi, unul din cumnații lui Iancu,

¹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XV/1, p. 36 (doc. 17 decembrie 1449). În epistola sa des citată, din 15 ianuarie 1448, I. de Zredna știe că Iancu, ocupat cu consolidarea rezultatelor expediției sale din Țara Românească și a „păcii” cu Moldova, aștepta și sosirea iminentă a unei solii turcești.

² Scrisoarea raguzanului Pasquale de Sorgo, din anturajul lui Brancovici, scrisă din tabăra lui Iancu, la 11 sept. 1448, după traversarea Dunării (de o parte a oastei) și înainte de începerea înaintării sale prin Serbia. Observăm că ea nu ni s-a păstrat în original (scris neîndoios în italienește, căci așa ne explicăm bunăoară forma „Lamoranae” — care e o greșeală de copist în loc de Lamoravae — din expresia „ostium Lamoravae”, care corespunde desigur expresiei „la foce-bocca-della Morava”), ci ni s-a transmis într-o traducere a lui Ciriaco d’Ancona. Deci nu e vorba numai de o „revizie stilistică”, pleonastică, făcută de acest umanist, după cum ni s-a părut altă dată (Pall, *Ciriaco d’Ancona e la crociata contro i Turchi*, în „Bulletin Historique de l’Académie Roumaine”, XX, 1937, p. 35, n. 1). Epistola a fost publicată (după ediția lui Mița Kostić) și comentată de două ori în istoriografia română: Iorga, *Du nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în „Revue Hist. du Sud-Est Europ.”, III (1926), p. 14—18; A. Decei, *Oastea lui Iancu Hunedeade înainte de bătălia de la Kosovo (1448)*, în „Revista Istorică Română”, XVI (1946), p. 40—44 (fără să cunoască ediția Iorga).

³ I. Bogdan, *Documente privileiate la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, Buc., 1905, p. 314—315.

⁴ Idem, *Vlad Țepeș*, Buc., 1896, p. 67 (Vladislav ar fi fiul lui Dan și ar fi condus țara în absența acestuia, care se lupta la Kosovo, — teză combătută convingător de Iorga, *Studii și documente*, III, p. XXVIII și de Minea, *op. cit.*, p. 214, n. 3); Iorga (*Mélanges...*, I, p. 23) se întreabă dacă contingentul de la Kosovo nu era format deromîni din Transilvania. Vezi mai jos și p. 1064, n. 6.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. XXXI; Bogdan, *Documente priv. la relațiile Țării Rom.*, p. 85; *Istoria României*, II, p. 430, 442.

la ciocnirile de graniță cu begii dunăreni din Bulgaria și la cele din Țara Românească în august 1448 (despre care pomenesc Pasquale de Sorgo și unii cronicari turci din sec. XVI). Dan l-a însoțit apoi personal, în fruntea trupelor sale, pe Iancu, protectorul său, în expediția de la Kosovo ¹.

V

Necesitatea unei acțiuni cât mai cuprinzătoare împotriva primejdiei turcești îl îndemna pe Iancu să tindă și la integrarea Moldovei în frontul antiotoman de sub conducerea sa. De aceea, ca o continuare și completare a campaniei din Țara Românească de la sfârșitul anului 1447, el s-a amestecat și în frământările de pe versantul răsăritean al lanțului carpatic, în luptele dinastice din Moldova, în care de fapt își dădea curs liber întrecerea pentru putere a celor două facțiuni boierești adverse, dintre care una reprezenta orientarea politică spre Polonia, iar cealaltă stătea sub influența lui Iancu. În cursul acestor lupte, se pare în toamna anului 1447, Petru al II-lea, după ce împărțise cîtva timp (de prin iulie) stăpînirea asupra Moldovei cu Roman al II-lea, nepotul său de frate, a trebuit să se refugieze în fața acestuia în Transilvania și să ceară ajutorul lui Iancu ². Pentru a-și asigura sprijinul său, el s-a învoit să se căsătorească cu o soră (*soror germana*) bătrînă a guvernatorului, cel puțin așa rezultă dintr-o observație cam rău-tăcioasă a lui Długosz. Cronicarul atribuie inițiativa încusurii chiar lui Iancu, oarecum ca un pretext în vederea intervenției militare în Moldova, după aceea făcută, cu intenții de uzurpare, în Țara Românească. De altminteri și guvernatorul arată în scrisoarea sa către Casimir al IV-lea, din 1 august 1448, că era rudă cu Petru.

Amestecul în Moldova pentru înlăturarea lui Roman al II-lea, omul panilor poloni și cumnatul lui Vlad Dracul, care-l sprijinise împotriva lui Petru, n-a mai decurs sub conducerea personală a lui Iancu. Ocupat în Transilvania cu pregătirea mării campanii sud-dunărene și voind să urmărească probabil mai de aproape tratativele pentru reglementarea raporturilor cu Habsburgii, care trebuiau să intre acum, prin amintita mediere a legatului papal, într-o nouă fază, Iancu, după ce a încheiat cu Petru al II-lea o alianță (așa ni se pare că ar trebui înțeleasă în contextul

¹ Decei, *op. cit.*, p. 47; Mureșan, *op. cit.*, p. 135 (presupune o împărțire a țării între Vladislav și Dan).

² Între 15 septembrie 1447—5 aprilie 1448 nu cunoaștem documente emise de Petru al II-lea (M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 299—310). În consecință, nu pare probabil ca el să fi domnit fără întrerupere din august 1447 pînă în februarie 1448 și că abia atunci a fost înlăturat de Roman al II-lea, spre a fi restaurat, cu ajutorul lui Iancu, în aprilie 1448 (Panaitescu, *op. cit.*, p. 103—104). Faptul că între 18 și 23 febr. 1448 Roman a fost silit să fugă din Moldova în Polonia atestă implicit restaurarea rivalului său pînă la această dată (vezi mai jos). Împrejurarea că dintr-un răstimp, de altfel, foarte scurt — din martie 1448 — n-avem documente de la Petru, se poate datora împlinirii sau pierderii lor în cursul secolelor. În sfârșit, dacă primul doc. păstrat de la acest voievod restaurat e din 5 apr., nu înseamnă că el a ocupat „cu ajutor unguresc” tronul precis la data din urmă, cum afirmă V. Pirvan (*Alexăndrel vodă și Bogdan vodă*, Buc., 1904, p. 27).

evenimentelor aluzia la încheierea „păcii” cu Moldova, din scrisoarea lui Ioan de Zredna, de la Oradea, din 15 ianuarie 1448), îl trimite pe noul său aliat să alunge pe Roman și să-și recucerească tronul Moldovei. În acest scop îi dădu spre ajutor, precum ne informează Długosz, „unele trupe ale sale”¹. Ioan de Zredna, ținut la curent cu acțiunile lui Iancu², arată în aceeași scrisoare, adresată lui Carvajal, preocuparea guvernatorului de a consolida ceea ce după colaboratorul său diplomatic, însărcinat de el cu organizarea tratativelor care trebuiau reluate cu Habsburgii, era (remarcăm noi : în urma expediției din Țara Românească și a încheierii alianței cu Petru al II-lea), doar o „pace precară”. Așadar implicat încă în multe treburi, Iancu deși l-a înlăturat pe Vlad Dracul, deși a supus Țara Românească și a încheiat „pace” (adică alianță) cu Moldova (anume cu Petru al II-lea), trebuia să mai „cutreere în acele părți”. Episcopul umanist caută să scuze această „absență” a guvernatorului de la treburile ce-l interesau pe legatul papal, adică de la negocierile cu Frederic al III-lea.

Prezența lui Iancu în a doua jumătate a lunii decembrie 1447, după reîntoarcerea din Țara Românească, pînă la începutul lui februarie 1448 în apropierea hotarelor Moldovei — la Brașov, Sf. Gheorghe, Odorhei, Bistrița — credem că e de pus în legătură și cu pregătirea și desfășurarea intervenției trupelor sale la începutul anului 1448 pentru restaurarea lui Petru. Această intervenție deci n-a avut loc în august 1447, cum s-a afirmat recent³. Ne mai putînd conta pe sprijinul militar al lui Vlad Dracul, eliminat de pe arena istoriei, Roman a fost izgonit din Moldova. După ce la 18 februarie se mai găsea în capitala țării, la Suceava, peste cîteva zile, la 23 a aceleiași luni, el emite un document din Colomea, lîngă granița Moldovei, ca pribeag în Polonia⁴.

Comandantul corpului expediționar al lui Iancu în Moldova putea să fie acel Csupor (de Monoszló, dintr-o familie nobiliară, de origine din Croația, cunoscută în istoria Ungariei), așa cum s-a presupus mai demult⁵, personaj pe care o parte a cronicilor moldovenesti tîrzii, din sec. XVI, îl vor fi transformat în legendarul Ciubăr-vodă, atribuindu-i o domnie de două luni, dar după dispariția lui Petru și înainte de înscăunarea, cu ajutor polon, a lui Alexăndrel-vodă, deci abia în 1449. Am adăuga că, potrivit unei afirmații, de altfel contestate, a lui Bonfini, Iancu fusese într-o vreme, la începuturile carierei sale ostășești, în slujba lui Dumitru Csupor, pe ale cărui pretenții la episcopia de Zagreb, în litigiul acestuia cu un alt pretendent, le susținea ferm ca guvernator⁶. Se menționează ca frați ai acestuia : Acațiu și Gheorghe. Va fi fost unul dintre aceștia comandantul trimis în Moldova ? Nu știm. Se cunoaște apoi un Nicolae Csupor, voievod

¹ Długosz, *op. cit.*, col. 34.

² Ultimele vești, solicitate de I. de Zredna de la Iancu pe la 25 dec. 1447, puteau fi trimise de către acesta la Oradea pe la începutul anului următor, din Brașov sau din Sf. Gheorghe.

³ *Istoria României*, II, p. 421.

⁴ Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 288—309.

⁵ J. Chr. von Engel, *Geschichte von Moldau und Walachey*, II, Halle, 1804, p. 128.

⁶ Fraknói, *Magyarország és a római Szent-Szék* [Ungaria și Sf. Scaun de la Roma], II, Budapesta, 1902, p. 76—77; Elekes, *op. cit.*, p. 88.

al Transilvaniei, alături de Ioan Pongrácz (între 1467—1472), care va fi răsplătit de regele Matia Corvin pentru meritele câştigate în expediția acestuia, tot în Moldova, din 1467¹. Și rolul acestui Csupor, voievod al Transilvaniei, în războiul împotriva lui Ștefan cel Mare va fi contribuit, prin contaminare și confuzie, la născocirea tîrzie a figurii enigmatice a lui Ciubăr-vodă.

Un rezultat sau poate chiar o condiție a restaurării lui Petru al II-lea în scaunul domnesc al Moldovei, cu ajutorul lui Iancu, a fost, precum se știe, cedarea Chilieii, posesiune pe atunci moldovenească, acestuia din urmă. Evenimentul trebuia să fi avut loc, prin urmare, mai degrabă pe la începutul anului 1448, iar nu prin iunie—iulie, cum s-a presupus mai nou². Instalarea unei garnizoane de către guvernator în importanta cetate din apropierea gurilor Dunării — poate chiar a corpului expediționar, care îl restaurase pe Petru³ — însemna ajungerea întregii linii a marelui fluviu, de la Belgrad pînă la vărsarea lui în Marea Neagră, sub controlul conducătorului luptei antiotomane⁴. Evident, el putea considera acest avantaj strategic ca o premisă favorabilă pentru ofensiva pe care se pregătea s-o dezlănțuie în sudul Dunării. În vederea ofensivei el își asigură din partea lui Petru al II-lea (cu toate că acesta între timp se văzu silit să se recunoască, asemenea predecesorilor săi, vasal al Poloniei) și trimiterea unui ajutor militar, compus din „trei mii de călăreți din Moldova, dintre cei mai aleși și foarte bine înarmați”, împreună cu fruntași din aceeași țară. Ne-o spune scrisoarea menționată a lui Pasquale de Sorgo, dată la 11 septembrie 1448⁵. Alături de trupele amintite din Țara Românească și firește alături de cele din Ungaria și Transilvania, alături de mercenari din deosebite neamuri⁶, făceau parte și ei din oastea lui Iancu în drum spre fatala cîmpie de la Kosovo, spre a-și vărsa sîngele în lupta

¹ Asupra familiei Csupor de Monoszló : Nagy I., *Magyarország családai* [Familiiile din Ungaria], III, Pesta, 1858, p. 185—186. Teleki (*op. cit.*, II, p. 26, 44) admite ipoteza lui Engel cu privire la Csupor, dîndu-i însă acestuia greșit prenumele de Petru, poate sub influența numelui voievodului în legătură cu care îl menționează Engel. Alții cred că e vorba de Gheorghe Csupor (Elekes, *op. cit.*, p. 388, n. 9), despre care știm că în 1443 a fost, alături de Nicolae de Ocna Sibiului, unul dintre vicevoievozii Transilvaniei (Pall, în *Doc. priv. ist. Rom., Introducere*, I, p. 504). Asupra lui Nicolae Csupor : A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 3—5. Cf. și Bonfinius, *op. cit.*, dec. IV, cartea I, p. 397.

² Panaitescu, *op. cit.*, p. 104.

³ St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Buc., 1905, p. 110 (notație). Autorul crede că Csupor a fost chiar comandantul garnizoanei din Chilia. E posibil, dar cîțiva ani mai tîrziu, în 1453-54, funcția aceasta era deținută, după toată probabilitatea, de Stoica Ghizdavici (Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chilieii*, sub tipar).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Iorga, *Du nouveau*, p. 15—16, 20 ; Decei, *op. cit.*, p. 41—42, 50.

⁶ Pentru faptele de arme ale cnezilor în expediția ce s-a terminat la Kosovo a se vedea Iorga, *Istoria romînilor*, IV, p. 97 ; Pascu, *op. cit.*, p. 54—57 (dar afirmația precisă, făcută aici, despre prezența cu acest prilej în oastea lui Iancu a unui contingent de 2 000 de romîni din Transilvania, se datorește unei confuzii între scrisoarea lui Pasquale de Sorgo, din 1448, și un izvor de pe la 1475 sau 1479, care se referă la forțele militare din vremea lui Matia Corvin ; cf. „Történelmi Tár”, 1885, p. 762 ; Veress, *op. cit.*, I, p. 33—34 ; Iorga, *Du nouveau*, p. 20—21). Pentru mercenari : M. Dan, *Armata și arta militară a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie” ale Fil. din Cluj a Acad. R.P.R., VIII (1957), p. 72, 105.

comună împotriva cötropitorilor turci, pe aceleași meleaguri unde fuseseră înfrinți în 1389 sîrbii cneazului Lazăr, după o rezistență eroică, slăvită în epica populară iugoslavă, ca și de altminteri vitejia lui Iancu „Sibineanul”.

VI

Mai tîrziu, după moartea lui Iancu, dispărut în gloria strălucitei sale biruințe de la Belgrad, cîștigată cu sprijinul entuziast al maselor populare asupra cuceritorului Constantinopolului, în urma acestei revanșe a înfrîngerilor de la Varna și Kosovo, i se va aduce memoriei sale de către marii feudali dușmani ai săi din jurul tînărului Ladislau al V-lea, într-un act emis în numele acestuia, la 21 martie 1457, învinuirea că el a făcut ca unii voievozi ai Țării Romînești și ai Moldovei, credincioși Ungariei, să fie omoriți, alții să fie izgoniți, punînd pe alții în locul lor, pe care îi socotea obligați față de el însuși¹. Cu referire la Moldova chiar regele Matia Corvin, spre a-și justifica pretențiile de suzeranitate față de Ștefan cel Mare, arată, într-un document de prin aprilie 1468, că tatăl său, cînd era guvernator, a schimbat pe mai mulți voievozi „după plac și fără contradicere”². Aluziile la evenimentele studiate de noi mai sus (dar și la intervențiile de dinainte și de după 1447—1448) sînt clare. În realitate însă, marele ostaș de obîrșie romînească, ce și-a închinat viața organizării și conducerii luptei pentru respingerea valului furios al primejdiei otomane abătută asupra regiunilor balcanice și dunărene, printre care și asupra țărilor romîne, nu putea să-și subordoneze politica sa — chiar și atunci cînd ea lua un caracter autoritar, de „făcător de voievozi” — în primul rînd unor ambiții de putere și mărire personală, cum ar rezulta la prima vedere din aceste aluzii.

Desigur, nu trebuie să cădem într-o tendință apologetică și să facem abstracție de influența pe care au exercitat-o și unele interese personale și preocupări de întărire a poziției partidei sale în luptă cu egoismul strîmt de clasă și cu pornirile anarhice ale baronilor, adversarii săi politici, care căutau tocmai să frneze strădaniile de a duce lupta antiotomană în cît mai bune condiții. Totuși acțiunile lui Iancu în legătură cu țelul însuși al vieții sale: lupta împotriva cötropirii turcești — acțiuni în care se încadrează și intervențiile sale în treburile Țării Romînești și ale Moldovei — se inspirau din motive mai adînci, din situația obiectivă creată de pericolul expansiunii otomane, de această formă deosebit de înapoiată a feudalismului în comparație cu relațiile feudale mai evolute în acea vreme din țările europene. Feudalismul parazitărilor al imperiului otoman se întemeia pe neconținute cötropiri, îndreptate împotriva independenței altor popoare, spre înrobirea și jefuirea acestora. Acest caracter hrăpăreț, ostil muncii creatoare, profund retrograd al cuceririi și dominației despotice-militare otomane a fost subliniat, după cum se știe, de clasicii marxism-leninismului.

¹ Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/2, p. 87.

² Veress, *op. cit.*, I, p. 6.

Acțiunile lui Iancu erau dictate, în ultima instanță, de necesitatea înmă-nuncherii forțelor din sud-estul Europei pentru a pune capăt unei astfel de situații catastrofale, a preîntîmpina extinderea mai departe a cuceririi turcești, a o stăvili și chiar a o înlătura complet din țările subjugate ale Europei. Privită în această perspectivă istorică poate fi apreciată just și politica sa față de Țara Romînească și Moldova în perioada studiată.

Din prezenta cercetare rezultă cîteva concluzii, în parte noi, pe care le-am putea formula în cele ce urmează :

1. Intervenția lui Iancu de Hunedoara pentru înlocuirea lui Vlad Dracul în fruntea Țării Romînești a avut loc la sfîrșitul lunii noiembrie și în prima jumătate a lunii decembrie 1447, iar nu în 1446 sau ianuarie 1447, după cum s-a crezut pînă acum.

Această intervenție a fost impusă de apropierea în vara anului 1447 (nu 1446) a voievodului muntean față de turci, sub presiunea crescîndă a acestora, deschizîndu-se astfel o spărtură în frontul antiotoman de sub conducerea lui Iancu.

Pentru a încadra Țara Romînească în mod cît mai strîns în sistemul politic-militar al luptei împotriva cotropirii turcești, după înlăturarea lui Vlad Dracul, Iancu și-a luat în chip trecător și titlul de voievod al acestei țări, titlu atestat de un act de danie în favoarea unuia dintre numeroșii cnezi transilvăneni, părtași credincioși de arme ai marelui comandant de oști de aceeași viță cu ei. Din analiza întreprinsă în acest studiu, credem că reiese limpede, pe lingă autenticitatea formală, și cea de conținut a acestui document. De altminteri, așa cum am încercat să arătăm, mărturia lui găsește un ecou corespunzător și în alte izvoare contemporane.

La această soluție de subordonare personală a Țării Romînești Iancu însă a renunțat repede, poate fiindcă n-o întrezărea prea durabilă, alături de calitatea lui de guvernator al regatului Ungariei, ca una care ar fi atîțat și mai mult invidia marilor feudali adversari ai săi și n-ar fi fost tolerată nici de Imperiul otoman. Pe acesta l-ar fi neliniștit ajungerea Țării Romînești sub conducerea directă tocmai a campionului luptei din sud-estul Europei împotriva expansiunii „clasei ocupanților militari” turci (Marx).

De aceea, Iancu s-a hotărît să instaleze sau să sprijine instalarea unui pretendent (probabil Dan) în scaunul domnesc al acestei țări de către partida boierească antiotomană. Curînd însă, în situația confuză creată de luptele dintre facțiunile boierești rivale și de presiunea turcească, s-a ridicat un alt pretendent (Vladislav), care, înscăunat la Tîrgoviște, căuta să ducă o politică de echilibru între Ungaria și Imperiul otoman. Iancu, angajat în pregătirea unei noi mari campanii sud-dunărene, prin care voia să-și ia revanșa pentru dezastrul cruciadei de la Varna, s-a învoit, se pare, să-l tolereze, măcar vremelnic, pe Vladislav. Dan însă, ca reprezentant al orientării categoric ostile turcilor, se va fi menținut într-o parte a țării și a participat, în fruntea unui contingent de trupe muntene, la cea de-a doua luptă de la Kosovo, care s-a terminat și ea cu o gravă înfrîngere (în octombrie 1448).

2. Ca urmare și completare a intervenției în Țara Românească, Iancu — îndemnat, în primul rînd, de aceeași necesitate a unei acțiuni cît mai cuprinzătoare contra primejdiei turcești, în vederea căreia voia să-și asigure și colaborarea forțelor de pe întreg teritoriul românesc — a trimis o oaste în Moldova.

Astfel, cu ajutorul lui Iancu, prin februarie 1448 (iar nu la începutul anului 1447 sau în august 1447 ori în aprilie 1448) a fost restaurat Petru al II-lea; rivalul acestuia, Roman al II-lea, aliat al lui Vlad Dracul și sprijinit de panii poloni, a fost nevoit să fugă în Polonia.

Izbutind să integreze și Moldova în frontul comun antiotoman, țară de la care obținu totodată cedarea Chilieii, importantă bază militară la gurile Dunării, Iancu și-a asigurat și participarea unei trupe de călăreți moldoveni, pentru campania de la Kosovo, fapt care n-a fost pînă acum suficient pus în lumină de istoriografie.

A N E X Ă

1447 decembrie 4, Ttrgoviște. Iancu de Hunedoara, guvernatorul regatului Ungariei și voievodul Țării Romtnești, ca răsplată pentru slujbele credincioase ale lui Petru, fiul lui Stroia din Ponor, ti dăruiește lui, unor frați și allora (rude ale aceluiași) o treime a moșiei Ponor, pe care Petru o ținea pînă acum în calitate de cnez, precum și o treime a moșiei sale Ohaba, ambele în districtul Hațeg, spre a le stăpni de aici tnainte cu același drept cu care țși stăpneau moșiile nobilii regatului și poruncește capitlului din Alba Iulia să-și trimită omul de mărlurie pentru punerea lor în stăpînire.

Johannes de Hwnyad, regni Hungarie gubernator ac dei gracia parcium Transalpinarum wayuoda, honorabili capitulo ecclesie Albensis Transsiluane, salutem cum honore. Cum nos attentis et consideratis multimodis fidelitatibus Petri filii Ztroya de Ponor, quibus ipse sacre regni Hungarie corone et expost nobis pro locorum et temporum diversitate studuit complacere, terciam partem possessionis Ponor predictae, quam hactenus more keneziatu tenuisse perhibetur et possessionis nostre Ohaba similiter terciam partem, omnino in comitatu de Hwnyad in districtu Hatzak existentes habitaram, simulcum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis uniuersis, iuxta aliarum liberarum villarum nobilium regni Hungarie morem¹, eidem Petro de Ponor et per eum Sorban ac Halmad, fratribus suis carnalibus, item Ztroya filio Nicolai ac Stephano filio Ztanchul de dicta Ponor imperpetuum dederimus velimusque eosdem per nostrum ac vestrum homines in dominium earundem legitime facere introduci; super quo vestram presentibus requirimus honorabilitatem vobisque seriosius precipiendo comittimus et mandamus quatenus vestrum² mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Radul vel

¹ Cuvînt scris deasupra rîndului de aceeași mînă.

² Ultimele două cuvinte, ca de altminteri și alte părți ale documentului, sînt acoperite de o pată de umezeală.

Bokor¹ de Pogy² neve Michael de Rasor³, aliis absentibus, homo noster ad facies prenominatarum possessionum Ponor et Ohaba vicinisque et commetaneis earundem inibi legitime convocatis et presentibus accedendo, introducat prefatos Petrum, Sorban, Halmad, Ztroya et Stephanum in dominium prefatarum terciarum parcium dictarum possessionum Ponor et Ohaba statuaturque easdem eisdem, premissis nostre donationis titulo ipsis incumbente, perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum. Contradictores vero, si qui fuerint, evocet eos contra prefatum Petrum et alios supradictos⁴ in presenciam wayuodarum⁵ Transsiluanensium ad terminum competentem, rationem contradictionis <eorum> redduros. Et post hec huiusmodi introductionis et statucionis seriem, ut fuerit expediens, cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetancorum, qui premissis statucioni intererunt⁶, nominibus terminoque assignato eisdem⁷ wayuodis⁸ suo modo rescribatis. Datum in civitate nostra Tergo-uisthya, in festo beate Barbare virginis, anno domini millesimo quadringentesimo XL septimo.

[Pe verso, în mijloc, adresa de aceeași mână:] Honorabili capitulo ecclesie Transsiluane Albensis Transsiluane, pro Petro filio Ztroya de Ponor et aliis intrascriptis, introductoria et statutoria⁹.

[De o mână tîrzie, din sec. XVIII:] Anno 1447.

[De o altă mână contemporană cu documentul, în marginea stîngă:]¹⁰. Homo gubernat-

¹ Scris de aceeași mână deasupra cuvîntului *Rasor*, șters.

² *Pogy* e una din variantele numelui localității *Puly* (Pui, r. Hațeg), Cf. Csánki, *op. cit.*, V, p. 129.

³ *Rasor* = *Rusor* (Rtușor), cf. Csánki, *op. cit.*, V, p. 132. Pentru acest Mihail din Rtușor, care, împreună cu frații săi, e confirmat printr-o diplomă a regelui Ladislav al V-lea, din 1453, în stăpînirea moșiilor sale „Ryusor” și „Serel”, din districtul Hațeg, cu dreptul de stăpînire nobiliară — în condiții asemănătoare, dar mai amplu precizate, celor din prezentul mandat al lui Iancu (care prin însuși caracterul său e un act de redactare simplă) — a se vedea Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, II/2, p. 18–19. Și anume se precizează că dreptul nobiliar (feudal) se va exercita în condițiile în care regii Ungariei au donat și pînă acum sate în districtele românești. Mihail de Rtușor mai e amintit, ca delegat la o punere în posesie, într-un alt document din 1453, emis de rege (*ibidem*, p. 22), și într-unul din 1456, emis de același (*Codex diplomaticus Teleki*, ed. Barabás, II, Budapesta, 1895, p. 59).

⁴ Cf. mai sus, p. 1067, n. 2.

⁵ Scris de aceeași mână deasupra cuvîntului *palatinalem*, șters. Alt exemplu de citare în fața palatinului: în mandatul lui Iancu către capitulul din Alba Iulia, cu data Timișoara, 26 mai 1446, în favoarea nobilului Dan din Cinciș din districtul Hațeg (Magyar Országos Levéltár, Budapesta), Dl. 29 481, fotocopie în posesia Inst. de Ist. Cluj; publ. în Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 727–728. Cf. un alt caz, din 1451, la Mihályi, *Máramarosi diplomák*, Sighet, 1900, p. 356. — Voievozi ai Transilvaniei în această vreme erau Emeric Bebek de Pelsöcz și Nicolae de Ujlak.

⁶ Cf. mai sus, p. 1067, n. 2.

⁷ Urmează *domino* (prescurtat), șters.

⁸ Corectat de aceeași mână din *palatino*.

⁹ Documentul e scris în obișnuita cursivă gotică, contemporană (ca duct, sistem de prescurtare etc.), pe care o prezintă actele scrise de notarii din cancelaria lui Iancu, astfel și cele citate la p. 1069, n. 1 sau mai ales mandatul lui Iancu către capitulul din Alba Iulia, emis din Nagyhátvan (comit. Heves) la 29 iunie 1447, cu privire la confirmarea nobilului Mihail din Peșteana — un familiar al guvernatorului, — precum și a fraților și a unui văr al lor în stăpînirea părților lor de moșie din Peșteana și Rechișoara (azi Răchitova, r. Hațeg), ca răsplătire a meritelor cîștigate de acel Mihail (Magyar Orsz. Ltár, Budapesta, Dl. 29 454, fotocop. la Inst. de Ist. Cluj; reg. la Csánki, *op. cit.*, V, p. 216).

¹⁰ Scrierea mai unghiulară și mai groasă decît cea din textul documentului; pare de aceeași mână cu însemnările similare contemporane ale capitolului de pe mandatele emise de Iancu la 26 mai 1446 (vezi mai sus, n. 5) și 29 iunie 1447 (n. 9).

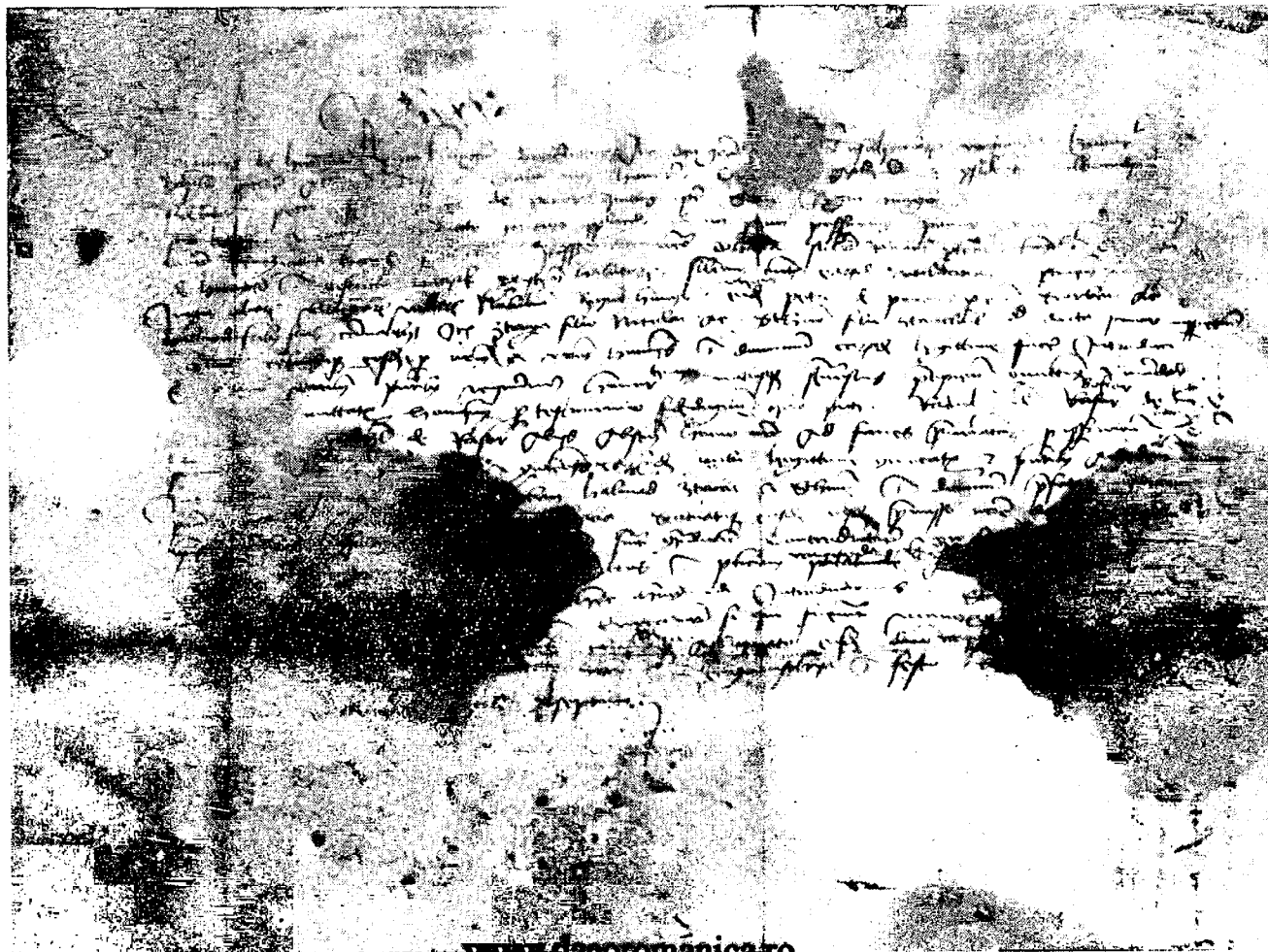

Fig. 1. — 1447 decembrie 4, Tirgoviște. Iancu de Hunedoara către capitulul din Alba Iulia (recto).

[Faint, mostly illegible handwritten text in a vertical column on the left side of the page.]

M. O. D. L.
1979

57 1447

[Handwritten text, possibly a signature or date, partially obscured by a large dark stain.]

iiiiii

[A block of handwritten text in a Gothic script, containing several lines of a document.]

25

[Handwritten signature or name, possibly 'C. Chabla', with a date '1751' and other markings.]

toris Radul de Puly¹, capituli Demetrius chori ecclesie presbyter². Statucio facta fuit die decimo proximo post festum Epiphaniae domini, Dan de Zarka de quarta parte dicte tercie partis possessionis Ponor contradictionis velamine obviavit, de aliis vero nemine contradictore apparente.

[De o a treia mână, tirzie, din sec. XVIII, tot în mijloc:] Introductionis et statucionis nobilium Petri et Joannis³ de Ponor super possessionibus Ponor et Ohaba, in comitatu Hunyadiensis existentibus. quartam dumtaxat partem 3^{tia}e partis possessionis Ponor contradictionis velamine, de reliquis autem nullo contradictore apparente, executae facta est relatio Anno 1417⁴.

Ponor et Ohaba⁵. Comitatus Hunyadiensis⁶.

[Veche însemnare de arhivă:]⁷ Cista 2 Hunyad. fasc. 5.II.25.

Pe verso, în marginea dreaptă și stângă, se disting urme slabe ale unei peceti mici rotunde, aplicate, care a fost fixată de document.

Orig. hîrtie, cu pete mari de umezeală și cu găuri în dreptul cutelor lăsate de împăturire, Magyar Országos Levéltár, Budapesta, Dl. 29 793; transcris după fotocopie în posesia Inst. de Istorie al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.⁸. Exprim mulțumiri conducerii Arhivelor menționate care au binevoit să dispună colaționarea prezentei transcrieri cu originalul și examinarea părților șterse, din cauza umezelii și ilizibile în fotocopie, cu ajutorul razelor ultraviolete. Astfel a putut fi descifrat textul întreg. De altfel, documentul se afla în proastă stare încă din sec. XVIII, cel puțin, căci copia autentică a capitulului din Alba Iulia, de la 1786, anexată originalului, reproduce textul, după cum se notează în aceeași copie, „exceptis locis illis, in quibus ob vetustatem tritae et lacerae adeoque illegibiles existebant; quae lineolis interductis significanda duximus”.

¹ E menționat și în mandatul lui Iancu (printre cei designați ca delegați ai acestuia) către capitulul din Alba Iulia, emis din Hunedoara la 20 iulie 1445, privind confirmarea lui Petru, fiul lui Balotă, precum și a lui Valentin, fiul lui Vlad, și a celui alt Valentin (*alterius Valentini*), fiul lui Tatul, în cnezatul moșilor Rîul Alb și Ohaba în districtul Hațeg, ca răsplătă a slujbelor credincioase (Magyar Orsz. Ltár, Budapesta, Dl. 29 480, fotocop. la Inst. de Ist. Cluj; mențione la Csánki, *op. cit.*, V, p. 89). De asemenea, e amintit în aceeași calitate (ca de altminteri și preotul Dumitru, ca om de mărturie al capitulului, în însemnarea de pe verso) într-un mandat al lui Iancu către același capitolu, cu data Timișoara, 18 mai 1447, cu referire la punerea cnezilor Balica, Baiu (Bay), Nandra și Vilsan (Wizaan) în stăpînirea unor părți ale moșilor Băiești, Rîul Alb și Ohaba din distr. Hațeg, tot pentru slujbele lor (Magyar Orsz. Ltár, Dl. 29 790, fotocop. la Inst. de Ist. Cluj; mențione la Csánki, *op. cit.*, V, 71, 89. Asupra cnezilor din Băiești vezi și Szabó K., în „Történelmi Tár”, 1890, p. 104, nr. 295: doc. din 25 februarie 1448, Sighișoara (corect: 3 martie [= dominica Letare] 1448, Timișoara, precum ne arată copia, după care a fost publicat, ce se păstrează în colecția Mike S. de la Bibl. Centrală Universitară din Cluj); Hurmuzaki-Densușianu, *op. cit.*, I/2, p. 761—762: doc. din 6 mai 1449, Hunedoara (după Kemény J.); A. Sacerdoțeanu, în „Academia Romînă, Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, t. XVII (1935/36), p. 215 și urm. (în legătură cu moșile Băiești și Ohaba din distr. Hațeg, potrivit unui doc. din 1458). — Dumitru e pomenit ca om de mărturie al capitulului și într-o însemnare dorsală de pe doc. din 26 mai 1446 (vezi mai sus, p. 1068, n. 5).

² Vezi nota precedentă.

³ Cele două nume scrise de aceeași mână deasupra cuvîntului *introscriptum*, șters. Despre Ioan nu e vorba în act!

⁴ Corect: 1448.

⁵ Ultimele două cuvinte sînt adăugate de o altă mână (din sec. XVII).

⁶⁻⁷ De o mână din sec. XVIII.

⁸ Mulțumesc colegului prof. Sig. Jakó și cercetătorului J. Dani pentru ajutorul acordat în descifrarea unor părți deosebit de dificile ale acestui document.

ИНТЕРВЕНЦИЯ ЯНКУ ХУНЕДОАРСКОГО В ВАЛАХИЮ И МОЛДОВУ В 1447—1448 гг.

РЕЗЮМЕ

Интервенция Янку Хунедоарского в целях замены Влада Дракула, находившегося во главе Валахии, произошла в конце ноября и в первой половине декабря 1447 г., а не в 1446 г. или в январе 1447 г., как думали до сих пор. Эта интервенция была вызвана сближением летом 1447 (а не 1446 года) валашского господаря с турками вследствие их растущего напора, образовавшим таким образом брешь в антиосманском фронте, возглавлявшемся Янку.

Для вовлечения Валахии как можно глубже в военно-политическую систему борьбы с турецкими захватчиками, после устранения Влада Дракула, Янку временно принял и титул господаря этой страны. Обэтом титуле свидетельствует и дарственная грамота одному из многочисленных трансильванских князей, верных соратников великого полководца, одного с ними происхождения. Из исследования, проведенного в настоящей статье, ясно вытекает достоверность как формы, так и содержания этого документа. Впрочем, свидетельство о нем находит соответствующий отклик и в других современных источниках.

Однако Янку быстро отказался от этого решения личного подчинения Валахии, может быть потому, что он не предвидел возможности его продолжительности в совместительстве со своим качеством правителя Венгрии, так как оно еще более возбудило бы зависть крупных феодалов, бывших его противниками, и кроме того, этого не допустила бы Османская империя, которую беспокоила возможность Валахии находиться под непосредственным руководством именно лица, возглавлявшего борьбу на юго-востоке Европы против экспансии „класса турецких военных захватчиков” (Маркс).

Поэтому Янку решил посадить или поддержать восшествие на господарский престол этой страны претендента (вероятно, Дана), бывшего ставленником антиосманской боярской партии. Но вскоре в смутном положении, создавшемся в результате борьбы соперничавших боярских группировок и турецкого нажима, появился другой претендент (Владислав), который после занятия престола в Тырговиште старался вести политику равновесия между Венгрией и Османской империей. Янку, будучи занят подготовкой новой крупной кампании к югу от Дуная, с целью взять реванш за разгром крестового похода у Варны, кажется, согласился хотя бы временно терпеть Владислава. Но Дан, как представитель направления, в большой степени враждебного туркам, удержался в части страны и участвовал во главе контингента валашских войск во второй битве на Косовом поле, которая также закончилась серьезным поражением (в октябре 1448 г.).

В результате интервенции в Валахии и в дополнение к ней, Янку, побуждаемый в первую очередь такой же необходимостью возможно более широкого выступления против турецкой опасности, для которого он хотел обеспечить себе сотрудничество сил на всей румынской территории, послал войско в Молдову. Таким образом, при помощи Янку, в феврале 1448 г. (а не в начале 1447 г., не в августе 1447 и не в апреле 1448 г.) произошла реставрация Петра II; его соперник— Роман II, союзник Влада Дракула, поддерживаемый польскими панами, был вынужден бежать в Польшу.

Включив в общий антиосманский фронт и Молдову, которая уступила ему Нилию — важную военную базу в устье Дуная, Янку обеспечил себе также участие отряда молдавской конницы в кампании на Косовом поле, факт, который до сих пор не был достаточно освещен в историографии.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — 1447, декабря 4, Тырговиште. Обращение Янку Хунедоарского к клиру г. Алба-Юлия (лицевая сторона).

Рис. 2. — Тот же документ (обратная сторона).

L'INTERVENTION DE JEAN DE HUNEDOARA EN VALACHIE ET EN MOLDAVIE DES ANNÉES 1447 ET 1448

RÉSUMÉ

L'intervention de Jean de Hunedoara pour remplacer le prince Vlad le Diable à la tête de la Valachie s'est produite à la fin du mois de novembre et au cours de la première moitié de décembre 1447, et non pas en 1446 ou en janvier 1447, comme on l'avait cru jusqu'ici. Cette action lui fut imposée par l'attitude, au cours de l'été 1447 (et non 1446), du prince valaque, contraint de se rapprocher des Turcs, par suite de leur pression toujours plus vive, et par la brèche qui en résulta dans le front antiottoman dont Jean était le chef.

Vlad le Diable évincé et afin d'aligner aussi fermement que possible la Valachie à l'action politique et militaire opposée à l'invasion ottomane, Jean de Hunedoara prit provisoirement aussi le titre de prince de Valachie, ainsi que l'atteste un acte de donation en faveur d'un des nombreux «knèzes» transylvains, compagnons d'armes fidèles du grand capitaine, roumain lui aussi. A la suite de l'analyse faite par l'auteur, tout doute est exclu au sujet de l'authenticité aussi bien de la forme que du contenu de cet acte, dont l'écho se retrouve d'ailleurs dans d'autres sources contemporaines.

Mais Jean renonça rapidement à cette tentative de se subordonner personnellement la Valachie, solution qui ne lui semblait pas pouvoir présenter des garanties de durabilité, vu le danger que, dans sa qualité de gouverneur du royaume de Hongrie, elle n'excitât encore davantage l'envie des grands seigneurs qui lui étaient hostiles, tout en étant inacceptable pour l'Empire ottoman. En effet, l'entrée de la Valachie sous la dépendance directe de ce champion de la lutte menée par le sud-est européen contre l'expansion de la «classe des occupants militaires» turque (Karl Marx) n'aurait pu manquer d'inquiéter celle-ci.

C'est pourquoi Jean de Hunedoara prit la décision de porter au trône de Valachie, ou d'y faire installer par le parti des boyards antiottomans de ce pays, un prétendant, qui semble avoir été Dan. Mais bientôt, à la faveur de la confusion créée par les luttes entre les factions de boyards rivales et de la pression turque, un nouveau prétendant surgit, Vladislav, qui, une fois installé sur le trône à Tirgoviște, tenta de mener une politique d'équilibre entre la Hongrie et l'Empire ottoman. Jean, engagé dans les préparatifs d'une nouvelle campagne d'envieure au sud du Danube, qui devait constituer sa revanche du désastre, de la croisade de Varna, semble avoir accepté, ne fût-ce qu'à titre provisoire, de tolérer le prince Vladislav. Dan,

cependant, en tant que représentant de l'opposition aux Turcs à outrance, dut se maintenir dans quelque coin de la principauté et prit part à la tête d'un contingent de troupes valaques à la seconde bataille de Kossovo, terminée elle aussi par une lourde défaite (octobre 1448).

A la suite de son intervention en Valachie, Jean de Hunedoara, stimulé en premier lieu par la même nécessité d'une action aussi ample que possible contre le péril ottoman, action exigeant aussi la collaboration de la totalité des forces roumaines, envoya également une armée en Moldavie. C'est grâce à cet appui que, dans le courant du mois de février 1448 (et non pas au début de 1447, ni en août 1447, ni en avril 1448), Pierre II fut rétabli sur le trône, tandis que son rival, Roman II, l'allié de Vlad le Diable et le protégé des seigneurs polonais, était obligé de s'enfuir en Pologne.

L'entrée de la Moldavie dans le front commun antiottoman valut à Jean de Hunedoara — outre la cession par celle-ci de Chilia, importante base militaire aux bouches du Danube — la participation d'une troupe de cavalerie moldave à la bataille de Kossovo, fait insuffisamment mis en évidence, jusqu'à présent, par l'historiographie.

LÉGENDES DES PHOTOCOPIES

Fig. 1. — 4 décembre 1447, Tirgoviște, Acte de Jean de Hunedoara adressé au chapitre d'Alba Iulia (recto).

Fig. 2. — Le même acte (verso).

N O T E Ş I C O M U N I C Ă R I

FRONTUL UNIC MUNCITORESC, TEMELIA REORGANIZĂRII MIŞCĂRII SINDICALE DUPĂ 23 AUGUST 1944

DE

E. MĂNGUŢ

Istoria Partidului Comunist Român este străbătută, ca de un fir roşu, de lupta pentru realizarea unităţii de voinţă şi acţiune a clasei muncitoare din ţara noastră. Politicii scizioniste a liderilor social-democraţi de dreapta, P.C.R. i-a opus în mod consecvent linia de înfăptuire a Frontului Unic Muncitoresc. Numeroase sînt exemplele cînd organizaţiile Partidului Comunist din România, militînd pentru drepturile clasei muncitoare au realizat frontul unic de jos, pe baza căruia s-au desfăşurat acţiuni ce au pus în mişcare mase importante de oameni ai muncii din ţara noastră în lupta împotriva regimului burghezo—moşieresc. Din lungul şir al acestor acţiuni, se evidenţiază în chip strălucit eroicele lupte ale cefe-riştilor şi petroliştilor din ianuarie — februarie 1933, organizate şi conduse de P.C.R., care au fost expresia cea mai elocventă a unităţii de voinţă şi acţiune a proletariatului din România.

Partidul Comunist din România, cadrele sale de bază în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, călîte în focul marilor bătălii de clasă din 1933 şi înarmate cu experienţa acestor lupte, au elaborat în cadrul pregătirii insurecţiei armate, încă din anul 1943, măsurile concrete în vederea înfăptuirii Frontului Unic Muncitoresc şi organizării mişcării sindicale unice revoluţionare. Exercitarea de către clasa muncitoare, sub conducerea partidului marxist-leninist, a rolului de forţă conducătoare în lupta pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste şi alungarea hitleriştilor, făcea necesară mai mult decît oricînd înfăptuirea unităţii, strîngerea laolaltă a tuturor forţelor muncitoreşti, adunarea în jurul şi sub conducerea clasei muncitoare a celor mai largi pături şi categorii sociale interesate în scuturarea jugului fascist.

Militînd cu neobosită tenacitate, cu răbdare şi tact pentru înfăptuirea unităţii de luptă a clasei muncitoare, Partidul Comunist Român, cadrele sale de bază, au obţinut primul succes important prin făurirea Fron-

tului Unic Muncitoresc dintre partidele comunist și social-democrat, la 1 mai 1944. Înfăptuirea F.U.M. a avut o însemnătate deosebită pentru realizarea unității de luptă a clasei muncitoare, pentru asigurarea rolului ei conducător în revoluție „pentru activitatea desfășurată de partid în vederea strîngerii laolaltă a tuturor forțelor antihitleriste pe baza unei platforme care prevedea: răsturnarea guvernului de dictatură fascistă, formarea unui guvern de uniune națională din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste, ieșirea Romîniei din războiul antisovietic, izgonirea armatelor hitleriste din țară, trecerea Romîniei de partea coaliției antihitleriste, reforme democratice”¹.

Frontul Unic Muncitoresc — rezultat al luptei consecvente a celor mai înaintați militanți ai proletariatului revoluționar din țara noastră, pentru lichidarea sciziunii existente în rîndul clasei muncitoare, a reprezentat un moment deosebit de important atît în pregătirea și înfăptuirea, sub conducerea P.C.R. a insurecției armate, cît și în dezvoltarea cu succes a revoluției populare².

Imediat după 23 August 1944, P.C.R. a inițiat noi acțiuni pe linia colaborării strînse cu Partidul Social-Democrat în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, menite să asigure consolidarea și dezvoltarea unității de acțiune a clasei muncitoare, creșterea continuă a rolului său conducător în revoluția populară. În această direcție, o mare însemnătate a avut acordul realizat între P.C.R. și P.S.D. cu privire la reorganizarea mișcării sindicale unite în condițiile istorice noi, existente după eliberare.

Din inițiativa P.C.R., la 1 septembrie 1944 a fost convocată Conferința Frontului Unic Muncitoresc, la care au participat delegați ai P.C.R. și P.S.D. Această conferință, care reprezenta o confirmare a justetei poziției Partidului Comunist Român de a pune în prim plan ceea ce una în lupta comună și nu ceea ce separa, exprima în afară de acordul realizat între conducerile celor două partide și hotărîrea muncitorilor comunisti și social-democrați, ca și a tuturor celorlalți muncitori, indiferent de apartenența politică, de a merge umăr la umăr în lupta pentru îndeplinirea sarcinilor mari și de răspundere ce stăteau în fața clasei noastre muncitoare după 23 August 1944.

Conferința a adoptat hotărîrea, de mare însemnătate pentru unitatea clasei muncitoare, privind constituirea Comisiei de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din Romînia — ca expresie a Frontului Unic Muncitoresc —, și a elaborat o rezoluție care reflecta linia directoare adoptată în comun de cele două partide în problema organizării sindicatelor.

Rezoluția a stabilit formarea organizațiilor sindicale pe baza unității clasei muncitoare, ca emanație a Frontului Unic Muncitoresc, a principiului luptei de clasă, a solidarității internaționale a clasei muncitoare și potrivit democrației muncitorești. Principiile fundamentale care stăteau la baza făuririi sindicatelor unite, constituiau o expresie a aplicării în viață a tezei leniniste privind unitatea mișcării muncitorești: „Forța clasei muncitoare o

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, Edit. politică, București, 1961, p. 9.

² V. Liveanu, *Din lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare*, în „Studii”, nr. 4/1959, p. 80—87.

constituie organizarea. Fără organizarea maselor, proletariatul nu înseamnă nimic. Organizat, el este totul. Organizarea înseamnă unitate de acțiune, unitate în activitatea practică”¹. Adoptarea principiilor cuprinse în rezoluție a asigurat sindicatelor caracterul de organizații revoluționare ale luptei de clasă, constituind o victorie asupra concepțiilor reformiste ale colaborării de clasă, victoria principiilor leniniste de organizare pe ramuri de producție, pe întreprinderi, pe instituții, asupra celor „tradeunioniste”, de breaslă².

În rezoluția adoptată de delegații Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D. la conferința din 1 septembrie 1944 a fost formulat și principiul autonomiei sindicatelor. Adoptarea acestui principiu însemna că mișcării sindicale unite, organelor sale de conducere li se asigurau condițiile necesare, ca în spiritul liniei trasate de F.U.M. să organizeze, mobilizeze și conducă masele de oameni ai muncii în atingerea obiectivelor propuse prin rezoluție. Comuniștii care erau aleși în organele de conducere ale sindicatelor reprezentau partea cea mai conștientă a clasei muncitoare. Respectând autonomia sindicală, formele organizatorice ale mișcării sindicale, ei luptau pentru dezvoltarea conștiinței de clasă a salariaților și lărgirea influenței partidului, pentru introducerea liniei partidului în sindicate nu peste capul organelor de conducere sindicală, ci prin ele, convingând cu răbdare și perseverență asupra justeței liniei P.C.R.³. Adoptarea principiului autonomiei sindicale a fost întru totul justă, permițând rezolvarea problemei de mare însemnătate a organizării unor sindicate unice revoluționare, în situația când existau încă două partide ale clasei muncitoare. Desigur, aceasta nu ar fi fost de conceput dacă nu s-ar fi realizat, în prealabil, Frontul Unic Muncitoresc între P.C.R. și P.S.D.

Activul de partid pregătit cu mult timp înainte în vederea muncii în sindicate⁴, a vegheat permanent ca principiul autonomiei sindicale adoptat la conferința din 1 septembrie 1944, să nu fie folosit de cercurile reacționare și social-democrației de dreapta, în scopul de a scoate sindicatele unite de sub influența Partidului Comunist Român și a le folosi în interesul claselor exploatoare. Organele de conducere ale organizațiilor sindicale, alese în spiritul F. U. M. din rîndurile muncitorilor comuniști, social-democrați și fără de partid, au militat pentru traducerea în viață a sarcinilor trasate prin rezoluția conferinței, sarcini care exprimau cele mai arzătoare năzuințe ale clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii din țara noastră.

Conferința din 1 septembrie 1944, prin problemele examinate și hotărârile adoptate, prin stabilirea în perspectivă a rolului și sarcinilor

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 11, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 313.

² Gh. Apostol, *Sindicatelor din R.P.R. în lupta pentru construirea socialismului în 50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*, Edit. C. C. S., 1958, p. 34.

³ Gh. Apostol, *Autonomia sindicală și democrația muncitorească*, în „Carnetul activistului” nr. 32 din august 1947, editat de C.C. al P.C.R., p. 30.

⁴ *Din dezbaterile Plenarei C.C. al P.M.R., din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961*, în „Scnteia”, nr. 5374, din 10 decembrie 1961.

mișcării sindicale unite, a reprezentat un moment de mare importanță în organizarea clasei muncitoare, ca forță conducătoare a luptei celor mai largi mase populare pentru putere. Rod al activității P.C.R. pentru făurirea unității mișcării muncitorești din țara noastră, pentru consolidarea continuă a Frontului Unic Muncitoresc, conferința a dat un puternic impuls organizării clasei muncitoare. Organizațiile P.C.R. și P.S.D. au asigurat dezbaterea rezoluției elaborate de Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale în adunări ale muncitorilor convocate în spiritul frontului unic. Unul după altul, au luat ființă în întreaga țară comitetele de fabrică și sindicale, cuprinzând într-un ritm impresionant masele de muncitori ¹.

În ședința Comisiei de Organizare ținută la numai câteva zile după Conferință (6—7 septembrie 1944), se arăta că se constituiseră deja 45 de comitete de fabrică la cele mai importante întreprinderi din București, printre care „Vulcan”, „Malaxa”, „Wolff”, „Monetăria Națională”, „Standard Telefoane”, „Voja”, „Gaz și Electricitate”, „Voinea”, „S.E.T.”, „Metaloglobus”, „Leonida”, „Lăzărescu”, „Laromet”, „Lemaître”, „I.C.A.R.”, „Fichet” etc. ².

În decurs de o lună și jumătate, numai în câteva din cele mai mari centre muncitorești ale țării (București, Valea Prahovei, Valea Jiului, Brașov, Galați etc.) numărul membrilor de sindicat a trecut de 150 000 ³.

Adunările de constituire a comitetelor de fabrică se țineau continuu, în tot cuprinsul țării. Pe baza indicațiilor P.C.R. de a se întări permanent frontul unic, în comitetele de fabrică erau aleși muncitorii cei mai hotărâți din rîndurile comuniștilor, social-democraților și ale celor fără de partid. De asemenea, muncitorii vegheau ca în comitetele de fabrică și în celelalte organe sindicale alese, să nu pătrundă elemente dușmănoase, scizioniste sau foști legionari. Cu prilejul adunărilor de constituire a comitetelor de fabrică, delegații sindicatelor arătau importanța Frontului Unic Muncitoresc pentru mișcarea sindicală, subliniau că F.U.M. constituia temelia organizării sindicatelor unice revoluționare. În luna septembrie 1944 au fost organizate sindicate unite într-o serie de puternice unități industriale ca cele de la Sadu, Mija-Prahova, Cugir, Făgăraș, Tîrnăveni, Petroșeni, Lupeni, Vulcan, Aninoasa, Petrila și Lonea ⁴.

În decursul activității de organizare a mișcării sindicale, pe baza rezoluției Conferinței din 1 septembrie 1944, s-a trecut la constituirea Comisilor locale ⁵. Delegații tuturor sindicatelor, întruniți în adunări pe

¹ S. Homenco, *Reorganizarea mișcării sindicale din țara noastră (septembrie 1944)* în *50 de ani de la crearea C.G.S.R. 1906—1956*, Edit. C.C.S., București, 1958, p. 330—342.

² Arhiva Centrală a C.C.S., dosarul Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România, filele 15; 16, 17.

³ „Scnteia”, an. I, nr. 13, din 3 octombrie 1944.

⁴ Arhiva Centrală a C.C.S., dosarul: Uniunea metalo-chimică 1945 și dosarul: Comisia de Organizare a Mișcării Sindicatelor Unite din România, fila 20.

⁵ Munca de organizare a sindicatelor se desfășurase, în genere, în felul următor: la început, sub îndrumarea comuniștilor, erau constituite comitete de inițiativă provizorii, care aveau sarcina de a duce în spiritul frontului unic, munca de lămurire în rîndurile salariaților întreprinderii respective asupra necesității organizării în sindicate. După aceasta, erau convocate adunări generale ale muncitorilor întreprinderii, în care era ales comitetul de fabrică, ca expresie directă

orașe, reședință de județ, alegeau Comisiile locale. Comisiile locale le revenea sarcina ca, pe baza instrucțiunilor și hotărârilor Comisiei de Organizare a Mișcării Sindicale Unite, căreia îi erau subordonate, să coordoneze lupta și acțiunile comune, activitatea organizatorică și culturală a sindicatelor din orașul respectiv, menținând legătura cea mai strânsă între sindicatele locale¹. Fiind constituite pe baza Frontului Unic Muncitoresc și având îndrumarea permanentă a comitetelor locale ale F.U.M.², comisiile locale acordau un sprijin activ muncii de organizare a tuturor salariaților, dezvoltau spiritul de solidaritate și conlucrare între sindicate și supravegheau aplicarea legilor privind asigurarea și protecția muncii. Tot în atribuțiile lor intra și îndrumarea comitetelor sindicale în vederea perfecționării metodelor de muncă și a aplicării instrucțiunilor date de Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România, iar mai târziu de către Confederația Generală a Muncii.

În fruntea luptei pentru organizarea comitetelor de fabrică și a sindicatelor pe bază de front unic, au stat permanent celulele și organizațiile locale ale partidului comunist. Ele au dat un sprijin efectiv muncii organizatorice. Celulele P.C.R. desfășurau o largă muncă de lămurire și se bucurau de o puternică influență și autoritate politică în fața maselor muncitoare care le urmau cu încredere deplină. Pretutindeni, comuniștii au fost în fruntea luptei pentru organizarea clasei muncitoare din țara noastră în sindicate unice revoluționare pe fundamentul trainic al Frontului Unic Muncitoresc³. Îndrumând activitatea de organizare în sindicate, asigurând

a voinței lor. Din sînul acestuia se alegeau președintele, vicepreședintele și casierul, care împreună formau biroul comitetului ce răspundea de munca operativă între ședințele comitetului de fabrică. După ce erau alese comitetele de fabrică, în majoritatea întreprinderilor din ramura respectivă, acestea erau convocate într-o adunare generală, din sînul căreia se alegea comitetul sindicatului respectiv. Numărul membrilor săi era în raport cu numărul de membri reprezentanți de fiecare comitet de fabrică. În ședința de constituire a comitetului sindicatului erau aleși, de asemenea, președintele, vicepreședintele, secretarul, casierul și cenzorii. Celorlalți membri ai comitetului li se dădeau diferite sarcini în cadrul comisiilor culturală, de tineret, de femei, sportivă, de disciplină etc. În a căror componență intrau membri ai comitetelor de fabrică și alți muncitori organizați în sindicate. Comitetului sindicatului îi revenea ca principală atribuție conducerea și coordonarea activității de organizare și de luptă a tuturor comitetelor de fabrică din ramura respectivă.

După ce erau alese majoritatea comitetelor sindicatelor dintr-o localitate, erau convocate conferințe ale acestora, în cadrul cărora fiecare comitet de sindicat desemna din sînul său, tot în spiritul frontului unic, 1—3 delegați, care să facă parte din Comisia Locală Sindicală. În ședința acestor delegați, era repartizată munca, alegeîndu-se președintele, secretarul și casierul, care formau împreună biroul Comisiei Locale. Celalți delegați care făceau parte din Comisia Locală, primeau sarcini în legătură cu coordonarea activității sindicatelor din ale căror comitete făceau parte de altfel. De menționat că toate hotărârile biroului erau valabile numai în urma ratificării lor de către întreaga Comisie Locală Sindicală. (Vezi Arhiva Comitetului Regional P.M.R. — Banat, fondul nr. 4, dosarul nr. 951, filele 22—23.)

¹ „Scnteia”, an. I, nr. 19, din 9 octombrie 1944.

² În ședința din 27 octombrie 1944 a comitetului F.U.M. din orașul Iași, se stabilește, între altele „acțiunea cît mai coordonată în munca de organizare a sindicatelor din localitate. În acest scop, membrii P.C.R. din Comisia Locală, precum și cei doi membri P.S.D. ce vor intra în comisia locală, vor acționa în mod unitar, pentru rezolvarea tuturor problemelor”. (Arhiva Comitetului Regional P.M.R. — Iași, fondul XVI, dosarul nr. 3, fila 1.)

³ Iată, de exemplu, ce se arată într-un document al organizației P.C.R. — Prahova, cu privire la sarcinile ce au stat în fața comuniștilor din Valea Prahovei „Membrii de partid s-au concentrat de la început pentru reorganizarea sindicatelor, care într-un timp scurt au atins un

schimbul de experiență între comitetele de fabrică, acționînd în mod unitar cu delegații P.S.D. pentru rezolvarea tuturor problemelor ce se puneau pe plan local, celulele și organele locale ale Partidului Comunist Român au dovedit capacitatea lor de a organiza și conduce masele. Ele au creat organizații sindicale puternice, care la sfîrșitul anului 1944 cuprindeau 400 000 salariați, organizații care și-au dovedit forța în luptele de clasă pentru cucerirea puterii.

Mobilizînd masele și îndrumîndu-le pe făgașul organizării sindicale, P.C.R. a exercitat conducerea politică permanentă, a vegheat la înfăptuirea principiului unității de acțiune ca bunul cel mai de preț al clasei muncitoare. Bucurîndu-se de un imens prestigiu politic, Partidul Comunist Român a asigurat cuprinderea în largime, într-un timp scurt, a maselor de salariați în condițiile unor importante bătălii politice care în cele din urmă au hotărît soarta luptei pentru putere.

Comitetele de fabrică, avînd sprijinul și fiind expresie a voinței întregii mase de muncitori organizați în sindicate, constituiau unul din elementele noii puteri revoluționare care așa cum arăta Lenin „... se sprijină direct pe cucerire revoluționară, pe inițiativa directă de jos, a maselor populare, *nu pe legile* promulgate de puterea de stat centralizată”¹.

Referindu-se la particularitățile primei etape a revoluției democrat-populare, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Încă în perioada 23 August—6 Martie, împotriva puterii burgheziei și moșierimii se ridicau forțe ce constituiau elementele noii puteri democrat-populare: Frontul național-democrat, care reunea partidele și grupările democratice sub conducerea partidului nostru și care cucerise unele poziții în guvern și în aparatul de stat; gărzile patriotice înarmate; comitetele sindicale din întreprinderi; masele muncitoare stăpîne pe stradă, în uzine și fabrici; comitetele țărănești, care izgoneau pe moșieri și înfăptuiau reforma agrară”².

Deși nerecunoscute din punct de vedere legislativ, comitetele sindicale din întreprinderi, nu numai că și-au afirmat dreptul de existență, dar au impus patronilor recunoașterea lor, ca singure organe reprezentative ale salariaților întreprinderilor respective. Pas cu pas, prin lupta revoluționară consecventă desfășurată de muncitori în frunte cu comuniștii, patronii întreprinderilor au fost nevoiți să recunoască comitetele de întreprindere care-i obligau să asigure continuitatea producției și să ia unele măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă ale salariaților. „Încă din primele luni ale revoluției populare, — arată tovarășul Gh. Apostol — cînd burghezia și moșierimea mai dețineau poziții precumpănitoare în aparatul de stat, comitetele sindicale din întreprinderi au acționat ca exponenți ai unei noi puteri populare. Cu sprijinul activ și combativ al maselor, comitetele de fabrică au impus patronilor

ritm nemaiîntîlnit în istoria mișcării sindicale în Valea Prahovei, în timp de o lună de zile atîngînd peste 35 000 muncitori” (Arhiva Comitetului Regional P.M.R. — Ploiești, fondul nr. 1, dosarul nr. 2, fila 10).

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 24, Edit. politică, București, 1959, p. 20.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1955—1959*, Edit. politică, București, 1959, p. 21—22.

să mențină întreprinderile în producție și să accepte revendicările juste ale muncitorimii”¹.

Faptul că în tratativele cu patronii, comitetele de fabrică reușeau să impună punctul de vedere al muncitorilor, reprezenta un rezultat al hotărârii lor de luptă, al alegerii și susținerii lor de către întreaga masă de muncitori, ale căror interese le exprimau. Astfel, în documentul încheiat cu ocazia tratativelor care au avut loc la uzinele „Industria Sîrmei” Cîmpia Turzii se arată: „Direcțiunea recunoaște comitetul de fabrică ca element reprezentativ al muncitorilor. Comitetul de fabrică este în drept a face controlul producției prin examinarea cărților de rapoarte ale secțiilor. Comitetul este în drept a semnala Direcțiunii uzinelor pentru constatare toate cazurile de sabotare, urmînd ca direcțiunea să decidă în consecință. Comitetul de fabrică este în drept de a participa prin trei delegați la conferințele direcțiunii uzinei cu șefii de secții”². Așadar, comitetul de fabrică, pe lângă faptul că exercita îndeaproape controlul producției, veghea ca ea să nu fie sabotată și să i se asigure continuitatea, factor important în ducerea războiului antihitlerist.

Una din revendicările importante impuse patronilor de către comitetele sindicale din întreprinderi, a fost aceea ca angajările și concedierile să nu se poată face decît cu avizul lor. Acest lucru a făcut posibil să se prevină, pe de o parte, restrîngerea producției prin concedierea samavolnică a muncitorilor de către patroni, iar pe de altă parte, să fie angajați muncitori fără lucru, aruncați pe drumuri în timpul dictaturii antonesciene. Muncitorii din numeroase întreprinderi și-au făcut un punct de onoare din lupta pentru reprimirea la lucru a muncitorilor comuniști și antifasciști eliberați din închisori și lagăre, unde fuseseră deținuți în timpul dictaturii militarofasciste. Astfel, comitetul de întreprindere a impus conducerii Societății Petrolifere „Unirea” Ploiești, „reprimirea imediată a lucrătorilor eliberați din lagăre și închisori în urma decretului de amnistie din 23 august 1944 precum și a celor concediați fără motive bine determinate, cărora le va plăti salariul întreg pe tot timpul detențiunii”³. Patronul uzinei metalurgice „E. Wolff” din București, inițial nu voia să reprimească în fabrică pe muncitorii comuniști care fuseseră arestați la sfîrșitul anului 1942 însă acest lucru este impus prin „demonstrația de protest a muncitorilor care cereau reprimirea imediată a celor șapte tovarăși ai lor” și să le „plătească și salariul pe tot timpul cît zăcuseră în temnițele fasciste”⁴.

Revenirea în mijlocul muncitorilor din uzine și fabrici a unor luptători, căliți în condițiile luptelor grele din anii ilegalității, a contribuit foarte mult la consolidarea organizațiilor P.C.R., la întărirea Frontului

¹ Gh. Apostol, *Sindicatetele din R.P.R. în lupta pentru construirea socialismului*, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România 1906—1956*, Edit. C.C.S., 1958, p. 34—35.

² Arhiva Centrală a C.C.S., dosar Comisia Locală a Sindicatelor Turda.

³ *Ibidem*, dosar Comisia de Organizare a Mișcării sindicale Unite din România, filele 85 și 87.

⁴ Emil Suter, *Momente din trecutul de luptă al uzinei „Steaua Roșie”*, Ed. C.C.S., 1955, p. 72.

Unic Muncitoresc, la mobilizarea clasei muncitoare în luptele pentru putere și reforme democratice.

Lupta dusă în comun de muncitorii comuniști, social-democrați și fără de partid cimentă tot mai mult frontul unic. Mișcarea sindicală contribuia astfel la întărirea Frontului Unic Muncitoresc între Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat.

Un rol important în consolidarea pe mai departe a F.U.M. l-a avut ședința comună a Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D. din 2 octombrie 1944. Pornind de la necesitatea de a desăvârși unitatea de acțiune a clasei muncitoare, prin Rezoluția adoptată erau stabilite o serie de obiective de mare însemnătate. Astfel, s-a trasat sarcina constituirii comitetelor locale de front unic în lupta comună atât pe tărîm politic cît și sindical. Acestor comitete le revenea obligația de a coordona pe plan local acțiunile F.U.M., asigurînd o conlucrare strînsă între organizațiile partidului comunist și ale partidului social-democrat pe baza unei platforme de luptă comună. Rezoluția menționa că această conlucrare nu însemna renunțarea la un program propriu al partidelor respective și nici încălcarea autonomiei sindicale sprijinită pe principiile democrației muncitorești¹.

În ședința comună, prin rezoluția adoptată, s-a stabilit ca proiectul de Platformă al Frontului Național-Democrat, elaborat de Comitetul Central al P.C.R. să fie propus tuturor forțelor democratice ale țării ca platformă a Frontului Unic Muncitoresc, pe baza căreia, toate partidele și organizațiile democratice să se unească în vederea realizării F.N.D. și a unui guvern care să fie expresia lui.

Document de mare însemnătate programatică, Platforma, pe lângă faptul că oglindea cerințele vitale ale oamenilor muncii, concretiza sarcinile ce stăteau în fața clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Comisia de organizare a Mișcării Sindicale Unite din România în comunicatul dat publicității, referindu-se la Proiectul de Platformă a F.N.D. propus tuturor forțelor democratice de către Frontul Unic Muncitoresc, se angaja să lupte „pentru înfăptuirea tuturor chestiunilor legate de soarta clasei muncitoare, cuprinse în Platformă”².

Ansamblul de măsuri luate pentru consolidarea F.U.M. atât în ședința comună a celor două comitete centrale cît și anterior ei, precum și puternica influență politică pe care F.U.M. o exercita, oglindea faptul că frontul unic constituia o puternică forță politică și organizatorică, care, nu numai că atrăgea, dar concentra și orienta masele largi populare³. Frontul Unic Muncitoresc era pivotul politic în jurul căruia se concentrău toate forțele democratice combative ale țării, mobilizîndu-le la luptă pentru îndeplinirea obiectivelor revoluției populare. În ciuda uneltirilor liderilor social-democrați de dreapta, trădători ai intereselor clasei muncitoare, de

¹ „Știința”, anul I, nr. 16 din 7 octombrie, 1944.

² Ibidem, nr. 13 din 3 octombrie 1944, p. 3, col. V.

³ Circulara nr. 2 a C.C. al F.U.M.

a submina frontul unic, acesta se consolida pe zi ce trecea, își mărea influența politică.

Măsurile stabilite în ședința comitetelor centrale ale P.C.R. și P.S.D. din 2 octombrie 1944 au întărit și mai mult lupta comună în cadrul sindicatelor unite a muncitorilor comuniști, social-democrați și fără de partid. Apropierea din ce în ce mai strînsă între toți muncitorii, indiferent de apartenența lor politică, consolidarea continuă a colaborării P.C.R. și P.S.D. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, făceau ca cercurile reacționare și slugile lor, liderii social-democrați de dreapta, să-și înțețească atacurile în scopul dezbinării clasei muncitoare.

Îngrijorate de conlucrarea tot mai strînsă între P.C.R. și P.S.D., de sporirea continuă a forței și combativității sindicatelor unite, la temelia cărora stătea F.U.M., cercurile reacționare și reprezentanții lor în guvern s-au dat în repetate rînduri la atacuri grosolane împotriva lor și au căutat în fel și chip să împiedice dezvoltarea procesului de organizare a muncitorilor în sindicate. În acest scop, miniștrii reacționari din guvern s-au opus cu înverșunare mai multe luni după 23 August adoptării legii de organizare a sindicatelor. Sindicatele unite, deși din punct de vedere juridic nu erau încă recunoscute, au luat naștere și și-au desfășurat activitatea prin forța sutelor de mii de muncitori organizați, peste capul și împotriva elementelor reacționare care predominau în guvern¹.

Memoriile Comisiei de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România adresate guvernului în legătură cu adoptarea unei legi asupra organizării sindicatelor au rămas multă vreme fără un răspuns favorabil. Reprezentanții forțelor democratice care erau miniștri în guvernele cu majoritate reacționară, întîmpinau opoziția înverșunată a miniștrilor din partea partidelor „istorice” P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu ori de cîte ori se discuta despre legea sindicatelor.

Problemele asupra cărora existau puncte de vedere deosebite se refereau în principal la dreptul de organizare în sindicat al funcționarilor publici, la unitatea mișcării sindicale al cărei fundament era F.U.M. și la recunoașterea comitetelor de fabrică ce luaseră naștere în focul luptelor revoluționare. Cercurile reacționare erau împotriva organizării în sindicat a funcționarilor publici sub motivul că aceasta „ar submina statul” iar prin încercarea de a introduce în lege ideea că „oricine poate organiza, ori cîte sindicate vrea în aceeași ramură industrială”, urmăreau spargerea unității mișcării sindicale făurită pe baza F.U.M. În jurul acestor chestiuni au fost duse îndelungi discuții în guvernele cu majoritate reacționară, între reprezentanții forțelor democratice și cei ai cercurilor reacționare.

Lupta reprezentanților forțelor democratice în guvern era susținută de oamenii muncii din întreaga țară care cereau în impunătoare adunări de

¹ La ședința din 6 și 7 septembrie 1944 a Comisiei de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România, se propune și se hotărăște cu unanimitate de voturi întocmirea unui „memoriu” adresat guvernului, prin care să se ceară recunoașterea juridică a organizațiilor sindicale. Acest memoriu, însă, nu a fost luat în seamă de guvernul cu majoritate reacționară de sub conducerea lui Sănătescu. (Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosarul Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România, fila 14.)

masă, să fie adoptată legea asupra organizării sindicatelor așa cum a fost formulată de Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite, formulare aprobată de Frontul Unic Muncitoresc. Spre sfârșitul lunii decembrie 1944 și prima jumătate a lunii ianuarie 1945 se intensifică tot mai mult lupta revoluționară a oamenilor muncii mobilizați de P.C.R. pentru a impune majorității reacționare a guvernului o lege a sindicatelor, conformă cu interesele maselor de salariați. Creștea tot mai mult presiunea exercitată de oamenii muncii, fapt relatat de însăși Rădescu în ședințele Consiliului de Miniștri. Deseori el se plîngea de numărul mereu crescînd al delegațiilor de muncitori, de telegrame, de moțiuni și rezoluții adresate guvernului, prin care se cerea să fie adoptată legea de organizare a sindicatelor¹.

Tactica inițiată de P.C.R., însușită și aplicată de Frontul Unic Muncitoresc, de îmbinare a luptei reprezentanților forțelor democratice din guvern cu lupta de masă desfășurată de oamenii muncii a dat bune rezultate ce s-au concretizat în adoptarea legii de organizare a sindicatelor în forma prezentată de Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite². Adoptarea ei a însemnat o victorie a luptei oamenilor muncii și o retragere a forțelor reacționare.

De asemenea, atît lupta în guvern cît și lupta maselor desfășurată pentru adoptarea legii sindicatelor a avut un efect pozitiv asupra consolidării colaborării P.C.R. și P.S.D. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, o și mai strînsă colaborare între muncitorii comuniști, social-democrați și cei fără de partid în cadrul mișcării sindicale unite în rezolvarea sarcinilor care le stăteau în față.

Un eveniment de cea mai mare importanță în consolidarea mișcării sindicale din țara noastră, care a contribuit la întărirea Frontului Unic Muncitoresc, au fost congresele uniunilor pe ramuri industriale. Ele au demonstrat în mod convingător unitatea de nezdruccinat a mișcării sindicale, făurită în focul luptelor pentru sprijinirea frontului antihitlerist, pentru refacerea economiei distrusă de război și democratizarea țării. Precedînd Congresul de constituire a Confederației Generale a Muncii, congresele uniunilor pe ramuri industriale au făcut parte integrantă din pregătirea acestui eveniment de însemnătate istorică în lupta pentru unitatea mișcării muncitorești din România.

În conformitate cu indicațiile Frontului Unic Muncitoresc, stabilite prin rezoluția Conferinței din 1 septembrie 1944, Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România a convocat pentru a doua jumătate a lunii ianuarie 1945 congresele de constituire a uniunilor sindicale. Pe ordinea de zi a acestor congrese figura, în afară de analiza situației economice și politice a țării, alegerea organelor conducătoare și a delegaților pentru Congresul C.G.M., precum și adoptarea statutului pentru fiecare uniune³.

¹ Arhiva C.C. al P.M.R., fondul nr. 103, dosar nr. 8949, fila 6 și dosar nr. 8491, fila 6.

² „Monitorul Oficial”, Anul CXIII, nr. 17 din 21 ianuarie 1945, p. 419—424.

³ Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosarul Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România, fila 158.

Ca rezultat al muncii politice și organizatorice desfășurată de comuniști, toate congresele de constituire a uniunilor s-au desfășurat sub semnul întăririi Frontului Unic Muncitoresc, garanție a unității de luptă sindicală și a realizării năzuințelor celor mai arzătoare ale oamenilor muncii din țara noastră. Subliniind entuziasmul cu care au răspuns chemării partidului comunist și Frontului Unic Muncitoresc, de a se organiza în sindicate unice revoluționare și evidențiind succesele obținute în această direcție, rapoartele arătau necesitatea unei lupte și mai hotărâte împotriva forțelor reacționare. Delegații la congrese — comuniști, social-democrați sau muncitori fără partid — își spuneau răspicat cuvântul în problemele fundamentale ale țării, de a căror rezolvare depindea nemijlocit viitorul ei. Dezbătând și analizând condițiile economice și politice în care se afla țara noastră, congresele de constituire a uniunilor sindicale au adoptat, în spiritul frontului unic, hotărârile corespunzătoare, pentru a căror traducere în viață a muncii și a luptat cu însuflețire, dând dovadă de eroism, clasa muncitoare din țara noastră. Înțelegând faptul de importanță primordială că victoria clasei muncitoare era condiționată de păstrarea și întărirea pe mai departe a unității muncitorești, congresele au subliniat în mod deosebit, necesitatea consolidării unității sindicale, pe baza Frontului Unic Muncitoresc, exprimându-și hotărârea de a păstra cu sfințenie unitatea muncitorească și de a zdrobi orice încercare de a sparge această unitate ¹.

Pornind de la aprecierea justă că aplicarea lozincii lansată de Partidul Comunist Român : „Totul pentru front, totul pentru victorie !” înseamnă nimicirea cât mai grabnică a Germaniei hitleriste, delegații la congresele uniunilor sindicale, exponenți ai voinței maselor de oameni ai muncii, au arătat necesitatea sporirii eforturilor pentru mărirea producției de război, pentru refacerea întreprinderilor și repunerea lor în funcțiune. De exemplu, în rezoluția adoptată de Congresul Uniunii Sindicatelor Metalochimice și Sticlă, se sublinia hotărârea muncitorilor din aceste ramuri industriale, de a lupta cu toate forțele pentru a mări la maximum producția de război și a lichida cât mai repede fascismul ². Muncitorimea ceferistă se angaja să mărească producția în cel mai scurt timp pentru refacerea rețelei căilor ferate și a mijloacelor de transport, cu toate greutatețile pe care le întâmpina din cauza lipsurilor materiale. Pentru mărirea producției, ceferiștii chemau la organizarea întrecerilor patriotice ³. În alte rezoluții se cerea repararea, reconstruirea, utilizarea și aprovizionarea urgentă cu materii prime a fabricilor distruse de pe întregul teritoriu al țării, pentru a se putea mări producția de război și a se lucra cu capacitatea maximă posibilă în condițiile de atunci ⁴.

Dezbaterile congreselor uniunilor sindicale, mergând pe linia trasată de P.C.R. și desfășurându-se în spiritul unității de voință și acțiune, reflectau hotărârea muncitorimii de a lupta cu toată abnegația pentru

¹ „Viața sindicală”, an. I, nr. 6 din 28 ianuarie 1945.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

refacerea și democratizarea țării. Hotărâți să depună toate eforturile pentru a reface economia țării distrusă de război, muncitorii organizați în sindicate, avînd în fruntea lor comuniștii, cereau insistent ca averile acumulate prin jaf și silnicie de cei vinovați de dezastrul țării să fie puse la dispoziția nevoilor imperioase ale reconstrucției economice¹. Rezoluțiile adoptate de congresele uniunilor sindicale scoteau în evidență faptul că atît sporirea eforturilor de război, cît și refacerea economică a țării erau condiționate de continuarea acțiunilor de alungare din fruntea întreprinderilor și instituțiilor a elementelor fasciste.

Documentele adoptate de congrese chemau la continuarea luptei pentru asigurarea de drepturi tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate, cereau abrogarea legilor fasciste și susțineau linia trasată de partid în vederea desfășurării unei munci susținute de educare și luminare a maselor, pentru a lichida șovinismul și naționalismul burghez care fuseseră alimentate sistematic în trecut, de regimul burghezo-moșieresc².

Una din problemele cele mai importante dezbătute la congresele uniunilor sindicale pe ramuri industriale a fost strîngerea legăturilor cu țărănimia. Dezbaterile și rezoluțiile adoptate reflectau hotărîrea muncitorimii organizate de a urma linia indicată de P.C.R. și de a lupta pentru înfăptuirea reformei agrare, pentru realizarea și întărirea alianței muncitorești-țărănești³.

În cursul dezbaterilor la congrese, au fost formulate o serie de revendicări privind îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor muncii. Astfel, se cerea ca paralel cu ridicarea salariilor la nivelul scumpetei, să se efectueze înghețarea prețurilor, să fie luate măsuri împotriva speculanților jefuitori ai poporului. De asemenea se cerea autonomia Casei Asigurărilor Sociale și trecerea ei sub controlul sindicatelor unite, precum și adoptarea unor măsuri în vederea ridicării nivelului cultural al maselor, o nouă așezare a impozitelor, prin scăderea impozitului asupra salariilor mici, constituirea de cooperative muncitorești de aprovizionare etc. O dată cu acestea, participanții la congrese și-au exprimat hotărîrea de luptă pentru lărgirea și consolidarea libertăților democratice, democratizarea armatei, prin curățirea ei de toți criminalii de război, legionari și trădători, împiedicarea tipăririi și răspîndirii tipăriturilor care aveau un conținut sau tendințe fasciste etc.

O grijă deosebită s-a acordat în rezoluțiile congreselor problemelor legate de satisfacerea revendicărilor specifice femeilor și tineretului. Astfel se prevedea continuarea luptei pentru obținerea de către femei a unui salariu egal la muncă egală cu bărbatul, dreptul de vot, ocrotirea muncii femeilor etc. În ceea ce privește tineretul se cerea asigurarea unor condiții de muncă omenești, corespunzătoare vîrstei și stării lor fizice, condițiuni

¹ „Viața sindicală”, an. I, nr. 6 din 28 ianuarie 1945.

² Ibidem.

³ Ibidem. *Rezoluția Congresului Uniunii Sindicatelor Metalochimice și Sticlă*, p. 7, col. VI—VII. *Rezoluția Congresului Uniunii Sindicale C.F.R.*, p. 7, col. I—II. *Rezoluția Congresului Uniunii muncitorilor constructori, lemnari și forestieri*, p. 7, col. II—IV. *Rezoluția Congresului Uniunii Sindicatelor de Arte Grafice*, p. 10, col. V—VII etc.

pentru înlesnirea și completarea studiilor, școli pentru pregătirea de specialitate, dreptul de vot de la 18 ani, fără deosebire de sex etc.

Cercul de probleme care au făcut obiectul lucrărilor congreselor uniunilor sindicale pe ramuri industriale, a fost foarte larg. Hotărârile adoptate reflectau cu claritate faptul că sindicatele, în lupta cu reacțiunea, cu patronii și elementele scizioniste social-democrate de dreapta, își consolidaseră rîndurile, contribuind în măsură însemnată la întărirea F.U.M., la înțelegerea de către masele de muncitori a rolului conducător al clasei muncitoare în înfăptuirea sarcinilor revoluției populare, în rezolvarea problemelor fundamentale ale țării.

După încheierea lucrărilor congreselor de constituire a celor 12 uniuni sindicale, la 26 ianuarie 1945 s-au deschis în București lucrările primului Congres General Liber al Sindicatelor Unite din România. Acestui congres îi revenea sarcina istorică de a consfinți restabilirea unității mișcării sindicale din țara noastră pe baza F.U.M. și de a alege organul unitar de conducere.

P.C.R. a acordat o atenție deosebită Congresului General al Sindicatelor Unite. Organizațiile de partid au desfășurat o muncă intensă pentru mobilizarea maselor de oameni ai muncii, în vederea apărării și întăririi permanente a Frontului Unic Muncitoresc, a unității sindicale, condiție de bază a asigurării unității de acțiune a clasei muncitoare, a rolului ei conducător în revoluție. Măsurile politice și organizatorice luate de organele și organizațiile de partid și sindicale au asigurat pregătirea temeinică a Congresului General Sindical, eveniment de mare însemnătate pentru mișcarea muncitorească din țara noastră.

Conținutul tuturor rapoartelor prezentate Primului Congres General Liber al Sindicatelor Unite oglindea succesele obținute de muncitorimea organizată, spiritul ei combativ, creșterea conștiinței ei politice. Prin problemele ridicate în rapoarte, a fost creată o bază puternică pentru dezbateri și pentru stabilirea liniei politice generale pe care trebuia s-o urmeze mai departe mișcarea sindicală.

Discuțiile însuflețite purtate în cursul lucrărilor Congresului au arătat voința și hotărîrea mișcării sindicale de a-și consolida permanent organizațiile, de a sprijini neîncetat războiul antifascist și de a intensifica lupta pentru aducerea la cîrma țării a unui guvern F.N.D. — garanție a rezolvării revendicărilor și sarcinilor formulate atît în rapoarte cît și în cuvîntul delegaților. Problemele care au stat în centrul dezbaterilor Congresului au fost: consolidarea continuă a F.U.M. și a unității sindicale; mărirea producției pentru grăbirea victoriei asupra Germaniei hitleriste; curățirea aparatului de stat, întreprinderilor și instituțiilor de toate elementele fasciste, profasciste și reacționare; lupta împotriva speculei și pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale muncitorimii; aducerea la cîrma țării a unui guvern F.N.D. Delegații, în cuvîntul lor, au subliniat faptul că pentru menținerea și lărgirea condițiilor de libertate cucerite era necesară întărirea continuă a unității mișcării sindicale, pe baza Frontului Unic Muncitoresc ¹.

¹ Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosar Primul Congres al C.G.M., fila 177.

De la tribuna Congresului, delegații au dat o ripostă hotărîtă uneltirilor cercurilor reacționare, care urmăreau sabotarea ridicării producției, exprimîndu-și hotărîrea ca acolo unde vor fi constatate acte de sabotaj, să ia măsuri pentru îndepărtarea celor vinovați și punerea lor în imposibilitatea de a mai lovi în interesele țării¹. Numeroși vorbitori au cerut în cuvîntul lor să fie arestați și judecați criminalii de război, cărora Tribunalele poporului să le aplice cele mai aspre pedepse.

Cuvîntarea rostită la Congres de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a avut o deosebită însemnătate în definirea rolului și sarcinilor sindicatelor în perioada următoare de lupte revoluționare. Subliniind faptul că era necesară întărirea și pe mai departe a unității sindicale, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a chemat la sporirea vigilenței revoluționare pentru a respinge încercările unor agenți ai burgheziei de a sparge unitatea de luptă a clasei muncitoare. Apreciînd că mișcarea sindicală unită din țara noastră mergea pe o cale justă, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că trebuia intensificată lupta pentru întărirea organizațiilor sindicale, pentru atragerea alături de lupta clasei muncitoare a tuturor păturilor și categoriilor sociale ale căror interese au fost lovite de fascism, pentru sprijinirea țărănimii în vederea înfăptuirii reformei agrare, pentru întărirea solidarității internaționale cu muncitorii din alte țări și strîngerea legăturilor frățești dintre sindicatele unite din România și sindicatele din Uniunea Sovietică, pentru intensificarea eforturilor în vederea grăbirii nimicirii Germaniei hitleriste. De asemenea, în cuvîntarea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej au fost criticate unele lipsuri și greșeli privind munca de reorganizare a mișcării sindicale unite din țara noastră, au fost demascate încercările unor elemente străine de interesele clasei muncitoare strecurate la Congres, de a abate lucrările de la linia stabilită de P.C.R. și P.S.D. în cadrul Frontului Unic Muncitoresc.

Eveniment de mare importanță în viața țării și a poporului muncitor, Congresul General al Sindicatelor Unite a fost salutat de reprezentanți ai F.U.M., F.N.D., ai organizațiilor componente ale Frontului Național Democrat, precum și de reprezentanți ai sindicatelor sovietice, bulgare etc.

Delegații de la numeroase întreprinderi industriale au dat citire de la tribuna Congresului moțiunilor votate de muncitori în adunările generale exprimîndu-și solidaritatea cu lucrările și hotărîrile Congresului².

După terminarea discuțiilor la rapoarte, Congresul a hotărît crearea Confederației Generale a Muncii și a ales Comitetul său Central. Constituirea C.G.M. a fost apreciată de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej

¹ Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosar Primul Congres al C.G.M., fila 172.

² Numai în ziua a 3-a a lucrărilor Congresului, de pildă, au venit delegații de muncitori de la Uzinele și fabricile „Voinea”, „Mociornița”, „Lemaltre”, „Cartea Romînească”, „ACTA”, „A.S.A.M.”-Pipera, „A.S.A.M.”-București, „I.C.A.R.”, „Dîmbovița”, „S.E.T.”, „Metaloglobus”, C.F.R., „Vulcan”, „S.T.B.”, „Moara Romînească”, „Leonida”, „Bragadiru”, „Malaxa”, „Gaz și electricitate”, „Semat”, „Tricolorache”, „Apretura”-Popești-Leordeni, „Monețaria Națională”, „Monitorul Oficial”, „Industria Electrică Romînească”, „I.A.R.”, „Fichei”, „Wolff”, „Fabrica de materiale de protecție a armatei, «Talpa», „Filatura Romînească de Bumbac”, „Phônix”, etc. (Arhiva Centrală a Consiliului Central al Sindicatelor, dosar Primul Congres al C.G.M.).

ca unul din succesele cele mai importante ale luptei clasei muncitoare, care acum avea un instrument foarte puternic prin care putea acționa în mod organizat¹.

În încheierea lucrărilor, Congresul General al Sindicatelor Unite din România a adoptat o rezoluție care reprezenta un document de mare importanță pentru consolidarea mișcării sindicale și pentru orientarea ei viitoare. Aprobând activitatea desfășurată de Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unite din România, Congresul proclama că „Baza organizațiilor sindicale să fie unitatea indestructibilă”². În rezoluție se dădea un serios avertisment tuturor acelor care în mod deschis sau ascuns vor încerca să submineze unitatea sindicală, subliniindu-se că asemenea acte erau și vor fi socotite „ca o crimă contra celor care muncesc, și tratată ca atare”³.

Întreaga linie de desfășurare a lucrărilor Congresului General Sindical, crearea Confederației Generale a Muncii și hotărârile adoptate reprezentau o nouă confirmare a justetei poziției P.C.R., a cadrelor sale de bază de luptă și muncă perseverentă cu tact și înțelepciune, pentru făurirea și consolidarea Frontului Unic Muncitoresc. Ele marcau încheierea unei etape deosebit de importante în lupta pentru unitatea clasei muncitoare, pentru întărirea rolului său conducător în revoluția populară, pentru făurirea alianței muncitorești-țărănești — condiții esențiale pentru cucerirea puterii.

Muncind și luptând în comun în cadrul sindicatelor, pe baza trainică a frontului unic, muncitorii comuniști, social-democrați și cei fără de partid se apropiau tot mai mult, își întăreau tot mai mult convingerea că numai strâns uniți vor putea fi victorioși în bătălia cu reacțiunea și uneltele ei.

Făurirea Confederației Generale a Muncii reprezenta o mărturie a creșterii maturității politice a clasei muncitoare din țara noastră, o încununare a muncii desfășurate sub conducerea partidului comunist pentru unitatea de voință și acțiune a clasei muncitoare, pentru consolidarea Frontului Unic Muncitoresc — coloana vertebrală a coaliției forțelor democratice care au impus, la 6 martie 1945, primul guvern democratic din istoria țării.

ЕДИНЫЙ РАБОЧИЙ ФРОНТ — ОСНОВА РЕОРГАНИЗАЦИИ ПРОФСОЮЗНОГО ДВИЖЕНИЯ ПОСЛЕ 23 АВГУСТА 1944 г.

РЕЗЮМЕ

За все время своего существования Коммунистическая партия Румынии была последовательным борцом за единство идеологии и действий рабочего класса. Одним из самых значительных успехов в этой борьбе явилось создание Единого рабочего

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *O politică românească de realizări democratice*, Edit. P.C.R., 1946, p. 57.

² *Dezbaterile Primului Congres General Liber al Sindicatelor Unite din România*, 26—30 ianuarie 1945, Edit. C.G.M., 1945, p. 163.

³ *Ibidem*.

фронта КПП и СДП 1 мая 1944 г. После победы вооруженного восстания в августе 1944 г. базой реорганизации профсоюзного движения явился ЕРФ, что было намечено на конференции, состоявшейся 1 сентября 1944 г. Принятая резолюция установила образование профсоюзных организаций на основе единства рабочего класса, вытекающего из ЕРФ, на основе принципов классовой борьбы, международной солидарности рабочего класса и рабочей демократии.

Направляя организационную деятельность в профсоюзах, действуя единым фронтом с СДП, органы и организации Коммунистической партии Румынии доказали способность организовать массы и руководить ими.

Совместная борьба рабочих-коммунистов, социал-демократов и беспартийных все более сплачивала единый фронт. Таким образом, профсоюзное движение способствовало укреплению Единого рабочего фронта Коммунистической и Социал-демократической партий.

Съезды отраслевых профсоюзных объединений, имевшие место в январе 1945 г. под знаком неуклонного укрепления ЕРФ, убедительно доказали непоколебимое единство профсоюзного движения, созданное в огне битв за поддержку антигитлеровского фронта, за восстановление разрушенного войной хозяйства и за демократизацию страны.

По окончании работы учредительных съездов 12 профсоюзных объединений в конце января 1945 г. состоялся первый свободный всеобщий съезд объединенных профсоюзов Румынии, закрепивший восстановление единства профсоюзного движения в стране на базе ЕРФ.

LE FRONT OUVRIER UNIQUE, FONDEMENT DE LA RÉORGANISATION DU MOUVEMENT SYNDICAL APRÈS LE 23 AOÛT 1944

RÉSUMÉ

Au cours de son existence tout entière, le Parti Communiste Roumain n'a jamais cessé de militer pour l'unité idéologique et d'action de la classe ouvrière. L'un des plus remarquables succès remportés au cours de cette lutte a été la constitution, le 1 mai 1944, du Front Ouvrier Unique, réunissant le Parti Communiste Roumain et le Parti Social-Démocrate. Après la victoire de l'insurrection armée au mois d'août 1944 et conformément à la voie qui lui fut tracée à la conférence du 1er septembre 1944, le F.O.U. se vit appelé à être le fondement de la réorganisation du mouvement syndical. La résolution adoptée établissait la constitution des organisations syndicales sur le fondement de l'unité de la classe ouvrière, les considérant comme la manifestation du F.O.U., du principe de la lutte de classe, de la solidarité internationale de la classe ouvrière, conformément à la démocratie ouvrière.

Par l'action exercée, en collaboration avec les délégués du P.S.D., sur l'activité d'organisation des Syndicats, les organismes et organisations du Parti Communiste Roumain ont fait largement la preuve de leur capacité d'organiser et de diriger les masses.

La lutte commune des ouvriers communistes, sociaux-démocrates et sans-parti cimentait toujours davantage le front unique, le mouvement syndical contribuant ainsi à la consolidation du Front Ouvrier Unique groupant le Parti Communiste Roumain et le Parti Social-Démocrate.

Les Congrès des unions syndicales, tenus en janvier 1945, par branches industrielles, sous le mot d'ordre du renforcement continu du F.O.U., ont constitué une éclatante démonstration de l'unité inébranlable du mouvement syndical, forgée dans le feu des luttes du front antihitlérien, pour la réorganisation de l'économie nationale, ruinée par la guerre et pour la démocratisation du pays.

Après la clôture des travaux des Congrès de constitution des douze unions syndicales, à la fin du mois de janvier 1945 eut lieu le premier Congrès Général Libre des Syndicats Unis de Roumanie, qui consacra le rétablissement dans notre pays de l'unité du mouvement syndical, basée sur le F.O.U.

NOI DATE DOCUMENTARE ÎN LEGĂTURĂ CU GREVA GENERALĂ DE LA GALAȚI DIN IUNIE 1907

DE

M. IOSA și AN. IORDACHE

Greva generală de la Galați din iunie 1907¹, desfășurată, la puțin timp după reprimarea sângeroasă a răscoalelor țărănești din 1907, pentru apărarea dreptului de întrunire și organizare în sindicate, a fost una din primele manifestări cu un pronunțat caracter politic de masă din istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Ea a avut un puternic răsunet în întreaga țară.

Cercul „România muncitoare” și Comisia generală a sindicatelor au convocat, la 24 iunie în București, o mare întrunire la care au participat și delegați ai muncitorilor din principalele orașe ale țării, care, înfierînd samavolnicia guvernului burghezo-moșieresc, și-au afirmat solidaritatea de clasă cu muncitorii greviști gălățeni.

Concomitent cu aceasta, cercul „România muncitoare” și Comisia generală a sindicatelor din România au editat și răspîndit o serie de manifeste, prin care demascau acțiunile de reprimare a mișcării greviste din Galați întreprinse de autoritățile burghezo-moșierești.

Unul dintre aceste manifeste, intitulat „Către cetățenii Țării Românești”, descoperit la Arhivele Statului din București, constituie un puternic act de acuzare la adresa organelor de stat burghezo-moșierești, care urmăreau distrugerea mișcării muncitorești și socialiste. Manifestul a fost găsit printre muncitorii Atelierelor C.F.R.-, „Grivița”, răspîndit fiind de către unul din membrii cercului „România muncitoare”, fost lucrător la „Steaua Română”.

Acest manifest demască prigonirile săvîrșite în rîndurile muncitorilor cu scopul de a împiedica avîntul mișcării muncitorești care ame-

¹ Un studiu amplu despre această grevă semnează Nora Munteanu în culegerea *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, Edit. politică, București, 1962, p. 22-41.

nința — în timpul terorii sălbătice întreprinse de autoritățile din Galați în frunte cu renegatul socialist I.C. Atanasiu, prefect de Covurlui — să se extindă în întreaga țară. Condamnând măsurile de expulzare a unor elemente muncitorești, manifestul scoate puternic în evidență samavolnicile și ilegalitățile întreprinse de autoritățile burghezo-moșierești. Astfel, în ciuda propagandei patriotarde și naționaliste, dusă de guvernul liberal, au fost expulzați din țară chiar și muncitori transilvăneni, membri ai sindicatelor muncitorilor din România. Totodată, manifestul demască împrejurările în care a fost arestat în mod ilegal și abuziv Ștefan Gheorghiu. După cum se știe, Șt. Gheorghiu a fost ținut o lună de zile în închisoare „în condiții barbare”. De asemenea se demască expulzarea muncitorului Enciu din Constanța. În continuare se ocupă pe larg de mișcarea grevistă de la Galați.

Din ordinul prefectului I.C. Atanasiu, caracterizat ca „politician dezonorat, care a făcut fapta cea mai josnică din viața unui om, vînzîndu-și conștiința și onoarea”, au fost arestați aproape 100 de muncitori, iar alții, solidari cu greviștii, erau pe cale de a fi expulzați. Poliția a confiscat avutul sindicatelor și a interzis dreptul de întrunire și de asociere, violînd corespondența, domiciliul și libertatea muncitorilor.

Manifestul se ocupă apoi de atitudinea antimuncitorească a guvernului care, pentru a discredita mișcarea muncitorească, a recurs la calomnierea ei, calificînd-o „anarhistă”, teză de altfel propagată de renegații mișcării socialiste, înregimentați în Partidul Liberal.

În unele părți ale sale, manifestul reflectă stadiul de atunci al mișcării muncitorești și socialiste, cu toate limitele și slăbiciunile ei; între altele ar reieși că pînă la 1907 guvernul apăra deopotrivă interesele muncitorilor și exploatatorilor lor, ceea ce este fals; de asemenea, reflectă influența liniei greșite, oportuniste a „luptei strict legale și pacifice”. Cu toate acestea, manifestul constituie un puternic act de demascare și acuzare a autorităților burghezo-moșierești, contribuind la trezirea conștiinței de clasă a muncitorilor, pentru apărarea drepturilor și libertăților politice nu numai ale proletariatului, ci și ale tuturor păturilor sociale asuprite și exploatate de burghezie și moșierime.

Într-un raport al jandarmeriei, se arată că muncitorii Atelierelor C.F.R., „Grivița” au hotărît să organizeze, în sprijinul greviștilor gălățeni, o întrunire pentru ziua de 29 iunie 1907 la Tei, pe cîmpul Floreasca.

Guvernul liberal se temea ca nu cumva mișcarea grevistă de la Galați să se extindă în întreaga țară. Astfel, după cum se poate constata din telegrama circulară, adresată de ministrul de Interne prefectilor de județe și prefectului poliției Iași, guvernul era informat de o hotărîre a Comisiei generale a sindicatelor de a se proclama greva generală a muncitorilor sindicaliști din întreaga țară.

Măsurile preconizate pentru prevenirea și împiedicarea unei atari acțiuni reflectă întru totul panica în care se afla guvernul, care cerea ca „în caz că greva va izbucni” să se ia „măsuri pentru menținerea ordinii” și „la nevoie se va proceda cu toată energia”.

Proletariatul român, devenise, așadar, o forță socială de temut în cadrul statului burghezo-moșieresc, iar puternicele sale acțiuni îndreptate

împotriva intensificării exploatării și suprimării drepturilor politice prevăzute uneori chiar de legislația burgheză, stârneau îngrijorare și neliniște în cercurile conducătoare, determinând să se recurgă de cele mai multe ori la mijloace extreme. Documentele prezentate în anexă completează cu date noi tabloul luptelor revoluționare duse de proletariat în zbuciumatul an 1907.

A N E X Ă *

Manifest editat în iunie 1907 de Comisia generală a sindicatelor din România și cercul „România muncitoare” și adresat întregului popor muncitor, care demască politica antimuncitorească a guvernului liberal în perioada imediat următoare răscoalei țărănești din 1907 și în timpul desfășurării grevei generale de la Galați.

Către cetățenii Țării Românești.

Cetățeni,

Persecuția guvernului împotriva organizațiilor sindicale și socialiste intră într-o nouă fază foarte critică.

În ajunul unor evenimente însemnate, noi, organizațiile reprezentate ale muncitorimii conștiente din România, ținem să înștiințăm opinia publică a țării despre tot ce s-a înscenat și se urzește împotriva noastră, ca să o facem astfel judecătoare între noi și guvernul actual.

Noi nu vom vorbi despre prigonirile la care am fost supuși în timpul răscoalelor, căci despre încazarările în bloc a sute de muncitori, dintre care mulți milițieni, dispensați sau reformați; nu vom vorbi nici de arestările ilegale, nici de maltratarile sălbatice săvârșite în închisorile din Constanța și Pașcani împotriva tovarășilor noștri; nu vom vorbi nici de confiscarea ziarului nostru „România muncitoare” timp de aproape o lună și jumătate, nici de cenzura săvârșită de fostul prefect de Brăila, Cociaș, nici de confiscarea și violarea corespondențelor noastre oficiale și personale.

Cu toate [că] aceste măsuri erau prea din cale afară de ilegale și sălbatice, ca să poată fi justificate ca o necesitate folositoare menținerii ordinii în timpul răscoalelor, cu toate că nicio dată liniște și pacea durabilă nu pot fi introduse prin tiranie și abuz, noi ne zicem: guvernul crede că am luat parte și noi la organizarea răscoalelor: dar că, după ce se va convinge de contrariu, prigonirile împotriva noastră vor înceta iar guvernul va intra în legalitate. Dar ne-am înșelat!

Căci atitudinea ulterioară a guvernului ne-a arătat că el urmărea un scop pe cât de absurd și arbitrar, pe atât de irealizabil: distrugerea mișcării sindicale și socialiste. Înțelegând că orice mișcare din stînga lui, cu caracter democratic, forțamente era să se dezvolte în dauna reputației false stabilită și anume: că partidul liberal reprezintă națiunea, guvernul s-a aruncat cu înverșunare în contra noastră. În toate părțile forțele polițienești au fost mobilizate. Șefii de poliție și prefecții au dresat adevărate liste de proscriși, unde erau însemnate numele socialiștilor și sindicaliştilor destinați a fi expulzați sau prigonți, iar ziarele au început să publice numele celor destinați expulzării sub ridicolul și uzatul pretext că aceasta e pentru: „interesele siguranței statului”.

Întiele victime căzute au fost cîțiva tineri ovrei, dintre care unii ca Barbu Lăzăreanu și Mendelson, care nici nu făceau parte din mișcarea noastră, cu toate că guvernul i-a expulzat pentru socialism. Un altul, tovarășul nostru Grumberg, născut din părinți ei înșiși născuți în România.

* Documentele se află la Arhivele Statului București, fond. Prefectura Ilfov, dos. 246]1907, f. 30—36, 37.

Această ultimă expulzare era pusă la cale de vestitul polițai Cantuniari, asupra căruia apasă acuzația publică și formală, de a fi un agent plătit al unui stat străin, al Rusiei.

Însă guvernul nostru nu s-a mulțumit să lovească numai în anumite drepturi morale, cștigate. El a călcat și dreptul imprescriptibil ce au românii din alte ținuturi de a găsi totdeauna un adăpost în patria lor, în patria mună.

N-a trecut nici un an de cînd fratele unui actual ministru proclama cu solemnitate că scopul partidului liberal este de a emancipa cinci milioane de țărani romîni ca să urmărească alte cinci milioane ! Venind însă la putere guvernul liberal a început să aplice acest înalt ideal patriotic, omorînd mii de țărani romîni, cu tunurile, și izgonind afară din țară pe muncitorii transilvăneni al căror simplu păcat ere că ei deja făcuseră unirea lor cu proletariatul romîn, intrînd în sindicatele muncitorilor din Romînia.

Ca culme, poliția romînă, izgonind acești muncitori romîni, dintre care unii care trăiau de 17 ani în țară, a completat brutalitatea printr-o infamie menită a ascunde adevăratul caracter al expulzării. În decretul lor de expulzare le-a falsificat numele, inventîndu-le niște supranume ungurești.

Această procedare mișelească a poliției noastre am văzut-o și la Pașcani, unde, pentru a masca ororile comise asupra muncitorilor, s-a înscenat o mincionoasă sfărîmare a portretelor regale, iar în Constanța ca să poată justifica arestarea ilegală, bătaia și percheziția sindicatului, fără mandat, poliția a propus tovarășului Enciu să iscălească un proces-verbal în care poliția făcea declarația : că împotriva lui s-a primit un denunț de participare la o spargere a unui debit de tutun. Fără îndoială că el a refuzat de a se face complice al unor infamii polițienești.

Guvernul însă nu s-a oprit aici. Opinia publică are cunoștința de memoriul adresat de noi primului procuror al Trib[unalului] de Ilfov, cum și de arestarea ilegală a tovarășului nostru Ștefan Gheorghiu din Ploiești, ținut de o lună de zile la închisoare în condiții barbare, fiind acuzat numai de un presupus delict de presă, săvîrșit printr-un manifest adresat muncitorilor. Și asta, cînd constituția interzice : arestul preventiv pentru delict de presă, și cînd codul penal prevede : că pentru civili nu poate exista în timp de pace altă jurisdicție decît cea civilă.

Cînd într-un colț al țării s-a făcut o astfel de sfidare a legilor fundamentale, în celălalt se pregătea un scandal sîrbos, menit a lua un caracter internațional.

Se știe cum poliția din Constanța a expulzat pe cetățeanul romîn Enciu, după ce polițaiul Cimbru, cel mai sîrbos și mai decăzut om al poliției romîne, și-a permis a-l bate și maltrata, după ce l-a arestat pentru a doua oară.

Dar ce nu știe publicul romîn e că astăzi acest tovarăș al nostru, respins succesiv de autoritățile bulgare din Silistra și Rusciuk, respins de autoritățile sîrbești și ungurești, este silit să trăiască ca fochist pe vaporul ungar, cu care-l expulzase guvernul.

Violarea strigătoare pe care guvernul nostru a săvîrșit-o în contra propriilor lui legi, cînd afară pe un cetățean romîn, născut în Dobrogea, din părinți dobrogeni, voluntar în armata romînă, este o sfidare a drepturilor și a legilor internaționale [...].

Ce e însă mai remarcabil în procedurile guvernului actual este, după cum sîntem asigurați de oameni foarte serioși, că în dosarul acestei afaceri sînt și acte false.

Aproape nu ne vine să credem că un guvern romîn, care în momentele unei mari eclipse, ține a se înjosi pînă acolo de a falsifica chiar documente pentru a scăpa de un muncitor.

Cu această operă degradatoare s-a însărcinat faimosul prefect de Constanța, Virnav om retrograd, vanitos și lipsit de orice scrupul și sentiment de dreptate.

Pentru ce această goană sălbatică împotriva unui cetățean romîn ? Pentru că el, împreună cu alți doi tovarăși ai lui din Cîmpina, aveau asupra-le manifeste ale cercului „Romînia muncitoare”.

Însă, noi n-am ajuns încă să lămurim îndestul opinia publică despre cele comise zilnic împotriva muncitorimii, o dată cu izbucnirea scandalului din Galați. În aceste fapte din urmă se poate vedea mai clar toată tactica anti-constituțională și anti-muncitoare a guvernului.

Guvernul a eșit din rolul lui de ocrotitor al ordinii, de păzitor al legii, egală pentru toți; el a eșit din misiunea sa de a fi absolut neutru față de luptele dintre muncă și capital și s-a năpustit cu toată brutalitatea împotriva muncitorilor și în favoarea patronilor.

Ca să satisfacă pe cei din urmă, care văd cu spaimă înmulțirea grevelor, prin care muncitorii cer ore mai puține de muncă și un salariu mai bun, autoritățile din Galați s-au hotărât să distrugă mișcarea proletară.

Fără cea mai mică provocare din partea muncitorilor, care cu hotărâre dar liniștiți și plini de respect față de lege, huliganii prefecturei și parchetului din Galați au înscenat o adevărată provocare. Da, invaziunea făcută în sediul sindicatelor disdeditinează, în prezența a trei procurori, comisarii însoțiți de numeroase forțe polițienești și de 5 companii de soldați, în momentul când muncitorimea enervată de lupte și suferințe putea să fie ușor împinsă la fapte nesocotite, această descindere, repetată, avea un caracter net de provocare josnică.

Da, la sinistra lumină a acestui fapt zămislit de autoritățile Galațului, se poate vedea clar toată intenția lor.

Da, s-a găsit un guvern pretins român, care după ce deplînge cu ipocrizie răscoalele țărănești, se duce și cu singele rece al unui călău vrea să însceneze un măcel în contra muncitorimii din Galați.

Greva generală, care a urmat ca răspuns la provocarea mișlească a autorităților din Galați, era prevăzută [...] din partea celor de la cîrmă.

Și ordonanța prefectului Atanasiu e cea mai bună probă. El n-a așteptat decât de a se erija într-un guvernator rusesc, suspendînd toate legile și garanțiile drepturilor individuale.

Noi nu vom discuta aici această ordonanță, care se prezintă ca un articol de prost jurnalist, în care nu sînt scrise decât ineptii și obrăznicii. Noi nu vom discuta că din punct de vedere juridic ea este o absurditate, căci oricare ar fi ideile sociale și politice ale muncitorilor din Galați, nu aparține unui prefect a le judeca: pentru asta există justiția.

Dar prefectul Atanasiu are încă îndrăzneală de a arunca o acuzare intenționată și nedreaptă contra cinstei conducătorilor organizațiilor gălățene.

Și de unde pleacă această acuzare la adresa noastră, din ce înălțime, din a cărei reputație nepătată pleacă ea? Din a unui politician dezonorat, care a făcut fapta cea mai josnică din viața unui om, vînzîndu-și conștiința și onoarea pentru bani. Și acest om care se tăvălește în noroiul renegaților, el, tocmai el are astăzi îndrăzneala de a face pe apărătorul moralei publice!?

Știți ce se petrece acum în Galați. Aproape o sută dintre tovarășii noștri — și poate în momentul cînd scriem aceste lucruri numărul lor să fie îndoit — sînt în închisoare; alți muncitori, a căror singură vină e de a fi solidari cu muncitorii români — străinii — sînt pe cale de a fi expulzați. Averea sindicatelor, registrele, tot, se găsește în minile poliției! Dreptul de întrunire și de asociație, absolut nimic.

Încercarea tovarășului nostru, avocatul Cocea, chemat de muncitori să intervină pentru apărarea drepturilor lor, zădărnicită. El a fost invitat să părăsească orașul.

D-l Atanasiu nu vrea împăcaciune, el vrea victorie! pentru ca muncitorii să se declare învinși și să ceară ertare! pentru că au îndrăznit de a fi o zi oameni și cetățeni.

Noi ne oprim aici cu enumerarea abuzurilor și călcărilor de lege ce-și permite guvernul liberal. N-a rămas nici un mijloc neîntrebuințat contra noastră, numai pentru faptul că noi sîntem muncitori conștiinți și nu ne înjosim a fi coada partidului politic de la putere; numai pentru această crimă, zicem, a fost destul să ni se răpească și dreptul de întrunire și dreptul de asociație, să ne violeze corespondența, domiciliul și libertatea noastră individuală.

Guvernul, ca să justifice arbitrarul lui, a recurs la arma josnică a calomniei. El numește mișcarea muncitoare actuală, mișcare anarhistă. El minte. Lăsând la o parte faptul, că nici un guvern nu are drept să prigonească opinii, oricât de extreme ar fi ele, dar mai cu seamă el n-are drept a persecuta o mișcare ce niciodată n-a împărțit sau profesat idei anarhiste, care niciodată n-a îndemnat la fapte violente.

Noi știm de unde provin calomniile răspândite prin presă. Autorii lor sînt foștii socialiști, care cred că tăgăduind orice solidaritate cu noi, nu numai în prezent dar și în trecut, vor cîștiga mai multă încredere în fața șefilor actuali. Acuzarea că sîntem anarhiști provine deci dintr-un calcul de partid.

Dacă există astăzi anarhiști în țara românească, ei se găsesc la Ministerul de Interne, de unde pleacă și se aprobă cele mai îndrăznețe călcări de legi.

Noi am isprăvit.

Opinia publică ne poate acum judeca în cunoștință de cauză. Dar ce am dori noi să știe orice cetățean român ca și orice sincer democrat este : că lupta noastră ne interesează nu numai pe noi muncitorii, dar și pe întregul popor român.

Apărînd drepturile și libertățile noastre, protestînd împotriva călcării legilor, noi facem o operă în interesul tuturor.

Silind stăpînii noștri să reintre în legalitate, noi contribuim ca constituția noastră scrisă, cum e astăzi, să devie o realitate.

Noi sîntem decisi să rămînem pînă la sfințit în limitele unei lupte stricte legale și pacifice. Nici o provocare polițienească, nici o cursă n-o să fie în stare în a ne depărta de această linie de conduită. Însă nici o putere brutală nu va fi destul de tare de a ne face să renunțăm la drepturile și revendicările noastre.

Comisia generală a sindicatelor din România și cercul „România muncitoare”.

Nr. 2363 27 iunie 1907

Confidențial personal

Domnule Prefect,

Am onoarea a vă comunica că printre lucrătorii din atelierele căilor ferate situate în cătuna Grivița comuna Militari s-a împărțit alăturatul manifest.

Cercetîndu-se cine l-a adus și împărțit am aflat că a fost adus de către individul Gogu Anghelescu, fost portar la „Steaua Romîină” acum doi ani, iar acum funcționar la sediul societății România Muncitoare.

Totodată aflu că s-a stabilit între muncitori ca să ție o întrunire sub cerul liber în ziua de 29 iunie, la Tei pe cîmpul Floreasca.

Asemenea întruniri fiind oprite conform art. 26 al. 2 din Constituție am onoarea a vă ruga să binevoiți a vă comunica de urgență ordinea Dvs. în această privință.

Primiți vă rog Domnule Prefect asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Comandantul companiei

(ss) Indescifrabil

București, 27 iunie 1907

Circulară D-lor Prefecți de județe
și Prefectului Poliției Iași

Cheia circulărilor

Comisiunea generală a sindicatelor din Capitală a hotărît să proclame greva generală a muncitorilor sindicați în întreaga țară. Rog luați măsuri însă prudente pentru împiedicarea izbucnirii ei în localitate. Nu permiteți agitatorilor ce vor veni acolo propagând greva sau orice alte acte subversive ci expediați-i la urma lor. Agitatorilor streini de naționalitate le veți cere expulzare când vă veți convinge personal că activitatea lor este vătămătoare ordinii și siguranței publice. În caz când greva va izbucni veți lua măsuri pentru menținerea ordinii. La nevoie se va proceda cu toată energia.

p. Ministru de Interne,
Const. I. Nicolaescu

НОВЫЕ ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ДАННЫЕ В СВЯЗИ С ВСЕОБЩЕЙ СТАЧКОЙ В ГАЛАЦЕ В ИЮНЕ 1907 г.

РЕЗЮМЕ

Авторы исследуют несколько документов, дающих новые данные о всеобщей забастовке в Галаце в июне 1907 г., происшедшей вскоре после кровавого подавления крестьянских восстаний, в защиту права собраний и организации в профсоюзы. Самым важным из этих документов является манифест, озаглавленный „К гражданам Румынии“, изданный кружком „Рабочая Румыния“ и генеральной комиссией профсоюзов Румынии.

Манифест является мощным обвинительным актом против буржуазно-помещичьих государственных органов, разоблачающим произвол и беззакония этих органов в отношении рабочего и социалистического движения в Румынии.

NOUVELLES DONNÉES DOCUMENTAIRES SUR LA GRÈVE GÉNÉRALE DE GALAȚI DE JUIN 1907

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent quelques documents fournissant des données nouvelles sur la grève générale qui eut lieu à Galați au mois de juin 1907, peu après la répression sanglante des révoltes paysannes, pour la défense du droit de réunion et d'organisation syndicale. Le plus important d'entre eux est le manifeste intitulé « Aux citoyens de Roumanie », édité par le cercle « La Roumanie ouvrière » et la Commission générale des syndicats de Roumanie.

Ce manifeste constitue un violent acte d'accusation à l'adresse des organismes de l'État des bourgeois et des gros propriétaires terriens, dont il démasque les actions arbitraires et illégales dirigées contre le mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie.

CRONICA SLAVO-MOLDOVENEASCĂ DIN CUPRINSUL LETOPISEI RUSE VOSKRESENSKI

DE

A. V. BOLDUR

În cuprinsul letopisețului rusesc, denumit „Voskresenskaia Letopis”, printre 13 diferite texte, care n-au intrat în corpul acestui letopiseț și figurează separat în calitate de anexe, se află o cronică moldovenească sub titlul *Сказание вкратцѣ о молдавскихъ государехъ, откомѣ начася молдовскаа земля*, adică „Povestire în scurt despre domnii moldovenești, de când a început țara moldovenească”¹.

„Voskresenskaia Letopis” este alcătuită, probabil, în decada a patra a secolului al XVI-lea. Redacțiile inițiale ale acestei cronici nu sînt cunoscute. Cei mai de seamă învățați sovietici A. Șahmatov și M. D. Priselkov ne atestă că această cronică provine din secolul al XVI-lea².

În urma examinării acestei cronici, făcînd unele precizări, la același rezultat ajunge și S. M. Levina³.

Firește, se pune problema de ce o cronică moldovenească a fost introdusă în letopisețul rusesc Voskresenski? Cînd și de cine a fost compusă? Cînd și în ce împrejurări a ajuns ea acolo?

Cronica moldovenească „Povestire în scurt” a fost cunoscută istoricilor romîni din secolul trecut. B. P. Hasdeu o socotea ca fiind o cronică slavă, redactată la începutul secolului al XVI-lea de către un

¹ Полное Собрание русских летописей, vol. VII, Sankt-Petersburg, 1856, p. 256—259.

² A. Șahmatov, Обзорение русских летописных сводов XIV—XVI вв. 1938, p. 370. M. D. Priselkov, *История русского летописания XI—XV вв.*, Leningrad, 1940, p. 121 și 184.

³ S. A. Levina, *О времени составления и составителя Воскресенской летописи*, în colecția *Operele sectorului de literatură rusă veche*, vol. XI, 1955, p. 375—379. În dezacord cu toți specialiștii ruși în această materie, dar, spre regret, fără nici o motivare, P. P. Pănaiteșcu datează letopisețul Voskresenski la secolul al XVII-lea. *Cronicile slavo-romîne din secolul XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan, București, 1959, p. 152.

moldovean. A denumit-o *Cronica slavo-română*, iar mai târziu *Cronica moldo-slavică*¹.

Ulterior el a precizat că această cronică a fost scrisă de unul dintre boierii moldoveni, care au plecat la Moscova spre a forma acolo societate românească pentru fiica lui Ștefan cel Mare, Elena, anume: Iancu, Sincu și Gherasim. Aducându-și aminte de patria sa îndepărtată, unul din ei ar fi scris această cronică în limba slavă².

D. Onciul referea această cronică tot la începutul secolului al XVI-lea, însă o socotea scrisă în limba rusă. Mai târziu autorul și-a reexaminat părerea în ce privește timpul, presupunând că „Povestirea în scurt” a ajuns în Rusia, probabil, cu ocazia căsătoriei Elenei cu Ivan, fiul marelui principe Ivan al III-lea. Căsătoria, după cum se știe, a avut loc în 1483³.

De prima dată a supus această cronică examinării atente și mai mult sau mai puțin amănunțite cunoscutul slavist Ioan Bogdan, denuind-o „anonimă”. El a ajuns la următoarele concluzii.

Titlul ei este identic cu titlul cronicii putnene, cu un adaos: „De când a început țara moldovenească”. Originalul cronicii nu este cunoscut. El a fost scris în limba slavă (medio-bulgară) și transcris rusește ca să nu se deosebească de restul textului letopisetului Voskresenski. Transcrierea a fost conștiincioasă, deoarece pentru unele cuvinte, necunoscute în limba rusă, ca de exemplu „планины” se dă și explicația „ciu пече горы”, adică „munți”⁴.

Cronica se aseamănă cu cronică Putnei și în privința conținutului, însă pînă la domnia lui Ștefan cel Mare. Domnia acestuia este cuprinsă abia în patru pasaje, datate cu anii 1465, 1484 și 1497. Avînd în vedere că această cronică se termină cu începutul domniei fiului lui Ștefan Bogdan, autorul și-a formulat părerea că redactarea cronicii s-a făcut la începutul domniei lui Bogdan, circa între 1504—1508.

I. Bogdan împarte această cronică în două: prima parte conține o narațiune a originii moldovenilor; partea a doua, de la Dragoș pînă la Ștefan cel Mare, nu este decît o altă redacție a cronicii pe care a avut-o Gr. Ureche. De la Ștefan cel Mare încoace cronică „anonimă” pare a fi un extras din analele putnene, făcut de primul compilator al letopisetului Voskresenski. Același compilator a adăugat și ultimul pasaj despre Bogdan cel Orb, care nu putea fi împrumutat din analele putnene, deoarece în cazul acesta ar fi conținut o dată mai precisă.

În sfîrșit, autorul emite ipoteza că compilatorul rus al letopisetului Voskresenski a avut în mîinile sale o cronică moldovenească, pe care unul din oamenii lui Ivan al III-lea, marele principe al Moscovei, a adus-o la Moscova.

¹ B. P. Hasdeu, „Arhiva Istorică”, vol. III, p. 26. De același autor. *Istoria critică a Românilor*, ed. 2, p. 9.

² Articol din gazeta „Traian”, București, 1869, nr. 75, p. 302: „Domnița Elena”.

³ D. Onciul, *Zur Geschichte der Bucovina*, 1887, p. 27. De același autor, *Papa Formosus în tradiția noastră istorică*, în *Opere*, vol. I, 1946, p. 311. — Toate sublinierile din articolul de față sînt ale noastre.

⁴ Ioan Bogdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Urechia*, București, 1891, p. 62—68, 185—189, 28—29 ș.a.

În felul acesta autorul explica de ce o cronică moldovenească, *care pentru ruși din secolul al XVI-lea nu prezenta nici un interes*, a pătruns în compilația letopisețului Voskresenski alături de povestirea despre originea principilor ruși de la împăratul roman August, lista orașelor ruse etc.

După ce povestește pe scurt conținutul tradiției despre originea moldovenilor, autorul constată între această cronică și cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin trei puncte comune : 1) originea lui Dragoș și a oamenilor săi din Maramureș, 2) originea maramureșenilor de la Roma și 3) lupta împotriva tătarilor.

Autorului nu-i vine să creadă că interpolatorii cronicii lui Gr. Ureche au luat versiunea originii moldovenilor dintr-un „*letopiseț unguresc*”, după cum afirmă aceștia. El nu-și poate explica, cum de ei numesc izvorul lor „*letopisețul cel unguresc*”, deoarece un letopiseț scris în limba unguerească nu există. Bazându-se pe descălecarea la Baia, autorul se întreabă : cine altul putea să scrie despre aceasta, dacă nu un cronicar moldovean și cu această ocazie se silește să afirme originea moldovenească și nu unguerească a versiunii despre originea moldovenilor.

În ce privește însuși titlul cronicii „*Povestire în scurt*”, el îl derivă de la modelele slave (bulgare și sîrbe) și bizantine.

A. I. Iațimirski a consacrat cronicii slavo-moldovenești un studiu special, publicat în limba rusă la Petersburg¹. A. I. Iațimirski considera că cronica de care ne ocupăm a fost scrisă în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Deși neagă caracterul medio-bulgar al limbii cronicii în general, totuși recunoaște în ultima parte a cronicii prezența urmelor limbii medio-bulgare. A. I. Iațimirski, ca și B. P. Hasdeu, socotește locul scrierii cronicii Moscova. A scris-o, probabil, călugărul sîrb Pahomie, care s-a ocupat ulterior de redactarea Hronografului rusesc și în drum spre Moscova putea să fie în Moldova și să facă acolo cunoștință cu originea romană a moldovenilor.

El ar fi prelucrat această parte a cronicii după unele izvoare rusești. A doua parte prezintă, după părerea sa, o copie după o cronică slavo-română, pe care nu o cunoaștem și care este apropiată de cronica polono-moldovenească a lui Brzeski. În întregime cronica a fost redactată la Moscova „de un cărturar rus probabil ad hoc pentru introducerea ei în letopisețul oficial moscovit”.

Cu totul altfel a privit această cronică N. Iorga². După părerea sa, cronica a fost scrisă la curtea lui Ștefan cel Mare în limba slavă și a avut ca obiect să unească diferite lucruri și anume : pe marii strămoși, numele lui Roman și Vlah, ortodoxia și legenda provenienței moldovenilor din Maramureș. După părerea sa, cronica a fost scrisă pentru fiica lui Ștefan cel Mare, Elena, iar includerea ei în cronica Voskresenskaia putea să aibă loc la începutul secolului al XVI-lea.

¹ A. I. Iațimirski, *Сказание вкратце о молдавских государях в воскресенской летописи*, S.-Petersburg, 1901, p. 19, 21, 26, 27, 30 și altele.

² N. Iorga, *Cîteva note despre cronicile noastre și tradiția noastră istorică*, „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice”, vol. XXXIII, 1910, p. 136—138.

Însă autorul a lăsat fără răspuns întrebarea firească de ce i-a trebuit Elenei această cronică, referindu-se numai la procedeul acelui timp de a căuta pentru fiecare popor rădăcinile „originii romane, antice, mitologice sau divine” și la faptul că la Moscova trebuia să fi fost arătat că și rominii în ce privește vechimea lor nobilă vestită pot să stea alături de alte popoare.

Nu este nici o îndoială că N. Iorga era foarte departe de studiul istoriei moscovite din acel timp și, în special, al raporturilor interne la curtea Moscovei, deoarece considera greșit că Elena s-a căsătorit cu fiul „țarului Vasile”, deși, după cum este știut, titlul de țari nu era atunci încă în uz, iar soțul Elenei a fost fiul marelui principe Ivan al III-lea (1462—1505) și nu al lui Vasilie. Desigur, N. Iorga a avut în vedere pe Vasilie al II-lea (1425—1462) și nu pe Vasilie al III-lea (1505—1533). Titlul de țar a apărut în „pashalia” pe anul 1492 în aplicare la Ivan al III-lea, însă s-a încoronat ca țar de prima dată Ivan al IV-lea cel Groaznic în 1547.

Oricum ar fi, referind căsătoria Elenei la domnia lui Vasilie al II-lea, predecesorul lui Ivan al III-lea, autorul a comis o greșeală cronologică de cel puțin trei sau patru decenii și prin aceasta a fost pus în imposibilitate de a explica just fenomenul apariției cronicii slavo-moldovenești.

Necunoscînd ce se petrecea la curtea lui Ivan al III-lea, N. Iorga n-a putut să scoată la iveală cauzele adevărate ale alcătuirii acestei cronici, deși era foarte aproape de adevăr.

Ilie Minea, care s-a ocupat în treacăt de letopisețul slavo-moldovenesc din cuprinsul letopisei Voskresenski, îl consideră ca o prescurtare a părții celei mai vechi din letopisețul moldovenesc, scris slavonește. Prescurtarea, după părerea sa, se va fi făcut „în vremea lui Bogdan cel Orb, cînd dinastia (rusă) era înrudită cu domnul Moldovei”¹.

Datorită căsătoriei fiicei lui Ștefan cel Mare Elena cu fiul lui Ivan al III-lea, „a putut ajunge în Rusia *interesul* pentru istoria moldovenească”. Nu se poate stabili cine a alcătuit această cronică.

În ce privește apariția primului letopiseț moldovenesc, pe care autorul îl denuște *arhetip* și de pe care s-ar fi făcut prescurtarea, el a fost scris, după cum crede autorul, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. După căderea Serbiei Moldova lui Ștefan cel Mare rămîne centrul preocupărilor culturale de forma bizantino-slavă. Spre Moldova s-a îndreptat atunci exodul sîrbesc, unde se afla mitropolitul sîrb Teoctist, colaboratorul lui Ștefan cel Mare și ocrotitorul refugiaților sîrbi. De la primul letopiseț s-a ajuns apoi la multe letopisețe, scrise slavonește.

În sfîrșit, recent s-a ocupat de această cronică P. P. Panaitescu, cu ocazia reeditării cronicilor, publicate în trecut de I. Bogdan. Acest autor denuște cronică, pe care o examinăm, „*moldo-rusă*” și crede că ea a fost alcătuită în Moscova în cursul secolului al XVI-lea, motivînd părerea sa că știrile despre moartea lui Ștefan și înscăunarea lui Bogdan nu puteau fi adăugate mai tîrziu, *deoarece cronică aceasta formează*

¹ I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, extras din „Cercetări Istorice”, 1925, Iași, p. 18—19, 4—5, 26, 29—30.

o unitate". În afară de aceasta cronica izvorăște dintr-o variantă a cronicii Putna, iar aceasta din urmă a fost alcătuită în domnia lui Ștefăniță (1517 — 1527)¹.

Apariția „cronicii moldo-rusești” autorul o explică prin raporturile de alianță dintre Moldova și Moscova, îndreptată împotriva Poloniei, în timpul domniei lui Petru Rareș (1527—1538 și 1541—1546). Această cronică ar fi fost trimisă atunci la Moscova pentru informație politică.

Față de această mare variație de păreri, ne revine sarcina să examinăm cronica din toate punctele de vedere, să stabilim caracterul ei, titlul, locul alcătuirii ei și autorul, precum și împrejurările istorice, în care a fost trimisă la Moscova.

Dar înainte de toate să ne ocupăm de conținutul ei. Lectura atentă a cronicii produce o impresie puternică că ea e scrisă în special pentru a oferi cititorului o povestire despre originea poporului moldovenesc și a românilor în general. În aceasta constă tot sensul apariției ei.

Povestirea conține elemente reale și fantastice în combinația lor ciudată și originală. O vom reda pe scurt :

În anul 6867 (1359) s-a întemeiat Moldova. Din Veneția au venit doi frați Roman și Vlahata, creștini, căutându-și adăpost de persecuții împotriva creștinilor din partea ereticilor, în locul care este denumit Roma veche (Rimul vechi), și-au creat un oraș cu numele de Roman și acolo au locuit pînă ce papa Formoz a trecut din ortodoxie în latinie².

Latinii, părăsind creștinismul adevărat, și-au înființat un oraș cu numele de Roma nouă (Rimul nou) și au început să cheme pe locuitorii orașului Roman la ei în latinie, în Roma nouă. Însă „Romanovții” n-au vrut și au dus o luptă împotriva lor.

În domnia regelui maghiar Vladislav, nepot de frate al lui Sava, episcop sîrbesc, tătarii au început să lupte împotriva ungarilor³.

Principele tătarilor Neimet din locurile lor de nomazi de lângă Prut și riul Moldova, trecînd munții înalți ungurești Erdeli (Transilvania), a venit la riul Mureș și s-a oprit acolo.

Aflînd despre invazia tătarilor, regele Vladislav a trimis soli la Cezar și la Papa cu rugămîntea de a-i veni în ajutor. Cu același scop i-a trimis

¹ *Cronicile slavo-române din sec. XV—XIX publicate de Ion Bogdan*, ed. revăzută și completată de P. P. Panaitescu, Edit. Academiei R.P.R., București, 1959, p. 152 ș. u.

² Papa Formosul a condus biserica în 891—896.

³ Prin regele Vladislav se subînțelege Ladislau Cumanul (1272—1290), care, conform cu textul povestirii, a fost de bună seamă în rudenie cu episcopul srb Sava, deoarece fiul fratelui acestuia Ștefan Dragutin a fost căsătorit cu sora acestui rege (A. I. Iațimirski, *Povestire în scurt*, p. 6). În text după numele regelui se află expresia „златый затокъ ренше” („zlatii zatoc recșe”), pe care I. Bogdan a lăsat-o fără traducere, deși și-a exprimat părerea că în text s-a produs o omisiune a unei silabe, anume „а” (cea) și ar trebui să fie „zlatii zaceatoc”, adică abzaț, nota copistului (I. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 69). A. I. Iațimirski a crezut că lectura justă ar trebui să fie „златые отоць”. „Отоța” este moneda ungurească și, după denumirea banilor, probabil, și țara întreagă a fost denumită „zlatte otoți” (A. I. Iațimirski, *Povestire în scurt*, p. 13). Însă „otoți” din punct de vedere lexic prea mult se deosebește de „zatoc”. P. P. Panaitescu, fără a se opri la contraverse și fără a argumenta părerea sa, a tradus expresiunea pomenită mai sus „șesătura de aur” (*Cronicile...*, p. 159). Ne asociem la presupunerea lui I. Bogdan, pe care o socotim mult mai verosimilă.

și la Romanovți. Romanii vechi (Rimlenii vechi) și Romanii noi (Rimlenii noi), înțelegîndu-se, au venit în Ungaria la regele Vladislav în ajutor.

Însă Romanii noi, fără știrea Romanilor vechi, au trimis regelui un mesaj, în care (în mod perfid) îi propuneau să pună pe Romanii vechi să lupte în război împotriva tătarilor în primele linii, în speranța că tătarii îi vor nimici pe toți. În acest caz Romanii noi ar putea lua fără nici o piedică pe femeile și copiii lor, care locuiesc în Roma veche, convertindu-le în legea romană.

La riul Tisa a avut loc lupta între forțele regelui Vladislav și cele ale principelui tătar Neimet. Romanii vechi au mers înainte și au învins pe tătari, însă relativ puțini din ei au căzut pe cîmpul de bătălie. Bucurîndu-se de victorie și lăudînd pe Romanii vechi pentru vitejie, Vladislav le-a arătat scrisoarea Romanilor noi și le-a propus să treacă în serviciul lui. Totodată el i-a sfătuit să nu meargă în Roma veche pentru a nu pieri de mîna Romanilor noi. Totuși ei au vrut să vadă ce s-a petrecut la Roma veche. Întorcîndu-se din acest oraș, ei au povestit regelui că Roma veche e pustiită, iar femeile și copiii lor sînt luați sub legea latină.

Romanii vechi s-au rugat regelui Vladislav să le permită să păstreze legea grecească și să le dea pămînt. Regele i-a primit cu bucurie și le-a dat pămînt în Maramureș, între râurile Mureș și Tisa, în locul denumit Criș. Romanii vechi s-au așezat acolo, *luîndu-și de soții femei ungare* și convertindu-le în credința lor creștină.

Printre Romanii vechi a fost un om priceput și viteaz cu numele de Dragoș. Odată acesta, trecînd munții înalți, vîna un zimbru și a reușit să-l ucidă. Toți au admirat frumusețile locurilor, râurilor și fîntînelor. Lui Dragoș i-a venit în cap ideea de a se așeza în aceste locuri, care după plecarea tătarilor erau pustii. Drujina a lăudat această idee. Împreună cu drujinicii săi Dragoș a hotărît să treacă în noile locuri și l-a rugat pe regele Vladislav pentru această mutare. Regele i-a permis această „cu mare milă”.

„Și au mers, se spune în cronică, din Maramureș cu toată drujina și cu soții și cu copii prin munții înalți. . . și au sosit la locul unde Dragoș a ucis zimbru”. Locul le-a plăcut și ei toți au ales din mijlocul drujinii pe un om deștept (пазыхоро) cu numele Dragoș și l-au denumit „gospodar, voevoda”. De atunci a început prin voința lui Dumnezeu țara moldovenească”. Dragoș întîi a înființat orașul (Boureni) la riul Modova și apoi orașul Baia (Bania) și alte orașe.

După această povestire urmează enumerarea domniilor cu arătarea anilor de domnie pentru fiecare domnitor. În cele 15 rînduri, consacrate acestor domni, intră și cîteva știri zgîrcite, și anume: orbirea lui Iliăș, fiul lui Alexandru cel Bun, retezarea capului lui Ștefan, celălalt fiu al aceluiași principe, cedarea Chilieii unгурilor, tăierea capului lui Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, prima plată a tributului în folosul turcilor și tăierea capului lui Petru Aron de către Ștefan cel Mare. Cu această știre începe propriu-zis domnia lui Ștefan cel Mare.

În următoarele 10 rînduri se dau cîteva știri din domnia lui Ștefan cel Mare și anume: luarea Chilieii de la unguri—1465, ocuparea Chilieii și Cetății-Albe de către turci—1484 și războiul victorios al lui Ștefan împotriva

regelui polonez Albert — 1497, moartea lui Ștefan — 1504, știrea despre existența celor 4 fii ai lui Ștefan, din care unul Bogdan a ocupat scaunul tatălui, fără arătarea anilor de domnia lui. Ultimul rînd conține propoziția : „Iar după dînsul a început să domnească fiul lui (Ștefan) — Bogdan”.

După cum am văzut, I. Bogdan împarte conținutul cronicii în două părți, dar totodată recunoaște că ultimele pasaje din cronică *sînt scrise de un alt autor*, decît cronica în întregime, probabil de compilatorul letopiseșului Voskresenski, care a adăugat la cronică și ultimul pasaj despre Bogdan.

El cu totul logic și consecvent să împărțim cronica nu în două, ci în *trei părți* : 1) narațiunea originii moldovenilor, 2) succesiunea domniilor pînă la Ștefan cel Mare, 3) ultimele pasaje (10 rînduri) despre întîmplările din domnia lui Ștefan cel Mare.

Prima parte își are corespondent în cronicile de mai tîrziu ale lui Gr. Ureche și Miron Costin.

La Gr. Ureche, sau mai precis la Simion Dascălul, găsim această narațiune într-o altă formă, care se deosebește fundamental de cea din cronica slavo-moldovenească și, probabil, ca timp este anterioară acesteia din urmă. Aici nu există împărțire în Romanii vechi și noi, este eliminată și lupta religioasă în general. Însă se păstrează știrea despre ajutorul Romei, care a pus la dispoziția regelui ungar Laslau *niște tîlhari*, scoși din închisoare. lupta împotriva tătarilor, așezarea tîlharilor romani în Maramureș și coborîrea lor în Moldova ¹.

Simion Dascălul mărturisește că această poveste dînsul a scos-o din „*letopiseșul unghuresc*”. Pînă în prezent un asemenea letopiseș nu s-a găsit. Însă, contrar părerii lui I. Bogdan, nu vedem motive de respingere a afirmației acestui interpolator.

În sprijinul afirmației vine faptul că narațiunea originii moldovenilor, în ambele ei redacții atît în versiunea lui Simion Dascălul, cît și în cea din cronica slavo-moldovenească, corespunde perfect cu tendința conducerii statului unghuresc de atunci de a socoti populația moldovenească ca ieșită din Maramureș, iar teritoriul moldovenesc ca o continuare a regatului unghuresc, o marcă a coroanei ungare.

Dragoș trece în Moldova cu consimțămîntul regelui maghiar. Iar din documentul din 1365 se vede absolut clar că coroana ungară socotea Moldova „țara noastră moldovană”, iar acțiunea lui Bogdan-rebelul, care a rupt-o din regatul Ungariei, proclamîndu-se independent, ca „inspirată de diavol” ².

De altfel în istoria întemeierii Moldovei este îndeobște cunoscut faptul că această țară și-a căpătat independența numai datorită luptei dintre regele ungar și o parte din boierii Maramureșului în frunte cu Bogdan, care nu vroiau să se împace cu situația de vasali supuși și ascultători ³.

¹ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, sub îngrijirea lui P. P. Panaitescu, ed. a 2-a, p. 66, 68—70.

² I. Mihalyi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV și XV*, Maramureș-Sighet, 1900, p. 56—58.

³ I. Moga, *Voevodatul Transilvaniei*, Cluj, 1944, p. 66, 76, ș. u.

Însă în cronica slavo-moldovenească nu se subliniază importanța acțiunii lui Bogdan, ceea ce prezintă o concesie indirectă concepției co-roanei ungurești.

În afară de aceasta, dacă chiar și soțiile moldovenilor, după afirmațiile acestei cronici, au fost de origine ungurească, înseamnă că nu mai puțin de o jumătate din populația noului stat a fost ungurească.

Toate acestea ne fac să credem că și cronica slavo-moldovenească s-a inspirat de „letopisețul unguresc”, ca și Simion Dascălul.

Între ambele redacții există totuși și o deosebire esențială. Pe când la Simion Dascălul versiunea originii moldovenilor are un caracter jignitor pentru poporul moldovenesc, în cronica slavo-moldovenească jignirea dispăre și versiunea capătă un caracter principial. Acum nu tîlharii romani vin în Maramureș, ci romanii, care și-au păstrat credința dreaptă. Totodată se păstrează nealterată proveniența moldovenilor din Maramureș, adică în fond teza ungurească a întemeierii Moldovei.

Aceasta ne îndreptățește să bănuim că nu numai Simion Dascălul s-a folosit de letopisețul unguresc, ci și autorul cronicii slavo-moldovenești, însă cu purificarea elementelor de jignire la adresa originii moldovenilor.

A doua parte a cronicii slavo-moldovenești conține numai înșirarea domniilor cu arătarea numărului de ani pentru fiecare domnitor. De exemplu: „După aceea au domnit Petru (Mușat) 16 ani, fiul lui Petru Roman 3 ani, fratele său 7 ani” etc. Datele lipsesc, cu o singură excepție pentru suirea pe tron a lui Alexandru cel Bun. Bănuiala (unor autori) că această parte a cronicii ar fi un extras din cronica putneană nu-și are temei serios. De nicăieri nu se confirmă că ea ar fi un *extras*.

Mult mai verosimilă este presupunerea lui I. Bogdan că a existat un letopiseț *prototip*, de care s-au folosit atît autorul cronicii slavo-moldovenești, cît și autorul cronicii putnene.

În ce privește ultima parte, ea se deosebește foarte mult de conținutul părții a doua. Pe când în partea a doua datele aproape lipsesc, această ultimă parte conține date, deși puține la număr. Diferența procedeelelor compoziționale dă de bănuir că ultima parte este un *adaos posterior*. Ea conține abia 3 evenimente (1465, 1484, 1497). Pe când în cronica putneană între anii 1465 și 1484 sînt înșirate 19 diferite știri (în cronica moldo-polonă respectiv 16 știri), iar între 1484 și 1497 se dau 7 știri, în cronica slavo-moldovenească nu aflăm, decît în total trei știri. Cele mai importante evenimente aici lipsesc. De exemplu, nu găsim nici un cuvînt despre războiul dintre craiul unguresc Matia Corvin și Ștefan (1467), despre biruința lui Ștefan asupra tătarilor (1470), despre războaiele dintre Ștefan și domnul muntean Radu (1471 și 1473), despre izbînda asupra turcilor la Vaslui (1475) și despre răzbumarea împăratului turcesc de la Valea-Albă (1476), despre războiul împotriva lui Țepeluș și așezarea în domnia munteană a lui Vlad Călugărul (1481) etc.

Cu alte cuvinte sînt omise cele mai importante știri din domnia lui Ștefan cel Mare, care îl zugrăvesc ca un luptător neobosit pentru independența Moldovei.

Știrile acestei ultime părți a cronicii slavo-moldovenești sînt alese cu totul întîmplător fără a aprecia însemnătatea evenimentelor. Alegerea

s-a făcut de o persoană care nu era inițiată în istoria Moldovei. Aceste 10 rînduri au fost adăugate la formarea corpului letopisețului Voskresenski și anexelor lui. Copistul sau compilatorul acestui letopiseț a cules câteva știri pentru a face „o rotunjire”, „o întregire de timp”.

Ideea că ultima parte a fost adăugată cronicii de un compilator al letopisețului Voskresenski la Moscova își găsește confirmare nu numai în alegerea la întîmplare a evenimentelor din domnia lui Ștefan cel Mare, ci și în greșeli de cronologie, care se constată în toate cele trei manuscrise ale letopisețului Voskresenski (A, B și K). Ioan Bogdan, deși a menționat aceste greșeli cronologice în notele sale, totuși nu le-a atribuit importanța cuvenită. Într-adevăr, recucerirea Chilieii de către Ștefan cel Mare este semnalată cu data de 6903, care a fost corectată de editorii Adunării complete a cronicilor ruse în 6990, dar de asemenea în mod greșit, deoarece trebuia să fi fost 6973 ¹. În afară de aceasta s-a strecurat greșeala și în datarea morții lui Ștefan cel Mare : 7017, pe cînd data justă e 7012.

Aceste greșeli mărturisesc încă o dată în plus că sfîrșitul cronicii nu este decît un simplu adaos la corpul cronicii, făcut de o persoană, căreia îi lipseau cunoștințe în domeniul mersului evenimentelor istorice din statul moldovenesc. Acest sfîrșit a fost scris la Moscova de un „diac rus”, compilator sau copist, oricum l-am denumi noi.

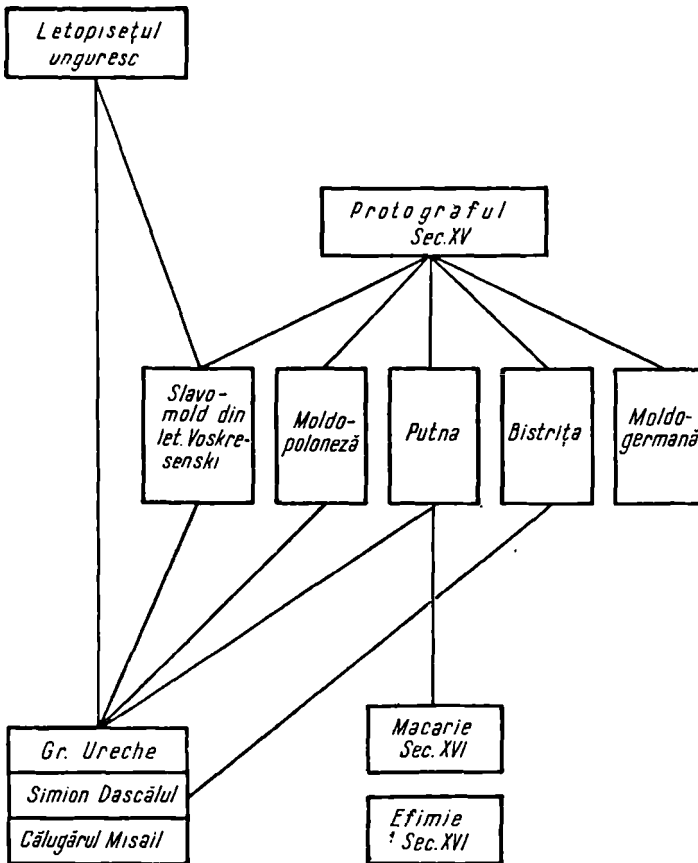
Dacă am privi cronica ca un singur tot, ca un întreg, ca o unitate, am putea afirma, fără posibilitatea de tăgadă, că o asemenea cronică în forma, pe care o are acum, n-ar fi putut lua ființă în Moscova nici în timpul lui Ștefan cel Mare, nici în domnia fiului său Bogdan.

Recapitulăm cele de mai sus cu privire la trei părți ale cronicii slavo-moldovenești : prima prezintă o prelucrare a letopisețului unguresc, a doua emană de la un protograf, care a servit de model pentru multe alte cronici scrise în limba slavă, a treia este opera compilatorului letopisețului Voskresenski.

Protografal de mai sus a fost scris, probabil, în domnia lui Alexandru cel Bun. Faptul că numai începutul domniei acestui domnitor e datat (deși greșit cu anul 6915 în loc de 6907, după cum e notat în analele Putnene) are o deosebită semnificație, prezentînd un fel de reverență față de domnitor, sub a cărui putere se scria protografal. Greșeala cronologică se datorește, probabil, copistului rus. Și tot în această domnie a început să circule acest prim hronograf moldovenesc, pe care în mod convențional îl denumim „Protograf”.

Am putea reprezenta grafic influența acestui protograf (slavo-moldovenesc) asupra cronicilor moldovenești scrise în limba slavă și cunoscute nouă în următoarea schemă. Notăm însă că acest grafic nu urmărește să prezinte toate influențele pe care le-a suferit Letopisețul lui Gr. Ureche, ci numai influențele protografului asupra cronicilor din secolul al XV-lea și prin ele asupra lui Gr. Ureche, precum și influențele letopisețului unguresc.

¹ I. Bogdan. *Vechile cronici*, p. 189. Fotocopiile acestor trei manuscrise se află la Biblioteca Academiei R.P.R., manuscrisul nr. 174 din 1953.

Dacă din toată narațiunea despre originea moldovenilor și înființarea statului moldovenesc am extrage principalele ei idei, ar trebui să semnalăm următoarele: 1) originea romană a moldovenilor, 2) păstrarea de către moldoveni a ortodoxiei în lupta împotriva catolicismului, 3) lupta împotriva tătarilor, care a deschis posibilitatea întemeierii statului moldovenesc, și 4) întemeierea statului Moldova, datorită exodului lui Dragoș și a drujinei sale din Maramureș.

Nu ne ocupăm aici de întemeierea statului moldovenesc. De aceea vom semnală numai în treacăt că reprezentarea în cronică a procesului întemeierii Moldovei este absolut insuficientă ¹.

Ceea ce atrage însă atenția deosebită e faptul că în această cronică domină o singură idee principală, ideea originii romane a moldovenilor și

¹ Vezi pentru aceasta *Istoria României*, Edit. Acad. R.P.R., 1962, vol. II, p. 159–172.

muntenilor, ideea trecerii romanilor din Roma prin Maramureș pe teritoriul Moldovei.

Cui i-a fost necesară această idee? Ce nevoi interne sau externe ale principatului Moldovei au provocat-o la viață?

De ce această cronică a ajuns la Moscova, una singură din toate cronicile române? De ce diacii moscoviți au introdus-o în letopisețul Voskresenski? Nu înseamnă oare aceasta că ea purta un oarecare *caracter oficial*? Răspunsul pozitiv se impune.

Rămîne să lămurim cînd și în ce împrejurări a fost scrisă cronica slavo-moldovenească și care este explicația caracterului ei oficial?

Mulți autori care au scris despre această cronică, ca B. P. Hasdeu, D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga și chiar și A. I. Iațimirski, s-au oprit asupra căsătoriei Elenei cu Ivan cel Tânăr, făcînd legătura între cronică și această căsătorie. Însă nici unul din ei n-a explicat în ce constă această legătură.

B. P. Hasdeu prezenta apariția cronicii ca o simplă *amintire* a unui boier moldovean, aflat la Moscova, despre patria îndepărtată (după ce Elena s-a căsătorit și boierii moldoveni se aflau așezați la Moscova).

I. Bogdan nu vedea legătura intrinsecă dintre căsătorie și cronică, socotînd că această cronică a nimerit la Moscova *în urma deselor relații* dintre Ștefan și Ivan al III-lea, cu alte cuvinte întîmplător.

Cel mai apropiat de adevăr a fost N. Iorga, care credea că atunci era nevoie de a demonstra la Moscova originea vestită a moldovenilor, dar a atribuit această nevoie la un timp nepotrivit *al lui Vasilie al II-lea*, cînd asemenea tendință de a evoca originea vestită încă nu exista.

O poziție aparte în această chestiune o ocupa A. I. Iațimirski. Referîndu-se la căsătoria Elenei cu Ivan cel Tânăr, dînsul scria: „De aceea unele informații despre originea acestor neamuri înrudite (adică român și rus) erau chiar *necesare pentru istoria guvernamentală (rusă)*”¹.

Prin urmare, după părerea autorului, copiii din Moscova, introducînd cronica slavo-moldovenească în letopisețul Voskresenski, se călăuzeau de nevoia Moscovei de a-și completa „istoria guvernamentală”, și interesele moldovenești n-au jucat aici nici un rol. Se urmărea deci *scopul de a completa documentele arhivei moscovite*. Cronică n-a fost o expresie a luptei pentru anumite interese vitale, ci o operă auxiliară pentru știința istorică sau o operă literară simplă, *lipsită de amprente ale vieții sociale și politice*.

E o îngustare a însemnătății cronicilor și cu această ocazie ne amintim caracteristica cronicilor ruse, făcută de M. D. Priselkov, care scrie: „Letopisețele noastre n-au fost opere literare în sens strict al cuvîntului, ci documente politice. Cronică servea de dovadă istorică în certurile principilor în fața hanului despre titlurile de „marele principe”; cronicarii însoțeau pe principii în vizitele lor la Hoarda tătărească. Principii nu se mulțumeau cu textul unei singure cronică, ci alegeau diferite redacții ale acestor texte” (mai favorabile lor)².

¹ A. I. Iațimirski, *Povestire în scurt*, p. 28—29.

² M. D. Priselkov, *Istoria alcătuirii cronicilor*, p. 6 și 10.

Firește, există o deosebire între cronicile ruse și cele române (în speță moldovenești). Dar deosebirea privește mai mult mediul politic și împrejurările, în care se scriau cronicile, decât principiile. Și unele și altele se scriau în bună parte sub influența intereselor princiare. Numai mai târziu (începînd cu secolul al XVII-lea), cronicile române au început să oglindească interesele boierimii feudale.

Despre primele cronici, care constau numai din enumerarea anilor de domnie, s-ar mai putea crede că ele prezintă un fel de opere literare primitive, urmărind scopul de păstrare a adevărului istoric. Însă o cronică ca slavo-moldovenească, *cu un conținut pătruns foarte mult de motive sociale și politice*, nu putea să fie o simplă înregistrare istorică. Se impune ideea că ea prezintă un instrument de luptă politică.

Apariția cronicii slavo-moldovenești își găsește deplină justificare în istoria lui Ștefan cel Mare și a lui Ivan al III-lea din Moscova.

Această cronică a fost scrisă atunci cînd *era nevoie să fie demonstrată originea romană a moldovenilor*. Această nevoie s-a ivit aproximativ în 1480 în legătură cu planul căsătoriei fiicei lui Ștefan cel Mare Elena (de la principesa chieveană Evdochia Olelcovici) cu Ivan cel Tânăr, fiul lui Ivan al III-lea. Pentru proiectata căsătorie cronică trebuia să fie o dovadă a originii vestite a moldovenilor. Însă desfășurarea evenimentelor la curtea moscovită a făcut posibilă utilizarea cronicii și mai târziu, cînd Elena era soția lui Ivan cel Tânăr, și împreună cu soțul său ducea o luptă pentru putere împotriva soției lui Ivan al III-lea — Sofia.

Ivan al III-lea era sensibil la chestiunile genealogiei. În acest timp în legătură cu avîntul economic al statului moscovit, la Moscova au început să se răspîndească ideile politice ale Romei a III-a (adică Moscovei) și a trecerii moștenirii bizantine asupra Moscovei. Tocmai de aceea Ivan al III-lea s-a căsătorit cu Sofia Paleolog, care prezenta un simbol al legăturii lui cu împărații bizantini.

Firește, el trebuia să fi fost sensibil și la chestiunea originii viitoarei sale nurori-Elena, viitoarei soții a fiului său, moștenitor al tronului. Ivan al III-lea trebuia să știe nu numai ce reprezintă persoana principelui moldovean Ștefan cel Mare, cu toate calitățile lui distinse, ci și din ce neam provine, de unde au venit gospodarii moldoveni și cum s-a născut însăși Moldova. Ștefan avea nevoie să demonstreze originea sa bizantină.

Însuși lui Ștefan nu-i erau străine chestiunile genealogiei. Prin aceasta se explică că una din soțiile sale (mama vitregă a Elenei) Maria de Mangup (Crimeia) (1472—1477) era de proveniență după unele știri din casa împărătească a Comnenilor din Trapezunta, iar după altele din casa împăratului bizantin Manuil II Paleolog¹.

În 1480 a sosit din Moscova la Ștefan o scrisoare, din care aflăm că însuși Ștefan a rugat-o pe eniaghina Fedca (Feodosia Alexandrovna, soția principelui Semion Iurievici Patrikeev) să ridice înaintea mamei lui Ivan

¹ I. C. Filitti, *Marie Paléologue (+1477), épouse d'Etienne le Grand, prince de Moldavie*, București, 1937, p. 7.

al III-lea, marea cniaghină Maria, cheștiunea căsătoriei fiicei sale Elena cu Ivan cel Tânăr ¹.

Fedca aducea la cunoștiință că cneaghina Maria i-a satisfăcut dorința, căpătînd consimțămîntul lui Ivan al III-lea. În același timp Fedca îi reproșea lui Ștefan că pînă în prezent n-a trimis „съ темь д|ѣломъ со вс|ѣмь“, cu acea afacere cu tot, la marele principe pe un om bun al său și îi repetă lui Ștefan, dacă dorește această căsătorie, să trimită pe omul său bun „cu acea afacere cu tot“. Această formulă „cu acea afacere cu tot“ conține, credem, într-o formă deghizată aluzie la trimiterea cronicii, adică a acelui document, care ar justifica originea bizantină a Elenei.

Atunci după căderea Constantinopolului, în condițiuni politice noi, marii principii ruși nu se mai puteau căsători cu femei de rînd chiar și dintr-un neam rusesc vestit. Era nevoie de principese de origine bizantină (ortodoxă).

Trebuie să considerăm că tocmai în tratativele despre căsătorie, purtate înainte de 1482, dată cînd Elena se afla în drum spre Moscova, și a fost scrisă *Povestirea în scurt*, o cronică alcătuită în grabă după protograful de la începutul acestui secol, însă cu adăugirea povestirii despre originea moldovenilor, împrumutată din letopisețul unguresc, prelucrată și dezvoltată în mod esențial, eventual după indicațiile domnitorului însuși. Ea a fost trimisă la Moscova și acolo a fost apreciată pozitiv, deoarece în curînd la 12 ianuarie 1483 a urmat oficierea căsătoriei. Căsătoria a fost pentru Elena abia un început al acelei lupte politice, în care ea trebuia să intre în mod inevitabil ².

Pentru a înlătura orice echivoc Ivan al III-lea l-a numit pe Ivan cel Tânăr, soțul Elenei, codomnitor. Însă acesta pe neașteptate la 7 martie 1490 a murit din cauza unei boli stranii cu denumirea „camciug“, care a fost tratată cu ceai de diferite ierburi. Pentru acest ceai medicul,

¹ V. A. Ulianițchi, *Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции XIV — XVI в.*, Moscova, 1887, p. 111—112.

La noi scrisoarea din 1480 a fost reproducă din „Сборник русского исторического общества“ de D. Bogdan în *Pomelnicul dela Bistrița și rudenii dela Kiev și dela Moscova ale lui Ștefan cel Mare*, „Memoriile Academiei Romîne“, Secția Istorică, seria III, tom. XXII, București, 1940, p. 15, nota 4.

² Desfășurarea acestei lupte poate fi urmărită după S. Soloviev, *История России с древнейших времен*, ed. a 2-a, S.-Petersburg, tom. I, p. 149; N. Kostomarov, *Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей*, S.-Petersburg, 1911, vol. I, p. 167, 172, 173, 191, 192, V. Kliucevski, *Курс русской истории*. Moscova, vol. II, p. 143—159.

Vezi și Alexandru Papadopol-Calimach, *Sofia Paleolog, nepoata împăratului Constantin XII Paleolog și domnița Olena, fiica domnului Moldaviei Ștefan cel Mare*, în „Memoriile Academiei Romîne“, Secția Istorică, seria II, tom. XVII (1895).

În istoriografia sovietică perioada luptelor politice de la sfîrșitul sec. al XV-lea la Moscova a fost studiată de următorii autori: K. V. Bazilevici, *Внешняя политика русского централизованного государства. Вторая половина XV века*. Moscova, 1952, tradusă în romînește; L. V. Cerepnin, *Русские феодальные архивы XIV—XV веков, Часть вторая*, Moscova, 1951; I. S. Lurie, *Из истории политической борьбы при Иване III*. „Ученые Записки Ленинградского Государственного Университета“, Серия исторических наук, caietul 10, Leningrad, 1941; I. S. Lurie, *Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV—начала XVI века*, Moscova-Leningrad, 1960; S. B. Veselovski, *Владимир Гусев — составитель Судебника 1497 г.* „Исторические Записки“, cartea 5, p. 31—47.

care l-a tratat, a plătit cu capul său. După Ivan cel Tânăr a rămas fiul său Dimitrie. Însă și soția (a doua) a lui Ivan al III-lea Sofia Paleolog avea un fiu cu numele de Vasile. A început rivalitatea dintre nepot și fiu.

La curtea moscovită s-au format două partide: partidul Sofiei și partidul Elenei, fiecare cu pretendentul său la tron.

Sofia se mândrea de originea sa bizantină, se înconjură mai mult cu greci. Partidul Elenei se compunea din slujbași ai statului în general. Elena era simpatizată la curte și, probabil, considerată având rădăcini în trecutul bizantin, pentru care avea și dovadă: cronică slavo-moldovenească.

În istoriografia rusă veche Sofia Paleolog era socotită sprijinitoare a politicii de centralizare a Statului rus feudal, deoarece ar fi adus din Bizanț ideile de autocrație, pe când Elena ar fi întreținut legături cu elementele de la curte pornite împotriva reformelor statului. Mărirea și căderea Elenei se puneau în legătură cu participarea ei la așa-zisă „erezia jidoviților”, după cum a denumit-o biserica oficială, al cărei reprezentant cel mai de seamă fusese atunci Iosif Voloțki. Așa credeau S. M. Soloviev, N. Kostomarov, V. O. Kliucevski ș. a.

La această concepție generală istoricii sovietici au introdus corective esențiale. De exemplu, Sofia, în urma unui examen minuțios al situației politice, a nimerit în lagărul advers al partizanilor reacției feudale, iar Elena, dimpotrivă, a fost scoasă din cercul boierilor nemulțumiți și trecută în rîndul partizanilor centralizării¹.

În chestiunea războiului împotriva Lituaniei, care deținea sub dominația sa multe teritorii ale principilor ruși, Sofia, ca și boierii Patrikeev, principele Riapolovski ș.a., era pentru păstrarea păcii cu Lituania². În cazul unui război, victorios pentru ruși, Moscova ar fi putut anexa teritoriile pomenite și eventual o dată cu aceasta a efectua reforme radicale, ca la Novgorod, ceea ce ar produce repercusiuni și asupra posesiunilor moscovite vechi.

În opoziție cu Sofia, Elena, pe care Ivan al III-lea o porecea „Volôșanca”, adică „valahă”, era un adversar al păcii cu Lituania, cu care tatăl ei se afla în raporturi de dușmănie³.

În afară de aceasta Ștefan cel Mare ducea în lăuntru statului moldovenească⁴ o politică fermă de centralizare și fiica sa Elena trebuia să fi fost educată la curtea tatălui său în spiritul vederilor centralizatoare ale tatălui.

Sofia întreținea prin slugile ei Trahaniați legătură cu Iosif Voloțki, pornit împotriva ereticilor și reformelor bisericăști, preconizate de ei, iar Elena lua parte la erezie, fiind în fruntea cercului deeretici din Moscova⁵.

Desfășurarea evenimentelor politice de la curtea moscovită s-a produs în câteva etape, oglindind oscilație în atitudinea lui Ivan al III-lea.

În 1497 diacul Fedor Stromilov a comunicat fiului Sofiei Vasilie că tatăl lui marele principe Ivan al III-lea are de gînd să facă pe Dimitrie

¹ I. S. Lurie, *Din istoria luptei politice*, p. 107 și *Lupta ideologică*, p. 347.

² K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 372.

³ *Ibidem*, p. 368.

⁴ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 490 ș.u.

⁵ I. S. Lurie, *Lupta ideologică*, p. 347.

codomnitor, dîndu-i domnia asupra principatelor Vladimir și Moscova. De aceea o seamă de feciori de boieri au început să-l sfătuiască pe Vasilie să fugă din Moscova la Vologda și la Beloozero, răpind fondurile bănești ale statului și omorîndu-l pe Dimitrie. Pentru otrăvirea acestuia babele aduceau Sofiei otravă.

Aflînd despre acest complot în decembrie 1497, Ivan al III-lea s-a mîniat grozav pe Sofia și Vasilie și a ordonat să fie omorîți o seamă de feciori de boieri, în fruntea cărora se afla Vladimir Gusev, iar babele să fie înecate în riul Moscova ¹.

În momentul de față este respinsă ideea că V. Gusev ar fi autorul codului de justiție „Sudebnic” din 1497 ². Acest „Sudebnic” marca o nouă fază a justiției, centralizînd judecata pe tot întinsul posesiunilor moscovite, și a fost aplicat imediat după răfuiala cu complotiștii.

Deci marele principe a reușit să curme reacția boierilor feudali împotriva centralizării statului, reacția la care s-a raliat și Sofia. Fuga fiului ei, dacă s-ar fi realizat, ar fi însemnat confirmarea vechiului drept al vasalilor de a părăsi pe suzeranul lor și negarea principiului nou autocrat al guvernării. De altfel această poziție a Sofiei nu era ceva nou: încă în 1484 ea stăruia pe lângă soțul ei să-l ierte pe principele Vasilie Vereiski, care a fugit în Lituania.

Cu introducerea în viață a codului nou de justiție au fost însărcinați Dimitrie și mama lui, Elena. În 1498 Elena ajunge la apogeul puterii. Are loc încoronarea festivă a lui Dimitrie, pentru care a fost întocmită o slujbă bisericească specială. În rugăciunea mitropolitului, Dimitrie a fost proclamat „țar” și codomnitor. Cu această ocazie Dimitrie a îmbrăcat „șapca lui Monomah” și a primit semnele domniei. Prin aceasta, după cum subliniază I. S. Lurie, se proclama oficial ideea că Moscova a devenit „Roma Nouă” ³.

Dar în 1499 are loc o cotitură nouă în politica curții de la Moscova.

În acest an se lichidează opoziția planurilor de centralizare a statului prin tăierea capetelor unui rînd de boieri (Riapolonski ș. a.) ⁴.

Totodată Ivan al III-lea face un pas spre împăcare cu Sofia. Lui Vasilie i se dă domnia în principatele Novgorod și Pskov. Dimitrie își mai păstra principatele Vladimir și Moscova. Compromisul nu l-a satisfăcut pe Vasilie, care avea veleitate de a fi unul singur codomnitor.

Sofia recurge la stratagema pe atît de radicală, pe cît și de primejdioasă: în timpul războiului moscovito-lituanian, care se apropia de sfîrșit, fericit pentru ruși, în 1500, principele Vasilie fuge la granița ruso-lituaniană cu sfetnicii săi și de data aceasta realizează dreptul feudal de părăsire a suzeranului, pe care îl plănuia încă din 1497 ⁵.

Pentru Ivan al III-lea se pune o problemă foarte serioasă ce să facă: să meargă la risc, periclitînd, poate, bunul mers al războiului sau a ceda în favoarea Sofiei și fiului ei Vasilie? Ivan al III-lea a ales a doua cale.

¹ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 360—361.

² L. V. Cerepnin, *op. cit.*, p. 290, și S. B. Veselovski, *op. cit.*, p. 31—47.

³ I. S. Lurie, *Lupta ideologică*, p. 383, 385.

⁴ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 370, 374.

⁵ I. S. Lurie, *Lupta ideologică*, p. 408.

În același an s-a întâmplat și un alt eveniment important. La 12 iulie și 14 septembrie 1499 Ștefan cel Mare a încheiat tratatul de pace cu Polonia și Lituania. Domnul moldovean avea motive să fie nemulțumit de aliații săi hanul tătarilor din Crimeea Mengli-Ghirei și Ivan al III-lea. Primul nu i-a dat ajutor militar, de care avea nevoie într-un moment acut al războiului împotriva Poloniei și Lituaniei. Ca dovadă servește corespondența diplomatică între acești aliați. Iar Ivan al III-lea se limita numai la ajutor diplomatic pentru Ștefan.

Un alt fapt de o importanță capitală a fost concesiunea, făcută de Ivan al III-lea în favoarea bisericii oficiale. El a renunțat la planul de secularizare a averilor bisericesti și a consimțit la cererea lui Iosif Voloțki de a pedepsi fără cruțare pe toți ereticii. Probabil că această concesiune a fost condiția împăcării depline a soților. *Renunțând la centralizarea bisericescă, marele principe a căpătat consimțământul Sofiei și fiului său Vasilie la centralizarea laică în privința posesiunilor boierilor și principilor locali.*

E de remarcat că la început Ivan al III-lea era foarte dispus pentru erezie, care îi flutura ideea confiscării averilor bisericesti și el întreținea legături cu ereticii. Firește, pentru Elena era imposibil de prevăzut că marele principe va deveni inconsecvent, cedind la presiune.

La 11 aprilie 1502 Elena și Dimitrie au căzut în dizgrație și au fost arestați, iar peste 2 zile, la 14 aprilie, Vasilie a primit domnia peste principatele Vladimir și Moscova, devenind un singur codomnitor.

K. V. Bazilevici crede că arestarea Elenei și a fiului ei a avut un sens preventiv, întrucât Elena după împăcarea soților ar fi desfășurat o activitate energetică neobișnuită¹.

În 1503 Ivan al III-lea cere lui Iosif Voloțki iertare și îi promite măsuri drastice împotriva ereticilor, care s-au și luat în decembrie 1504 : Ivan al III-lea a ordonat să fie pedepsiți fără cruțare toți ereticii prin ardere. Elena, care stătea în fruntea lor, a fost exceptată, dar în 1505 care urmează anului morții tatălui său, ea a murit în închisoare ; iar odrasla ei, fiul Dimitrie, a fost întâi închis într-o închisoare de piatră pentru ca apoi, după înscăunarea lui Vasilie, situația lui să devină și mai rea. Punându-l în cătușe de fier, Vasilie l-a aruncat într-o încăpere mică, unde Dimitrie a și murit în 1509.

Deci căderea Elenei stă în strinsă legătură cu tot complexul de fenomene sociale și politice din acel timp. *Fuga lui Vasilie, breșă în politica externă ce s-a produs în raporturile de alianță, renunțarea lui Ivan al III-lea la reforme în privința bisericii oficiale, participarea Elenei la erezie și activitatea ei energetică, toate acestea la un loc au contribuit la deznodământul fatal al evenimentelor în defavoarea Elenei și a fiului său.*

Prin urmare, scopul inițial al trimiterii cronicii slavo-moldovenești a fost dorința de a arăta legătura Moldovei cu Bizanțul și prin aceasta a asigura șanse pentru căsătoria Elenei cu Ivan cel Tânăr. Dar, din punct de vedere istoric, rolul cronicii, probabil, a fost mult mai însemnat, ea devenind un instrument al luptei la curtea moscovită.

¹ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 376.

De aceea soeotim absolut eronată ideea că cronica slavo-moldovenească a fost alcătuită la începutul secolului al XVI-lea. Spre acest timp s-a produs o serie de evenimente, care au schimbat radical situația la curtea moscovită și pentru care „Povestirea în scurt” despre originea moldovenilor prezenta atunci un anacronism, o adevărată inadvertență.

Prin urmare, bănuiala lui I. Minea că în domnia lui Bogdan cel Orb *înrudirea* cu curtea moscovită putea să provoace interesul pentru istoria Moldovei nu numai că nu se justifică prin nimic, ci dimpotrivă este contrazisă de evenimentele ce s-au petrecut la Moscova.

În afară de aceasta autorul a lăsat fără nici o explicație partea cea mai interesantă a cronicii, pe care o studiem, anume, povestea despre întemeierea Moldovei și originea moldovenilor.

Astfel fiind, I. Minea n-a adăugat nimic esențial la elucidarea problemei cronicii slavo-moldovenești din cuprinsul letopisei Voskresenski.

De asemenea nu putem fi de acord și cu părerea lui P. P. Panaitescu în general și cu afirmația d-sale în special că „cronica slavo-moldovenească formează o unitate” și că a fost trimisă la Moscova „pentru informație politică”¹.

Cronicile deseori se alcătuiau de diferite persoane. E suficient să urmărim procesul alcătuirii cronicilor ruse după lucrările citate mai sus ale lui A. Șahmatov și M. D. Priselkov, pentru a înțelege că nici un letopiseț nu a fost scris de o singură persoană. Iar deosebirea dintre sfârșitul cronicii slavo-moldovenești și restul ei este atât de evidentă, încît presupunerea că acest sfârșit e adăugat posterior la curtea moscovită în timpul includerii cronicii în letopisețul Voskresenski este cât se poate de firească.

În al doilea rînd, a compune cronica în domnia lui Ștefăniță (1517—1527) și a o trimite la Moscova în domnia lui Petru Rareș (1527—1538 și 1541—1546) *pentru informație politică* nu avea nici un sens. Ce fel de *informație* putea oferi cronica slavo-moldovenească extrem de săracă în arătarea evenimentelor istorice? Firește că din acest punct de vedere ea era egală aproape cu zero. Iar în ce privește originea moldovenilor, nimeni la Moscova nu avea nevoie de această poveste.

Lupta religioasă împotriva catolicilor, una din temele dominante ale cronicii slavo-moldovenești, nu putea să joace în acest timp nici un rol politic însemnat, deoarece și Ștefăniță și Petru Rareș au încheiat cu catolicii tratate de alianță și prietenie în 1517 și 1527, iar Petru Rareș a încheiat un asemenea tratat și cu un alt catolic, anume cu conducătorul Transilvaniei Ioan Zapolia².

Rivalitățile politice din acest timp nu pot fi explicate prin motive de deosebiri religioase.

Moscova cu viața ei politică zbuciumată din timpul domniei lui Vasilie Ivanovici (1505—1533), a Elenei Glinschi (1533—1538) și, în sfârșit, a lui Ivan cel Groaznic cu un șir întreg de tulburări la începutul domniei acestuia desigur nu avea nici o nevoie de cronică moldovenească.

¹ P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 15.

² *Istoria României*, vol. II, Edit. Academiei R. P.R., București, 1962, p. 635. *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a III-a, Ed. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 174—176.

Deci afirmația că cronică slavo-moldovenească a fost alcătuită în 1517—1527 și trimisă ulterior la Moscova trebuie să fie recunoscută absolut greșită.

În sfârșit, și afirmația despre împrumuturi din cronică Putnei nu stă în picioare. Însuși P. P. Panaiteșcu, alături de predecesorii săi în această privință I. Bogdan, A. I. Iațimirski, I. Minea ș. a., bănuiește cu bună dreptate că în secolul al XV-lea a existat un model de cronică slavă, care a servit de bază pentru cronicile cunoscute scrise în limba slavonă. Autorul cronicii slavo-moldovenești avea la îndemână acest protograf. Nu dispunem de urme vizibile de împrumut direct din cronică Putnei.

Respingem și ipotezele celorlalți autori cu privire la scrierea cronicii *la Moscova*, și anume una a lui B. P. Hasdeu și cealaltă a lui A. I. Iațimirski.

Părerăa lui B. P. Hasdeu este exprimată într-un articol de ziar consacrat vieții Elenei, fără a fi sprijinită pe argumente. În afară de aceasta se știe că rareori se întâmpla ca un boier să fie capabil să scrie cronică în limba slavă. Scrierea cronicii cerea cunoștințe speciale și de această muncă se ocupau de obicei scribii oficiali și nu boierii. De unde se știe că boierii plecați la Moscova cu Elena cunoșteau limba slavă și mai ales meseria de a compune cronică ? !

Ipoteza lui A. I. Iațimirski că cronică slavo-moldovenească este scrisă de călugărul sîrb Pahomie, care putea să afle povestirea despre originea romană a moldovenilor, trecînd prin Moldova la Moscova, nu-și are temei, deoarece nu se știe, dacă Pahomie a trecut prin Moldova și, în caz pozitiv, dacă a putut afla această poveste.

Dacă Pahomie ar fi trecut prin Moldova, el, ca om, care a luat ulterior parte la scrierea Hronografului rusec, deci destul de cult pentru timpul său, probabil ar fi lăsat însemnări despre Moldova, după cum au făcut-o alții. Dar, de fapt el nu ne-a lăsat nimic ¹.

Afirmînd că Pahomie ar fi lucrat această parte a cronicii după unele izvoare rusești, autorul nu a arătat despre ce fel de izvoare merge vorba. După cît cunoaștem, în literatura rusă cronicărească și politică, nu exista atunci nimic asemănător. Deci afirmația de mai sus rămîne, spre regret, nedocumentată.

De asemenea e greșită și presupunerea că „în întregime cronică a fost redactată la Moscova de un cărturar rus ad hoc pentru includerea ei în *letopisețul Voskresenski*”. La Moscova cronică putea să fie numai tradusă din limba slavă în limba rusă și să-i fie adăugat sfîrșitul.

Cronică a fost scrisă în Moldova, după porunca lui Ștefan cel Mare. La curtea acestui domnitor se alcătuiău diferite cronicile conform cu cerințele timpului.

Astfel de exemplu, a fost alcătuită cronică moldo-germană, în care lipsește povestirea despre întemeierea Moldovei și originea moldovenilor. Acolo, unde se trimetea cronică, aceste chestiuni nu interesau. Provoacă

¹ Vezi N. Iorga, *Istoria romnilor prin călători*, vol. I—IV, București, ed. a 2-a, 1928—1929.

interes numai activitatea lui Ștefan cel Mare, de aceea cronica începe cu anul 1457¹.

Probabil tot la curtea lui Ștefan cel Mare a fost scrisă și cronica moldo-polonă, cel puțin pentru anii 1359—1457.

În ce privește cronica putneană (pentru aceiași ani), ea a fost scrisă, probabil, de călugărul Azarie la mănăstirea Neamțu² sau la curtea lui Ștefan cel Mare.

În tot cazul trei cronici (slavo-moldovenească, moldo-germană și moldo-polonă), după toate probabilitățile, au fost scrise la curtea princiară pentru trei țări străine: pentru Moscova, Germania și Polonia, fiecare cu trăsăturile sale specifice, în adaptare la interesul aceloră ce trebuiau să o citească.

Este verosimilă și corespunzătoare timpului și caracterului principelui presupunerea că la curtea lui Ștefan a fost alcătuită pentru Moscova cronica slavo-moldovenească, și trimisă acolo pentru a demonstra legătura Moldovei cu Bizanțul. Iar mai târziu în timpul introducerii acestei cronici în anexele letopisețului Voskresenski, copiii ruși i-au adăugat ultimele câteva rînduri, în care au cuprins câteva evenimente, ce au avut loc după 1480, despre moartea lui Ștefan cel Mare și ocuparea scaunului de fiul său Bogdan.

Prin urmare, trebuie părăsită definitiv ipoteza că locul alcătuirii cronicii ar fi Moscova. Cronica aceasta a fost scrisă, probabil, în capitala Moldovei, Suceava, deoarece prezenta pentru Ștefan un deosebit interes. A scris-o sau un călugăr sau un logofăt.

După cum am văzut, toată povestea despre originea moldovenilor și înființarea Moldovei este întrefesută de elemente reale și fantastice.

O bază reală își are cea parte a povestirii, care e consacrată luptei dintre catolici și ortodocși. Simțind aceasta, B. P. Hasdeu a făcut încercarea de a găsi o justificare istorică știrilor despre lupta dintre Romanii vechi și cei noi în lupta a doi voievozi din Oltenia — unul catolic Mihail din Nedeia, ținutul Dolj, și altul ortodox, Dan din Romanai! Această încercare trebuie să fie recunoscută nereușită, deoarece deplasează o luptă principială și importantă în domeniul neînțelegerilor mărunte locale a doi conducători ai ținuturilor Olteniei³.

Această ceartă religioasă cere o explicație mult mai aprofundată, ceea ce desigur nu se poate da în acest scurt studiu.

Trecem la o încercare de a găsi un substrat real pentru niște lucruri cu caracter mitologic.

Toți autorii care au scris despre Roman și Vlahata, doi frați, care figurează în povestirea cronicii, socotesc aceste personaje avînd caracter mitic, imaginate în special pentru a explica originea Munteniei (de la Roman)

¹ O. Górká, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare, 1457—1499*, București, 1937. Vezi și I. C. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare*, București, 1942, p. 52. De același autor, cercetarea sub titlul *Cronica lui Ștefan cel Mare* în „Cercetări literare”, București, 1939, p. 219—293. N. Iorga, *Noua cronică germană a lui Ștefan cel Mare*, „Bulet. Comis. Ist.,”⁹ (1930).

² I. Bogdan, *Vechile cronici*, p. 27—28.

³ B. P. Hasdeu, *Negru Vodă*, București, 1898 (introducere la vol. IV — *Etymologicum Magnum Romaniae*), p. CLXI—CLXIV.

și a Moldovei (de la Vlahata), asemănător cu doi frați Romul și Rem din istoria Romei și cu eroii eponimi din istoria rusească : Radim trebuia să explice cum au apărut radimicii, Viatco — viaticii, Leh — leșii (polonezii) ș.a.

Împotriva acestei ipoteze plauzibile Gheorghe Brătianu a încercat să găsească persoane istorice, care ar corespunde cu aceste nume. Pentru aceasta el s-a referit la povestirea călugărului franciscan Plano Carpini, care se întorcea în 1247 din reședința hanului tătăresc. În povestirea lui se află un pasaj care sună astfel : „Iar la ieșire din Cumania am întâlnit pe principele Roman, care intra la tătari cu suita sa (qui intrabat ad Tartaros et societatem ipsius) și principele Aloha, care și-a făcut apariția cu suita sa... și toți ei au fost principii ruși (duces Ruteni)“¹.

În ediția nouă a acestei călătorii numele acestui al doilea principe este întrucâtva schimbat : Olaha în loc de Aloha.

Gh. Brătianu a considerat că Roman este numele fiului principelui galițian Daniil și că tocmai el a venit atunci la curtea tătărească a lui Batu, unde l-a întâlnit călătorul Carpini. În ce privește celălalt nume, autorul a preferat lectura nouă a numelui lui, anume Olaha, și a considerat că acest cuvânt prezintă o formă ungurească a numelui moldovenilor Vlach (Vlacha), de unde provine „Vlahata” și forma obișnuită „valah”. Prin urmare, conchide autorul, Roman și Vlahata *coboară din înălțimea fanteziei în realități, devin persoane istorice.*

Gh. Brătianu emite o ipoteză alternativă : Olaha este sau un voievod al valahilor din Galiția sau un voievod al teritoriului, care mai târziu se va numi moldovenesc. Dar cum să ne explicăm afirmația călătorului că Olaha a fost un principe rus? Autorul trece peste această dificultate, admitând că franciscanul Carpini *putea să confunde* pe principele moldovenesc cu cel rusesc, deoarece și rușii galițieni și moldovenii erau deopotrivă ortodocși².

Toate acestea i-au fost necesare autorului pentru a dovedi că pe teritoriul Moldovei, înainte de întemeierea statului moldovenesc, au existat formațiuni politice, din care s-a dezvoltat apoi statul Moldova.

Ipoteza lui Gh. Brătianu despre Roman și Vlahata nu poate fi acceptată.

Roman nu putea să fie fiul principelui galițian Daniil. Călătoria lui Carpini a avut loc în 1247. Dar se știe că principele Daniil s-a prezentat la curtea hanului tătăresc abia în 1250. Acolo el a primit ordin („iarlîc”) pentru a domni în principatul său cu voia tătarilor și între han și Daniil s-a produs un dialog interesant.

Hanul l-a întrebat : „Dece n-ai venit pînă în prezent” ? Dar imediat a adăugat : „Bine că ai venit acum”. Oferindu-i băutura preferată a tătarilor, laptele de iapă („cumis”), hanul i-a spus : „Acum ești al nostru, bea !”³.

¹ Ediția lui D'Arvezac, Paris, 1828, p. 975. La Gh. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945, p. 156. Ediția nouă : *Viaggio ai Tartari di frate Giovanni, da Pian del Carpini*, Milano, 1929, p. 317.

² Gh. Brătianu, *Tradiția istorică*, p. 161—162.

³ *Letopiseșul Ipatievski*, în *Adunarea completă a cronicilor ruse*, vol. II, sub anul 1250*

Dacă fiul lui Daniil l-ar fi vizitat pe han înainte de 1250 (adică în 1247), hanul nu i-ar fi adresat reproșul său în forma de mai sus și în tot cazul Daniil i-ar fi putut răspunde că cel puțin fiul său s-a prezentat la han cu trei ani în urmă. Dar în privința aceasta nu găsim în cronică nici un cuvânt.

În general vorbind, nu ne putem închipui ca cineva din familia, foarte unită, a acestui principe și cu atât mai mult propriul său fiu să fi putut vizita pe han împotriva voinței acestui principe, foarte voluntar și hotărât. De aceea principele Roman, care l-a vizitat pe hanul tătarilor n-a fost fiu al lui Daniil. Poate a fost Roman Vladimirovici din orașul Uglici, din principatul Vladimir, despre care vorbesc la jumătatea secolului al XIII-lea cronicarii ruși.

În ce privește Aloha sau Olaha, el n-a fost singur, ci avea o suită. E greu să ne imaginăm că franciscanul Carpini nu putea să definească precis din ce unitate etnică făceau parte Aloha sau Olaha și suita lui, nici după îmbrăcămintea, nici după limba pe care o vorbeau.

În afară de aceasta numele acesta era propriu și nu comun. Și ar fi fost ciudat ca acest călător să numească pe un principe cu numele lui propriu, iar pe altul cu un nume comun — „*valah*”. N-ar fi exclus ca „Olah” să fi fost principele rus „Oleg”. Cel puțin, Oleg este un nume propriu și nu comun și ar corespunde mai mult cu sunetul numelui arătat de călugărul franciscan.

Desigur, nu este posibil să stabilim precis cine au fost acești principii ruși Roman și Olaha, deoarece nu există o listă completă a principilor ruși, iar lista compusă de D. I. Samokvasov de asemenea nu este completă, autorul ei urmărind scopul să înlesnească pentru istoricii ruși înțelegerea sistemului rusesc de moștenire a scaunelor princiare¹.

Prin urmare, încercarea lui Gh. Brătianu de a interpreta povestirea despre originea poporului român de la Roman și Vlahata într-un sens real istoric trebuie să fie socotită nereușită.

Cronica slavo-moldovenească prezenta curții moscovite o povestire fantastică, imaginară, care a fost inventată la curtea lui Ștefan cel Mare pentru anumite scopuri politice. De altfel aceasta nu trebuie să ne mire. Legende oficiale au jucat un rol foarte important și în istoria Moscovei însăși. Din acestea fac parte povestirile fantastice, care dovedeau justetea pretențiilor moscovite asupra moștenirii împăraților bizantini.

Am stabilit împrejurările, pentru care a putut fi scrisă cronică slavo-românească, și timpul scrierii ei.

O denumim *slavo-moldovenească*, deoarece ea a fost slavă după limbă și moldovenească după conținut. Printr-altele caracterul moldovenesc al acestei cronici se vede nu numai din conținutul ei, ci și din adaosul la titlu : „de când a început țara moldovenească”. Țara aceasta e denumită „*moldovscaa*”. Românii, și în special moldovenii, denumesc țara lor *Moldova* și nu *Moldavia*, ca rușii, și în această formă a adjectivului, format din

¹ D. I. Samokvasov, *История русского права*, 1884, I—II, în anexă : Arborele genealogic al Riuricovicilor, care explică ordinea în care se moșteneau scaunele în Rusia veche și originea statelor (feudale).

substantivul Moldova, vedem o indicație indirectă suplimentară că a scris-o un moldovean.

Denumirea „anonimă”, pe care a pus-o în circulație I. Bogdan, nu este acceptabilă, deoarece există și alte cronici anonime, pentru care a fost nevoie de a inventa trăsături de deosebire după locul presupus al scrierii lor („cronica Bistriței” și „cronica Putnei”). Însă G. Tocilescu a contestat locul scrierii primei cronici (Bistrița), iar I. Vlădescu — locul scrierii celei de-a doua (Putna)¹.

De aceea ambele cronici rămân încă de fapt anonime.

Acesta este motivul pentru care refuzăm să asociem la grupul de *cronici anonime* încă una (a treia la număr), preferînd „slavo-moldovenească” din cuprinsul letopisei Voskresenski.

СЛАВЯНСКО-МОЛДАВСКАЯ ХРОНИКА В РУССКОЙ ВОСКРЕСЕНСКОЙ ЛЕТОПИСИ

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что славянско-молдавская хроника была известна румынским и русским историкам, относительно ее существовало большое расхождение во мнениях.

Взяв на себя задачу выяснить всю проблематику этого древнего произведения, автор пришел к следующим выводам:

Хроника состоит из трех частей, из которых :

1) первая часть содержит рассказ о римском происхождении молдаван (и румын вообще) и об основании Молдавии. Этот рассказ составлен под влиянием так называемой „венгерской летописи”;

2) вторая часть кратко рассказывает о чередовании молдавских господарей до Стефана Великого и происходит от протографа, написанного, вероятно, во время правления Александра Доброго;

3) третья часть (последние десять строк) является дополнением, сделанным компилятором Воскресенской летописи.

В славянско-молдавской хронике преобладает идея римского происхождения молдаван и валахов. Появление хроники полностью оправдывается историей событий времен Стефана Великого и московского великого князя Ивана III.

Она, вероятно, была написана при Сучавском дворе в 1480—1482 гг. монахом или „логофетом” и послана в Москву для доказательства византийского происхождения дочери Стефана Великого, Елены, что должно было облегчить ее выход замуж за сына Ивана III — Ивана Младого. С исторической точки зрения, хроника сыграла, вероятно, значительно более важную роль, став орудием борьбы при московском дворе.

Елена, которая вместе со своим сыном Дмитрием приняла на себя миссию вести в действие „Судебник” 1497 г., централизовавший судопроизводство на

¹ I. Vlădescu, *Izvoarele istoriei romnilor, Letopiseful de la Bistrița și Letopiseful de la Putna*, București, p. 24 și 103.

всей территории московских владений в духе идей централизации Ивана III, в 1498 г. достигла апогея власти, так как ее сын Дмитрий был коронован, как царь и соправитель. Но ее соперница Софья Палеолог, жена Ивана III, в результате удавшейся интриги остановила ее восхождение и завоевала трон для своего сына Василия. Елена впала в немилость и умерла в заточении в 1505 г.

В рассказе о римском происхождении румын и об основании Молдавии переплетаются реальные и фантастические элементы. Два брата — Роман и Влахата — являются мифическими личностями.

LA CHRONIQUE SLAVO-MOLDAVE CONTENUE DANS LE *LETOPIS* RUSSE DE VOSKRESSENSKI

RÉSUMÉ

Bien que déjà connue par les historiens roumains et russes, la chronique slavo-moldave a donné lieu aux opinions les plus variées. La présente étude a pour but d'éclaircir tous les problèmes qu'elle soulève.

La chronique comprend trois parties :

1) une narration sur l'origine romaine des Moldaves (et des Roumains en général) ainsi que sur la fondation de l'Etat moldave, narration attestant l'influence du texte connu sous le nom de « chronique hongroise » ;

2) une courte relation sur la succession des princes de Moldavie jusqu'à Etienne le Grand, rédigée — semble-t-il — d'après un premier texte commencé sous le règne d'Alexandre le Bon ;

3) un addenda de dix lignes dû au compilateur de la chronique dite de Voskressenski.

L'idée fondamentale de la chronique slavo-moldave est celle de *l'origine romaine des Moldaves et des Valaques*. Sa parution s'encadre parfaitement dans le déroulement des événements du règne d'Etienne le Grand et du grand-prince de Moscou, Ivan III.

Elle a été probablement écrite à la cour princière de Suceava, pendant les années 1480—1482, par un moine ou un logothète, puis envoyée à Moscou pour démontrer l'origine byzantine d'Hélène, fille d'Etienne le Grand, en vue de son mariage avec Jean le Jeune, fils d'Ivan III. Historiquement, il y a lieu de supposer que la chronique a joué un rôle bien plus important, servant d'instrument dans les luttes politiques de la cour de Moscou.

Hélène qui, aux côtés de son fils Dimitri, s'était proposé d'introduire la législation du Soudebnik de 1497 et de réaliser la centralisation de la justice dans toute l'étendue des possessions moscovites, selon les idées centralisatrices d'Ivan III, parvint en 1498 à l'apogée de son pouvoir, lorsque son fils fut couronné tzar et associé au pouvoir. Mais sa rivale, Sophie Paléologue, épouse d'Ivan III, réussit par ses manœuvres à réduire à néant son ascension et à obtenir le trône pour son propre fils, Vassili. Tombée en disgrâce, Hélène mourut en prison en 1504.

Le récit de l'origine romaine des Roumains et de la fondation de l'Etat moldave représente un lacis de réel et de fantastique. Les deux frères Roman et Vlahata sont des personnages mythiques.

PRECIZĂRI NECESARE ÎN LEGĂTURĂ CU DATAREA VALULUI DE PIATRĂ DIN DOBROGEA ȘI ÎNSEMNĂRILE TOPARHULUI BIZANTIN

DE

C. CIHODARU

Într-un articol recent publicat, tînărul și merituosul arheolog P. Diaconu de la Institutul de Arheologie din București, continuînd eforturile istoricilor sovietici și romîni de a clarifica unele probleme dificile din istoria societății din regiunea Dunării de jos în perioada feudalismului timpuriu, s-a ocupat de datarea valului de piatră construit între Cernavoda și Constanța și a încercat în același timp să determine evenimentele care au provocat ridicarea lui ¹. Prin minuțioase cercetări arheologice efectuate în lungul acestei construcții și din interpretarea izvoarelor literare autorul a scos numeroase argumente pentru a demonstra într-o dialectică viguroasă că valul în cauză ar fi fost construit în anul 992. Evenimentele care au determinat întreprinderea unei asemenea lucrări ar fi strîns legate de o ofensivă a oștilor țarului bulgar Samuel în regiunile situate spre gurile Dunării. După părerea sa, tot la astfel de întîmplări s-ar referi și unele pasaje din însemnările „toparhului grec”.

Luînd în discuție problema datării acestui important izvor, P. Diaconu s-a văzut obligat să respingă într-o notă pusă la sfîrșitul studiului său, mai sus-menționat, concluziile la care ajunsese într-o lucrare cu un subiect similar ², publicată cu un an mai înainte ³. „Lăsînd la o parte faptul — spune autorul — că din cercetările arheologice *reiese cu preg-*

¹ P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în „Studii”, XV (1962), nr. 5, p. 1215—1235.

² C. Cihodaru, *Observații critice asupra însemnărilor toparhului bizantin*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, XII, 2, p. 259—272. Titlul lucrării s-a citat trunchiat. Într-un aliniat mi se atribuie ca dată a evenimentelor descrise de toparh jumătatea sec. al XI-lea, iar în altul jumătatea sec. al XII-lea.

³ P. Diaconu revine asupra acestei probleme într-o notă publicată în „Studii”, XVI (1963), nr. 2, fără a aduce alte argumente.

nanță (s.n.) caracterul durabil al stăpînirii bizantine de la mijlocul secolului al XI-lea în Dobrogea de nord, fapt care vine în contradicție cu datarea propusă de C. Cihodaru, este greu de admis ca un conducător local bizantin să ceară acuma ajutorul unui cneaz kievean, cînd acest ajutor putea fi cerut catepanului de Dorostol. În afară de aceasta nu vedem de ce toparhul a recurs la ajutorul de peste Dunăre în iarna lui 1150—1151 (sic), ci (sic) nu în 1147—1148” (prob. 1047—1048) „cînd pericolul peceneg era mai mare”¹.

În adevăr, autorul lucrării publicate la Iași s-a făcut vinovat de a nu fi folosit, pentru a întări și mai mult concluziile trase, cercetările arheologice. Dată fiind această lipsă, este cazul să se urmărească acum mai atent ce reiese cu pregnanță din constatările făcute de arheologi. Reamintim că toparhul arăta că „barbarii” care îi atacau reședința, distruseseră în regiunea înconjurătoare nu mai puțin de 10 orașe și peste cinci sute de sate. Este exclus ca urmele unor devastări atît de sălbatice să nu apară în cercetările întreprinse de arheologi. Să redăm în această privință afirmațiile pe care le face însuși P. Diaconu în articolul supus discuției. Cităm : „Avînd în vedere existența valului de piatră, datat din ultimul păttrar al sec. al X-lea, se poate ajunge la presupunerea că nici Dobrogea de nord nu s-a putut elibera (de sub stăpînirea bizantină). Faptul ar fi confirmat de dovezi arheologice. La Capidava și Garvăn, așezări din nordul Dobrogei, nu se constată nici o întrerupere de viețuire în perioada dintre 972 și mijlocul sec. al XI-lea, în schimb la Păcuiul lui Soare, în apropierea Silistrei, viețuirea — întreruptă la scurtă vreme după ridicarea zidurilor cetății — își reia cursul normal”².

Din citatul de mai sus reiese însă cu pregnanță că în Dobrogea de nord³ în timpul stăpînirii bizantine nu s-au produs distrugerii pînă la jumătatea sec. al XI-lea. De altfel, colectivul de arheologi care a făcut cercetările la Garvăn arată că locuirea în afara cetății încetează aproximativ pe la mijlocul sec. al XI-lea, iar în a doua jumătate a sec. al XI-lea și în sec. al XII-lea, așezarea se retrage exclusiv în interiorul cetății. Pe la jumătatea sec. al XI-lea se constată distrugerii și în interiorul cetății⁴. Prin urmare este cazul să se pună întrebarea : cine s-au făcut vinovați de întreruperea viețuirii din centrele fortificate din nordul Dobrogei pe la jumătatea sec. al XI-lea ? Răspunsul este clar. Întrucît despre bulgarii țarului Samuel nu mai poate fi vorba la această dată, rămîn numai pecenegii aduși pe teritoriul bizantin de hani Kegen și Tirach ?

Iată ce reiese în mod pregnant din constatările făcute pe baza cercetărilor arheologice. Este regretabil că afirmațiile noastre au fost apreciate într-un mod atît de grăbit.

¹ „Studii”, XV (1962), nr. 5, p. 1233.

² *Ibidem*, p. 1221—1222.

³ Este necesar să precizăm aici că atît în studiul lui P. Diaconu, cît și în al nostru reședința toparhului este situată în partea de nord a Dobrogei. Deosebirea constă numai în datarea evenimentelor descrise de dregătorul amintit : noi am adoptat ca dată iarna anului 1050—1051 iar P. Diaconu anul 992.

⁴ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Chișvași-Comșa și B. Mitrea, *Săpăturile de la Garvăn, în Materiale și cercetări arheologice*, VI (1959) p. 643.

În lucrarea amintită, P. Diaconu a făcut unele constatări în legătură cu realitatea istorică din ultimul pătrar al sec. al X-lea pe teritoriul dobrogean, dar întrucît însuși afirmă că le-a făcut „în trecut”, se cuvine să fie examinate mai pe larg ¹.

În primul rînd este necesar să se atragă atenția asupra unor premise false formulate în legătură cu valul de piatră. Autorul pleacă de la concepția greșită că valul de piatră dobrogean nu ar fi constituit numai o lucrare cu caracter militar defensiv, ci și o graniță între teritorii stăpînite de puteri politice deosebite. Are dreptate cînd afirmă că este greu de admis că bizantinii, ajunși la 972 aici, s-ar fi oprit pe linia Cernavoda—Constanța, cînd nimic și nimeni nu i-ar fi împiedicat să ajungă la gurile Dunării, dar greșește atunci cînd susține că valul în cauză ar fi fost construit spre a se face față atacurilor unei puteri politice constituite în partea de nord a Dobrogei ².

Se atrage atenția că valul este orientat spre nord ³, ceea ce înseamnă că a fost construit pentru a înfrunta atacurile unei populații din regiunea gurilor Dunării. Din informațiile păstrate în fragmentele toparhului bizantin nu rezultă că s-ar fi constituit aici o putere politică deosebită, care ar fi manifestat o atitudine agresivă față de locuitorii din regiunile de la sud de val. Dacă oamenii toparhului ar fi avut nevoie de această construcție spre a se apăra împotriva atacurilor oștilor țarului Samuel, ei ar fi orientat-o spre sud, ceea ce nu este cazul. De asemenea, se poate afirma și pentru bizantini, că dacă oștile țarului Samuel ar fi ajuns pe linia Cernavoda—Constanța în anul 976 nimic și nimeni nu le-ar fi putut opri să ajungă la gurile Dunării. Oare forțele recrutate de țarul Samuel de pe vastul teritoriu cuprins între Marea Neagră și Marea Adriatică n-au putut răzbi o mină de oameni care ar fi încercat să reziste în colțul nordic al Dobrogei? Regiunea situată în partea de nord a valului este prea puțin întinsă ca să fi putut dispune de o populație numeroasă. Teritoriul acesta nu putea să cuprindă nici măcar jumătate din numărul satelor amintite de toparh ca distruse de „barbari”.

Se poate admite că populația străromînă sau bulgarii ar fi construit valul pe motivul că o asemenea constatare ar fi impusă de „caracterul slavo-bulgar al complexului arheologic de la Basarabi” ⁴, însă nu trebuie să se confunde cei care au ordonat ridicarea construcției cu cei care au muncit pentru executarea ei. Inscripțiile cu caractere runice, glagolitice sau chirilice zgîriate pe pereții încăperilor săpate în masivul de cretă de la Basarabi aparțin populației băștinașe. Din cercetarea resturilor de cultură materială rezultă că aceeași populație băștinașă exista atît la sud cît și la nord de val. Autorul lasă însă să se înțeleagă că la nord de această linie de apărare s-ar fi constituit o putere politică ostilă țaratului bulgar, o putere politică avînd sprijinul întregii populații și capabilă să întreprindă ea însăși acțiuni ofensive. Puterea ar fi rămas în aceste părți

¹ „Studii”, XV, 5, p. 1220 : „...se cuvine a vedea, *fie și în trecut* (s.n.), cum se prezintă și realitatea istorică”.

² *Ibidem*, p. 1220.

³ *Ibidem*, p. 1219.

⁴ *Ibidem*, p. 1220.

în continuare în mâinile bizantinilor. Este necesară însă prea multă imaginație spre a întrezări motivele pentru care populația băștinașă de la sud de val a scuturat jugul bizantin, iar cea de la nord de val l-a acceptat cu plăcere și a susținut pe prigonitorii ei în atacarea băștinașilor din sudul Dobrogei, încît aceștia nu au văzut altă scăpare decît în construirea unui val de piatră chiar sub neîncetatele lovituri ale dușmanului lor nordic ¹.

P. Diaconu încearcă să sprijine o astfel de teză invocînd situațiile descrise în însemnările toparhului bizantin. Aceasta însă ne prezintă pe locuitorii din partea de nord a Dobrogei luînd măsuri pentru apărarea lor : repară valurile și zidurile orașelor, se instruiesc pentru luptă, dar nu atacă pe „barbari” și nu fac nimic spre a-i provoca ².

Dacă împotriva evidenței s-ar admite că situațiile date de toparhul bizantin s-ar referi la vremea războaielor dintre bulgarii de sub conducerea țarului Samuel și bizantini, n-ar fi lipsită de interes aprecierea forțelor de care dispuneau bizantinii în regiunea de la nord de val și a puterii lor ofensive. În orașul de reședință al toparhului exista o garnizoană compusă din 100 de călăreți și 200 de arcași și prăștieri ³. Se pune acum întrebarea : oare cîte orașe de acest fel puteau să existe pe teritoriul situat la nord de val ? Patru, cinci, cel mult zece. Întregul teritoriu nu putea deci dispune de o forță militară superioară unui corp de 2000—3000 ostași de diferite neamuri. Și iată că acești oameni, după autorul citat, nu numai că rezistă ofensivei oștilor țarului Samuel, dar chiar ei înșiși trec la atac. Se poate spune că au fost susținuți de populația băștinașă. Din însemnările toparhului se constată că locuitorii de pe atunci ai Dobrogei nu aveau motive să fie aplecați prea mult spre Bizanț, căci nu se bucuraseră nici o dată de bunăvoința împăratului, nu iubeau orînduiețile grecești și țineau mult la autonomia lor ⁴. S-ar părea că erau prea pretențioși. Cum putea oare să judece pe împăratul bizantin că nu le arătase nici o bunăvoință, cînd acesta aproape nici nu avusese timp să și-o manifeste ? După cum arată însuși P. Diaconu, de la intrarea Dobrogei sub stăpînirea bizantină în 972 și pînă la ocuparea ei de oștile lui Samuel în 976 nu trecuseră decît 4 ani. În orice caz pe la 1050, locuitorii din aceste regiuni de graniță aveau destule motive să judece aspru pe împărații de tipul lui Constantin al IX-lea Monomachul și al celorlalți sofi ai împărătesei Zoe.

În lucrarea pe care o analizăm se face aluzie la posibilitatea unor acțiuni întreprinse de flota bizantină la gurile Dunării în sprijinul populației din partea de nord a Dobrogei ⁵. Acceptînd ca reale astfel de intervenții ar însemna să-l credem drept un mare naiv și necunoscător al problemelor militare pe parakimomenul Vasile, care în loc de a folosi la maximum forțele maritime ale imperiului pentru a apăra capitala și împiedica trecerea pe teritoriul european a oștilor răzvrătite ale lui Bardas

¹ „Studii”, XV, 5, p. 1220.

² *Leonis Diaconi Caloënsis historiae libri decem*. Ed. Bonn, 1828, p. 501.

³ *Ibidem*, p. 503.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Studii”, XV, 5, p. 1220.

Skleros, ar fi trimis flota să apere sau să susțină acțiunile nebunești ale unor orașe ruinate situate în paraginile din nordul Dobrogei.

Autorul admite că atitudinea dușmănoasă a populației din partea de nord a valului față de cea din sud ar fi durat pînă la anul 1001, adică pînă la data cînd oștirea bizantină condusă de Nicephor Xiphias și Theodorokanos, cucerind Pliska, Preslavul Mare și Preslavul Mic, ar fi readus Bulgaria răsăriteană sub dominația imperiului¹. Ne referim la Bulgaria răsăriteană care se întindea spre nord pînă la valul Cernavoda — Constanța, căci partea de nord a Dobrogei, după P. Diaconu, ar fi rezistat încercărilor de a fi încorporată în țaratul bulgar refăcut de Samuel. Din datele furnizate de Cedrenos rezultă însă o situație neplăcută pentru partizanii tezei relative la existența unei stăpîniri bizantine între anii 978—1001 în Dobrogea de nord.

Punctul nevralgic din informațiile scriitorului bizantin îl constituie menționarea Preslavului Mic printre orașele cucerite de oștirea bizantină în anul 1001. Ar rezulta, după modul cum este prezentată realitatea istorică în lucrarea examinată, că oștirea condusă de Xiphias și Theodorokanos a cucerit partea răsăriteană a Bulgariei, unde se găseau orașele Pliska și Preslavul Mare, iar din Dobrogea partea situată la sud de val, restul fiind din timpuri mai vechi în stăpînirea bizantină. Mulți pot să obiecteze însă că în anul 1001 a fost ocupată și partea de nord a Dobrogei, căci aici aproape de gurile Dunării se găsea orașul Pereiaslaveț sau Preslavul Mic, amintit de Cedrenos printre orașele cucerite acum. Prin urmare, dacă Preslavul Mic se afla în adevăr aici, urmează că și Dobrogea de nord intrase după 978 în stăpînirea oamenilor țaratului Samuel și nu se poate dovedi prin nimic că s-ar fi instituit aici o putere politică deosebită de cea din partea de sud a valului. Autorul avea obligația să arate că Preslavul Mic nu se poate localiza așa cum susțin mulți cercetători² lângă Tulcea unde se găsește acum satul Ada Marinescu, numit cu vreo trei decenii în urmă Prislav sau Prislava.

Autorul aduce unele critici istoricilor romîni și bulgari. După d-sa, primii ar fi susținut că toată Bulgaria răsăriteană și întreaga Dobrogea ar fi stat, începînd din anul 972, sub continuă stăpînire bizantină: în schimb ceilalți ar fi negat cu desăvîrșire orice stăpînire bizantină în Bulgaria de nord-est între anii 976 și circa 1000. Se pare că cei din urmă nu au dreptate, întru totul. Celorlalți li se aduce însă o învinuire gratuită. În notă sînt citate, fără trimiteri sau printr-un comod „passim”, numai patru lucrări ale lui N. Bănescu. Acesta însă nu neagă cu desăvîrșire existența unei stăpîniri a țaratului bulgar în aceste părți în anii 976—1000. Arată că: „regiunile dunărene n-au putut rămîne complet străine gigantului efort al acestui popor (bulgar) care a fost pînă la sfîrșit strivit.

¹ Cedrenos, *Compendium Historiarum*, ed. Bonn, 1839, p. 412, P. Diaconu, în „Studii”, XV, 5, p. 1220.

² *Povesti vremcnth let*, ed. Adrianova Peretș, vol. II, Moscova-Leningrad, 1950, p. 312. G. Popa-Liseanu, *Izvoarele istoriei Romniei*, VII, Cronica lui Nestor, Buc., 1935, p. 71, nota 3. G. Brătianu, Vicina, II, în „Revue Historique du sud-est européen”, XIX-1, p. 149. *Istoriia Bolgarii*, Moscova, 1955, harta hors text. Radu Vulpe, *The ancient history of Dobrogea*, Buc., 1940, harta de la sfîrșit.

Foarte adesea războaiele s-au întins pînă în aceste regiuni; aici au fost numai sporadice iar rezistența nu a putut persista în aceste regiuni epuizate din vremea invaziei ruinătoare a lui Sviatoslav¹. În altă parte, spune că teritoriul cuprins între Balcani și Dunăre se găsea, cum era natural, de la 971 în puterea bizantinilor, chiar dacă, ceea ce izvoarele nu confirmă, el a putut fi atras în revolta provocată de comitopuli².

Este adevărat că acțiunile țarului amintit și ale fraților săi se concentrează mai mult asupra Tesaliei, regiunilor dinspre M. Adriatică și asupra părții de apus a Bulgariei. De altfel nici nu putea fi vorba, date fiind condițiile economico-sociale din regiunile balcanice în a doua jumătate a sec. al X-lea, de un stat unitar. Țaratul lui Samuel era un fel de confederație largă în care pe lângă teritoriile stăpînite de cei patru frați intrau alte autonomii locale cu șefii lor, care nu întotdeauna, ca și populația de sub conducerea lor, erau bulgari.

Nu trebuie să ne închipuim că în Bulgaria răsăriteană și în Dobrogea s-au introdus garnizoane de ostași aduși din regiunile apusene ale Bulgariei. Puterea a rămas în mîna unor șefi locali care au recunoscut autoritatea lui Samuel și au aderat la acțiunile întreprinse de dînsul. Fără îndoială, pe țărmul Mării Negre și la Dunăre, unele cetăți au continuat să rămînă în stăpînirea garnizoanelor bizantine. Despre o acțiune ofensivă a acestora însă nu poate fi vorba. Evident că modul în care a cercetat autorul, *în treacăt*, realitatea istorică nu l-a putut duce la descoperirea unor soluții convingătoare.

Chiar în ceea ce privește datarea valului ar fi fost necesar să se reflecteze mai mult asupra unora din elementele folosite pentru aceasta. Desigur nu se poate obiecta nimic asupra termenului *post-quem* dat de inscripția de la Mircea-Vodă cu data de 943, de pe o piatră prinsă în temelia valului. Se reține de asemenea afirmația că ceramica bizantină vopsită cu șlem roș sau brun cafeniu, descoperită în straturile inferioare de la Basarabi, a fost introdusă pe teritoriul dobrogean după 971, data instalării aici a stăpînirii bizantine. Nu încapă nici o îndoială că unele din inscripțiile descoperite în încăperile săpate în masivul de cretă de la Basarabi datează de pe la sfîrșitul sec. al X-lea. S-a constatat de asemenea că blocuri de cretă din acest masiv au fost întrebuințate la construirea valului³.

Se poate însă admite de asemenea că după ofensiva din 991 puterea bizantină a revenit pe teritoriul Dobrogei și că tot atunci de teama unor atacuri ale pecenegilor din nord, împăratul Vasile al II-lea a pus să construiască valul sau așa cum se presupune, să repare, folosind prizonierii bulgari, un val mai vechi. Bisericuța, purtînd deasupra intrării data de 992, a putut fi construită de oamenii întrebuințați la această lucrare, deși încăperile săpate în malul de cretă au putut să nu aibă nici o legătură

¹ N. Bănescu, *Changements politiques dans les Balkans, après la conquête de l'empire bulgare de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins. Bulgarie et Paristrion*, în „Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine”, X, 1923, p. 15. Idem, *Les duchés byzantins de Paristrions (Paradunovon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 46—47.

² Idem, *Les duchés byzantins Paristrion (Paradunovon) et de Bulgarie*, p. 53.

³ „Studii”, XV, 5, p. 1217—1218.

cu valul. Prin urmare dacă valul nu a fost construit în vremea lui Tzimisces se poate lua în considerație ca termen post-quem pentru începutul construirii lui anul 991. Nu se poate aprecia cu destulă siguranță cât a durat această lucrare și dacă spre anul 1000, după înfringerea suferită de Grigore Taronites, strategul Thesalonicului și revenirea stăpînirii bulgare în unele centre din regiunile apropiate de Marea Neagră și de pe teritoriul dobrogean, ea era terminată. E foarte posibil ca lucrările să fi fost reluate după victoria oștilor bizantine din 1001.

Însuși autorul recunoaște că există cercetători care susțin că unele inscripții ar prezenta caractere mai târzii decît sfîrșitul sec. al X-lea¹. Ceramica cenușie sau caolinată descoperită în castrile valului merge și ea pînă în primele decenii ale sec. al XI-lea.

Prin urmare, dacă se lasă la o parte fragmentele toparhului bizantin, care, accentuăm, nu au nici o legătură cu evenimentele care au dus la construirea valului, trebuie să admitem că acesta este opera stăpînirii bizantine și a fost construit fie între anii 972—978, fie, mult mai sigur, în primele două decenii ale sec. al XI-lea².

Se pune acum întrebarea : care au fost motivele luate în considerație de bizantini pentru a întreprinde construirea unui val prin mijlocul Dobrogei în perioada de la 972—978 sau de la 1001—1020, într-o vreme cînd nu exista nici o putere politică instituită în partea de nord a Dobrogei ? Nici nu a fost, nici nu era necesară existența unei astfel de puteri. Este o greșeală să se creadă că în antichitate sau în evul mediu valurile de apărare se construiau chiar pe linia graniței. Aceasta de obicei era naturală, formată de un lanț de munți sau de un fluviu și prin ea însăși forma un mijloc de apărare. Acolo unde era mai slabă se adăugau la oarecare distanță, în interior sau în exterior, după cum era cazul, valuri prevăzute din loc în loc cu bastioane. Porțiunea din cursul Dunării care mărginește *Dobrogea* pe latura apuseană și nordică era partea cea mai slabă a frontierei de nord a Imperiului bizantin. Delta cu numeroasele ei ramificații plină de stufăriș și păduri de salcie, balta Brăilei și a Ialomiței cu aceleași caracteristici, apoi regiunea împădurită din colțul nord-vestic al regiunii permiteau cu multă ușurință barbarilor să se infiltreze în interior, în ciuda existenței cetăților și punctelor fortificate de pe malurile fluviului. Erau necesare măsuri de apărare suplimentare în interior, într-o poziție mai puțin acoperită și mai ușor accesibilă fortificării, cu cît mai puține cheltuieli. Linia aceasta lega orașul Axiopol (Cernavoda) cu Constanța. Aici era distanța cea mai scurtă dintre Dunăre

¹ „Studii”, XV, 5, p. 1219, cit. recenzia lui Stamen Mihailovici din „Arhiologia”, 2, II, Sofia, p. 71.

² Măsurile împăratului Ioan Tzimisces pentru refacerea orașelor și cetăților pot fi luate aici în considerație. El se temea să nu se repete o nouă invazie a rușilor lui Sviatoslav. În privința datării valului trebuie să rămînem, pînă la noi precizări, la concluziile lui I. Barnea din art. *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, XIII, 2 (1962), p. 366 : „În lumina celor arătate pînă acum și ținînd seama și de proporțiile mari ale lucrării, putem presupune că valul a fost construit de bizantini, stăpînitorii din ultimele trei decenii ale sec. al X-lea ai Dobrogei întregi, construirea începînd cel mai devreme după anul 971, în timpul lui Tzimisces și fiind terminată în timpul lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul, cel mai tîrziu în anul 1025.

și Marea Neagră. Orice pătrundere dușmănoasă prin mlaștinile din Deltă putea să fie repede semnalată apărătorilor valului, evitându-se astfel surprinderea ¹.

Autorul studiului asupra valului de piatră dobrogean pune mare preț în argumentarea sa pe elementele pe care le poate extrage din însemnările toparhului bizantin. Ele îi servesc la datarea valului și invers, constatările arheologice făcute cu ocazia cercetării valului îi servesc la stabilirea anului când s-au scris fragmentele amintite. D-sa ne arată că acestea ar fi fost publicate de un oarecare B. Hase în comentariile adăugate la opera lui Leon Diaconul. Oricît ne-am străduit n-am putut descoperi pînă în prezent această ediție. Autorul a folosit comentariile și textul dat de A. Cazacu în „Revista istorică” ².

Desigur de pe urma acestei proceduri puțin recomandabile au rezultat unele avantaje pentru autor. Astfel, d-sa poate să susțină, sus și tare, invocînd afirmații făcute de B. Hase pe baza unor criterii paleografice, că fragmentele, după scris, pot fi datate de pe „la sfîrșitul sec. al X-lea — începutul sec. al XI-lea.” Ar rezulta de aici existența unei concordanțe perfecte între constatările lui Ch. B. Hase și ale autorului. Este „de subliniat” — spune el — „că datarea notei toparhului în anii 991—993 corespunde întru totul și datării propuse de B. Hase” ³. Afirmația aceasta este cu totul eronată. În comentariile editorului francez nu există măcar o simplă aluzie pe care să se poată întemeia o astfel de pretenție. Ch. B. Hase arată că însemnările în cauză au fost făcute pe foile nescrise ale unui codice din sec. al X-lea ⁴. În altă parte însă, referindu-se la examenul paleografic al fragmentelor, ne spune că „scriptura est ligata, quam vocant, saec. X. aut. XI” ⁵. P. Diaconu nu este singurul care atribuie asemenea afirmații editorului. Aceleași constatări greșite se află și la alții. Rezultă că în loc de a studia însemnările toparhului după ediția făcută de Ch. B. Hase, autorul s-a lăsat înșelat de afirmațiile unuia sau altuia.

Am arătat că în afară de criteriile paleografice ale lui Ch. B. Hase se mai pot folosi pentru datarea fragmentelor unele indicii cronologice date de toparh. El arată că în momentul când se pregătea în timpul iernii să plece din satul Borion spre Maurokastron, planeta Saturn se vedea *la începutul* (s.n.) intrării ei în constelația Vărsătorului. Fenomenul acesta se repetă la 29 de ani și 168 de zile, iar iarna după 58 de ani și 11 luni. Plecînd de la observarea acestui fenomen în vremea noastră, ajungem să calculăm datele când s-a produs în trecut. În sec. X și XI, după data de 972 când Dobrogea a intrat în stăpînirea bizantină, a putut fi observat în timpul iernii în februarie 992 și în ianuarie 1051. Trebuie să subliniem

¹ Referindu-se la valul în discuție, I. Barnea arată că prin construirea lui „fără a renunța la jumătatea de nord a Dobrogei, bizantinii dublau obstacolul natural al văii Carasu”, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, an. XIII, 2 (1962), p. 366.

² A. Cazacu, în „Revista istorică”, XXX (1924); P. Diaconu, în „Studii”, XV, 5, p. 1222.

³ *Ibidem*, p. 1227.

⁴ *Leonis Diaconi Caloënsis Historiae libri decem*. Bonn, 1828, p. 496.

⁵ *Ibidem*, p. 500.

aici că în comentariile editorului nu există nici o afirmație care să se opună luării în considerație a anului 1051 și să îndemne pe cercetători să se oprească la anul 992. Cei care au afirmat așa ceva au urmărit să inducă în eroare pe cititorii lor ori s-au lăsat induși în eroare.

Teza că evenimentele descrise de toparh s-ar fi petrecut în Crimeea trebuie să fie definitiv părăsită. Totuși spre a da o soluție acceptabilă problemei este necesară examinarea evenimentelor din Peninsula Balcanică, date de alte izvoare pentru anii 992 și 1051, pentru a constata care din acestea oferă o concordanță deplină cu situația descrisă de toparh.

Anul 992 se plasează în perioada luptelor bulgaro-bizantine de la sfârșitul sec. al X-lea și începutul sec. al XI-lea, iar pentru celălalt an trebuie luate în considerație tulburările provocate de pecenegi în regiunile dintre Balcani și Dunăre începând din anul 1047. Dacă ne oprim la primul an, „barbarii” despre care vorbește toparhul sînt bulgarii, dacă luăm în considerație pe al doilea, pecenegii. Trebuie să reamintim aici că dregătorul bizantin afirmă că agresorii trecuseră la atac fără nici o provocare din partea locuitorilor, că distruseseră mai mult de 10 orașe și cca. 500 de sate, că unele din aceste orașe le erau supuse și ei în loc să se îngrijească de prosperitatea lor le distrugeau fără milă.

Orașul toparhului nu putea să reziste căci zidurile lui căzuseră în ruină, iar locuitorii se apărău ca și cum ar fi locuit într-un sat. Din această cauză toparhul s-a hotărît să repopuleze Clemata¹. A pus pe locuitori să construiască în grabă, cu ceea ce au avut la îndemînă, un castel într-o latură a orașului și apoi s-au îngrijit de refacerea zidurilor acestuia. Atacul barbarilor s-a produs după terminarea lucrărilor și a fost respins, deși toparhul nu avea la dispoziție mai mult de 100 de călăreți și 200 de arcași și prăștieri. Existența orașului fiind amenințată în orice moment, toparhul a convocat pe fruntași la o consfătuire. Aceștia, fie că nu se bucuraseră niciodată de bunăvoința împăratului, fie că se străduiau să-și păstreze autonomia, au hotărît să se supună celui care domnea la nord de Istru, vecin și avînd aceleași moravuri ca și dinșii. Pe de altă parte, mai dispunea și de o armată foarte puternică.

Toparhul a fost trimis să trateze cu acesta și și-a îndeplinit misiunea în cele mai bune condiții. Cel ce domnea la nord i-a redat autoritatea asupra Clematei și i-a mai adăugat la aceasta o întreagă provincie, precum și venituri însemnate din înseși regiunile de sub stăpînirea sa².

În alt fragment (primul) se arată peripețiile din timpul traversării Niprului, șederea în satul Borion, asprimea iernii și greutatea drumului spre Maurokastron³.

Să admitem că o asemenea situație exista la Dunărea de jos în anul 992. Din text reiese pregnant că locuitorii Clematei nu erau greci (nu se bucuraseră de bunăvoința împăratului și nu iubeau modul de viață grecesc). Prin urmare trebuie să se admită că erau bulgari sau romîni.

¹ Leonis Diaconi Caloënsis *Historiae libri decem*, Bonn, 1828, p. 501.

² *Ibidem*, p. 503—504.

³ *Ibidem*, p. 496—498.

Pe de altă parte, în anul 992 singurii dușmani care atacau populația de aici, adică „barbarii” toparhului, puteau să fie bulgarii lui Samuel. Bulgarii din partea de apus a țării nu puteau și nici nu aveau nici un interes să atace pe bulgarii din Dobrogea și nici pe români, cu care au colaborat întotdeauna în lupta împotriva dominației bizantine.

De altfel Samuel nu a întreprins nici un război pentru a recuceri acea parte a Bulgariei pe care pusese stăpânire Bizanțul în anul 972. Cedrenos arată că bulgarii au renunțat la stăpânirea bizantină și au recunoscut autoritatea celor patru frați, întrucât nu mai aveau la îndemână nici un membru al vechii dinastii. Prin urmare, bulgarii și românii din partea de răsărit, dinspre Marea Neagră și gurile Dunării s-au ridicat împotriva stăpînirii bizantine sub conducerea unor șefi locali și apoi, pentru a rezista unor noi asalturi, s-au pus sub autoritatea lui Samuel. Izvoarele bizantine înregistrează toate expedițiile întreprinse pe o rază mai întinsă de oștile lui Samuel, dar nu amintesc de nici o întreprindere de acest gen pe teritoriul dobrogean. Este exclus ca un asemenea război în care se distrugeau zeci și sute de așezări omenеști să nu fi reținut atenția scriitorilor bizantini.

În anul 992, cei care stăpîneau în stepele din nordul Dunării și puteau fi vecini cu populația din orașele de pe malul drept al Dunării erau pecenegii. E cazul să ne întrebăm aici : aveau oare pecenegii aceleași moravuri ca și locuitorii români sau bulgari de pe teritoriul Dobrogei? Răspunsul nu poate fi decît negativ.

Autorul cercetărilor asupra valurilor dobrogene mai presupune că populația aceasta din nordul Dobrogei, străromînă sau bulgară, ar fi rezistat atacurilor bulgare avînd sprijinul flotei bizantine. E cazul să menționăm că în opera lui Leon Diaconul¹, pe care d-sa a folosit-o, se arată unde era concentrată flota bizantină și care era principalul scop urmărit de dînsa în anii 976—990.

Toparhul mai afirmă pe de altă parte că orașele din regiune erau dependente de barbari și aceștia în loc să le apere le distrugeau. Dacă adoptăm anul 992 ca dată a fragmentelor, înseamnă că Ioan Tzimiskes, după ce a cucerit Bulgaria răsăriteană și a stabilit un catepan bizantin la Dorostolon, a subminat autoritatea și puterea acestuia, lăsînd comitelui Șișman, devenit, să zicem, vasal al său cu stăpînire în părțile Ohridei, ca feude, cîteva orașe, dobrogene. Fiii lui Șișman au început să distrugă aceste orașe, deși nici locuitorii lor nu iubeau, ca și dînșii, pe greci. Cum poate accepta un istoric o asemenea situație, nu înțelegem.

Este cazul să corectăm și unele date oferite de articolul lui P. Diaconu. Se arată aici că *bulgarii* (s.n.) ar fi început construirea valului de piatră² în anul 976. Nu există însă nici o siguranță în afirmația că încă din anul 976 stăpînirea lui Samuel și a fraților săi s-a întins în regiunile dobrogene.

Șișman a murit prin 977—978 și numai după această dată puterea a trecut la fiii săi. Afirmația lui Cedrenos că bulgarii au recunoscut auto-

¹ *Leon Diaconul*, p. 170, 174.

² „Studii”, XV, 5, p. 1229.

ritatea comitopolilor după moartea împăratului Ioan Tzimiskes nu trebuie luată din punct de vedere cronologic drept absolută.

Tot aici se susține¹ că „în anul 986, în anul înfringerii răscoalei lui Bardas Skleros”, bizantinii au întreprins o expediție împotriva bulgarilor în direcția Phililopolis-Serdica. Leon Diaconul, pe care autorul l-a avut la îndemână, menționează că acest fapt s-a produs după înfrângerea cetelor lui Bardas Skleros. E adevărat că nu arată cât timp s-a scurs între cele două evenimente, dar în altă parte spune că răscoala lui Bardas Skleros, izbucnind îndată după moartea lui Ioan Tzimiskes, a durat 4 ani². Înfrînt în ziua de 24 martie 979 în lupta de la Pankalia și după o scurtă rezistență în alte colțuri ale Asiei Mici, el a fost nevoit să fugă la Bagdad unde a fost deținut timp de 7 ani. Scăpat din închisoare, a revenit spre a participa la răscoala lui Bardas Phokas în 987. Prin urmare anul 986 nu este anul înfringerii răscoalei lui Bardas Skleros.

Pe aceeași pagină se afirmă că „ofensiva bulgară din anul 955 nu a cruțat nici Dobrogea de nord”³. În adevăr, în anul arătat a avut loc o expediție a oștilor lui Samuel în părțile Salonicului, unde au obținut o frumoasă victorie asupra unei armate bizantine conduse de Grigore Taronites, continuată cu o adîncă pătrundere în Grecia sau în regiunile dinspre Marea Adriatică. Nu poate fi vorba însă de o dispersare a forțelor bulgare în prea multe direcții. Dacă, în adevăr, însemnările toparhului ar fi, așa cum susține P. Diaconu, de prin anii 991—992 și distrugerile menționate în acest izvor s-ar fi produs la această dată, oștile țarului Samuel și-ar fi pierdut vremea să întreprindă o nouă expediție în anul amintit.

O altă afirmație nesprrijinită de nici o dovadă este aceea că în anul 1001 Silistra ar fi fost cucerită de o oștire bizantină avînd baza de plecare în Dobrogea de nord⁴, adică tocmai din părțile unde partizanii lui Samuel mai stăpîneau pînă atunci Preslavul Mic. În lipsă de izvoare se pot face orice fel de afirmații, dar istoria nu le ia în considerație.

Între construirea valului de piatră dintre Cernavoda—Constanța și însemnările toparhului bizantin nu există nici o legătură. Situația descrisă aici nu se potrivește cu aceea existentă în regiunea dobrogeană în anul 992. Îndeosebi nu se pot concepe motivele pentru care ostașii lui Samuel ar fi distrus pe aliații lor firești din Dobrogea în lupta împotriva Bizanțului.

Există mai multă concordanță între evenimentele descrise de toparh și cele date de Cedrenos pentru anii 1047—1051 relativ la tulburările provocate de pecenegi în Balcani.

Cedrenos arată precis că pecenegii după răscoala lor s-au dedat la jefuirea și distrugerea așezărilor din regiunile situate între Balcani și

¹ „Studii”, XV, 5, p. 1229.

² *Leon Diaconul*, p. 169, 171.

³ „Studii”, XV, 5, p. 1229.

⁴ *Ibidem*, p. 1231.

Dunăre¹. Ei aveau în regiunile dunărene orașe supuse lor². Nu se pricepeau încă nici să apere, nici să cucerească orașe care dispuneau de unele fortificații cum era reședința toparhului, ceea ce nu este cazul cu ostașii țarului Samuel. Numai pecenegii au putut încheia pacte cu orașele existente în marginea stăpînirii lor și cu populațiile cu care veneau în contact. Raportînd această afirmație a toparhului la bulgari ea devine lipsită de orice sens. Nu se pot admite pacte încheiate de cei care dețineau puterea la Preslav în prima parte a sec. al X-lea sau pacte încheiate de orașele dobrogene cu Samuel și frații săi. În practica politică a țarilor bulgari exista obiceiul de a acorda privilegiu și nu de a încheia pacte cu proprii lor supuși.

S-a susținut că, în 992, locuitorii din Clemata s-ar fi adresat unui han peceneg din nordul Dunării. E greu de admis. Acesta nu putea să aibă aceleași obiceiuri ca și dinșii, așa cum afirmă toparhul despre cel care domnea la nord de Istru³. În 992 hanul acesta ar fi putut fi găsit în apropiere de Dunăre. Remarcăm că în 1088, lui Tatos i-au trebuit numai patru zile spre a aduce ajutor cuman pentru locuitorii din Silistra atacați de oștile lui Alexie Comnenul.

Cercetările întreprinse de arheologi vin, pe de altă parte, să confirme temeinicia tezei că însemnările toparhului se referă la situația din Balcani provocată de răscoala pecenegilor. Însuși P. Diaconu afirmă că la Garvân-Dinogeția și la Capidava se constată pe la jumătatea sec. al XI-lea o întrerupere a vieții. Întrucît o situație asemănătoare nu se întrevede în ultimul deceniu al secolului al X-lea, trebuie să admitem că distrugerile constatate de arheologi și cele menționate de toparh sînt aceleași și că au avut loc în jurul anului 1050.

S-a pus și întrebarea pentru ce în acest an toparhul s-a adresat pentru sprijin unui cneaz din Kiev și nu a cerut ajutorul catepanului din Dorostolon? Răspunsul este foarte simplu. În 1050—1051, nu numai catepanul din Dorostolon, ci chiar împăratul cu toate forțele militare ale Bizanțului nu mai era în stare să-și apere supușii din regiunile dunărene. Pe de altă parte, nici aceștia nu manifestau prea multă simpatie pentru stăpînirea bizantină.

La capătul acestei analize ajungem la concluzia că *totul, absolut totul, confirmă justetea tezei că situația descrisă de toparh este strîns legată de evenimentele provocate în Balcani de răscoala pecenegilor din anii 1050—1051 și nu de luptele bulgarilor lui Samuel împotriva Imperiului bizantin*. Autorul articolului cercetat aici a cheltuit multă muncă spre a dovedi contrariul, dar cu toate acestea se poate recunoaște că cele mai multe din argumentele folosite de el nu numai că nu rezistă unei critici atente, ci, mai mult încă, se întorc și împotriva tezei susținute de d-sa.

¹ Cedrenos, *Compendium Historiarum*, ed. Bonn, p. 583—584.

² *Ibidem*, p. 583.

³ Toparhul se referă la obiceiurile acestuia și nu la ale supușilor săi cum interpretează P. Diaconu.

УТОЧНЕНИЯ В СВЯЗИ С ДАТИРОВАНИЕМ ДОБРУДЖСКОГО КАМЕННОГО ВАЛА И ЗАПИСКОЙ ВИЗАНТИЙСКОГО ТОПАРХА

РЕЗЮМЕ

В статье опровергается мнение археолога П. Диакону, согласно которому каменный вал, находящийся между Чернаводой и Констанцей, был построен в 992 г., а события, вызвавшие осуществление подобного сооружения, будто бы были тесно связаны с наступлением болгарского царя Самуила в областях, расположенных в устье Дуная. На такие события указывают и некоторые отрывки из записки „греческого топарха”. Автор утверждает свое мнение, согласно которому между сооружением каменного вала Чернавода-Констанца и запиской „византийского топарха” не существует никакой связи. Положение, описанное „византийским топархом”, тесно связано с событиями, вызванными на Балканах восстанием печенегов 1050 — 1051 гг., а не с борьбой болгар при царе Самуиле с Византийской империей.

PRÉCISIONS SUR LA DATE DU VALLUM DE PIERRE DE LA DOBROGEA ET SUR LES ÉCRITS DU «TOPARQUE BYZANTIN»

RÉSUMÉ

L'auteur conteste l'exactitude de l'opinion de l'archéologue P. Diaconu, selon laquelle la construction du vallum de pierre situé entre Cernavoda et Constanța daterait de l'an 992 et serait liée de près à l'offensive du tzar des Bulgares, Samuel, contre les régions des bouches du Danube, hypothèse à l'appui de laquelle P. Diaconu invoque certains passages des écrits du «toparque grec». L'auteur mentient son point de vue qu'il n'existerait aucun rapport entre la construction du vallum et les mentions du «toparque byzantin», la situation décrite par celui-ci regardant, en réalité, les événements entraînés dans la Péninsule Balkanique par la révolte des Pétchégnègues des années 1050—1051 et non pas par les attaques des Bulgares de Samuel contre l'Empire byzantin.

CERCETAREA ISTORIEI ORAȘULUI BUCUREȘTI ÎN ANII PUTERII POPULARE

Transformarea radicală ce s-a produs în domeniul orientării ideologice a istoriografiei românești, în cei cincisprezece ani care s-au succedat de la proclamarea Republicii Populare Române, a stat la baza marilor succese repute în reconstituirea și aprofundarea de pe poziții științifice — a istoriei patriei¹.

În cadrul acestui efort general s-a impus de la sine și reconsiderarea istoriei orașului București, capitala Republicii Populare Române.

Sarcina istoriografiei noi bucureștene a fost deosebit de complicată din pricina penuriei de lucrări și a grelei moșteniri lăsate în acest domeniu de istoricii burghezi. Istoriografia veche bucureștenă datînd abia din prima jumătate a secolului al XIX-lea nu a lăsat decît puține lucrări de valoare². Defectul ei capital nu constă numai în prezentarea idealistă a fenomenului istoric dar și în trecerea sub tăcere a istoriei moderne și contemporane. Cu excepția literaturii memorialistice și a unor considerente de ordin cu totul general cuprinse în sinteza lui Nicolae Iorga, contemporaneitatea a lipsit cu desăvîrșire în lucrările de istorie privind orașul București înainte de 1944. Preocupată de studierea unilaterală îndeosebi a aspectelor politice și culturale, istoriografia burgheză a lăsat la o parte probleme fundamentale din istoria capitalei legate de apariția și dezvoltarea industriei și crearea proletariatului, lupta de clasă, istoricul instituțiilor ș. a. Cele mai numeroase materiale — utile în sine dar depășite prin orizontul lor ideologic — au fost dedicate monumentelor de arhitectură ale orașului, cu precădere bisericilor precum și istoricului unor străzi, cartiere, case boierești etc. Caracteristica dominantă a istoriografiei bucureștene burgheze între cele două războaie mondiale a constat din evocarea unui trecut idealizat, prezentat într-o lumină de fals pitoresc. Posibilitățile de editare a izvoarelor cu privire la istoria Bucureștilor au fost reduse la inițiativa particulară a unor cercetători medicviști³ iar sîpa

¹ Acad. C. Daicoviciu și Eugen Stănescu, *Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare* în „Studii”, an XV (1962), nr. 6, p. LXXXIV.

² Dimitrie Berindei, *Bucureștii*, în „Rev. rom. pt. șt. litere și arte”, I, 1861; D. Pappa zoglu, *Istoria începutului orașului București*, Buc., 1870; G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1899; C. Moisil, *Bucureștii vechi — Schiță istorică*, Buc., 1932; G. D. Florescu, *Din vechiul București*, Buc., 1935; N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939.

³ E. Virtosu, I. Virtosu și H. Opreșcu, *Începuturi editate 1830—1832. Documente pentru istoria Bucureștilor*, Buc., 1936; E. și I. Virtosu, *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brîncovenesții 1838—1938*, Buc., 1938; I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la proprietățile mînăstirii Colțea*, Buc., 1941.

turile arheologice începute în 1929 de fostul Muzeu Municipal fără un plan metodic și lipsite de sprijinul material al oficialităților nu au putut ajunge totdeauna la rezultate eficiente din punct de vedere științific. Având în vedere aceste lacune fundamentale ale istoriografiei burgheze reiese mai clar efortul depus în ultimii cincisprezece ani de istoricii marxști-leniniști în vederea suplínirii în parte a acestor lipsuri și a reconstituirii adevăratei istorii a capitalei.

Prezentând în ansamblu realizările mai de seamă ale cercetărilor istoriografiei bucureștene din anii puterii populare¹ vom proceda la o succintă trecere a lor în revistă relevând în special aportul pozitiv precum și unele deficiențe.

Izvoare

Izvoare arheologice. Un aport însemnat în extinderea cercetării istoriei capitalei l-au adus în anii puterii populare săpăturile întreprinse de Șantierul arheologic București.

Rod al colaborării unui grup de arheologi, numismați și istorici, lucrarea *București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, publicată în anul 1954, conține concluziile cercetărilor de la Giulești și Crângași privind epoca neolitică și respectiv perioada prefeudală precum și cele obținute prin săpăturile din sectoarele Mihai Vodă, Radu Vodă și Curtea Veche.

Săpăturile ulterioare au permis editarea în 1959 a volumului *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*. După prezentarea succintă dar cronologică a descoperirilor arheologice și numismatice privind „Cele mai vechi timpuri pînă la formarea Bucureștilor”, în realitate pînă în secolul XII, sînt redată concluziile privind cercetările din diferite puncte ale vetrei orașului din secolele XV—XVI: Curtea Veche, Radu Vodă, Mihai Vodă ș.a.²

În cursul anului 1963 a apărut o culegere de rapoarte de săpături și studii privind unele cercetări arheologice întreprinse în anii 1958—1960 pe teritoriul capitalei³. Alături de prezentarea extinsă a săpăturilor de la Cățelu Nou, Cîmpul Boja-Militari, Bucureștii Noi, sînt publicate pentru prima dată într-o formă amplă, observațiile arheologice făcute pe șantierele de construcții din București. Volumul întocmit aproape în exclusivitate de cercetători ai Muzeului de istorie a orașului București, aduce contribuții de seamă la studiul epocii bronzului în Cîmpia Română, a locuirii carpe din secolele III—IV e.n. de la Militari și a așezărilor populației locale din secolele VI—VII e.n. de la Cățelu Nou, Militari și Bucureștii Noi. Observațiile arheologice făcute în așezările aparținînd epocii de trecere la feudalism, completate de numeroase elemente precise de datare, au permis stabilirea încadrării cronologice a unora din aceste monumente arheologice în secolele VI—VII aducîndu-se astfel aportul la o amplă discuție în literatura de specialitate.

Cercetările arheologice efectuate pe teritoriul Bucureștilor au dus la elaborarea unor studii privind diferite aspecte ale culturilor materiale, străvechi și vechi dezvoltate în aria geo-

¹ Nu vor putea fi incluse aici numeroasele articole din presa centrală și locală apărute în special cu prilejul sărbătoririi a 500 de ani de existență documentară a Bucureștilor și nici lucrările de popularizare destinate uzului curent tipărite în editura „Meridiane” ca de exemplu: *București în Colecția „Orașe și priveliști”*, Buc., 1961, *București mic îndreptar*, ed. a II-a revizuită, Buc., 1961, *București ghid*, Buc., 1962, precum și materialele din publicațiile cu un profil tangențial științei istorice.

² Vezi recenzia acestui volum de N. Stoicescu în „Studii”, an XII (1959), nr. 6, p. 181—183.

³ *Cercetări arheologice în București* [Buc.], S.P.C., 1963, 387 p. + pl. + il.

grafică carpato-dunăreană¹. În vederea cunoașterii activității Șantierului Arheologic București colectivul științific a întocmit anual rapoarte succinte tipărite în volumele „Materiale și cercetări arheologice”².

Dintre numeroasele descoperiri monetare efectuate întâmplător sau cu ocazia unor cercetări, numai două tezaure au fost studiate în articole de sine stătătoare: acela din str. Gen. Eremia Grigorescu, datînd din vremea Comnenilor³ și depozitul monetar turcesc din secolul XVI descoperit cu ani în urmă în cartierul Militari⁴.

Izvoare documentare. Cele două volume de documente bucureștene publicate pînă în prezent se referă numai la orînduirea feudală. Primul a fost editat de un colectiv al Muzeului de Istorie a orașului București⁵ și valorifică 173 piese documentare din arhiva muzeului privind perioada 1636—1848. Autorii au încercat să prezinte acele documente care să reflecte aspectele economico-sociale menite a sublinia creșterea forțelor de producție și dezvoltarea plină de contradicții a societății bucureștene, scoțînd în relief mărturiile descompunerii vechilor relații de producție feudale și apariția elementelor noii orînduiri capitaliste. Cu toate inconsecvențele de transcriere și scăpările din punct de vedere arheografic⁶ volumul poate fi folosit pentru cunoașterea unor aspecte importante din istoria capitalei pînă în lumină o serie de izvoare necunoscute pînă în prezent.

Cel de-al doilea volum, datorat lui George Potra cuprinde 613 documente emise între anii 1594—1821 aflate la Arhivele Statului din București, Biblioteca Academiei R.P.R. și în diferite colecții particulare și oferă prin dimensiunile sale și conținutul mai variat o bază de informare mai largă⁷. Lipsurile de ordin arheografic⁸, absența unui glosar și unele considerații istorice neconcludente incluse în cadrul introducerii, îngreunează însă înțelegerea și folosirea acestui prețios material documentar.

Un număr însemnat de studii și articole publicate în ultimii ani redau texte integrale de documente precedate de comentarii și precizări. Cunoscutul hrisov dat de Vlad Tepeș în Cetatea Bucureștilor la 20 septembrie 1459 a fost supus unui comentariu istorico-filologic de H. Chircă în cadrul unui studiu dedicat aniversării a 500 de ani de existență documen-

¹ E. Comșa, *Rezultatele sondajelor de la Dudești și unele probleme ale neoliticului de la sud de Carpați* în „S.C.I.V.”, an VII (1956), nr. 1—2, p. 41—49; *Ibidem*, *Stadiul cercetărilor cu privire la fața Giulești a culturii Boian* în „S.C.I.V.”, an VIII (1957), nr. 1, p. 27—47; G. Bichir, *Cercetări arheologice pe terasa dreaptă a rîului Colentina* în „Materiale”, VI, p. 817—823; P. Diaconu, *Observații asupra ceramicii din secolul XII—XIII de pe teritoriul orașului București* în „S.C.I.V.”, an IX, (1958), nr. 2, p. 451—458. (Datarea propusă de autor a fost infirmată de rezultatele cercetărilor ulterioare.)

² *Șantierul arheologic București* în „Materiale și cercetări arheologice”, V, Ed. Acad. R.P.R., 1959; *Idem*, VI, Ed. Acad. 1959; *Idem*, VII, 1961; *Săpăturile arheologice din București* în *ibid.*, VIII, 1962.

³ O. Iliescu, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor găsit la București* în „Studii și cercetări de numismatică”, III, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 493—495.

⁴ O. Iliescu, *Despre un tezaur de aspri turcești de la începutul secolului al XVI-lea, găsit la București* în *ibidem*, p. 287—308.

⁵ *Documente privind istoria orașului București* (Comitetul de redacție Florian Georgescu, Paul I. Cervonodeanu, Ioana Cristache Panait), Buc., S.P.C., 1960, VIII + 340 p. + il.

⁶ Alte observații la I. Ionașcu în articolul *Publicarea izvoarelor medievale* în „Studii” XV (1962), nr. 6, p. 1598 și I. Caproșu, *Două volume de documente privitoare la istoria orașului București* în „Studii și cercetări științifice, Istorie, Iași”, XII (1961), fasc. 2, p. 293—295.

⁷ George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1961, 818 p. + il.

⁸ I. Caproșu, *op. cit.*, p. 295—297; „Revista Arhivelor”, IV (1961), nr. 2, p. 270—274; I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 1558—1559.

Izvoare sigilografice. O altă categorie de izvoare cu o sferă de mai restrînsă specialitate o alcătuiește sigilografia. În volumul al II-lea de *Introducere în Documente privind istoria României* Emil Vîrtosu prezintă cu deosebită competență sigiliile orașului București în perioada activității organelor administrative orașenești semi-autonome (județii și pîrgarii) în secolele XVI—XVII cu referiri și la istoricul instituției¹. Același cercetător prezintă într-un alt articol² sigiliul dispărutului spital al săracilor din București aplicat pe un document din 2 februarie 1815, iar într-un studiu mai larg³ conținutul sigiliilor a 35 de corporații bucureștene din perioada regulamentară, aplicate pe chezașiile înaintate Agiei Bucureștilor de către staroști.

Lucrări de sinteză. În decursul ultimilor ani și în special cu ocazia aniversării celor 500 de ani de existență documentară a Bucureștilor, s-au publicat mai multe lucrări de sinteză privind istoria capitalei din cele mai vechi timpuri pînă azi sau în diferite etape.

Astfel, Dan Berindei întocmește în 1955 o prezentare succintă a începuturilor orașului⁴ care are meritul de a fi prima încercare de a trata istoria Bucureștilor de pe poziții marxist-leniniste. Cu toate că lucrarea se bazează pe o documentație astăzi depășită, totuși în problemele mari autorul s-a orientat just, arătînd în mod convingător imposibilitatea identificării Bucureștilor cu vechea cetate a Dimboviței din secolul XIV, rolul de frînă jucat de jugul otoman în dezvoltarea orașului etc. dar acordă o prea mare importanță drumurilor comerciale și dezvoltării negoțului, în dauna adevăratului factor de constituire a țîrgului, ce consta în intensificarea producției meșteșugărești.

Acestei lucrări i-a urmat *Pagini din trecutul Bucureștilor* datorate lui Florian Georgescu în care se trata istoria orașului de la primele indicii de viețuire umană pînă la 23 August 1944⁵. Prezentarea materialului istoric este în general corectă dar nu lipsită de lacune, printre care relevăm redarea mult restrînsă a istoriei moderne și contemporane, redusă la 15 pagini față de 26 acordate istoriei vechi și feudale, oprirea expunerii la 23 August 1944, omițîndu-se astfel perioada revoluției populare și a transformării capitalei în oraș socialist.

Tot în cinstea aniversării din 1959 au mai fost scoase de către un colectiv al Muzeului de Istorie a orașului București și de către un alt grup de cercetători, două lucrări de sinteză privind istoria orașului de la primele dovezi de existență omenească pe teritoriul de azi al capitalei pînă în anul 1959.

*București — scurt istoric*⁶ se adresa maselor largi fiind o încercare de prezentare marxist-leninistă a dezvoltării orașului precum și a profundelor transformări din anii puterii populare. Pe lângă unele erori de amănunt lucrarea prezintă unele lipsuri din care subliniem mai cu seamă prezentarea nesatisfăcătoare a istoriei orașului în perioada orînduirii capitaliste tratată schematic fără o îmbinare organică a problemelor economice, sociale, politice și culturale, textul arid privind transformările uriașe ce au avut loc în anii puterii populare etc.

*București — Pagini de istorie*⁷ apărut cu doi ani mai tîrziu, nu posedă decît trei capitole mari contopindu-se în primul istoria veche cu perioada feudală, celelalte orînduiri fiind tra-

¹ Emil Vîrtosu, *Sigiliul Bucureștilor în Doc. priv. ist. Rom. Introducere II*, Buc., 1956, p. 498—501 + il. (fig. 32—41).

² Idem, *Sigiliul Spitalului nemernicilor din București* în „Istoria Medicinii. Studii și cercetări”, Buc., Ed. med., 1957, p. 347—349 + il.

³ Emil Vîrtosu, *Sigiliile de Corporații bucureștene* în „Studii și cercetări de numismatică”, III, 1960, p. 347—374 + il.

⁴ Dan Berindei, *Orașul București în veacurile XIV, XV și XVI* în „Comunicări și articole de istorie”, Buc., 1955, p. 5—16.

⁵ Florian Georgescu, *Pagini din trecutul Bucureștilor*, Buc., M.I.B., 1959, 42 p. + il.

⁶ *București — Scurt istoric*, sub redacția prof. Florian Georgescu [Buc., M.I.B., 1959], 159 p. + il.

⁷ Ion Ionașcu, Aron Petric, Pompiliu Caraion, *București — Pagini de istorie*, Buc., S.R.S.C., 1961, 209 p. + il.

tate separat. Partea de istorie feudală este temeinic lucrată, cu date interesante, constituind o prezentare încheiată și atractivă. Nu aceeași profunzime o are însă capitolul al doilea „De la 1848 pînă la 1944” — care nu reușește să redea în mod satisfăcător în întreaga ei complexitate istoria capitalei în care mișcarea muncitorească să se încadreze în mod firesc. Ultimul capitol abundă în date statistice, ariditatea cifrelor depășind capacitatea de sinteză creatoare a autorilor, nepermițându-le o asimilare critică și totodată accesibilă și atractivă maselor largi.

MATERIALE PRIVIND DEZVOLTAREA ECONOMICO-SOCIALĂ ȘI POLITICĂ A CAPITALLEI

O importanță deosebită s-a acordat în ultimii ani studierii dezvoltării economico-sociale a orașului București, problemă aproape complet neglijată de istoriografia burgheză. O serie de lucrări prețioase au fost destinate cunoașterii evoluției meșteșugurilor, apariției pieței, intensificării schimbului, organizării breslelor, dezvoltării industriei în anii puterii populare ș.a. Pe baza unui amplu material documentar și arheologic Ștefan Olteanu a studiat metodic producția meșteșugărească a Bucureștilor în secolele XVI—XVII¹. Autorul ajunge la concluzia că acest proces a dus la creșterea producției pentru piață care în secolul XVII a precumpănit în majoritatea ramurilor meșteșugărești. Datorită seriozității informației și interpretării, deși conține unele scăpări de amănunt, studiul reprezintă o contribuție de seamă la cunoașterea istoriei economice a Bucureștilor.

Ca o continuare a temei lui Ștefan Olteanu apare lucrarea lui C. Șerban dedicată breslelor de meșteșugari din București în veacul XVIII². Autorul precizează că în această epocă meșteșugurile bucureștene au atins o formă superioară de dezvoltare și organizare. Deși studiul este bine încheiat și documentat autorul ar fi trebuit să insiste mai mult asupra conflictelor care au avut loc în cadrul breslelor bucureștene datorită stratificării lor sociale. Tot C. Șerban se ocupă de activitatea întreprinderii manufacturiere de la Pociovaliște și București³, subiect deosebit de important avînd în vedere rolul pe care l-au jucat primele întreprinderi manufacturiere din țara noastră în destrămarea relațiilor de producție feudale⁴.

Un alt aspect al dezvoltării economice a orașului București, cercetat în ultimii ani, se referă la apariția pieții orașului și la intensificarea schimbului cu regiunile înconjurătoare și țările vecine. Astfel, Radu Manolescu a studiat începuturile negoțului bucureștean și activitatea comercială peste hotare a negustorilor bucureșteni în secolul XVI⁵. Prima parte a studiului său tratează schimburile comerciale din interiorul orașului, pe cînd cea de-a doua urmărește problema schimburilor comerciale cu Brașovul, Sibiuul, Lvovul, Moscova și cu Imperiul Otoman. Considerăm însă exagerate aprecierile autorului care nu subliniază în suficientă măsură rolul

¹ Ștefan Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII* în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 71—112.

² C. Șerban, *Breslele bucureștene în secolul al XVIII-lea* în „Studii”, XII (1959), nr. 6, p. 55—89.

³ C. Șerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovaliște și București* în „Studii”, V (1952), nr. 3, p. 86—105.

⁴ Asupra istoricului acestei manufacturi vezi și B. Surdu, *Cîteva știri noi despre manufactura de postav de la Pociovaliște (1793)* în „An. Inst. de Istorie din Cluj”, I—II (1958—1959), p. 379—381.

⁵ Radu Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în sec. al XVI-lea* în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 25—69.

de bază al meșteșugurilor în dezvoltarea producției și înfloririi economice a orașului, dând precădere negustorilor.

Legăturile economice tradiționale dintre Țara Românească și Transilvania sînt studiate de E. și D. Limona, care pe baza unui bogat material documentar demonstrează că aceste relații iau în secolul al XVIII-lea un aspect nou datorită creșterii traficului cu bunuri mobiliare, arieni, și schimb de monezi ce capătă chiar o pondere mai mare decît comerțul cu mărfuri¹.

Pentru dezvoltarea economică a Bucureștilor în timpul orînduirii capitaliste nu există încă studii separate consacrate acestei probleme, datele de acest gen fiind incluse în materialele privind istoria generală a țării. Considerăm această situație ca o lacună importantă a istoriografiei bucureștene întrucît specificul dezvoltării industriei, comerțului etc. în capitală, manifestă particularități distincte care se impun a fi studiate ca atare. La îndemîna cercetătorilor se află doar o lucrare monografică privind dezvoltarea finanțelor începînd din secolul XIX pînă în perioada de trecere de la capitalism la socialism². Exceptînd studiul introductiv, care conține o serie de lacune și inadvertențe, volumul prezintă date prețioase privind tema tratată.

Avîntul deosebit al industriei capitalei după actul naționalizării din iunie 1948 este redat într-un studiu întocmit de M. Iosa și P. Daiche³. Arătînd că dezvoltarea industriei, în primul rînd a industriei grele, reflectă una din legile obiective ale economiei socialiste, autorii urmăresc procesul de creștere a întreprinderilor industriale, crearea unor noi ramuri, produsele industriei bucureștene, trăgînd concluzia că datorită politicii juste a partidului orașul București producea în 1958 peste 20 % din întreaga producție industrială a R.P.R. Considerăm că acordarea unei treimi din economia lucrării problemelor anterioare actului naționalizării, n-a permis redarea mai amplă a temei propuse⁴.

Lupta de clasă și momentele revoluționare din trecutul Bucureștilor au fost relatate într-o serie de lucrări publicate de Muzeul de istorie a orașului București care a urmărit scoaterea în evidență a celor mai însemnate episoade din lupta maselor populare împotriva exploatarei feudale și a jugului otoman. Răscoala slujitorilor din oastea domnească la 1655 împotriva boierimii și clerului exploatare, cărora li s-au alăturat masele de țirgoveți și țărani oprimați din împrejurimile orașului⁵, frămîntările populației nevoiașe și a breslelor meșteșugărești din secolul XVIII și îndeosebi din anii 1764—1765⁶, precum și larma participare a meșteșugurilor, țărănilor și negustorilor de rînd la răscoala poporului din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu⁷, au constituit subiectele unor broșuri de popularizare. Deși lucrările folosesc un material documentar destul de amplu, totuși se resimt unele lipsuri și stîngăcii inerente unor materiale ce-și propun a trata probleme atît de complexe⁸.

¹ E. și D. Limona, *Negustori bucureșteni la sfîrșitul veacului al XVIII-lea; relații cu Brașovul și Sibiu* în „Studii”, XIII (1960), nr. 4, p. 107—140.

² Milan Popovici, *Aspecte din istoria finanțelor orașului București*, Buc., Edit. științifică (1960), 240 p.

³ M. Iosa și P. Daiche, *Dezvoltarea industriei din București după naționalizarea principalelor mijloace de producție* în „Studii”, an. XII (1959), nr. 5, p. 211—228.

⁴ Reluată de Gh. Drăgan—V. Avramescu, *Naționalizarea întreprinderilor din orașul București...* în „Revista Arhivelor”, VI (1963), nr. 1, p. 84—98.

⁵ P. I. Cernovodeanu, *Răscoala seimenilor și dorobanșilor din București la 1655*, București, S.P.C., 1961, 83 p. + 1 pl. + il.

⁶ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turcofanariot (1716—1821)*, București, S.P.C., 1962, 62 p. + 1 pl. + il.

⁷ Ioana Cristache Panait, *Orașul București și răscoala poporului din 1821*, București, S.P.C., 1960, 60 p. + il.

⁸ Cele trei lucrări amintite mai sus au făcut obiectul unor prezentări în cadrul revistei „Studii”, datorate lui Liviu Ștefănescu („Studii”, XIV (1961), nr. 4, p. 1096—1097, an. XV (1962), nr. 3, p. 753 și nr. 4, p. 1066).

Larga participare a maselor populare bucureștene la revoluția de la 1848 a constituit subiectul unui articol¹, din care reies fapte necunoscute în legătură cu evenimentele din 19 și 29 iunie 1848. Aceleași teme, folosind în special literatura istorică a problemei îi este consacrată o lucrare de popularizare apărută sub semnătura lui Florian Georgescu².

Cîteva aspecte politice și militare din trecutul orașului sînt surprinse în mai multe cercetări apărute în cursul anilor din urmă. Astfel, P. P. Panaitescu ocupîndu-se de campania lui Ștefan cel Mare din 1473 împotriva lui Radu cel Frumos³, reușește să reconstituie atît traseul drumului care lega Moldova de capitala munteană, cît și să identifice locul unde s-a dat lupta între oștile celor doi domni — necunoscut pînă azi în istoriografie — anume pe apa Vodna sau Vodnău (astăzi Trestieni, nu departe de Gherghița și riul Prahova). Un alt studiu⁴ putînd suscita chiar interesul cercetătorilor spațiului balcanic, tratează problema corpului de voluntari eleni creat la București în 1807, alcătuit în special din greci dar și din ruși, sirbi, bulgari și romni, care au luptat în rîndurile armatei ruse în timpul războiului cu turcii (1806—1812). Evenimentelor din ianuarie 1859 le este consacrat studiul *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza* de C. C. Giurescu⁵. Pe baza unui amplu material inedit, autorul prezintă lupta pentru obținerea locurilor în Adunarea Elctivă de către aderenții partidei Unirei și subliniază rolul maselor în alegerea de la 24 ianuarie 1859, precum și entuziasta primire a noului domnitor la București.

Mișcarea muncitorească. Cele mai multe articole de istoriografie bucureșteană privind dezvoltarea și consolidarea orînduirii capitaliste și intensificarea dezvoltării capitalismului sînt consacrate evenimentelor legate de începuturile luptei clasice muncitoare. Date interesante privind asociația lucrătorilor tipografi înființată la București la 24 august 1858 și despre activitatea lui I. Ionescu de la Brad, ca președinte al acestei organizații (1862—1865) sînt subliniate într-un articol semnat de Saizu I. și Șandru D.⁶ V. Rață în studiul intitulat *Grevele muncitorilor tipografi din București din 1886 1888*⁷, după o succintă prezentare a condițiilor de lucru ale acestei categorii de muncitori și a formelor de organizare, tratează amplu desfășurarea grevei din 1886 de la „Carol Göbl”, „Moderna”. Autorul urmărește lupta tipografilor pînă în 1888 cînd se desfășoară timp de aproape douăzeci de zile o grevă generală a muncitorilor poligrafi din București. În cursul aceluiași an 850 muncitori C.F.R.-iști de la Atelierele Centrale din București declară, din cauza condițiilor grele de lucru, o puternică grevă studiată de Victor Rață în articolul *Greva din august 1888 a muncitorilor C.F.R.-iști de la Atelierele Centrale ale C.F.R. din București*⁸. În ultimii ani ai secolului XIX izbucnește o grevă a tipografilor din București tra-

¹ Ioana și P. I. Panait, *Participarea maselor populare din București la înfrîngerea comploturilor reacțiunii din iunie 1848*, în „Studii”, an. XIII (1960), nr. 6, p. 82—98.

² Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, Buc., S.P.C., 1961, 117 p. + il. + 6 pl.

³ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București* în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 9—23.

⁴ Emil Virtosu, *Despre corpul de voluntari eleni creat la București în 1807*, în „Studii și materiale de istorie medie”, V (1962), p. 529—582 + il. + 37 doc. în limba greacă și romînă.

⁵ C. C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza* în „Studii privind Unirea Principatelor”, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 347—387.

⁶ Saizu I., Șandru D., *Știri despre asociația lucrătorilor tipografi din București și activitatea lui Ion Ionescu de la Brad ca președinte al ei* în „Studii și cercetări științifice” Iași, Istorie, an. XIII (1962), nr. 1, p. 105—119.

⁷ „An. I.I.P.” II (1956), nr. 5, p. 25—44.

⁸ *Idem*, I, 1955, nr. 1, p. 5—25 și *Din istoria tuptelor greviste ale proletariatului din România*, I, Ed. C.C.S., 1957, p. 30—50.

lată într-o lucrare aparte¹. Condițiile, data înființării și însemnătatea primei organizații cu caracter politic a proletariatului din capitală snt amplu dezbătute în studiul lui V. Rață intitulat *Crearea cercului muncitorilor din București*². Sub semnătura aceluiași autor este publicat și articolul *Crearea clubului muncitorilor din București 1890*³. În care se subliniază faptul că o dată cu noua organizație bazată pe un statut și avînd o susținută activitate organizatorică și propagandistică, se face un pas însemnat spre crearea unui partid al muncitorilor. Două articole bazate pe o serie de materiale inedite snt consacrate perioadelor de studii în București a studenților în medicină și animatori ai cercurilor revoluționare din București, N. Zubcu - Codreanu⁴ și Ștefan Stîncă⁵.

Istoriografia bucureșteană referitoare la perioada ce începe cu primii ani ai secolului XX și pînă la 1944 acordă o deosebită atenție luptei clasei muncitoare pentru desființarea societății bazată pe exploatare. Un moment al luptei clasei muncitoare bucureștene de la începutul secolului al XX-lea a constituit subiectul articolului lui Ion Iacoș *Greva generală a lucrătorilor tipografi din București (iulie—august 1910)*⁶. Izvorită din condițiile neomenoase de viață ale tipografilor, greva a constituit o puternică desfășurare a luptei de clasă în condițiile existenței Comisiei Generale a Sindicatelor din România și a Partidului Social-Democrat. Acțiunilor de solidaritate ale muncitorilor din țară și îndeosebi din capitală cu luptele muncitorilor gălățeni din iulie 1916 le este consacrat un studiu al Georgetei Tudoran⁷. Printre acțiunile cele mai puternice se înscrie greva generală de protest de 24 de ore din 16 iunie 1916.

Perioada de avînt revoluționar în ansamblul sau pe diferitele ei momente a fost tratată într-o serie de materiale apărute în reviste și lucrări tematice. Pe întregul ei parcurs perioada este urmărită de V. Liveanu în *Mișcarea muncitorească din București între anii 1917—1921*⁸. După ce în introducere se evocă rolul Bucureștilor ca centru al celor mai importante momente din lupta proletariatului, autorul, pe baza unei temeinice documentări, tratează acțiunile desfășurate de clasa muncitoare din capitală în etapa de avînt revoluționar, luptă al cărei rezultat îl constituie crearea Partidului Comunist din România la 8 mai 1921. Puternica demonstrație muncitorească din 13 decembrie 1918 din Piața Teatrului Național, și-a găsit tratarea într-o serie de articole apărute mai ales cu ocazia împlinirii a patru decenii de la acest moment istoric. În studiile: *Evenimentele de la 13 decembrie 1918* de C. Cușnir-Mihailovici⁹, *Cu privire la evenimentele din 26 (13 decembrie) 1918*¹⁰ și *À propos des événements de Bucarest du 13 décembre 1918*¹¹ de V. Liveanu, *O pagină eroică din lupta muncitorimii din patria noastră — 13 decembrie 1918*¹² de Gh. Unc și C. Mocanu, etc., autorii pe baza unei judicioase documentări de arhivă reliefează puternica acțiune de

¹ V. Ionescu, *Greva lucrătorilor tipografi din București (decembrie 1898 — martie 1899)* în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, I, Ed. C.C.S., 1957, p. 63—79.

² „Studii”, an. XIII (1960), nr. 2, p. 181—194.

³ „An. I.I.P.”, an I (1955), nr. 2, p. 71—84.

⁴ Conf. dr. G. Grosz, conf. dr. I. Ghelerter, N. Zubcu-Codreanu, *student al Facultății de Medicină din București (1875—1876)* în *Din istoria medicinei românești și universale*. Studii și cercetări, Ed. med., 1957, p. 193.

⁵ I. Ghelerter, *Studiile lui Ștefan Stîncă în Din istoria medicinei românești și universale*, Ed. Acad., R.P.R., 1962, p. 423—433.

⁶ *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. II, Editura politică, București, 1962, p. 42—65.

⁷ Georgeta Tudoran, *Luptele muncitorilor de la Galați din 13 iunie 1916 și acțiunile de solidarizare din București și din țară în ibidem*, p. 66—87.

⁸ „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 159—185.

⁹ *Idem*, XI (1958), nr. 6, p. 57—75.

¹⁰ *Idem*, nr. 1, p. 97—107.

¹¹ *Nouvelles études d'histoire*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1960, vol. II, p. 567—582.

¹² „An. I. I. P.”, an. IV (1958), nr. 5—6.

revoltă a muncitorilor bucureșteni împotriva mizeriei determinată de relațiile capitaliste și agravată de desfășurarea războiului imperialist. Tratarea acestor momente este făcută în articolul *Acțiunile greviste ale muncitorilor tipografi din capitală din anii 1926—1927*¹, de Ion Felea. Bazându-se pe un material documentar bogat autorul subliniază rolul politic avut în organizarea grevelor de Sindicatul Unitar „Arte grafice”, în frunte cu comuniștii, precum și de frontul unic al organizațiilor muncitorilor tipografi din București.

Printre primele acțiuni ce au deschis șirul eroicelor lupte din perioada crizei economice mondiale a capitalismului în România se numără și grevele de la „Lemaitre”, analizate într-un studiu special². Autorul relatează faptele eroice ale muncitorilor începute în iunie 1929, care au culminat cu greva din februarie 1930 și au constituit un răspuns energic la politica burgheziei de înfeudare a țării monopolurilor străine și de intensificare a exploatării. Eroicele pagini de luptă înscrise de clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. în ianuarie-februarie 1933 care „au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești”³ au fost tratate în cadrul unor lucrări de sinteză și studii, multe dintre acestea fiind publicate cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la desfășurarea acestor mari lupte de clasă. Participării proletariatului din capitală la această măreață manifestare de „unitate, dârzenie în luptă și solidaritate proletară”⁴ i-au fost consacrate numere speciale ale revistelor „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, „Studii” ș.a.⁵. Solidaritatea internațională a proletariatului cu acuzații din procesul de la București-Craiova constituie subiectul unui studiu alcătuit de A. Deac *Solidaritatea internațională a celor ce muncesc, cu conducătorii eroicelor lupte ale C.F.R.-iștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933 în procesul de la București—Craiova, 1933—1934*⁶.

Politica de fascizare a țării și de îndreptare a României pe calea unui război împotriva Uniunii Sovietice a stîrnit și în capitală un val de indignare. Din șirul luptelor antifasciste desfășurate în București, un articol a lui G. Horja tratează *Greva metalurgiștilor de la Fabrica Haug, București din anul 1935*⁷. Desfășurată pe baza frontului unic, greva de la Haug din ianuarie-februarie 1935 a adus muncitorimii metalurgiste în luptă, satisfacerea revendicărilor cerute.

Dintre acțiunile muncitorimii bucureștene duse sub conducerea P.C.R. împotriva fascismului, sînt tratate în două studii speciale luptele greviste ale unor întreprinderi metalurgice din capitală: *Greva metalurgiștilor de la Fabrica Goldenberg — București, ianuarie-februarie 1939*⁸ de S. Homenco și *Greva muncitorilor metalurgiști de la Fabrica Metaloglobus București (decembrie-ianuarie 1940)*⁹ de A. Nyiri. Grevele metalurgiștilor au însemnat o puternică ripostă a clasei muncitoare împotriva pregătirilor de război hitlerist. Două luni după

¹ *Din istoria luptelor greviste*, vol. II, Editura politică, 1962, p. 118—140; vezi și M. C. Stănescu, *Din istoria luptelor muncitorilor tipografi 1923—1928* în „An. I. I. P.” VII (1961), nr. 6, p. 102—115.

² N. Gh. Munteanu, *Luptele muncitorilor de la Uzinele Metalurgice Lemaitre, din iunie 1929—februarie 1930* în *Din istoria luptelor greviste*, II, Ed. politică, 1962, p. 141—172.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 435.

⁴ Chivu Stoica, *A 30-a aniversare a eroicelor lupte din februarie 1933* în „Studii”, an XVI (1963), nr. 1, p. 11.

⁵ „An. I. I. P.”, an IX (1963), nr. 1; „Studii”, an XVI (1963), nr. 1.

⁶ „An. I. I. P.”, V (1959), nr. 3, p. 29—48. Problema este reluată și în „Nouvelles études d'histoire”, vol. II, p. 605—629.

⁷ „An. I. I. P.”, VII (1961), nr. 5, p. 65—77.

⁸ *Idem*, V (1959), nr. 3, p. 96—109. Tema reluată și în *Din luptele greviste ale proletariatului din România*, vol. II, p. 229—246.

⁹ „An. I. I. P.”, VIII (1962), nr. 1, p. 103—115.

instaurarea guvernului antonescian, în condițiile cruntei terori fasciste, a avut loc la Obor o puternică manifestație organizată de P.C.R. împotriva dictaturii militaro-fasciste. Acest important moment al luptei antifasciste al maselor populare bucureștene a constituit subiectul articolului *Manifestația de la Obor din București organizată de P.C.R. cu prilejul zilei de 7 noiembrie 1940* de N. Petrovici¹.

Muzeul de istorie a orașului București a tipărit în două ediții succesive 1960 și 1961, lucrarea *Evocări, locuri și case din București legate de lupta P.C.R.*, redactată de Florian Georgescu și Alex. Cebuc. Broșura², apărută sub forma unui ghid, redă în formă cronologică, într-un stil sobru, principalele locuri și case din capitală, legate de tradiția revoluționară a clasei muncitoare bucureștene. Istoricul act de la 23 August 1944 organizat și condus de P.C.R. care „a deschis poporului român calea spre victoria asupra claselor exploatare — victorie care i-a dat puțința să făurească o nouă Românie înfloritoare, socialistă”³ a fost tratat în câteva lucrări de sinteză și numeroase studii publicate în revistele de specialitate, dintre care unele au consacrat chiar numere speciale⁴. Acțiunile revoluționare ale maselor populare bucureștene în răsturnarea succesivă de la cârma țării a celor trei guverne cu majoritate reacționară sînt larg dezbătute în studiul *Lupta maselor populare din București conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare (23 August — 6 martie 1945)*⁵ de M. Rusenescu.

Administrație, aspecte edilitare, urbanistice și sanitare. O seamă de lucrări au fost dedicate instituțiilor și diferitelor aspecte edilitar-urbanistice din București, precum și istoriei unor străzi sau identificării unor vechi puncte topografice ale orașului feudal. Dan Berindei se ocupă de ispravnicii de scaun ai orașului apreciind existența a două momente în istoricul acestei instituții, în perioada inițială (1642—1659) fiind o dregătorie mai legată de oraș, iar după mutarea reședinței domnești la București, căpătînd o sferă mai largă de acțiune extinsă asupra întregii țări⁶. În cadrul studierii vechii topografii bucureștene, P. Cernovodeanu și N. Vătămănușu consacără un articol zonei Ostrovului Dimboviței din veacul XVI—XVII, dezvoltată ulterior ca mahalala a Prundului⁷ iar C. C. Giurescu ocupîndu-se de vechiul drum al țării ce trecea prin București venind dinspre Ocna Mică de lângă Tîrgoviște îndreptîndu-se spre Giurgiu, reconstituie adevăratul nume al actualei străzi „Drumul Sării” din Capitală⁸. În cadrul unui articol⁹ se urmărește dezvoltarea urbanistică și edilitară a Bucureștilor în perioada 1831—1862 demonstrîndu-se că menținerea puterii politice în mâinile boierimii a încetinit ritmul firesc de moder-

¹ „An. I. I. P.”, IV (1958), nr. 5—6, p. 161—165.

² Lucrarea a fost prezentată de P. Daiche în „An. I. I. P.”, VII (1961), nr. 3, p. 129—132 și L. Ștefănescu în „Studii”, an XIV (1961), nr. 2, p. 527—529.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*. Ed. politică, 1961, p. 13.

⁴ „An. I. I. P.”, an V (1959), nr. 4; „Lupta de clasă”, 1959, nr. 8; „Studii”, an XII (1959), nr. 4; *Contribuția României la războiul antihitlerist (23 August 1944—9 Mai 1945)*, Ed. Militară M.F.A., Buc., 1958 etc.

⁵ „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 187—210.

⁶ Dan Berindei, *Ispravnicul sau Ispravnicii scaunului Bucureștilor*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorie, Iași, an XIII (1962), fasc. 1, p. 129—138.

⁷ P. Cernovodeanu și N. Vătămănușu, *Contribuții la vechea topografie a Bucureștilor: Ostrovul Dimboviței (sec. XVI—XVII)* în „Studii”, XII (1959), nr. 6, p. 115—132 + 1 plan.

⁸ C. C. Giurescu, *Toponimie bucureșteană. I. Drumul Sării nu „Drumul Serii”* în „Studii și cercetări lingvistice”, XIII (1962), nr. 1, p. 73—75.

⁹ Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică și edilitară a orașului București în perioada regulamentară și în anii Unirii (1831—1862)* în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 133—158.

nizare a oraşului. În cadrul reeditării unor pagini scrise de dascălul Iosif Genilie de la Colciul Sf. Sava în manualul său de geografie la 1835 asupra Bucureştilor, Gheorghe Bulgăr¹ prezintă extrase comentate din această lucrare. Autorul consideră însă eronat că a scos din uitare pentru întâia oară paginile lui Genilie², iar metoda sa de a prezenta numai extrase ale textului original, intercalate cu comentarii şi relatări din călătorii străine sau din presa vremii, nu este cea mai fericită.

O lucrare mai largă dedicată trecutului Căii Victoriei — Podul Mogoşoaiei de odinioară³ — oferă posibilitatea autorului ei de a prezenta câteva date din istoria capitalei începând din secolul XVIII. Autorul procedează la o prezentare analitică a monumentelor, caselor şi locurilor legate de anumite evenimente istorice. Un element pozitiv faţă de vechile prezentări făcute până acum Căii Victoriei, îl constituie faptul că se relevă casele şi locurile legate de istoria mişcării muncitoreşti bucureştene precum şi noile construcţii ridicate în anii puterii populare.

Transformările edilitare şi urbanistice contemporane ale Bucureştilor au fost surprinse în lucrarea *Aspecte din reconstrucţia oraşului Bucureşti*⁴. Autorul a reuşit să prezinte într-un mod viu, încheşat, uriaşele prefaceri edilitare din capitală, ce au loc în zilele noastre. Considerăm că era necesar ca obiectivele social-culturale tratate în cadrul celei de-a treia părţi a lucrării, să constituie obiectul unui capitol aparte.

Numeroase studii şi lucrări realizate şi sub auspiciile Secţiei de Istorie a Medicinii din cadrul Societăţii Ştiinţelor Medicale din R.P.R., au fost consacrate în anii regimului democrat-popular problemelor de asistenţă medico-sanitară şi de evoluţie a igienei publice în trecutul oraşului Bucureşti⁵.

Cultura şi Arta. Din bogatul capitol al dezvoltării culturale de-a lungul veacurilor în Bucureşti s-au elaborat în ultimii ani mai multe studii şi lucrări dedicate fie învăţămîntului,

¹ Gh. Bulgăr, *Pagini uitate despre Bucureşti*, în „Studii”, X (1957), nr. 6, p. 139—148.

² Ele au fost relevate întâia dată de Gh. Adamescu, *Scrierile lui Iosif Genilie cu o privire asupra celor mai vechi scrieri de geografie în româneşte* în „Buletinul Societăţii Romine de Geografie”, XXII (1901), p. 90—99.

³ Ştefan Ionescu, *Podul Mogoşoaiei — Calea Victoriei*, Buc., M.I.B., 1962, 141 p.+2 pl. + il.

⁴ P. Daiche, *Aspecte din reconstrucţia oraşului Bucureşti*, S.P.C., Muzeul de istoric a oraşului Bucureşti, 1963, 103 p. + il.

⁵ Dr. N. Vătămanu, *Băile din Bucureşti în veacurile al XVI—XVII-lea* în „Igiena”, X (1960), nr. 4 (oct.—dec.), p. 357—363; Ibidem, *Iacob Pylarino, medic al curţii domneşti din Bucureşti (1684—1687; 1694—1708)* în volumul *Din istoria medicinei româneşti şi universale*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1962, p. 121—132 şi *Cel dintii tratat despre variolizare, opera unui fost medic al Curţii din Bucureşti* în „Igiena”, XII (1962), nr. 1 (ian.—febr.), p. 67—74; Idem, *Contribuţii la istoricul înfiinţării spitalului Colţea* în vol. *Din istoria medicinei româneşti şi universale*, p. 145—165; C. Şerban, *Spitalul Colţea în prima jumătate a secolului XVIII-lea* în Ibidem, p. 167—174; Dr. V. Manoliu, *Începuturile organizării sanitare în oraşul Bucureşti*, în „Ocro-tirea sănătăţii”, 1954, nr. 2, p. 85—90; Dan Berindei, *Spitale în Bucureştii veacului al XVIII-lea* în „Munca sanitară”, VI (1957), p. 274—279; G. Barbu, *Spitalul de ciuმაşi Dudeşti* în vol. *Din istoria medicinei româneşti...*, p. 211—231; G. Barbu şi Dan Berindei, *Viaţa medicală şi sanitară a oraşului Bucureşti în timpul războiului ruso-turc în 1806—1812* în „Analele romîno-sovietice” seria Medicină, 1961, nr. 3, p. 65—89; G. Petrovici, *Cum a luat fiinţă Spitalul Filantropia din Bucureşti*, în „Munca sanitară”, I (1952), p. 67—69 etc.

fie literaturii, bibliotecilor sau apariției presei¹. S-a editat chiar o antologie a textelor literare bucureștene începând din veacul al XVI-lea și pînă în epoca actuală de desăvîrșire a socialismului², bazată atît pe producția folclorică cît și pe cea cultă.

În studiul său intitulat *Dezvoltarea presei bucureștene în perioada formării și organizării statului național român (1856—1864)*³, Dan Berindei subliniază etapele de apariție a diferitelor ziare, orientarea lor politică, profilul și rolul fiecăruia în clarificarea unor probleme politice, economice etc. În vederea sărbătoririi a 100 de ani de la înființarea Universității din București, I. Șendrulescu publică pe baza unor lucrări de caracter general și special, articolul *Aspecte din organizarea și dezvoltarea Universității din București între anii 1864—1878*⁴.

În domeniul artei bucureștene, în special al monumentelor de arhitectură, au apărut în ultimii ani două lucrări importante datorate arh. Gr. Ionescu⁵ și lui N. Stoicescu⁶, iar în colecția „Monumentele patriei noastre” un studiu monografic de largă popularizare, al lui R. Popa, privitor la palatul Mogoșoaia⁷.

Cîteva probleme legate de dezvoltarea picturii, teatrului, muzicii la București precum și completării unor date inedite biografice privind artiștii mai de seamă și-au găsit locul firesc în coloanele revistei *Studii și cercetări de istoria artei*⁸.

Dezvoltarea instituțiilor muzeale ale orașului București în anii puterii populare precum și rolul lor în educarea maselor populare a constituit tema unor lucrări speciale⁹.

★

¹ V. Papacostea, *Doi bursieri ai lui Petru cel Mare la școlile din București*, în „Studii” XIV (1961), nr. 1, p. 115—121; Ovidiu Papadima, *Viața socială a Bucureștilor în prima jumătate a secolului al XIX-lea și folclorul bucureștean* în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, vol. VIII (1959), nr. 3—4, p. 445—454; Elena Piru, *Bucureștii din vremea lui Caragea în evocarea lui Ion Ghica* în *ibidem*, p. 455—467; Marta Anineanu, *Din istoria bibliografiei românești. Catalogul sistematic din 1836 al Bibliotecii Mitropoliei din București* în „Studii și cercetări de bibliologie”, I (1955), p. 113—128; George Băiculescu, *O revistă puțin cunoscută din prima jumătate a veacului al XIX-lea. „Album științific și literar” (București 1847)* în „Studii și cercetări de bibliologie”, III (1960), p. 152—158 etc.

² *București în literatură*, Texte alese și adnotate cu un cuvînt înainte de Radu Albala, București, Ed. pentru literatură, 1962, 747 pag. + il.

³ „Studii”, an. XV (1962), nr. 3, p. 667—682.

⁴ An. Univ. București seria St. Soc. Ist. an. X (1961), nr. 20, p. 77—91.

⁵ Grigore Ionescu, *București. Orașul și monumentele sale*. Buc. Ed. tehn., 1956, 304 p. + fig. + 1 plan.

⁶ Nicolae Stoicescu, *Repertoriu bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1961, 363 p. + il.

⁷ Radu Popa, *Mogoșoaia*, Buc., 1962, 45 p. + il. + 3 pl.

⁸ P. I. Cernovodeanu, *Casa zugravului Pîrvul Mutul din București*, an VII (1960), nr. 2, p. 195—198; Cornelia Pilat, *Pictura din pridvorul bisericii Crețulescu din București*, an IV (1957), nr. 3—4, p. 135—163; Margareta Bărbuță, *Considerații asupra repertoriului teatral al Școlii Filarmonica din București 1833—1837*, an V (1958), nr. 2, p. 139—146; L. Nădejde, *De la Horul Stabului Oștirii la Conservatorul din București*, an. II (1955), nr. 3—4, p. 313—321; Simion Alterescu, *Întemeierea Teatrului Național din București, consecința avîntului cultural pașoptist*, an I (1954), nr. 1—2, p. 141—158; L. Nădejde, *Alexandru Flechtenmacher, primul director al Conservatorului de muzică și declamație din București*, an IV (1957), nr. 3—4, p. 273—279; M. A. Muzicescu și N. Missir, *Eduard Wachman și începuturile concertelor simfonice la București*, an I (1954), nr. 3—4, p. 217—232; P. Oprea, *Două societăți artistice bucureștene de la începutul celei de a doua jumătăți a secolului trecut; Societatea Amicilor Belelor Arte și Cercul artistic literar Intim Club*, an V (1958), nr. 2, p. 271—275.

⁹ G. Bezviconi, *Cimitirul Bellu—Muzeu de sculptură și arhitectură* în „Monumente și Muze”, Ed. Acad. R.P.R., I (1958), p. 195—203; Marin Mihalache, *Muzeele din București*, Edit. Meridiane 1960; Fl. Georgescu și Paul I. Cernovodeanu, *Muzeul de istorie a orașului București*, S.P.C., 1960, 127 p. + il.

Cercetarea istoriei oraşului Bucureşti, în anii puterii populare a înregistrat succese incontestabile, lămurindu-se o serie de probleme importante legate îndeosebi de dezvoltarea economico-socială a capitalei de-a lungul vremurilor până în actualitate, de mişcarea muncitorească ş.a.

Un aport serios în cunoaşterea diferitelor probleme ale istoriei bucureştene a fost adus în special de revistele „Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, „Studii” ş.a. în coloanele cărora au fost publicate lucrările cele mai numeroase şi cele mai interesante, precum şi de publicaţiile Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti.

Carenţe se resimt mai ales în domeniul istoriei moderne şi contemporane, unde probleme de seamă ca : apariţia şi dezvoltarea industriei, pătrunderea capitalului străin în viaţa economică a oraşului, naşterea partidelor politice, lupta antidinastică a maselor populare etc., nu şi-au găsit până în prezent rezolvarea satisfăcătoare. Se impune de asemenea publicarea izvoarelor de istorie modernă şi contemporană bucureşteană ca atare, precum şi continuarea editării documentelor medievale. În lucrările de arheologie se cade a se face mai puţin apel la tehnicitate şi să se insiste mai mult asupra problemelor legate de dezvoltarea economico-socială a societăţii. Toate aceste eforturi conjugate, trebuie să aibă drept rezultat firesc editarea de către un colectiv larg de cercetători a unei monografii ştiinţifice, cuprinzătoare a istoriei Bucureştilor, care să valorifice toate strădaniile depuse în acest domeniu până în prezent.

P. Cernovodeanu, Ioana şi P. I. Panait

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C Ă

ŞEDINŢA FESTIVĂ CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 15 ANI DE EXISTENŢĂ A ACADEMIEI R. P. R.

În ziua de 21 iunie a.c. în aula Academiei R.P.R. s-a ținut ședința festivă dedicată împlinirii a 15 ani de existență a Academiei R.P.R. În prezidiul ședinței au luat loc tovarășii : I. Gh. Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, Emil Bodnăraș, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, membri ai biroului Politic al C.C. al P.M.R.; Al. Brlădeanu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Leonte Răutu, membri supleanți ai Biroului Politic al C. C. al P.M.R.; academician Ilie Murgulescu, Președintele Academiei R.P.R., academician Iorgu Jordan și academician Șt. Milcu, vicepreședinți ai Academiei R.P.R., academician D. Dumitrescu, Prim-Secretar al Academiei R.P.R., academician Gh. Mihoc, Secretar al Comitetului de Partid al Academiei R.P.R.

După cuvîntul de deschidere rostit de acad. Ilie Murgulescu, acad. D. Dumitrescu a înfățișat activitatea și realizările cele mai importante din acești 15 ani. Pornind de la rolul deosebit de important ce revine științei în societatea contemporană în țările socialiste în special, vorbitorul a arătat că datorită grijii deosebite a Partidului și Guvernului, științei din țara noastră i s-a deschis „un drum nou de dezvoltare, punînd-o în slujba transformărilor revoluționare a societății, pentru triumful cauzei socialismului în țara noastră”. Organizarea Academiei R.P.R. în 1948 a făcut ca Academia să devină o instituție cu rol activ, strîns legată de aspirațiile poporului, de lupta pentru construirea socialismului. Datorită sprijinului primit din partea statului socialist, care asigură cercetării științifice condiții favorabile de dezvoltare, s-au înființat 33 institute și 7 centre de cercetare, dotate la nivelul tehnicii moderne. În acești 15 ani s-au format cadre de cercetători, care se afirmă prin lucrări de înaltă valoare științifică. „Noua organizare și orientare a activității Academiei R.P.R., asigurarea bazei materiale necesare și numărul mare de cercetători — a arătat în continuare acad. D. Dumitrescu — au permis abordarea unor probleme de însemnătate fundamentală, a căror rezolvare a însemnat o contribuție prețioasă la progresul economiei și culturii în țara noastră”. În toate domeniile de activitate s-au obținut realizări dintre cele mai importante : în științele naturii, în științele tehnice, în cele agricole, în ocrotirea sănătății, în științele sociale.

În științele istorice, acad. D. Dumitrescu a citat *Istoria României*, lucrare de interes național „realizată de pe poziții partinice, liberă de interpretări șovine și mistificatoare, pusă în slujba educării oamenilor muncii, a tineretului în spiritul patriotismului socialist”. Au apărut, de asemenea, valoroase monografiile arheologice și lucrări de istorie medie, modernă și contemporană, precum și vasta colecție de *Documente privind istoria României*.

Succesele obținute în ultimii 15 ani „constituie premise ale unui neconținut avânt al dezvoltării contribuției științei în opera de desăvârșire a construirii socialismului”. „În țara noastră, republica muncii și a păcii — a încheiat Primul Secretar al Academiei R.P.R. — oamenii de știință participă temeinic și plini de entuziasm, alături de lucrătorii din uzine și țărani de pe ogoare, sub conducerea clarvăzătoare a Partidului nostru, la construirea edificiului măreț al socialismului și comunismului”.

Acad. Ilie Murgulescu, Președintele Academiei R.P.R., a înfățișat apoi perspectivele de dezvoltare ale cercetării științifice în Academie. D-sa a arătat că în perioada actuală de desăvârșire a construirii socialismului, pentru îndeplinirea sarcinilor stabilite prin Directivele Congresului al III-lea al P.M.R., una din condițiile principale este „introducerea științei și cuceririlor științei în toate ramurile economiei naționale, sănătății și culturii poporului”. În această etapă „Academia R.P.R., cel mai înalt for științific al țării, are sarcina de onoare de a contribui hotărâtor la propășirea științelor și la integrarea științei înaintate și a cuceririlor sale în efortul entuziast și multilateral al poporului nostru muncitor, luminând, ușurând și scurtându-i calea spre bunăstarea materială, culturală și fericire”. În continuare, vorbitorul a subliniat că pentru realizarea acestor obiective se impun : o bună organizare și orientare a cercetării științifice, delimitarea domeniilor de cercetare, concentrarea eforturilor pe probleme de însemnătate deosebită, justa planificare a cercetării, dezvoltarea cercetărilor complexe.

Acad. I. Murgulescu s-a ocupat apoi de dezvoltarea viitoare a cercetărilor în diferitele domenii științifice. Pentru științele istorice se prevăd : publicarea unor noi materiale documentare și elaborarea de lucrări privind probleme puțin cunoscute sau insuficient studiate din trecutul patrii noastre. Arheologii, pe lângă cercetările de teren, au sarcina publicării rezultatelor ultimelor campanii de săpături și a studierii multilaterale a materialelor descoperite : un efort deosebit se cere în cercetările legate de perioada de după părăsirea Daciei de către administrația romană. Pentru lărgirea bazei documentare se vor urmări descoperirea și publicarea de noi materiale documentare din arhivele din țară și din străinătate : se va începe publicarea culegerii de documente medievale *Documenta Historia Romaniae*. Studiile monografice vor înfățișa probleme de bază din istoria medie, modernă și contemporană a României ; o atenție sporită trebuie să se acorde istoriei noastre contemporane iar preocupările de istorie universală, istoria Bizanțului, a sud-estului european se cer extinse.

În partea finală a comunicării sale, Președintele Academiei R.P.R. a spus : „Îndeplinirea sarcinilor de cercetare, care se conturează în perspectiva anilor viitori, vor constitui, totodată, îndeplinirea sarcinii de onoare, încredințată de partid oamenilor de știință, de a ridica știința și tehnica din țara noastră la nivelul științei și tehnicii mondiale, de a contribui prin creația lor științifică la dezvoltarea economiei socialiste și la desfășurarea revoluției culturale. Dedicându-ne cu avânt muncii de cercetare, noi, oamenii de știință din Academie, de la savanți încărcați în laboratoare și biblioteci, până la tineri cercetători de curând sosiți pe ogorul științei, să mergem cu fermitate pe drumul pe care ne îndrumază partidul și conducătorul său — tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — pentru a duce mai departe opera glorioasă a marilor noștri înaintași, opera de propășire și fericire a poporului nostru”.

Prezidiul Academiei R.P. Române a adresat Comitetului Central al P.M.R. și tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej personal o scrisoare prin care, în numele oamenilor de știință și de cultură, își exprimă recunoștința și profunda lor grațitudine pentru sprijinul permanent și multilateral acordat promovării științei și culturii în patria noastră și asigură conducerea partidului că „cei 15 ani de activitate ai Academiei R.P.R. au dus la formarea unui bogat potențial științific, care va servi ca bază de plecare pentru noi și mari creații științifice pe care, ne angajăm să le realizăm cu entuziasm sub înțeleapta conducere a Partidului Muncitoresc Român”.

P. Oprescu · ·

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ DE LA LIÈGE (BELGIA)

Între 18—20 aprilie 1963 a avut loc la Liège un colocviu internațional de demografie istorică la care, alături de reprezentanți din alte 15 țări, a luat parte și o delegație din țara noastră (prof. univ. Șt. Pascu, membru corespondent al Academiei R.P.R., și lector E. Lazea).

În cadrul Comitetului internațional de științe istorice funcționează o Comisie de demografie istorică, care se ocupă cu problemele studiului populației sub multiplele sale aspecte și în evoluția ei istorică. În această comisie a fost cooptată și țara noastră cu ocazia Congresului de științe istorice care a avut loc la Stockholm în august 1960. Tot la acest congres, prof. Paul Harsin de la Universitatea din Liège, membru în Comitetul internațional de științe istorice și președinte al subcomisiei belgiene de demografie istorică, a fost însărcinat să se ocupe cu organizarea „Comisiei internaționale de demografie istorică” și cu organizarea unui colocviu internațional. Organizarea acestui colocviu la Liège a fost înlesnită de faptul că conducerea universității din acest oraș și-a asumat sarcina suportării cheltuielilor necesitate de participarea delegațiilor străini, pe de o parte, și de strădaniile prof. P. Harsin de la această universitate, pe de altă parte.

La colocviul internațional de la Liège au fost prezentate 28 de rapoarte cu privire la: izvoarele demografice existente în diferite țări, metodele de cercetare în domeniul demografiei istorice, cercetările din ultima vreme în acest domeniu, mortalitatea cauzată de diferite crize (epidemii, războaie etc.) din țările respective în evul mediu și în epoca modernă.

Raportul delegației noastre, întocmit de prof. univ. Șt. Pascu și intitulat *Izvoarele și cercetările de demografie istorică în România*, a prezentat principalele izvoare din perioada prestatistică (sec. XII — începutul sec. XIX), pe baza cărora se poate întreprinde studii multilaterale al populației în țara noastră: documentele diplomatice, registrele de dări (urbane și rurale), catastifele, urbariile, conșcripțiile fiscale, recensămintele generale, catagrafiile și registrele parohiale. Aceste izvoare au fost înfățișate sub cele două aspecte principale ale problemei demografice: 1) structura social-economică și juridică a populației și 2) dinamica populației (căsătorii, nașteri, decese, mișcări și deplasări de populație). Totodată, raportul a prezentat în mod critic situația cercetărilor demografice din trecut, subliniind importanța și aportul cercetărilor în acest domeniu în anii regimului democrat-popular.

Pe marginea rapoartelor, cunoscute deja dinainte de către participanții la colocviu, deoarece au fost multiplicare și difuzate din timp, au fost dezbătute numeroase probleme:

1. Problema mortalității naturale și mai ales cea provocată de anumite crize (foamete, epidemii, războaie etc.). Unii participanți la colocviu, potrivit cu concepția lor, au acordat o importanță exagerată problemei mortalității, neglijând populația activă, producătoare de bunuri materiale și culturale, structura social-economică a acesteia. În legătură cu problema mortalității cauzate de epidemii, s-a insistat asupra necesității unei largi colaborări între cercetătorii din diferite țări în vederea cunoașterii epidemiilor din Europa medievală și modernă sub toate aspectele: apariția lor în ordine cronologică, drumul parcurs de ele, precum și urmările lor asupra populației. De semnalat că legătura indisolubilă dintre fenomenul mortalității sporite și condițiile vieții materiale ca: subalimentație, schimbările petrecute în agricultură și industrie, creșterea prețurilor la alimentele de bază etc. și repercusiunile acestora, mai ales asupra masei populației sărace (foamete, epidemii, deplasări de populație etc.) a fost recunoscută de către numeroși participanți la colocviu chiar și din țările capitaliste.

2. Metodele de cercetare, documentația de bază, rezultatele cercetărilor de demografie istorică, starea lor actuală și felul cum pot fi ele utilizate au constituit obiectul a numeroase discuții în cadrul lucrărilor colocviului. Referitor la studiul populației, a prevalat părerea că metodele de cercetare ar trebui să fie cele ale științei istorice, întregite cu metodele folosite de științele economice și statistice, iar în unele cazuri, chiar și cu cele medicale. A fost subliniată necesitatea unificării vocabularului și terminologiei privind diferitele probleme de demografie istorică. S-au purtat discuții și asupra necesității de a se studia, pe cât posibil, paralel, în diferite țări, problema populației din punct de vedere *cronologic* (pe epoci și perioade istorice), *geografic* (pe unități geografice sau politico-administrative), *genealogic* etc. Concluzia a fost că reconstituirea tabloului populației dintr-o țară sau alta și modalitățile de investigație științifică depind de natura izvoarelor păstrate și de posibilitățile pe care acestea le oferă (ele diferă mult de la un teritoriu la altul). Poate fi socotită ca pozitivă recomandarea ce s-a făcut ca cercetările de demografie istorică să nu se oprească numai la epocile mai îndepărtate, ci să fie aduse până mai aproape de zilele noastre. Unii dintre participanți s-au pronunțat ca în cercetările de demografie istorică să fie antrenati și studenți (din anii superiori) pentru ca, sub îndrumarea profesorilor de specialitate, să devină viitori specialiști în acest domeniu. Tot în acest scop s-a insistat ca, în vederea lucrărilor de licență și de doctorat, să se recomande și tratarea unor teme din domeniul demografiei istorice.

3. Problema izvoarelor și a bibliografiei. Pentru cunoașterea izvoarelor demografice existente într-o țară sau alta, pentru cunoașterea rezultatului cercetărilor din domeniul demografiei istorice, precum și în vederea coordonării acestor cercetări, s-a subliniat necesitatea întocmirii unui catalog al izvoarelor demografice din cât mai multe țări și necesitatea întocmirii unei bibliografii internaționale. Acest lucru s-ar putea realiza prin colaborarea specialiștilor din diferite țări, care, pe baza investigațiilor din arhivele și bibliotecile din țara lor, pot întocmi asemenea cataloage sau inventare pentru țara respectivă, rămânând ca apoi ele să fie coordonate pe plan internațional și publicate. Paralel cu întocmirea cataloagelor, național și internațional, ale izvoarelor demografice, s-a considerat necesară publicarea unei bibliografii care să poată fi accesibilă cercetătorilor din toate țările și realizată, de asemenea, pe calea colaborării internaționale. Atât în problema catalogului (inventarului) izvoarelor, cât și aceea a bibliografiei, Comisia internațională de demografie istorică, în urma discuțiilor din cadrul colocviului, va întocmi chestionare care urmează să fie difuzate participanților la colocviul de la Liège, pentru ca la Congresul internațional de științe istorice din 1965 de la Viena să se poată prezenta primele rezultate în această direcție.

În încheierea lucrărilor colocviului s-a discutat, între altele, și problema valorificării rezultatelor colocviului de la Liège. S-a hotărât publicarea rapoartelor (numărul lor este posibil să fie sporit după colocviu până la 45) și a discuțiilor purtate în cadrul colocviului într-o culegere ce urmează să apară în 1964 și pentru tipărirea căreia rectoratul Universității din Liège s-a angajat să aloce fondurile necesare.

În vederea Congresului internațional de științe istorice din 1965 de la Viena s-au propus două probleme principale ce urmează să fie studiate în cadrul subcomisiilor naționale: 1. Problema emigrației populației în evul mediu și în epocile modernă și contemporană și 2. Problema mișcării populației, în general, adică nu numai emigrația populației dintr-o țară într-alta, ci și mișcarea populației în interior, dintr-o regiune într-alta, de la sat spre oraș sau spre zonele industriale etc.

Colocviul internațional de la Liège a fost un prilej binevenit nu numai pentru a se căuta cele mai bune metode de colaborare pe plan internațional în domeniul cercetărilor de demografie istorică pe viitor, în vederea elaborării unor studii de sinteză privind evoluția populației, dar și pentru stabilirea contactelor între cercetătorii din diferite țări și pentru cunoașterea reciprocă a preocupărilor lor.

E. Lazea

C R O N I C Ă

Cu prilejul aniversării a 60 de ani de la Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, în sala C.C.S. din Capitală a avut loc la 29 iulie a.c. o adunare solemnă organizată de Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R. și Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

La adunare au luat parte tovarășii: Ilie Murgulescu, Gheorghe Necula, Paul Niculescu-Mizil, Ghisela Vass, membri ai C.C. al P.M.R., Cornel Fulger, Constantin Lăzărescu, Teodor Marinescu, membri supleanți ai C.C. al P.M.R., activiști ai organizațiilor de partid din Capitală, cadre didactice, elevi și studenți de la școlile de partid, cercetători științifici, propagandiști.

Au fost de față I. K. Jegalin, ambasadorul Uniunii Sovietice în R. P. Română și membri ai ambasadei.

A luat cuvântul tovarășul Ion Popescu-Puțuri, membru al C.C. al P.M.R., directorul Institutului de istorie a Partidului, care a relevat însemnătatea istorică a celui de-al II-lea Congres al P.M.S.D.R., lupta lui Lenin pentru crearea partidului de tip nou al proletariatului și fundamentarea principiilor ideologice, de organizare și de activitate ale partidului marxist-leninist, succesele obținute de poporul sovietic sub conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, triumful în țara noastră, în mișcarea muncitorească internațională, a învătăturii marxist-leniniste despre partidul revoluționar al clasei muncitoare.

Adunări solenne au mai avut loc în orașele Brașov, Cluj, Constanța, Craiova, Iași și Timișoara.

În sălile Muzeului de artă din Cluj s-a deschis, la începutul lunii august a. c., expoziția „Miniatura și ornamentul cărții manuscris din Țările Române între secolele XIV—XVIII”. Expoziția este organizată de Muzeul de artă al R. P. Române, Filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei R.P.R. și Biblioteca centrală universitară din localitate. Expoziția cuprinde peste 30 de lucrări originale realizate de cei mai de seamă poligrafi și artiști miniaturisti din Țara Românească, Moldova și Transilvania între 1400—1800.

* * * *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă), vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770—1796) din „Arhiva politică externă a Rusiei”, Moscova.*

Sub îngrijirea acad. A. Oțetea, Edit. Acad. R.P.R., 1962, 811 p.

Colecția de documente privind istoria României din care s-au publicat câteva zeci de volume de documente interne se îmbogățește în prezent printr-o nouă serie care cuprinde numai documente externe continuând vechea colecție de acest fel cunoscută sub numele de *Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, din care s-au publicat din 1876 până în 1940 un număr de 42 volume.

Primul volum al acestei serii noi de documente cuprinde corespondența diplomatică și rapoarte consulare rusești din anii 1769—1796. Cele 447 documente însoțite de 90 de anexe, care ridică numărul lor total la 537, originale și copii, redactate în limba rusă (390), franceză (137), italiană (8) și română (2), provin numai din fondurile: 1) Relațiile Rusiei cu Turcia și 2) Consulatul general al Rusiei din Iași, ale bogatei arhive „Arhiva politică externă a Rusiei” din Moscova.

Cele mai multe probleme pe care le ridică acest bogat izvor istoric, semnalate în *Introducere* (p.1—59) de A. Vianu, care a cules și publică documentele de față, se referă la politica externă expansionistă a țarismului în problema orientală, în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea. Pe lângă acestea, materialele de față cuprind date numeroase și inedite în legătură cu situația internă și

externă, sub diferite aspecte, a Țării Românești și Moldovei, a Imperiului otoman și a unora din țările europene.

Politica orientală a Rusiei la sfârșitul sec. al XVIII-lea, care, în mod obiectiv, a favorizat mișcările de eliberare din Balcani de sub dominația otomană, este ilustrată prin activitatea diferiților ambasadori ai guvernului rus la Constantinopol care au depus toate eforturile pentru aplicarea articolelor tratatului de la Kuciuk-Kainargi, referitoare în special la Principatele române. Unul din ei, N. V. Repin, a avut strânse legături cu cercurile politice românești, mai ales în timpul trecerii sale prin Iași și București spre Constantinopol. Din partea boierilor și domnilor celor două țări, el a primit câteva memorii ample care cuprindeau doleanțe (doc. 7, 9, 14, 15) referitoare la unele probleme care nu fuseseră soluționate prin tratatul de pace. La intervenția ambasadorului rus, guvernul otoman a fost nevoit ulterior să țină seama de ele și să acorde celor două principate hattihumaiumurile din 1776 (doc. 20 cu trei anexe).

Documentele din prezentul volum dau indicații amănunțite relativ la negocierile duse de alt ambasador al Rusiei la Constantinopol, A. S. Stahiev, atât pentru elaborarea și aplicarea convenției de la Ainali-Kavak (1779) cât și pentru înființarea consulatelor

rusești în Țara Românească și Moldova (doc. 22, 30, 33—34). Datorită acestuia au fost stabiliți primii consuli ruși la București și Iași a căror activitate a mărit posibilitățile de informare ale guvernului rus asupra stării interne a Principatelor române și asupra raporturilor dintre domnii fanarioți și guvernul otoman.

Relativ la activitatea ambasadorului I. Bulgakov la Constantinopol, documentele dezvăluie deseale sale intervenții împotriva noilor încălcări ale tratatului de la Kuciuk-Kainargi și arată condițiile în care au fost elaborate senedul din 1783, hătișeriful din 1784 referitoare la Țara Românească și Moldova și convenția ruso-turcă din 1784 prin care se rezolva problema Crimeei (doc. 58—61, 65, 73, 77, 78, 93, 105, 120 etc.). Tot atât de interesante sînt și materialele care ilustrează activitatea diplomatică la Constantinopol a lui A. Hvostov, M. I. Kutuzov și V. Kuciubei în anii 1792—1796, privitoare la Principatele române.

Datele din documentele de față îmbogățesc în largă măsură informațiile cunoscute pînă acum despre situația internă a Principatelor române la sfîrșitul sec. al XVIII-lea (după 1774), cele mai numeroase fiind acelea cu privire la *fiscalitate*. De aceea pline de interes sînt tabelele și rapoartele care prezintă veniturile și cheltuielile Țării Românești și Moldovei la anumite date (doc. 93, 163 anexa 1 și 2). Dintre ele cel mai expresiv este acela care se referă la Moldova pe o perioadă mai lungă, adică pe anii 1780—1794 (doc. 343 anexa 3).

Amănunțele care privesc modul de arendare și de încasare a dărilor, abuzurile săvîrșite atât de arendași cît și de slujbași, încercările unor domni fanarioți de a simplifica aparatul și operațiile fiscale ne permit să avem o imagine mai amplă asupra venalității care stătea la baza politicii fiscale a unora din domnii din această perioadă (doc. 150, 153, 157, 172, 175, 178, 190, 198, 209, 224 anexă, 231, 261 anexă, 265, 271, 318 etc.). Astfel, pentru domnia lui N. Mavrogheni se îmbogățesc datele cunoscute refe-

ritoare la cuantumul dărilor, la dările extraordinare, la extorcațiile sale cu prilejul vinderii slujbelor, la suprimarea unor scutiri boierești care au prilejuit constituirea opoziției acestora împotriva domnului. Cît privește domnia lui N. Suțu în Moldova, aflăm date suplimentare despre contribuțiile extraordinare impuse de acesta, de abuzurile săvîrșite în perceperea noilor și vechilor dări, fapt care a provocat și aici mari nemulțumiri în rîndul contribuabililor, urmate de constituirea unei opoziții antifanariote a boierilor și clerului, care sporeau agitațiile de masă prin pamflete răspindite în capitala țării (doc. 202, 215 anexa 1, 221 anexa 2, 222, 223, 331, 336, 339, 343 anexa 1, 352, 363, 365, 366 anexa 2 etc.).

Alte documente se referă la *starea socială* a locuitorilor celor două principate. Rapoartele consulilor ruși din Iași și București confirmă faptul că exploatarea turco-fanariotă a amplificat suferințele țărănilor, ceea ce a dus la creșterea nemulțumirii acestora și la intensificarea luptei de clasă. Atît în Țara Românească cît și în Moldova se semnalează refuzul unor locuitori de a mai plăti dările, fuga țărănilor de pe moșii care uneori trec în țările vecine, constituirea cetelor de haiduci, întocmirea de jalbe la domnie și chiar izbucnirea unor răzmerițe (doc. 46, 80, 89, 90 anexă, 181, 182, 187 anexa, 194 anexa, 196 anexa 1, 199, 325 anexa, 381, 409, 411, 416, 436).

Date inedite se întîlnesc și în legătură cu *comerțul* nostru interior, exterior și de tranzit, după 1774. Pe baza aceluiași material informativ rezultă că pe piața internă circulau în special produsele de larg consum sau materiile prime de bază și cele auxiliare pentru diferite ramuri de producție. În schimb, mai ales în perioadele de război și postbelice, se constată o mare lipsă de cereale, de nutreț, de vite etc. (doc. 325, 328, 344).

În același timp este semnificativ că ia o amploare mai mare comerțul exterior prin mărfurile exportate și importate. Potrivit

rapoartelor consulare rusești, chereșteaua din Principatele române era expediată prin Constantinopol sau pe Dunăre în apusul Europei (doc. 45, 47), vitele și cerealele în Transilvania (doc. 79), în Polonia (doc. 90 anexa 102), picile de iepure în Imperiul otoman (doc. 82, 113, 117, 118, 133). Totodată se semnalează categoriile de mărfuri și cantitățile importate din Imperiul otoman (doc. 71, 90, 105, 124, 128) și din Polonia (doc. 341). Interesante sînt informațiile privind măsurile luate de puterea centrală din cele două Principate pentru stabilirea și respectarea tarifelor vamale de către negustorii străini, și, în special de cei ruși și austrieci care începînd mai ales din 1784 se bucurau de un regim special (doc. 55 și anexa, 57, 95, 107, 113, 279—282). Relativ la comerț se mai întîlnesc date noi despre modul de arendare a vămilor, exercitarea controlului domniei în circulația mărfurilor și instaurarea monopolului asupra unor produse (doc. 121 — 142, 144, 341, 343, 359).

Materialele de față ne dau informații cu totul noi pentru studierea comerțului exterior al Principatelor cu Rusia. Pe baza a 23 tabele din anii 1783—1795 se pot stabili categoriile de mărfuri exportate, tranzitate și importate din Rusia în țara noastră. Tabelele dau indicații nu numai la categoriile de mărfuri, foarte variate, dar și la cantitățile, la valoarea lor (în ruble și piaștri) și la negustorii ruși care se angajau în aceste operații comerciale. Tabele separate cuprind numele a zeci de negustori ruși provenind din Nijni (cei mai mulți), Kiev, Moscova, Poltava, Cernigov, Kerson, Elisabetgrad (doc. 109 anexa, 171, 441 anexa). Astfel, numai pentru cumpărarea vinului de la Odobești au venit în Moldova în 1796 un număr de 47 de negustori ruși.

Pentru situația internă mai sînt date interesante despre starea sanitară (doc. 110, 115, 137, 149 etc.) și organizarea administrativă a celor două principate (doc. 138).

Situația externă a Țării Românești și Moldovei ne apare într-o lumină nouă datorită actelor care privesc variația sarcinilor economice și financiare ale țării noastre față de Imperiul otoman. Deși obligațiile lor bănești fuseseră fixate prin actele din 1776 (doc. 20 cu anexe), totuși se constată numeroase abuzuri ale guvernului otoman care, prin cereri repetate însoțite de amenințări la adresa domnilor, reușea să obțină sume de bani cu mult mai mari decît cele prevăzute de tratate (doc. 27, 97, 99). Dar cele mai numeroase abuzuri erau comise în legătură cu procurarea de zaherele, de materiale de construcții și salahori pentru cetății, de mijloace de transport pe uscat și pe apă etc. (doc. 29, 31, 47, 50, 72, 76, 78, 81, 85, 148, 150, 161, 221 anexa 3, 291, 292, 310). În acest sens trebuie privită și activitatea șantierelor navale, în special cel de la Galați (doc. 157, 181, 224, 295, 300, 302, 315, 428) care lucrau în mod exclusiv pentru guvernul otoman.

Volumul de față cuprinde și unele date în legătură cu situația internă din Imperiul otoman, ca, de exemplu, răscoalele ienicerilor, ale cîrjaliilor, asuprirea bulgarilor și albanezilor care a determinat emigrarea lor în alte țări etc. (doc. 112, 155, 160, 293, 328 anexa, 351, 414 anexa 1, 422 anexa 1, 438, 440) și la unele evenimente europene ca, de exemplu răscoala polonezilor din 1794, războaiele Franței în Italia etc. (doc. 298—356, 419—435).

Metoda de lucru folosită la alcătuirea acestui volum, asupra căreia se dau unele amănunte în *Introducere* (p. 59), ridică unele probleme. În primul rînd credem că ar fi trebuit acordată o atenție mai mare muncii de culegere și selecționare a documentelor publicate. Astfel, ni se pare surprinzător faptul că primului document din 28 noiembrie 1769 li urmează un altul abia din 8 mai 1775, ceea ce dă impresia că între 1769—1775 n-ar exista nici un document în menționata arhivă referitor la istoria poporului

nostru. În realitate din această perioadă există un număr mare de acte diplomatice, scrisori, rapoarte de campanie, care numai ele singure ar putea face obiectul unui volum. Drept dovadă este faptul că din aceeași arhivă, istorica sovietică E. I. Drujinina a publicat câteva în cartea ei : *Pacea de la Kuciuk-Kainargi. Pregătirea și încheierea ei*, Moscova, 1955. De asemenea ne gândim cum în afară de memoriile boierilor munteni din 1770 n-au fost descoperite în aceeași arhivă și alte memorii și răspunsurile guvernului rus cunoscute nouă totuși din copiile lor aflate în arhiva Bibliotecii Academiei R.P.R. (vezi Gh. Bezviconi, *Manuscrise rusești ale Academiei R.P.R.*, Ed. Cartea Rusă, 1949, 61 p.). În aceeași ordine de idei ni se pare totuși ciudat că pentru perioada războiului ruso-turc 1787—1792 nu au fost incluse decât 10—11 documente (doc. 236—216). S-ar putea motiva că numărul prea mic de rapoarte consulare în această vreme s-ar datora faptului că în timpul acestui război consulatul nu a funcționat. Totuși, în volum, în afară de rapoarte consulare sînt incluse și acte diplomatice care în mod normal ar fi trebuit găsite și pentru aceste perioade (1769—1775 și 1787—1792).

Munca de culegere și selecționare trebuia să se concentreze nu numai asupra documentelor din toți anii acestei perioade ci să se fi extins și mai înainte de 1769—1770, publicîndu-se actele diplomatice și scrisori referitoare la relațiile romîno-ruse din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Aceasta era cu atât mai necesar cu cît nu au fost publicate pînă acum asemenea documente iar culegerea de documente relativ la istoria relațiilor romîno-ruse alcătuită de un colectiv mixt, format din istorici romîni și sovietici, cuprinde numai perioada pînă la începutul sec. al XVIII-lea.

O altă problemă se referă la rezumatul documentelor. Întocmite atât pentru documente cît și pentru anexe, rezumatul exprimă în majoritatea cazurilor conținutul actului însuși, deși ar fi fost de dorit ca ele să fi fost mult mai ample, mai ales în cazul

celor scrise în limba rusă. Se întîlnesc câteva cazuri izolate în care rezumatul este redactat prea succint (doc. 1, 59, 63, 64, 65). Aceste documente sînt memorii, de obicei, care cuprind una sau mai multe probleme și exprimă în același timp și poziția corespondentului față de ele.

În fine, o observație se poate face și în legătură cu întocmirea trimiterii la fondul de arhivă pentru fiecare document în parte. Singura trimitere completă o întîlnim la primul document, unde a fost indicată și arhiva dar cu numele în limba romîna. Credem că era util ca numele arhivei să se fi dat în limba rusă și cu titlul prescurtat (A.B.II.P.) la primul document iar la celelalte să fi fost menționat înaintea fondului numai titlul prescurtat.

La o asemenea lucrare, alcătuită unui indice general și amplu era foarte necesar. O cercetare mai amănunțită ne-a dus la concluzia că în indici s-au strecurat unele inconsecvențe relative la localizările geografice și la identificările de persoane. De obicei se arată dacă o localitate este oraș, sat, indicîndu-se și împărțirea administrativă sau politică. De la această regulă însă au fost omise numele : Adrianopol, Angora, Belgrad, Brăila, Brașov, Calafat, Craiova, Oltenița, Odobești etc. Dacă la Botoșani s-a menționat că uncori este vorba de oraș și alteori de ținut (și nu județ) nu putem ști același lucru la o serie de alte localități. De asemenea nu se precizează unde se află unele mănăstiri ca : Danciu, Frumoasa, Galata, Sf. Gheorghe (din București) sau nu se menționează locul activității lui Aubert du Bayet, Hortolan, Pellet, Raicevich I. St., Rathkeal.

Aceste mici lipsuri, semnalate în încheiere, nu micșorează valoarea prezentului volum de documente care prin conținutul lui reprezintă un important izvor istoric pe baza căruia se pot studia atât probleme privind istoria Romîniei cît și istoria relațiilor romîno-ruse și ruso-turce la sfîrșitul sec. al XVIII-lea.

C. Șerban

* * * *Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947*
(Din istoria contemporană a Poloniei 1939—1947)

Panstwówe zakłady wydawnictw szkolnych, Varşovia, 1963, 452 p.

Cele 17 articole cuprinse în volumul de față dezbat o problemă bogată din istoria contemporană a Poloniei dintre anii 1939—1947. Scopul culegerii este de a analiza mai ales programul și activitatea grupărilor și partidelor politice de stînga în frunte cu Partidul Muncitoresc Polonez, de a face cunoscut transformările social-politice care au fost săvîrșite în focul luptei pentru construirea statului de democrație populară.

Analizînd principalele probleme care au frămîntat Polonia în anii invaziei hitleriste și în primii ani ai puterii populare, articolele prezentate tînd către un tot istoric, deși nu epuizează problemele istoriei Poloniei din această vreme. Autorii au folosit izvoare și materiale de arhivă puțin cunoscute. Culegerea apărută sub redacția lui Władisław Góra și Janusz Golebiowski este însoțită de o cronică a celor mai importante evenimente din anii 1939—1948, de un index de persoane și localități, de o listă cu pre-seurlările denumirilor diferitelor organizații, partide și comitete.

În prezentarea de față vom stăruî mai mult asupra materialelor care prezintă o importanță mai mare.

În articolul intitulat *Substratul războiului polono-german din anul 1939 și cauzele catastrofei din septembrie*, Aleksander Skarzynski subliniază faptul că la conferința de la Versailles din iunie 1919 la care s-au stabilit granițele de stat ale Poloniei, puterile imperialiste învingătoare nu au fost frămîntate atît de interesele poporului polonez cît de scopurile lor proprii. „O Polonie reacționară militaristă le era necesară înainte de toate, ca verigă a «cordonului sanitar» instituit în jurul Rusiei Sovietice ca barieră între Rusia revoluționară și Germania în care valul revoluționar creștea, în sfîrșit, ca o bază de atac împotriva statului socialist” (p. 5).

Prin politica sa internă și externă guvernul burghezo-moșieresc al Poloniei a venit în întîmpinarea planurilor puterilor imperialiste. După ce a trecut pe rînd din sfera de influență a Franței în cea a Angliei și apoi în cea a Germaniei, guvernul polonez a fost pasiv atunci cînd armatele hitleriste au săvîrșit Anschlussul pentru ca ceva mai tîrziu, fără a ține cont de pericolul pe care-l prezenta pentru Polonia cîmpirea Cehoslovaciei, să sprijine dezmembrarea acestui stat. Fără a supraaprecia rolul pe care l-a jucat Polonia în conflictul cehoslovac, serie autorul, trebuie să subliniem că poziția adoptată în această chestiune de către guvernul Poloniei și pretențiile teritoriale la adresa vecinului de la sud, au mărit starea de tensiune în Europa și au înlesnit Germaniei hitleriste realizarea planurilor ei.

La 24 octombrie 1938, imediat după conflictul cehoslovac, ministrul Afacerilor Externe al Reichului, Ribbentrop, a transmis ambasadorului la Berlin, Lipski, pretențiile Germaniei asupra Gdanskului. Deși în tot cursul anului 1939 Germania a prezentat revendicări față de teritoriile poloneze, guvernul polonez al „asanării”¹ a păstrat tăcerea, neinformînd despre aceasta opinia publică deoarece a mizat tot timpul pe îndreptarea agresiunii germane împotriva U.R.S.S.

Înapoierea economică a Poloniei, în special slaba dezvoltare a industriei, a avut repercusiuni serioase asupra întăririi capacității ei de apărare. Bugetul, și așa restrîns, a fost folosit de guvernul burghezo-moșieresc

¹ Din 1926, cînd J. Pilsudski a pus la cale lovitură de stat din luna mai prin care a instaurat de fapt dictatura militară de tip fascist și pînă în septembrie 1939 în Polonia a fost instalat un guvern de așa-numită „asanare morală” înțîlnit în istoria Poloniei sub denumirea de „guvernul sanației”.

pentru refacerea flotei, deși Polonia nu dispunea de o bază maritimă, și pentru construirea fortificațiilor de la frontiera polono-sovietică. Fără a ține cont de pericolul pe care-l prezenta Germania hitleristă, guvernul polonez — care a mizat tot timpul pe ajutorul Franței și Angliei, dar pe care în mod concret nu l-a primit — a declarat deschis că „nu primește ajutorul militar oferit de U.R.S.S.”, deși aceasta era singura țară care și-a manifestat hotărârea de a ajuta efectiv poporul polonez.

Urmările unei astfel de politici s-au văzut la scurt timp. La 31 august Hitler a semnat noul ordin secret prin care ordona armatelor germane începerea atacului împotriva Poloniei în dimineața zilei de 1 septembrie. Operațiunile forțelor armate hitleriste au început prin loviturile aviației asupra căilor de comunicație, aerodroamelor și a orașelor poloneze. În timp ce Polonia nu a fost în stare să mobilizeze împotriva armatelor hitleriste mai mult de 35 mari unități, Germania a îndreptat împotriva Poloniei 57 de divizii dintre care 6 divizii blindate¹. Slabă din punct de vedere numeric, înzestrată cu armament depășit și cu cadre de ofițeri incapabili, armata poloneză a putut ține piept invaziei hitleriste numai 17 zile. Eroismul de care au dat dovadă apărătorii Varșoviei și ai altor orașe poloneze în rîndul cărora luptau mulți comuniști ieșiți din închisorile Poloniei burghezo-moșieresti, nu a putut însă anihila urmările politicii antipopulare și antinaționale dusă ani de-a rîndul de guvernul burgheziei și al moșierimii. Înapoierea economică, politică și militară a țării — subliniază autorul — politica internă reacționară și antinațională, precum și politica externă antisovietică, acestea sînt cauzele principale ale catastrofei din septembrie. Po-

porul polonez, scrie în încheierea articolului său autorul, lăsat în voia soartei de „conducătorii” săi de pînă atunci, lipsit de orice ajutor din partea „aliaților” apuseni², a suferit o înfrîngere în campania din septembrie, dar nu s-a predat și nici n-a depus armele.

Același autor semnează articolul *Tabăra londoneză*³ în care analizează activitatea forțelor politice grupate în jurul guvernului polonez de la Londra⁴ și legătura acestuia cu forțele din țară. Nu se poate afirma că în unele probleme între guvernul polonez de la Londra și partidele burgheze din țară n-au existat păreri diferite privind linia ce trebuia urmată. Puși în fața procesului de radicalizare a maselor care devenea tot mai puternic pe măsura înaintării armatei sovietice, alături de care lupta armata poloneză formată pe teritoriul U.R.S.S., forțele politice de dreapta din țară și emigrație au făcut front comun. S-a creat astfel un bloc puternic al forțelor de dreapta condus de guvernul din Londra în care au intrat partidele politice din țară și organizațiile militare ale acestora. Scopul principal al acestui bloc a fost inițierea unei furibunde campanii anticomuniste și antisovietice. Activitatea partidelor burgheze — aceleași care au format guvernul din emigrație — și a organizațiilor militare create de acestea⁵ grupate în jurul

² În timp ce guvernul polonez făcea apel la „aliații” săi apuseni (Franța și Anglia) să bombardeze teritoriul Reichului, aviația acestora se limita la aruncarea de manifeste.

³ În „Tabăra londoneză” autorul include toate grupările politice și militare din țară și emigrație subordonate guvernului polonez de la Londra.

⁴ După înfrîngerea Poloniei s-a creat pe teritoriul Franței (oct. 1939) guvernul polonez din emigrație. Sediul său a fost pe rînd la Paris, Angers și apoi la Londra.

⁵ În condiții conspirative guvernul de la Londra și partidele de dreapta din țară au înființat organizații militare. Deși guvernul de la Londra ceruse prin delegatul său fuzionarea tuturor organizațiilor militare subordonate diferitelor partide, majoritatea acestora și-a păstrat într-o formă sau alta organizația sa militară.

¹ Împotriva a 100 de tancuri poloneze Germania a trimis 2400 autoblindate, împotriva a 421 avioane poloneze, în general demodate, Germania a îndreptat 2 flotile aeriene, una sub comanda gen. Kesselring, cealaltă sub comanda gen. Löhner (împreună 1000 bombardiere și 1500 avioane de vînătoare).

Guvernului de la Londra și a reprezentanței acestuia în țară s-a intensificat mai cu seamă după crearea Partidului Muncitoresc Polonez în ianuarie 1942 și a Gărzii populare¹. Punând în fața poporului ca primă sarcină lupta armată împotriva ocupanților hitleriști, înfăptuind practic aceste sarcini cu ajutorul unităților Gărzii populare, P.M.P. a clștigat pas cu pas încrederea poporului polonez.

Pentru a împiedica activitatea P.M.P. și a organizației sale armate, tabăra burgheză reacționară, dirijată de guvernul de la Londra, nu a ezitat să treacă la prigonirea membrilor P.M.P., desconspirarea și darea lor pe mâna Gestapoului. Creșterea influenței P.M.P. nu a putut fi însă stăvilită. Încercările disperate ale taberei burgheze de a pune mâna pe putere, care au mers pînă la declanșarea războaielor din Varșovia, — act de aventurism politic, s-au soldat cu eșec. Urmările tragice pentru populația Varșoviei a celor peste 2 luni de lupte, subliniază autorul, au arătat poporului polonez adevăratele intenții ale taberei londoneze. „O astfel de politică potrivnică voinței maselor largi nu putea decît să dea faliment. În spatele acestei politici se ascund cauzele crăhului concepțiilor politice și militare ale taberei londoneze”.

Articolul lui Czeslaw Madajczyk, *Politica ocupanților față de poporul polonez în cel de-al doilea război mondial*, constituie o demascare și totodată o condamnare a politicii de distrugere a bunurilor materiale și de exterminare a milioane de polonezi, dusă de ocupanții hitleriști. În cei 5 ani de ocupație hitleristă Polonia a pierdut 6.028 mii de persoane din care 644 mii în urma operațiilor militare iar 5.384 mii ca urmare a terorii dezlănțuite de ocupanții hitleriști. La această se mai adaugă și 590 mii de persoane invalide. Pierderile materiale provocate de

hitleriști s-au cifrat la 258.432 milioane zloti (valoarea zlotului la 1.IX.1939).

Articolul *Problema poloneză pe arena internațională în anii 1939-1945* semnat de Stanislaw Zabiello demască pe de o parte politica antinațională a guvernului din emigrație iar pe de altă parte manevrele puterilor apusene „aliat” față de soarta poporului polonez.

A. Przygonski în articolul intitulat *Politica și activitatea mișcării socialiste de stînga în anii 1939—1944* subliniază în primul rînd eforturile depuse de P.M.P. pentru a atrage de partea sa Partidul Muncitoresc al Socialiștilor Polonezi. Din sînul acestui partid s-a desprins gruparea elementelor de stînga denumită „frontul unitar”. Fără a renunța la atragerea întregului partid, P.M.P. a luat în primul rînd legătura cu această grupare în jurul căreia erau atrase elemente de stînga tot mai numeroase care aprobau programul P.M.P. Sub conducerea P.M.P. aceste elemente au participat activ la lucrările de constituire a Consiliului Național al Țării și apoi a Consiliilor populare.

Procesul de radicalizare al mișcării populare țărănești în anii ocupației este urmărit de Jan Borkowski în articolul *Mișcarea populară și procesul de radicalizare a satului în perioada ocupației 1939—1944*. Regrupîndu-se după înfrîngerea suferită de Polonia, mișcarea socialistă reunită în jurul Partidului Popular (SL-Roch), a suferit și ea transformări importante. Pe măsură ce procesul de radicalizare a satului creștea în intensitate, din sînul Partidului Popular s-a desprins în a doua jumătate a anului 1943 o grupare care și-a luat denumirea de „Voința poporului” (VolaLudu) după organul de presă pe care l-a editat. Această grupare a colaborat cu P.M.P. la organizarea Consiliilor populare teritoriale. Conducerea Partidului Popular a trecut direct la atacuri împotriva forțelor de stînga conduse de P.M.P. Procesul de radicalizare a maselor de țărani, trecerea tot mai frecventă a membrilor Batalioanelor țărănești de partea forțelor de stînga nu au putut fi însă stăvilit. Încercările taberei londoneze

¹ Organizație militară subordonată P.M.P. înființată în prima jumătate a anului 1942, în condiții conspirative, imediat după crearea partidului.

de a izola P.M.P. de restul societății, scrie autorul, au eșuat. Alianța P.M.P. cu socialiștii de stnga, cu activiștii populari radicali și cu cercurile democratice ale intelectualității s-a întărit tot mai mult.

Două articole din culegerea prezentată, semnate de Janusz Golebiowski, analizează poziția forțelor sociale de stnga față de problema naționalizării industriei și lupta blocului forțelor democratice pentru înfăptuirea programului de naționalizare.

Prinul articol, *Poziția forțelor sociale de stnga în anii ocupației față de problema naționalizării industriei în Polonia*, pornește de la analiza premiselor existente în problema naționalizării în timpul celui de-al doilea război mondial în Polonia ca: schimbările care s-au petrecut în relațiile de proprietate, gradul de concentrare a producției, sistemul de organizare a industriei în timpul războiului. Programul transformărilor revoluționare în domeniul industriei elaborat de P.M.P. fiind un program cu totul diferit de cel al taberei grupate în jurul guvernului de la Londra¹, lega strâns lozincă naționalizării industriei de sarcina cuceririi puterii politice de către poporul muncitor. P.M.P. a avut de luptat intens împotriva diferitelor concepții privind problema naționalizării, în special împotriva concepțiilor partidelor grupate în jurul guvernului de la Londra. Apărarea consecventă de către P.M.P. a lozincii naționalizării industriei împotriva concepțiilor de „expropriere” sau de „socializare”, scrie autorul, a fost justă atât din punct de vedere politic cît și teoretic.

Crearea în decembrie 1943 a Consiliului Național al Țării (K.R.N.) a constituit primul pas în direcția consolidării elementelor democratice sub conducerea P.M.P. și a organizării forțelor în vederea luptei pentru instaurarea puterii populare în viitoarea Polonia. În declarația elaborată la prima șe-

¹ „Tabăra londoneză” a înscris în programul ei unele lozinci demagogice în problema naționalizării, urmărind atragerea maselor, stăvilirea influenței forțelor de stnga în frunte cu P.M.P.

dință, C.N.T. a inclus punctul „naționalizării industriei”.

Cuprinznd pături tot mai largi ale societății, ideea naționalizării a putut fi aplicată în practică. Luptei pentru înfăptuirea naționalizării îi este dedicat cel de-al doilea articol al lui J. Golebiowski intitulat *Lupta forțelor democratice pentru preluarea, repunerea în producție și naționalizarea industriei în Polonia*. Pe teritoriul polonez eliberat treptat de sub cotropitorii hitleriști a avut loc procesul de preluare și punere în producție a fabricilor. Un rol important în acest proces l-au avut comitetele de fabrică, care au fost „inițiatorii și organizatorii acestei acțiuni”. Documentele citate de autor vin să sublinieze eroismul de care au dat dovadă muncitorii „care, fără ajutorul statului, fără o conducere tehnică, slab aprovizionăți, au stat la posturi îngrijindu-se de soarta întreprinderilor” (p.265) Un rol de asemenea important în această mare bătălie l-au jucat „Grupele operative pentru problemele industriei”² organizate de Comitetul Polonez al Eliberării Naționale în noiembrie 1944, în cadrul cărora elementele cele mai active au fost membrii P.M.P. Trebuie subliniat că preluarea, punerea în producție și apoi trecerea în proprietatea statului a principalelor fabrici și întreprinderi s-a desfășurat în două etape: prima pe teritoriul eliberat deja în vara anului 1944, a doua pe teritoriul așa-numit nou eliberat (eliberat în primăvara anului 1945).

Prima etapă, în care au trebuit învinse greutăți destul de mari izvorâte din situația materială grea și împotrivirea claselor reacționare, a dat posibilitatea acumulării unei experiențe bogate pentru cea de-a doua eta-

² Înființarea grupelor operative a constituit o necesitate în procesul de organizare a industriei. În competența lor intrau printre altele: a) Organizarea, împreună cu forurile militare și civile, a securității obiectivelor și întreprinderilor industriale. b) Organizarea conducerii întreprinderilor industriale pe perioada de tranziție. c) Organizarea conducerii locale industriale. d) Desfășurarea muncii de agitație în mijlocul maselor muncitoare.

pă. P.M.P., inițiatorul acțiunii de preluare și punere în producție a întreprinderilor părăsite de cotropitorii hitleriști, a elaborat noile principii de organizare și funcționare a economiei trecute în mâinile statului. Atenția trebuia îndreptată spre rezolvarea a trei probleme de extremă importanță: nivelul catastrofal de redus al productivității muncii, elaborarea unui nou sistem de normare și salarizare corespunzător noilor condiții, îmbunătățirea aprovizionării muncitorilor cu articole industriale. În focul luptei pentru rezolvarea acestor probleme clasa muncitoare poloneză, forțele sociale de stînga au reușit să înfrîngă opoziția elementelor reacționare.

Prin decretul din 3 ianuarie 1946 al C.N.T. în proprietatea statului au trecut 3 397 de întreprinderi. Naționalizarea, scrisă în încheiere autorul, a fost un act revoluționar care a stat la baza luptei pentru construirea socialismului în Polonia.

Problemei agrare în această perioadă îi sînt dedicate două articole semnate de Władysław Góra. În primul articol *Conturarea programului forțelor sociale de stînga în problema transformării regimului agrar*, plecînd de la schimbările care au avut loc în structura agrară în anii 1940—1943 ca urmare a politicii de comasare promovată de ocupații hitleriști, autorul subliniază rolul pe care l-a avut programul elaborat de P.M.P. privind reforma agrară¹. În declarația de program „Pentru ce luptăm” publicată în noiembrie 1943 de către P.M.P. se arată că „Guvernul provizoriu expropriează fără despăgubire averile moșierești și cele așa-numite de mînă moartă și împarte pămîntul între țărani și muncitorii agricoli în înțelegere cu reprezentanții lor”. Programul P.M.P. în pro-

blema agrară a fost sprijinit de gruparea radicală a Partidului Popular „Voința poporului” care în primăvara anului 1943 s-a rupt de conducerea reacționară a partidului și a colaborat cu P.M.P. Pe aceeași linie a mers și gruparea de stînga a Partidului Muncitoresc al Socialiștilor Polonezi, desprinsă din sinul acestui partid în prima jumătate a anului 1943. Aceasta și-a găsit expresia în Manifestul Comitetului Polonez al Eliberării Naționale și apoi în decretul din 6 august 1944 al C.P.E.N. privind înfăptuirea reformei agrare.

Cel de-al doilea articol intitulat *Reforma agrară înfăptuită de Comitetul Polonez al Eliberării Naționale* dezbate procesul complicat de înfăptuire a reformei agrare. Crearea C.P.E.N. în iulie 1944 a permis forțelor democratice trecerea la realizarea reformei agrare în conformitate cu programul formulat. Practic reforma agrară, la fel ca și naționalizarea industriei, s-a desfășurat în două etape: în primul rînd pe teritoriul eliberat în cursul anului 1944 apoi pe cel așa-numit nou eliberat în cursul primăverii anului 1945. Înfăptuirea reformei agrare a fost un proces greu care a necesitat din partea P.M.P. și a forțelor de stînga eforturi uriașe. Aceasta s-a datorat și unor neînțelegeri ivite în cadrul Comitetului Polonez al Eliberării Naționale privind rolul factorului social în înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare. Greutatea cea mai mare însă o constituiau acțiunile puse la cale de reacțiunea internă pentru stăvilirea înfăptuirii reformei agrare.

Punerea în aplicare a decretului cu privire la înfăptuirea reformei agrare, scrisă autorul, a întîmpinat o puternică împotrivire din partea elementelor reacționare. La 9 octombrie 1944 a avut loc ședința C.C. al P.M.P. dedicată grăbirii realizării reformei agrare. În urma ședinței și a instrucțiunilor din 11 octombrie ale C.P.E.N. s-au format

¹ Programe de reformă agrară au elaborat și partidele de dreapta din jurul guvernului de la Londra. Aceste programe îngrădeau numai clasa moșierilor. Reprezentanții acestor partide se pronunțau categoric împotriva folosirii oricăror mijloace revoluționare în lupta pentru realizarea reformei agrare.

brigăzi muncitorești¹ și a fost constituită „instituiția împuterniciților C.P.E.N. pentru problemele reformei agrare”.

În perioada parcelării efective a moșiilor, în mare măsură sub influența brigăzilor muncitorești și a ajutorului acordat de acestea, a crescut extrem de mult activitatea maselor țărănești.

Pentru a contracara încercările reacțiunii, din inițiativa P.M.P. la 11 august 1945 a fost adoptată hotărârea prin care se arată că nici un țăran care a gospodărit o parcelă primită în urma reformei agrare, nu poate fi înlăturat de pe ea. Încercările taberei reacționare s-au sffrșit astfel printr-un eșec total. În general în anii 1944—1949 țăranii au primit în urma reformei agrare numai în teritoriile apusene 6.071 mii ha pământ din care 2.384 mii ha pe vechile teritorii, iar 3.685,6 mii ha pe teritoriile redobândite. În Polonia au luat ființă 814 mii gospodării noi iar 254,4 mii au fost întregite. Înfăptuirea reformei agrare, scrie în încheiere autorul, a fost una din cele mai mari realizări ale puterii populare, una din cele mai mari cuceriri ale țăranimii muncitoare obținută datorită ajutorului clasei muncitoare. Ea a constituit punctul de plecare în lupta pentru îngrădirea și lichidarea exploatării capitaliste, pentru transformarea socialistă a agriculturii.

Culegera prezentată mai cuprinde articolele : *Crearea Partidului Muncitoresc Polonez*² semnat de Marian Malinowski ; *Formarea frontului democratic național în Polonia în anii 1943—1944* semnat de Jerzy Pawłowicz ; *Despre momentele importante ale dezvoltării situației politice în perioada Guvernului Provizoriu (ianuarie—iunie 1945)* semnat de Boleslaw Drukier ; *Dezvoltarea organizatorică a Partidului Muncitoresc Polonez în perioada iulie—decembrie 1945* semnat de Norbert Kolomejczyk ; *Crearea Partidului Socialist polonez renăscut (P.P.S.) și activitatea lui în primii ani ai Poloniei Populare* sub semnătura lui Bronislaw Syzdek ; *Activitatea Partidului Popular (SL) în primii ani ai Poloniei Populare*, sub semnătura lui Ryszard Halaba ; în sffrșit articolul : *Lupta politică în Polonia în anii 1939—1948*, semnat de Jan Borkowski. Aceste articole completează studiul problemelor care au frământat istoria Poloniei în perioada analizată.

Culegera de articole prezentată vine să completeze lucrările de istorie contemporană a Poloniei, destul de puține la număr. Folosind metoda materialist-istorică de analiză a fenomenelor, articolele cuprinse în culegera de față contribuie la cunoașterea unei însemnate perioade din istoria poporului polonez, care a luptat cu eroism pentru eliberarea și democratizarea țării sale.

M. Moldoveanu

B. T. GORIANOV, *Поздневизантийский феодализм*

Edit. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 502 p.

Discuțiile desfășurate în ultimul timp în jurul definirii termenului de feudalism, prin largul apel făcut la metoda comparată de cer-

etare, au sporit interesul pentru cunoașterea aprofundată a structurii societății medievale bizantine și au readus pe primul plan al mediievisticii controversa mai veche privind existența feudalismului bizantin. Luările de

¹ Numai în 1944 la parcelarea averilor moșierești au participat peste două mii muncitori dintre care peste 60% membri ai P.M.P. Și-au adus de asemenea aportul ofițerii și aparatul educativ al Armatei Poloneze, milițieni etc.

² Vezi materialul a XX-a aniversare a Partidului Muncitoresc Polonez în „Lupta de clasă”, nr. 2/1962, p. 110.

poziție, prilejuate de amintitele discuții sau încheierile trase din studiul feluritelor izvoare au demonstrat încă o dată, că, lipsită de o bază metodologică științifică, erudiția cea mai profundă este condamnată la sterilitate. Înțelegerea îngustă a feudalismului ca ansamblu al raporturilor de subordonare vasalică, ca sistem de organizare politică și militară caracteristic statelor medievale din Europa apuseană determină pe unii bizantinisti să refuze recunoașterea existenței unui feudalism bizantin¹ sau să caute alți termeni pentru caracterizarea realităților din Imperiul bizantin (de pildă D. A. Zakythinos le numește para-feudale²).

Bizantinistii marxisti și în rândul iltii, cei sovietici, au adus o contribuție masivă și decisivă în soluționarea problemelor istoriei orînduirii feudale în Bizanț. Continuuînd tradițiile școlii bizantinologice ruse, bizantinistii sovietici au abordat, pe o bază de informație simțitor lărgită și cu o metodă de cercetare superioară, problemele fundamentale ale istoriei economice și sociale a Imperiului bizantin.

Cartea lui B. T. Gorianov este consacrată ultimei perioade de existență a Bizanțului, denumită de autor feudalismul bizantin târziu și îmbrățișează un răstimp de două veacuri și jumătate: de la întemeierea Imperiului latin (1204) pînă la căderea Constantinopolului sub turci. Dacă prin cercetările întreprinse pînă acum, agonia Bizanțului imperial era cunoscută cu precumpănire sub aspectul istoriei politice, diplomatice și religioase, bizanti-

nistul sovietic întregeste imaginea acestei epoci, atît de frămîntate, prin cercetarea atentă a aspectelor economice și sociale ale vieții bizantine.

Rod al unor îndelungate cercetări, cartea lui B.T.Gorianov se distinge prin lărgimea și soliditatea informației, analiza de exemplară minuțiozitate a textelor, noutatea concluziilor și prin curajul științific al autorului, care nu șovăie în a aborda problemele cele mai complexe sau a respinge vechile interpretări, care se bucurau de o largă adeziune.

Primele două capitole ale cărții, consacrate Imperiului latin și, respectiv, Imperiului de la Niceea și despotatului de Epir, pot fi considerate ca o amplă introducere la istoria Bizanțului restaurat în 1261. Din cuprinsul celui dintîi capitol un interes deosebit prezintă studiul relațiilor feudale din statele latine, reflectate în terminologia socială a monumentelor literare, îndeosebi în Cronica Moreii. Termenul „pronia” se întîlnește asociat cu cel de „feud” (acesta din urmă sub forma τὰ φέε, avînd același înțeles). Omagiul este redat fie prin forma grecească alterată ὀμάντζιο fie prin traducerea în limba greacă: ἀνθρωπέεα. Pentru omagiul-lige se adaugă termenul λιζία. Cercetarea lexicului dovedește pătrunderea unor elemente occidentale, legate mai ales de ierarhia feudală, în limba greacă (astfel francezul *roi* apare ῥόι, baronia — *baronie*, μπαραουνία).

B.T.Gorianov urmărește apoi particularitățile structurii social-economice ale Imperiului de la Niceea și despotatului de Epir, pentru a lămuri împrejurările care au permis victoria celui dintîi în concurența aprigă dintre cele două formații politice pentru restabilirea Imperiului. În legătură cu tratativele, relatate de G. Pachymeres, dintre Mihail Paleologul și feudali, încheiate print-un schimb de jurăminte (p. 91—92) precum și cu garanțiile acordate de Mihail Gavrilopoulos în 1341 arhonților din orașul Phanari (p. 111—112), nu ni se pare a fi lipsită de interes sem-

¹ Vezi pe larg, în această problemă, A. P. Kajdan, G. G. Litavrin, Z. V. Udaltova, *Византизм и Запад в современной буржуазной историографии*, în culegerea *Против фальсификации истории*, Moscova, 1959, p. 335—410, cf. G. Ostrogorsky, *La commune rurale byzantine. Loi agraire — Traité fiscal — Cadastre de Thèbes* în „Byzantion”, t. XXXII (1962), 4, p. 163 — 166.

² D. A. Zakythinos, *La synthèse byzantine dans l'antithèse Orient-Occident*, în *Actes du Colloque international de civilisation balkanique*, 1962, p. 112.

nalarea observațiilor lui N. Svoronos privind jurământul de fidelitate în Imperiul bizantin¹. Bizantinistul grec amintește un tratat inedit al împăratului Theodor II Lascaris în care formularea caracterului bilateral al obligațiilor născute din jurământul de fidelitate se apropie foarte mult de prevederile caracteristice contractului vasalic occidental: îndatoririle de sfat și ajutor din partea vasalului, protecție și întreținere din partea suzeranului. Accentuarea legăturii personale în jurământ află un deplin răsunet în teoria lui Manuel Moschopoulos despre cele două jurăminte: politic, obligator pentru toți cetățenii imperiului și regal, prestat de cei care intrau în slujba împăratului și beneficiau astfel de donații sau slujbe. Existența unor raporturi de fidelitate personală, implicând subordonare și îndatoriri reciproce, în Imperiul bizantin, dovedește existența unor trăsături foarte apropiate de raporturile vasalice din Europa occidentală² care se cuvin subliniate.

Pornind de la teza marxist-leninistă că proprietatea feudală asupra pământului reprezintă baza feudalismului, B.T. Gorianov consacră un întins capitol studierii marii stăpîniri de pământ, a cărei principală formă, în epoca tîrzie a feudalismului, a fost pronia. Trăsătura caracteristică a proniei în sec. XIII—XV este transformarea ei din stăpînirea condiți-

onată și vremelnică în stăpînire ereditară nelimitată. Autorul studiază cu acest prilej creșterea marelui domeniu, laic și mănăstiresc, particularitățile stăpînirii de pământ în Thesalia, obligațiile militare ale proniarilor. Deosebit de interesante, în ciuda sărăciei informațiilor oferite de izvoare, sînt constatările autorului în privința raportului dintre rezerva seniorială și loturile țărănești în cuprinsul marelui domeniu. Documentele mănăstirilor indică existența unor rezerve, a căror suprafață depășește considerabil totalul suprafețelor tenurilor țaranilor dependenți. Astfel, în 1318 la un metoh al m-rii Xenophon, dintr-o suprafață de 2170 modii, doar 70 modii erau date parecilor; m-rea Zografu dispunea de o rezervă de zece ori mai mare decît ansamblul loturilor țărănești. De obicei, rezerva era exploatată prin arendarea către țaranii lipsiți de pământ sau cu pământ puțin.

B.T. Gorianov subliniază cu mult temei că studierea proniei trebuie să meargă în paralel cu cercetarea imunității bizantine (excussia), căreia îi este de asemenea consacrat un capitol special. Autorul urmărește evoluția excussiei de la apariția ei, în veacul al XI-lea, distingînd etapele de dezvoltare de la forma primară, scutirea de dări, pînă la imunitatea deplină: fiscală, judiciară și administrativă.

Autorul se ocupă într-un alt capitol de situația țărănimii bizantine în secolele XIII—XV. După ce tratează caracterul proprietății țărănești — prilej de examinare critică a concluziilor lui B. A. Pancenko — bizantinistul sovietic încearcă să distingă diversele categorii de țărani: pareci, *προσκαθήμενοι*, *ἐλευθεροί*, *δουλοπάροικοι* etc. Polemizînd cu N. Skabalanović, care afirma că parecii au beneficiat de dreptul de strămutare cel puțin pînă în veacul al XIII-lea, B.T. Gorianov consideră că legarea de glie a țărănimii era încheiată înainte de începutul fazei tîrzii a

¹ N. Svoronos, *Le serment de fidélité à l'empereur byzantin et sa signification constitutionnelle*, în „Revue des études byzantines”, IX (1951), p. 130—142, cf. A. P. Kajdan, G. G. Litavrin, Z. V. Udaltova, *op. cit.*, p. 399, nota 3.

² Pentru aspectele politico-juridice ale feudalismului bizantin, vezi Božidar Ferjančić, *Деспоти, у Византији и јужнословенским земљама*, Belgrad, 1960 și Jadran Ferluga, *La ligesse dans l'Empire byzantin*, în „Зборник радова Византолошког института”, 1961, nr. 7, p. 97—123, cf. G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 166, nota 1.

feudalismului. Este interesantă observația sa că absența unei măsuri a statului bizantin care să interzică dreptul de strămutare al țărănilor, nu modifică situația, „cu atât mai mult cu cât apariția unor astfel de acte în alte țări, printre care și țările Europei răsăritene, de sud-est și centrale aparține în majoritatea cazurilor perioadei așa-numitei „a doua iobăgii” (p.217). În cadrul unui paragraf special sînt prezentate formele rentei feudale. Credem că este valabilă și pentru cea mai mare parte a evului mediu românesc, constatarea autorului — după două decenii de activitate — că „metoda statistică, foarte valoroasă în sine pentru cercetările de istorie agrară . . . , este absolut inutilizabilă pentru studierea relațiilor agrare în Bizanț, chiar și în epoca feudalismului bizantin târziu, din care pîna în epoca noastră a ajuns cea mai mare cantitate de documente” (p.226). În privința rentei în muncă, B.T.Gorianov este înclinat să creadă că obligația minimă de muncă era de 1 zi pe săptămînă, claca putînd fi însă sporită după interesele stăpînului de pămînt. În ciuda unui cuantum atât de ridicat al obligațiilor în muncă, renta în bani a fost totuși principală formă a rentei feudale.

Penultimul capitol al cărții este rezervat orașului bizantin. Autorul arată că dezvoltarea forțelor de producție, în ciuda ritmului extrem de lent, a determinat o anumită intensificare a relațiilor marfă-bani, dar atotputernicia marilor stăpîni de pămînt, care s-au manifestat ca apărători consecvenți ai negustoriei italiene, a lipsit meșteșugăria și negustoria bizantină de sprijinul statului în fața unui concurent puternic. Dominanța relațiilor feudale și decăderea orașelor explică absența premiselor necesare formării relațiilor capitaliste. În cuprinsul capitolului, bizantinistul sovietic examinează situația meșteșugurilor, procesul de diferențiere socială a populației urbane, tipurile de oraș, decăderea corporațiilor meșteșugărești pre-

cum și expansiunea comercială și colonizarea italiană.

După cum era și firesc, un capitol întins este rezervat celei mai însemnate manifestări a luptei de clasă în epoca feudalismului târziu: răscoala zeloților din Thessalonie (1342—1349)¹. Un interes deosebit în paragraful consacrat istoriografiei îl prezintă discutarea critică a argumentelor lui I.Șevčenko pentru înlăturarea dintre izvoarele privind răscoala din Thessalonie a cunoscutului tratat al lui Nicolae Cabasilas. În afara paragrafelor privitoare la desfășurarea răscoalei și la reformele social-economice și politice înlăptuite de zeloți, se cuvin în chip deosebit semnalate cel consacrat raporturilor dintre bogomilism, hosyachism și mișcarea zeloților, în care autorul caută să desprindă atitudinea zeloților față de religie și biserică, și cel referitor la „criza feudalismului” în Bizanțul târziu, cu care prilej B.T. Gorianov respinge categoric existența unei atare crize, subliniind denaturările grave pe care le implică interpretarea răscoalei zeloților, pornită de la această teză.

Lucrarea lui B.T.Gorianov este însoțită de o substanțială bibliografie (p.440—460), care selecționează judicios lucrările cele mai importante. I-am reproșat autorului unele inconsecvențe (uneori se indică paginile la articole, alteori, nu), citarea unor ediții vechi, atunci cînd există altele noi și, în sfîrșit, nerespectarea normelor bibliografice în redarea titlurilor, Un indice de persoane și altul de locuri, precum și un indice de materii, însoțit de explicarea termenilor, înlesnesc consultarea lucrării.

Cartea lui B.T.Gorianov reprezintă o prețioasă contribuție la cunoașterea fazei târzii a feudalismului bizantin. Prin chipul de cercetare a problemelor și prin soluțiile pro-

¹ Cf. și E. Frances, *Răscoala zeloților din Thessalonie în lumina ultimelor cercetări*, în „Studii”, XII (1959), nr. 3, p. 257—266.

puse, autorul oferă de asemenea sugestii interesante pentru rezolvarea unor probleme ale feudalismului din sud-estul Europei, care prezintă vădite analogii cu cel bizantin. Meritele remarcabile ale cărții lui B.T.Gorianov ne fac să așteptăm cu viu interes lucrarea,

pe care o anunță, privitoare la umanismul bizantin tîrziu, mai ales că autorul ne-a dat mai demult măsura cunoștințelor sale și în problemele culturii bizantine¹.

Fl. Constantiniu

L. S. STAVRIANOS, *The Balkans since 1453*

Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, XXII + 97 p.

De pe la 1950 încoace, în Statele Unite au început să apară tot mai multe lucrări de sinteză asupra istoriei țărilor din estul european. Explicația acestui subit interes pentru trecutul unei regiuni care, de obicei, rămânea în afara orizontului cercetărilor științifice occidentale este dată de tendința, tot mai accentuată manifestă în activitatea diverselor institute americane de sociologie și etnologie, de a opune științei istorice marxist-leniniste, în continuă dezvoltare, teoriile proprii ideologiei imperialismului contemporan.

Încadrată unei serii de sinteze istorice, voluminoasa carte a lui L. S. Stavrianos, profesor la North-Western University, urmărește istoria Greciei, Albaniei, Iugoslaviei, Bulgariei, României și, în parte, a Turciei, de la căderea Constantinopolului pînă în zilele noastre. O analiză comparativă a fenomenelor din viața popoarelor balcanice, în succesiune istorică de-a lungul unei jumătăți de mileniu este, desigur, necesară și o nouă sinteză a istoriei peninsulare, elaborată în urma unei cercetări critice și îndelungate, atât a principalelor izvoare cît și a celor mai însemnate lucrări interpretative consacrate problemelor de balcanologie, nu poate decît să aducă un real serviciu științei istorice actuale.

¹ Т В/ Гorianov, *Религиозно-полемическая литература по вопросу об отношении к латинянам в Византии XIII—XV вв.*, în „Византийский Временник”, т. VIII (1956), p. 132 — 142.

L. S. Stavrianos nu se conformează însă, imperativului unei cercetări serioase; astfel, deși lista lucrărilor consultate în vederea elaborării cărții este lungă (p. 873—946), informarea autorului nu este nici pe departe cea solicitată de o sinteză amplă. Desigur, o cercetare, chiar și numai a celor mai importante lucrări de documentare și interpretare, poate fi cu greu făcută de un singur om, fie el și de o rară erudiție; bibliografia cerută de o temă atât de pretențioasă nu poate fi, însă, în nici un caz suficientă, dacă autorul se mulțumește cu lucrări de popularizare, pamflele politice, recenzii de mîna a doua în reviste provinciale, opusculile întocmite de diletanți și circulări ale funcționarilor Consiliului Federal pentru Relațiile Externe. Unilateralitatea regretabilă a informării reiese suficient din faptul că pentru a-și redacta capitolul final (*Războiul rece, războiul ascuns și tratatul de pace din 1947*), autorul a consultat numai articole scrise fie de ultrareacționari notorii, fie de transfugi profasciști obscuri, fără a citi măcar o singură carte publicată în statele socialiste.

În ceea ce privește atitudinea generală a lui Stavrianos față de procesul istoric, ea este net reacționară și mărturisit anti-marxistă. Categoriile istorice și sociale cu care operează autorul sînt, în genere, cele comune istoriografiei oficiale a reacțiunii americane; desigur, cu unele particularități, impuse probabil lui Stavrianos de formația sa intelectuală anterioară, dar care, în context, rămîn netsemnate. Astfel, deși înclină spre

a recunoaște existența obiectivă a legilor istorice, profesorul de la N.W.U. le înțelege ca determinate numai și nu determinate, ceea ce pare cel puțin curios; el de altfel consideră legitatea numai ca un simbol al repetabilității într-o „statică” socială restrinsă, socotind fiecare fenomen „dinamic” ca absolut individual. Căutând un criteriu relativ stabil de ordonare a materialului, Stavrianos recurge la teoria factorilor coincidenți. Această teorie, fundamentată de M. Ginsburg în 1956, explică „schimbările sociale” (*social changes*) prin factori aparținând tuturor sferelor sociale, determinarea fiind dată de coincidența lor; conform acestei rețete, Stavrianos impune cîte un „grup causal” de factori, arbitrar compus, fiecărui fenomen istoric de amploare. Autorul preferă mai ales factorul ecologic—factorul influențelor organism social—mediu ambiant, fără să încerce însă să stabilească o predominanță; după cum recunoaște el însuși (v. p. 13), Stavrianos afectează această nouă varietate a indeterminismului pentru a nega o cauzalitate istorică generală. De asemenea, trebuie subliniat că, în mai toate grupurile artificiale constituite de autor, apare și factorul demografic ca factor fundamental (în varianta lui Pendell¹, mai ales: „oameni scumpi” și „oameni ieftini”, pauperi lipsiți de „valoare socială”).

Evoluția istorică la Stavrianos nu este orientată progresiv. Imaginea de predilecție a autorului este, de aceea, mai degrabă cea preconizată de W. Ogburn acum patru decenii: nu dezvoltare ci „social change”—schimbare nedeterminată. Astfel, Stavrianos ajunge la a considera popoarele balcanice „popoare fără istorie” (p. 96), reprezentînd o lume statică și teocratică, incapabilă de dezvoltare internă. Îmbinarea unor reminiscențe din Carlyle și Toynbee cu teoriile reacționare ale sociologiei americane contemporane este un fenomen caracteristic pentru orientarea eclectică a autorului.

Atunci cînd Stavrianos încearcă să analizeze originea și conținutul claselor sociale, plătește un tribut serios concepțiilor anti-marxiste ale teoreticienilor „grupurilor sociale”. Pentru Stavrianos, o clasă se formează datorită interacțiunii unor factori pe care el îi consideră fundamentali: demografic, psihologic-național și politico-administrativ; clasa nu este „rigidă și exclusivă” (p. 93) ci labilă, cu limite imprecise, apărînd și dispărînd în numai cîteva decenii de istorie, eroare fundamentală, combătută chiar de mulți reprezentanți ai științei burgheze. Conflictele de clasă apar în lucrarea lui Stavrianos dar ele nu constituie luptă de clasă în adevăratul sens al cuvîntului, ci, mai degrabă, fisuri într-un edificiu social pînă atunci compact (p. 40 „fragilitate socială”, p. 73 „clivaj social”); introducînd arbitrar în cercetările de istorie categoriile neștiințifice ale sociologiei burgheze, autorul urmărește în primul rînd combaterea teoriei marxiste a luptei de clasă, țel vădit reacționar.

Concepțiile generale ale lui Stavrianos influențează negativ ordonarea și tratarea materialului; de obicei, după cîteva considerații generale cu caracter idealist, autorul expune principalele evenimente din istoria politică a statului de care se ocupă, deduce modificările sociale din cele ale politicii externe, apoi, după o scurtă caracterizare a instituțiilor culturale și administrative, amintește de evoluția economico-socială.

De-a lungul cărții lui Stavrianos sînt manifeste lipsa de unitate internă, confuzia și dezorganizarea; evident, concepțiile împrumutate diversilor ideologi reacționari de către autor, eclectic îmbinate, nu puteau oferi un fir conducător pentru o mare lucrare de sinteză. De aceea, L. S. Stavrianos se străduiește să eșafodeze o serie de construcții artificioase pentru a-și fundamenta teoriile reacționare pe care vrea să le demonstreze, făcînd nenumărate interpretări forțate și expuneri declarative neacoperite de argumente solide; el utilizează în acest scop procedeele clasice ale obiectivismului: juxtapunerea unor procese istorice fără

¹ V. Elmer Pendell, *Population the Loose* N.Y., 1951.

trăsături esențiale comune, identificarea unor fenomene disparate, raționamente prin analogie, trecerea sub tăcere a evenimentelor care contrazic teoria susținută etc.

Încă din primele pagini ale cărții lui L. S. Stavrianos aceste grave defecte sînt aparente (v. p. 1—32). Lungul excurs în-treprins de autor în istoria balcanică anterioară invaziei otomane nu este organic legat de problemele puse de către tratarea sintetică a evenimentelor veacului XV; astfel, paralela încercată de Stavrianos între războaiele medice și cele turco-bizantine este deplasată. În partea a II-a, *Era ascensiunii otomane pînă la 1566* (p. 33—115), materialul este aproape inextricabil. Atît cît care do-rește o informare generală asupra acestei epoci frămîntate din viața popoarelor cît și cercetătorul specializat al problemei pot nun ai cu mare dificultate să desprindă fenomenele mai însemnate. Tratarca istoriei economice a Balcanilor în sec. XV—XVI este expeditivă de autor în cîteva remarci înscrise capitolelor de istorie culturală și administrativă; or, este evident că numai o studiere amănunțită a proceselor economice peninsulare ar fi putut oferi istoricului cheia înțelegerii marilor mișcări sociale care au facilitat cucerirea regiunilor balcanice de către sultanii otomani. Stavrianos neagă în această parte a lucrării sale opoziția permanentă de interese între popoarele asuprite și dominatorii turci, minimalizînd importanța luptei antiotomane din unele teritorii ca Moldova, Țara Românească și Muntenegru, luptă care, după cum se știe, a dus la menținerea autonomiei locale în aceste regiuni. Tratînd istoria Balcanilor în perioada crizei statului otoman (1402—1421) și cea a marilor cuceriri turce (1421—1481), autorul se limitează la a expune principalele evenimente ale istoriei militare otomane, uncea explicație atît pentru succesele sultanilor cît și pentru reversurile încercate de o armată sau de alta fiind, după autor, „vidul politic” (*the power vacuum*); sursele de inspirație ale lui Stavrianos sînt aici teoriile lui Churchill asupra Balcanilor (*soft underbelly* al Europei, p. 72), combinate cu cele, ceva

mai noi, ale lui J. F. Dulles (comp. p. 50) procedeu surprinzător la un istoric, fie el și reacționar.

Principala teză susținută de autor în partea a II-a a cărții sale este opoziția permanentă și ireductibilă între „Răsărit” și „Apus”, categorii construite în genul lui Toynbee, pentru a sugera imobilitatea esenței istorice a unor civilizații funciar contradictorii. Balcanii în sec. XV—XVI constituie, după Stavrianos, un punct nodal al conflictului între cele două „arii de civilizație”, istoria acestei regiuni fiind dominată de lupta între două lumi. Caracterul neștiințific și artificios al teoriei a fost demonstrat în repetate rînduri de știința marxistă și împrumutarea ei din arsenalul de argumente al idealismului istoric de către Stavrianos nu poate decît să evedențieze încă o dată intențiile reacționare ale autorului.

Partea a III-a a lucrării (*Era declinului otoman 1566—1815*, p. 117—213) are aceleași scăderi, într-o formă încă mai gravă. Autorul nu ne oferă nici un fel de date asupra istoriei popoarelor înglobate imperiului turc, narînd numai evenimentele din istoria militară și administrativă otomană, care, de altfel, nu capătă o motivare. Capitole întregi, cum ar fi cele care tratează istoria balcanică între 1566 și 1699 ori 1699 și 1792 reprezintă mai mult dări de seamă de tip *reader's digest* ale unor evenimente incoerente, conglomerate de fapte haotic adunate, neselectate, unite — aparent doar — de logicismul autorului, de o originalitate agresivă; fără interpretare suficientă și orientată, fără generalizare, fără sintetizare, enumeratiionismul factologic al lui Stavrianos, dominant în partea a III-a, se revendică de tradiția obiectivismului bughez. Negînd fenomene istorice de o însemnătate covîrșitoare în cadrul epocii, cum ar fi stagnarea economică cronică, exploatarea brutală a popoarelor asuprite de către satrapii otomani și largul avînt al mișcărilor de eliberare balcanice (p. 124—127). L. S. Stavrianos ne oferă în schimb o serie de teorii cu totul noi asupra adevăratelor cauze ale decăderii în-

periului turc dintre care amintim cteva : de-generarea dinastilor, corupția hadîmbilor, lipsa de canalizare (p. 117—137), evident absurde.

În partea a IV-a (*Era naționalismului 1815—1878*, p. 215—412) Stavrianos deduce toate schimbările istorice din Balcani din relațiile diplomatice ale țărilor occidentale cu falimentarul imperiu otoman. fără a acorda atenția cuvenită dezvoltării economice și sociale a popoarelor balcanice în această perioadă. Negînd caracterul reacționar al dominației imperiale turcești și influența nefastă pe care aceasta a avut-o asupra dezvoltării istorice locale, Stavrianos atribuie numai influenței „ideilor occidentale” creșterea nemulțumirii celor exploatați, revoluțiile de eliberare națională și socială fiind, după el, simple manevre politice, fără legătură cu aspirațiile popoarelor autohtone.

Astfel, autorul consideră că singura cauză a mișcărilor din principatele romîne în 1821 ar fi fost raidul lui Ypsilanti (p. 283) și nu complexele contradicții economice, sociale și naționale; de asemenea, revoluția de la 1848 în Țara Romînească este minimalizată într-un chip nepermis de Stavrianos care o consideră numai o „farsă de operetă”. La fel procedează autorul și atunci cînd încearcă să descrie evenimentele din Grecia răsculată în luptă pentru independență, tratînd acerbă luptă dintre forțele progresiste și reprezentanții reacțiunii ca pe o vulgară încăierare între membrii unor facțiuni politice de aceeași specie (v. p. 293, 341, 348). Masele, adevăratul făuritor al istoriei balcanice din acest veac nu apar în opul lui Stavrianos iar personalitățile acționează, după autor, prin ele însele, reprezentînd motorul tuturor schimbărilor.

Prima perioadă a Tanzimatului (după Gül-Hané) își capătă la Stavrianos o explicație doar în particularitățile de caracter ale lui Abd-ul Medjid și Reșid Mustafa (p. 315—318), explicație psihologistă care, fără îndoială, nu poate fi considerată ca cea mai adecvată pentru a motiva un întreg proces istoric; adevăratul caracter al reformelor, parțiale și limitate, introduse de sus în timpul Tan-

zimatului poate fi just înțeles numai dacă luăm în considerație atît puternicele contradicții economice, sociale, politice și culturale existente în stînul societății din acea vreme, cît și intensificarea luptei de eliberare socială și națională pe întregul teritoriu al imperiului otoman; or, Stavrianos nici nu încearcă măcar să analizeze aceste fenomene de amploare istorică, limitîndu-se la a pune eticheta de „revoluționar” unor ultrareacționari ai vremii (banul Jelačić sau Midhat Pașa), caracterizare care surprinde la fel de mult ca și cea de „erou național” pe care Stavrianos o face lui Pasvan-Oglu.

În finalul părții a IV-a, autorul consideră că apariția problemei naționale în epoca studiată poate fi dedusă din psihologiile individuale și relațiile cu statele din apusul Europei; ba chiar nu ezită să o socotească o simplă fantezie politică și o îmbinare de idei fixe provocate de o conjunctură sau de alta. Încercînd să golească de conținut o problemă atît de importantă, autorul face dovada incapacității de a înțelege evoluția istorică într-o perioadă în care avîntul economic, ridicarea burgheziei, intensificarea luptei maselor pentru revendicări sociale și noile cerințe politice ale vremii au impus cu necesitate scuturarea jugului otoman și cucerirea independenței naționale de către popoarele asuprite.

Abia începînd cu partea a V-a a lucrării (*Era imperialismului și capitalismului 1878—1914*, p. 413—543), Stavrianos începe să trateze separat istoria fiecărei țări în parte. Aici autorul se străduiește să falsifice cît mai mult conținutul capitalismului și imperialismului. Astfel, după Stavrianos, capitalismul apare abia după 1878, reprezentînd numai o modificare în sistemul financiar, aserțiune prin care încearcă să escamoteze esența veritabilă a sistemului capitalist. Pentru a defini imperialismul, Stavrianos, citînd pe W. L. Langer (*Diplomacy of Imperialism*, 1951), îl consideră numai „o reglementare sau un control, politic sau economic, direct sau indirect, al

unui stat, al unei națiuni sau al unui popor, asupra altor grupuri similare" (p. 414), afirmând totodată, cu multă îndrăzneală, că fenomenele imperialiste au apărut în Balcani o dată cu prima cruciadă, la finele sec. al XIX-lea imperialismul devenind numai „mai dinamic și mai pătrunzător”; or, definirea imperialismului ca o orientare politică a unui stat și localizarea lui prin câteva particularități „concrete din punct de vedere istoric”, constituie, în genere, o trăsătură comună tuturor istoricilor reacționari, după cum sublinia, încă în 1916, Lenin¹. O serie de aspecte ale imperialismului sînt, ce-i drept, amintite de Stavrianos (p. 414—415): formarea oligarhiei financiare, exportul de capital, lupta pentru piețe, dar tocmai latura principală a capitalismului în faza sa imperialistă — monopolismul² — nu este evidențiată de autor. Cauzele indicate de autor pentru noile fenomene din istoria popoarelor balcanice la sfîrșitul sec. al XIX-lea vorbesc de la sine despre orientarea sociologică idealistă a autorului: „Trecerea de la o economie naturală la una bănească s-a petrecut atît în urma acțiunii unor factori interni cum ar fi creșterea populației și schimbările politice, cît și în urma pătrunderii noului imperialism” (p. 423). Capitolele în care Stavrianos se ocupă de istoria unei țări sau alta între 1878 și 1914 sînt lipsite de interes; neavînd sensul ierarhiei valorilor, autorul minimalizează marile momente istorice, acordînd în schimb o importanță exagerată unor amănunte cu totul secundare, adesea de nuanță anecdotică. Istoria economică și socială a țărilor studiate nu este aprofundată, atenția lui Stavrianos îndreptîndu-se numai spre evenimentele politice, care, însă, sînt private

astfel de motivarea și explicațiile necesare. Partidele politice și acțiunile lor sînt pentru autor numai scheme geometrice și linii de forță; clasele pe care le reprezintă și scopurile urmărite nu intră în analiza lui Stavrianos; de aceea, aflăm aici numai comentarii asupra tratativelor diplomatice între state, manevrelor de culise și hărțuierilor între frunțașii partidelor politice burgheze și moșierești. În locul istoriei Romîniei, Stavrianos ne oferă portretul lui Carol I și atitudinea lui I. C. Brătianu față de alianțele continentale iar nu mai puțin de un sfert din capitolul *Serbia și slavii meridionali între 1878 și 1914* este rezervat descrierii minuțioase a vieții intime a lui Alexandru Obrenović.

Ultima parte a lucrării (*Era războiului și a crizei*, p. 545—837) este și cea mai amplă; aici reacționarismul autorului devine de-a dreptul agresiv. Denigrînd permanent mișcarea muncitorească, arătîndu-se plin de ură față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și Statul Sovietic, Stavrianos nu ezită să falsifice grosolan documentele istorice. Ceea ce explică în parte această orientare a autorului american este inspirația evidentă din opurile lui J. C. Campbell și H. L. Roberts, ultimul fiind și autorul unei teorii absurde despre „rolul nefast al industrializării” în țările agrare în genere și în România în special (comp. p. 594), teorie pe care Stavrianos o aplică sîrguincios tuturor statelor balcanice. Fără a se jena să glorifice pe față regimurile fasciste, Stavrianos face nu o dată profesie de credință anticomunistă.

În ultimul capitol al părții a VI-a, despre războiul rece (p. 800—837), autorul falsifică sistematic istoria contemporană, cu foarte puțină abilitate de altfel, parafrazînd memoriile lui W. Churchill, inamic înverșunat al comunismului. Teoria preferată a lui Stavrianos, cea a antinomiei Răsărit—Apus este reluată aici și dezvoltată tendențios, comunismul fiind prezentat în mod denaturat, ca o teorie specifică „Răsăritului” și dușmănoasă „Apusului”, în sens strict istorico-geografic.

¹ V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* în *Opere*, vol. 22, București, 1952, p. 264.

² V. I. Lenin *Ibidem*, p. 261: „Dacă ar fi nevoie să se dea imperialismului o definiție cît se poate de scurtă, ar trebui spus că imperialismul este stadiul monopolist al capitalismului”.

În *Epilog* (p. 839–845), după o serie de analogii istorice lipsite de bun gust, Stavrianos „avertizează” țările socialiste asupra „pericolului” industrializării, colectivizării și... suprapopulației, pronosticând pentru perioada 1955–1960 o „încetinire simțitoare” a dezvoltării economice a acestora, profeție care, după cum știu până și economiștii americani, a fost dezmințită de realitate.

Anexele lucrării sînt destul de slabe; notele în care autorul își justifică citatele sînt adesea incomplete și nu tocmai cele mai in-

dicate; indicele totalizator (p. 949–970) este insuficient și arbitrar întocmit, ilustrațiile – reduse și, cu unele excepții, ne semnificative.

Voluminoasa încercare de sinteză a lui L. S. Stavrianos nu este altceva decît o lungă înșiruire de fapte, neselectate suficient, combinate după o sumă de teorii fanteziste, specifice reacțiunii contemporane, totul prezentat într-un stil pretențios dar cu un limbaj adesea nu lipsit de vulgarități.

R. Constantinescu

„Вопросы истории”

nr. 1—12/1962

Conținutul revistei „Вопросы истории” pe anul 1962 a reflectat multilateral impulsul dat cercetărilor în domeniul istoriei de către documentele Congresului al XXII-lea al P.C.U.S.

Istoria mișcării muncitorești din alte țări, deși într-o mai mică măsură decât în anii precedenți, este prezentă și în anul 1962 în coloanele revistei „Вопросы истории”. Cititorul manifestă desigur interes pentru istoria luptei proletariatului dintr-o țară cu tradiții muncitorești puternice ca Anglia. Articolul *Lupta pentru unitatea forțelor socialiste în Anglia (1905—1914)*, semnat de L. E. Kertman, face o incursiune în istoria mișcării muncitorești engleze, de la începutul secolului nostru, urmărind lupta pentru stringerea rindurilor într-o singură organizație revoluționară, desfășurată de elementele înaintate din grupările și partidele muncitorești din Anglia : Federația Social-Democrată, Partidul Muncitoresc Independent, Societatea Fabiană. În aceeași ordine de probleme — ale istoriei mișcării muncitorești în Anglia — se înscrie și articolul semnat de V. E. Kunina *Cu privire la problema cauzelor despărțirii lui K. Marx de H. Hyndman* (nr. 12).

Un interes de netăgăduit prezintă articolul semnat de M. I. Heifeș *Cea de-a doua situație*

revoluționară în Rusia (nr. 2), consacrat în special problemei crizei „vîrfurilor” în anii 1879—1881. Conținutul celei de-a doua situații revoluționare este determinat, după cum arată autorul, de lupta în jurul problemei agrare și a problemei orînduirii de stat. Autorul se oprește pe larg asupra frământărilor din stînul cercurilor conducătoare. El subliniază importanța istorică pe care au avut-o, pentru dezvoltarea luptei revoluționare a maselor, frământările Rusiei oficiale în anii 1879—1881.

Un loc important în cadrul revistei îl ocupă articolele cu caracter aniversativ, care însă nu se rezumă numai la o evocare festivă, ci aduc de cele mai multe ori elemente noi, de importanță științifică. Astfel, de pildă, în articolul academicianului V. P. Volghin *Socialismul lui A. I. Herșen* (nr. 5), publicat cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea marelui democrat-revoluționar, autorul întreprinde o adevărată analiză critică a textelor lui Herșen, pentru a desluși semnificații noi, de natură a ilustra concepția generală a gânditorului. Aceeași muncă plină de respect față de un alt înaintaș celebru a desfășurat-o academicianul M. N. Tihomirov, cercetînd *Lucrările de istorie ale lui M. V. Lomonosov* (nr. 5).

Aniversarea a 50 de ani de la apariția „Pravdei” leniniste a prilejuit publicarea articolelor: V. I. Lenin și „Pravda” (1912—1914) de V. T. Loghinov (nr. 5); Ziarul „Pravda” și intelectualitatea în perioada noului avânt revoluționar de L. K. Erman (nr. 5). Primul articol menționat relatează noi aspecte privind modul cum a condus V. I. Lenin ziarul „Pravda” iar al doilea, bazat pe cercetarea atentă a conținutului beletristic al „Pravdei”, subliniază preocuparea ziarului bolșevic pentru apropierea intelectualității de aspirațiile clasei muncitoare, pentru promovarea literaturii cu adevărat valoroase.

Cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la războiul din 1812 revista a publicat mai multe articole. L. N. Bicikov a semnat articolul *Despre lupta de clasă din Rusia în timpul războiului din 1812* (nr. 8), iar P. A. Jilin articolul *Unele probleme ale studierii istoriei războiului de apărare a patriei din 1812* (nr. 6), în care face o prezentare a istoriografiei acestui însemnat moment din istoria Rusiei.

Despre războiul din 1812 au mai fost publicate și alte articole. L. G. Bezdrovni a semnat în nr. 10 articolul *Unele probleme ale războiului de apărare a patriei din 1812* în care compară potențialul economico-militar al celor doi beligeranți. În nr. 9 P. I. Aleșkin și V. K. Golovnikov descriu activitatea miliției populare din Moscova în timpul ocupației lui Napoleon iar A. P. Pronștein și B. V. Cebotarev participarea la război a cazacilor de pe Don. În sfârșit, anintim și articolul lui V. V. Kafengauz *Războiul din 1812 și influența lui asupra vieții social-economice a Rusiei* (nr. 7).

În ultimul număr (12) pe 1962 revista a publicat articolul de generalizare *Importanța istorică a marelui război de apărare a patriei din 1812* semnat de academicianul N. M. Drujinin.

Dintre materialele de atitudine, menționăm articolul *Istoriografia vest-germană cu privire la originea primului război mondial* (de K. B. Vinogradov), care realizează o sumară dar competentă trecere în revistă a principalelor

lucrări apărute în R.F.G. în ultimii zece ani în problema „vinovalilor” pentru izbucnirea primului război mondial. Este amintit cu acest prilej rolul negativ pe care îl joacă institutul de „studiere a răsăritului” („Ostforschung”).

Un alt articol *Despre unele procedee de falsificare burgheză a istoriei* (nr. 2), semnat de E. B. Cerniak, relevă — cu referiri la cîțiva autori burghezi — procedeele metodologice de tratare a istoriei moderne și contemporane care duc la o denaturare flagrantă a unor momente nodale ale dezvoltării societății. Autorii burghezi reacționari își „asigură” sensul dorit de ei în tratarea istoriei, în special prin felul cum abordează influența modului de producție asupra dezvoltării sociale, rolul luptei de clasă și al revoluțiilor sociale în istorie, locul burgheziei contemporane în viața societății.

În numărul 3, V. I. Rutenburg a publicat articolul *Istoriografia clericală — instrument al imperialismului*, în care, după ce infățișează trăsăturile reacționare ale neotomismului prezintă pe scurt lucrările cîtorva istorici clericali (M. Clément, M. Vaussard ș.a.).

În legătură cu activitatea institutului de „studiere a răsăritului” (Ostforschung), V. T. Pașuto reia această problemă în articolul *Izvoarele concepției neofasciste germane asupra istoriei Rusiei* (nr. 10).

Unul dintre obiectivele principale ale materialelor publicate în „Вопросы истории” constă în combaterea istoriografiei burgheze, în special americane, vest-germane și franceze în diferite probleme. Astfel, în articolul lui N. N. Bolhovitinov *Despre rolul „graniței mobile” în istoria S.U.A.* (nr. 9) se face o analiză critică a concepției istoricului american F. Turner, cu privire la importanța acestei „granițe mobile” pentru dezvoltarea social-economică a poporului american. Un alt articol este consacrat combaterii concepțiilor reacționare ale sociologului francez Raymond Aron (nr. 7, autor I. I. Flit). În domeniul etnografiei a fost publicat articolul semnat de

I. P. Averkieva *Curențele principale în etnografia burgheză contemporană din S.U.A.* (nr. 7).

Combaterea tezelor cuprinse în lucrarea lui Iulius Braunthal, *Istoria Internațională (Geschichte der Internationale — Ed. I. Hanover, 1961)* prilejuiește publicarea unui interesant și util articol *Despre unele probleme ale istoriei Internaționalelor I-a și a II-a* (semnat în nr. 6 de I. A. Bah, V. E. Kuniņa și B. G. Tartakovski).

Tot în legătură cu istoria Internațională I, menționăm contribuția lui B. Itenberg cu privire la *Răspândirea tipăriturilor secției ruse a Internațională I-a în activitatea ilegală revoluționară din Rusia* (nr. 10). Folosind unele materiale de arhivă noi, și confruntând atent textele unor manifeste ale narodnicilor cu documentele Internaționalei, autorul stabilește asemănarea parțială între acestea, ceea ce exprimă inspirația directă a narodnicilor în activitatea lor din literatura Internațională.

O sugestivă evocare istorică cu rezonanță în evoluția actuală a unor regimuri politice pe linia desființării libertăților burghezodemocratice realizează G. N. Goroșkova în articolul *Lichidarea ordinii burghezodemocratice în Germania în anii fascismului* (nr. 2).

A. N. Heifeș, folosind o serie de materiale documentare noi, prezintă pe larg *Rolul misiunii lui M. V. Frunze în întărirea relațiilor de prietenie sovieto-turcești* (nr. 5). Este vorba în articol despre vizita delegației sovietice, condusă de M. V. Frunze, la Ankara, vizită care a avut loc la invitația conducătorilor turci în frunte cu Kemal Ataturk (în noiembrie 1921 — ianuarie 1922). M. V. Frunze, care reprezenta R. S. S. Ucraina, a reușit să încheie un „Tratat de prietenie și frăție” între Turcia și Ucraina.

Din domeniul istoriei relațiilor internaționale dintre cele două războaie mondiale, semnalăm o suită de articole demne de atenție. Astfel articolul *Din istoria tratatului franco-sovietic din anul 1935* (semnat de Z. G. Belousov — nr. 6) evocă zigzagurile politicii cercurilor conducătoare franceze în problema

apărării țării de pericolul militarismului german, lupta pe care au dus-o forțele progresiste din Franța, în frunte cu P.C.F., pentru apropierea popoarelor celor două țări.

Articolul *Politica Germaniei și Austro-Ungariei față de Polonia în anii primului război mondial* (nr. 3) al istoricului polonez L. Grosfeld împropătează în mintea cititorului o problemă importantă din istoria modernă a Europei: problema reconstituirii statului polon în condițiile primului război mondial.

Un alt istoric polonez este autorul articolului *Din istoria luptei pentru frontul popular în Polonia* (nr. 7) care descrie victoria frontului muncitoresc unic la alegerile municipale din Lodz (27 septembrie 1936).

Articolul din nr. 8 *Rotschildzii parizieni și petrolul rusesc* de A. A. Fursenko reia o veche și discutată dispută între istoriografia marxistă și istoriografia burgheză cu privire la rolul capitalului străin în dezvoltarea economică a Rusiei.

Probleme din aceeași perioadă a istoriei capitalismului rus dezbat și articolul din nr. 12 *Monopolurile și aparatul de stat din Rusia* de C. F. Șașilo care descrie situația monopolurilor din domeniul construcțiilor navale în ajunul primului război mondial. Remarcăm de asemenea articolul *Împușcăturile de la Lena și criza sistemului de la 3 iunie* (nr. 4) de A. I. Avrek, în care se face o analiză a regimului politic din Rusia (perioada Dumei a III-a).

Ca și în anul precedent, revista a publicat și anul acesta amintiri ale academicianului I. M. Maiski din vremea când acesta era ambasadorul Uniunii Sovietice la Londra.

Menționăm aci, pentru a releva diversitatea preocupărilor academicianului I.M. Maiski, și articolul acestuia despre *Gingis-Han* (nr. 5) în care autorul face o analiză științifică a statului mongol creat de Gingis-Han și personalității conducătorului.

Câteva articole sînt consacrate unor momente din lupta clasei muncitoare și a poporului sovietic, pentru transformarea re-

voluționară a țării: *Eroicele fapte de muncă ale clasei muncitoare în perioada celei de a doua etape pașnice* (ianuarie—aprilie 1920) de K. I. Antonova (nr. 3); *Unele concluzii ale sesiunii științifice cu privire la istoria satului sovietic* de V. P. Danilov (nr. 2); *Mișcarea populară pentru desfelenirea pământului* de P. F. Vinokurova (nr. 8); *Cu privire la istoria activității ilegale a bolșevicilor în Siberia în anii 1918—1920* de M. I. Stișov (nr. 1).

Din domeniul istoriei vechi se remarcă articolul semnat de academicianul V. V. Struve *Orânduirea socială în Egiptul elenistic* (nr. 2). Academicianul M. N. Tihomirov face o precizare importantă cu privire la data creării Novgorodului (nr. 9) sau, mai exact, a primei mențiuni documentare asupra existenței lui.

În ultimii ani, istoricii — și nu numai istoricii dar și Ministerul Învățământului Superior, la sugestia acestora — au acordat o atenție deosebită problemei istoriografice, îndeosebi istoriografiei istoriei U. R. S. S. În revistele de specialitate au apărut numeroase articole consacrate istoriografiei diferitelor probleme din istoria U. R. S. S. și din istoria universală, iar la facultățile de istorie s-a introdus un curs cu privire la istoriografie. Articolul lui A. M. Saharov *Obiectivul și conținutul cursului universitar despre istoriografia istoriei U. R. S. S.* (nr. 8) conține o serie de constatări și observații pe marginea acestei noi discipline pe care autorul refuză să o considere ca fiind „ajutătoare”; el o socotește, dimpotrivă, un „foarte important obiect cu conținut teoretic și metodologic” (p. 19) care „are problematica sa, obiectul său de cercetare și de generalizare a materialului” (p. 22). În articol sînt cuprinse o serie de considerații care prezintă interes general asupra modului cum trebuie să se cerceteze în domeniul istoriografiei: să se determine condițiile obiective și nevoile sociale în studiul istoriei din etapa respectivă; să se urmărească permanent procesul acumulării și studierii materialului faptic care s-a introdus în circuitul științific, cum s-a făcut stringerea materialului, progresele realizate în metoda

prelucrării izvoarelor; să se evidențieze lărgirea problematicii științei istorice, să se stabilească periodizări etc.

Articolele privitoare la istoriografia diferitelor probleme au semnat în cursul anului 1962: L. V. Cerepnin, *Studierea în U. R. S. S. a problemelor istoriei patriei în perioada feudalismului* (nr. 1), S. I. Iacubovskaia, *Istoriografia sovietică a formării U. R. S. S.* (nr. 12) etc.

O altă categorie de articole se referă la probleme legate de progresele realizate în domeniul procedeelor „tehnice” folosite în sprijinul cercetării istorice. Un articol, de natură să intereseze pe arhiviștii *Tehnica în slujba istoricilor*, semnat de V. S. Liublinski (nr. 5), relatează despre metodele de reconstituire și conservare a documentelor — metode unice în lume — folosite de către Laboratorul special din Leningrad. Atrage atenția, de asemenea, articolul *Aplicarea mașinilor electronice matematice în știința istorică* (de V. A. Ustnikov — în nr. 8) care expune procedeele tehnice, cu exemplificări practice, a avantajelor pentru dezvoltarea științei istorice, a folosirii cuceririlor științei exacte.

Dintre materialele consacrate recenzării sau prezentării istoriografiei românești semnalam în primul rînd recenzia academicianului P. Constantinescu-Iași consacrată conținutului revistei „Studii” în ultimii ani. În nr. 5, V. N. Vinogradov, la rubrica de note, a publicat o scurtă dare de seamă asupra articolelor apărute în „Studii” și „Analele Institutului de Istorie a Partidului” cu privire la dezbaterea machetei volumelor IV și V din *Istoria României*. În nr. 12 a fost recenzată, sub semnătura lui M. N. Rosenfeld, lucrarea *Mișcarea muncitorească din România între 1917—1921. Crearea Partidului Comunist* (București, 1961) de C. Cușnir-Mihailovici.

Cititorul revistei „Вопросы истории” poate găsi în paginile ei, în afara articolelor științifice propriu-zise, o hoșăle de informații foarte utile. Cîmpul de investigație al revistei este foarte larg. Nici un eveniment însemnat de pe frontul științei istorice mon-

diale nu este ignorat. Rubricile permanente „Știința istorică în U.R.S.S.“, „Note și recenzii“, „Cronica vieții științifice“, „Știința istorică peste graniță“, cuprind un larg cerc de probleme. De o deosebită utilitate sînt și rubricile „Sumarul revistelor care apar în țările socialiste“ și „Note despre articole“. În spațiul prezentării de față, desigur, nu

a fost posibilă semnalarea materialelor din partea a doua a revistei, care prin comentariile și prin informațiile lor contribuie la mărirea interesului cititorului pentru această importantă publicație științifică.

N. Copoiu

„Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“

Berlin, Rütten & Loening, an X (1962), nr. 1—8

Materialul cel mai important cuprins în revista istoricilor marxști germani în cel de al zecilea an al apariției sale în privința istoriei mișcării muncitorești este *Schița istoriei mișcării muncitorești germane* și *Raportul tovarășului Walter Ulbricht*, referitor la această schiță, cărora le este consacrat întregul număr 6 al revistei. Raportul îmbrățișează principalele probleme ale periodizării istoriei mișcării muncitorești germane și anume: importanța științifică a acestei periodizări, felul în care se oglindește în ea dialectica luptei de clasă, învățămintele Comunei din Paris pentru mișcarea muncitorească internațională, problemele imperialismului și criza social-democrației, falsificarea istoriei social-democrației germane de către conducerea PSD din Germania occidentală, rolul grupării Spartacus, strategia și tactica partidului clasei muncitoare din Germania în diferitele etape în general și lupta sa antihitleristă și antiimperialistă în special.

Schița istoriei mișcării muncitorești germane, prezentată integral în nr. 6 al revistei, cuprinde 14 capitole, îmbrățișînd cinci perioade și anume: I. De la începuturile mișcării muncitorești germane, Uniunea comunistilor și *Manifestul Partidului Comunist*, pînă la fundarea Partidului social-democrat în 1869 și Comuna din Paris (cap. 1—2); II. De la constituirea Partidului social-democrat și Comuna din Paris pînă la începuturile

imperialismului (cap. 3); III. De la începuturile imperialismului pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (cap. 4—5); IV. De la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pînă la eliberarea Germaniei de fascism (cap. 6—11); V. De la zdrobirea fascismului și instaurarea regimului democrat-antifascist pînă azi (cap. 12—14).

În legătură cu temele abordate în această schiță, trebuie amintit și articolele semnate de G. Hartzschusky, H. Hümmler și G. Lang, intitulat *Programele partidului revoluționar al clasei muncitoare din Germania-ghid pentru rezolvarea problemei vitale a națiunii germane* (nr. 1) și L. Barthold, *Cu privire la istoria concepției clasei muncitoare din Germania în problema națională* (nr. 5), care prezintă la rîndul său în amănunt eforturile depuse de clasa muncitoare din Germania pentru realizarea unității naționale, pe baza programului P.S.U.G.

Într-un articol consacrat *Problemelor fundamentale ale luptei sindicale în istoria mișcării muncitorești germane* (nr. 8), W. Beyreuther se ocupă de lupta pentru revendicări economice și sociale dusă de clasa muncitoare germană, organizată în sindicate, aspectele noi pe care le capătă această luptă după crearea P.C.G., lupta cu oportuniștii de toate soiurile—începînd cu Carl Legien și pînă la Richter și Rosenberg—importanța Conferinței internaționale a sindicatelor germane (1946—

1948) și învățămintele acestei conferințe pentru sindicatele vest-germane.

În nr. 7 al revistei, G. Zamis consacră un articol lui *Antonio Gramsci*, fondatorul *Partidului Comunist Italian*. Este expusă activitatea marelui luptător ca teoretician și practician, opera sa ca istoric, tărîm pe care luptă contra determinismului economic, adică a economismului istoric.

În privința criticii istoriografiei burgheze se remarcă în primul rînd articolul lui G. Lozek, *Friedrich Meinecke, părinte al istoricilor N.A.T.O. din Germania occidentală* (nr. 7—8). Aniversarea centenarului lui Meinecke în octombrie 1962 a constituit pentru istoricii vest-germani un prilej de a exprima încă odată concepțiile lor istorice antinaționale. Luînd poziție împotriva acestor manifestări, Lozek arată adevărata față a lui Meinecke ca „monarhist înfocat”, susținător al statului-fortă și al politicii agresive imperialiste înainte și în timpul primului război mondial, apoi ca „republican din convingere”, propăvăduitor al imperialismului occidental¹.

P. A. Nikolaev, în *Eforturile pentru reabilitarea militarismului german în istoriografia burgheză modernă* (nr. 1), combate o serie de istorici burghezi reacționari, ca Gerhard Ritter, J. W. Wheller-Bennet, Robert Straus-Hupé, M. T. Florinsky, Pierre Dubols, J. Droz, P. Renouvin, Q. Wight, H. Beale, H. Cord Meyer, J. L. Sncil ș. a. care s-au erijat în apărători ai militarismului vest-germani și apologeți ai spiritului revanșard.

Analiza critică a cărții lui Hallgarten „Imperialismul înainte de 1914” constituie pentru A. S. Jerusalimski, în articolul *George F. W. Hallgarten și interpretarea făcută de el asupra politicii externe a imperialismului german* (nr. 4) un prilej de a face o aprofundată analiză a imperialismului, urmă-

rind raporturile dintre forțele sociale, lupta de clasă, manifestările imperialismului german și urmările sale în vremea noastră. F. Klein consacră și el un articol *Istoriografia vest-germane cu privire la scopurile imperialismului german în timpul celui de-al doilea război mondial* (nr. 8), combătînd tezele unor istorici reacționari ca Fr. Fischer și W. Conze, care privesc agresiunea hitleristă nu ca o cotoptire, ci ca o necesitate de a înfrînge pe adversarii pe propriul lor teritoriu, iar sistemul militar introdus de naziști în cadrul „noii ordini” ca pe un simplu bloc militar al Europei centrale².

Metodelor polemicii istoriografiei occidentale oficiale și a gazetelor germane, împotriva lucrării lui Shirer „Ascensiunea și prăbușirea imperiului hitlerist” G. Hass le consacră un interesant miscellaneu (nr. 7). Cartea lui Shirer³ cuprinde între altele și o serie de aprecieri obiective la situația din Germania occidentală și statele apusene, de unde și atacurile furibunde la adresa ei din partea cercurilor reacționare din aceste țări.

Urmărind *Ideologia occidentului clerical-imperialist în slujba imperialismului german*, (nr. 2). L. Stern arată la rîndul său „caracterul clerical-militarist al Republicii federale de la Bonn, precum și strînsa împletire dintre capitalul monopolist, militarism și politica militanță a catolicismului care nu-și află în nici o altă concepție politică o expresie atît de clară ca în ideologia catolică restaurativă europeană” (p. 286).

L. Rathmann, în *Mișcarea de independență antiimperialistă a popoarelor arabe oglindită în istoriografia germană burgheză* (nr. 3) supune unei aspre critici concepțiile istoricilor germani aflați în slujba imperialismului și a expansiunii, care caută să justifice teoretic extinderea stăpînirii germane.

² Vz. și A. I. Poltorak, *De la München la Nürnberg*, Buc., Ed. politică, 1963, p. 201 și urm.

³ W. L. Shirer, *The Rise and the Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*, New York, 1960 (trad. germ. Köln-Berlin, 1961).

¹ În privința concepției istorice a lui Meinecke, vezi și *Critica unor aspecte ale istoriografiei burgheze*, Buc., I.S.R.S., 1959, p. 18 și urm.

În vremea noastră, precizează autorul, propaganda anticolonialistă dusă de istoricii vest-germani nu este decât un paravan, la adăpostul căruia să se poată întări pozițiile N.A.T.O., să se desfășoare nestingerită expansiunea neocolonialistă și să poată fi paralizată lupta de clasă.

Analizând *Politica imperială din evul mediu văzută de istoricii burghezi din sec. XIX—XX* (nr. 8), G. Koch arată la rîndul său cum acești istorici încercau — invocînd diferite antecedente medievale — să justifice, la vremea lor, politica aventuristă a militariștilor germani de expansiune spre est, iar astăzi să găsească temeiuri pentru teoriile reacționare ale „comunității europene“ și „integrării“. De asemenea, într-un miscellaneu G. Vogler combate *Mitul Hohenzollernilor și politica militaristă* (nr. 5), arătînd adevărata față a „regelui soldat“ Friedrich al II-lea care a patronat și inspirat militarismul prusac și căruia presa vest-germană, la împlinirea a 250 de ani de la nașterea sa, îi consacră o serie de articole elogioase, denumindu-l „meteor al istoriei Germaniei“, „pilda unui secol“, „rege al Prusiei — mare putere“.

Dintre materialele de istorie medie, semnalăm în primul rînd miscellaneul lui D. Anghelov consacrat *Orașului bulgar în evul mediu* (nr. 2) în care se urmărește răspîndirea așezărilor de tip urban, categoriile lor, viața lor economică, comerțul, structura populației și componența socială.

Concluzia la care ajunge autorul este că „orașul bulgar se afla în sec. XII—XIV, adică în perioada imediat anterioară cuceririi turcești pe o relativ înaltă treaptă de viață economică, politică și culturală. Verhea teză a unor autori și istorici burghezi că în această perioadă în Balcani orașele n-ar fi fost ridicate din punct de vedere economic, ci ar fi fost doar centre administrative și de cult trebuie cu totul înlăturată. Nu numai faptele, dar și săpăturile arheologice din ultimii ani pun mai presus de orice îndoială că cultura materială a orașelor noastre medievale nu a fost cu

nimic mai prejos decât a orașelor din acea vreme din apusul Europei” (p.416).

Sînt amintite de asemenea și privilegiile economice și juridice de care se bucurau factoreriile genoveze, ca de pildă cele cuprinse în tratatul încheiat de țarul bulgar Ivan Alexandru și dogii Veneției în 1346—1347.

Interesant ar fi fost de urmărit și pe teritoriul Bulgariei procesul de trecere de la vechiul oraș sclavagist la orașul de tip feudal¹.

Articolul lui P. Werner *Mișcările mesianice în evul mediu* (nr. 2—3), cuprinde referatul prezentat de autor la Congresul internațional de sociologie din septembrie 1962 de la Washington. Se urmărește mesianismul iudaic și creștin antic, formele medievale ale mesianismului iudaic (mișcarea lui Sabbatai Zvei din Smirna), mișcările gnosticilor „neconformiști“, acțiunea lui Dolcino, mișcările din Boemia².

¹ Cf. E. Engelmann, *Zur „Kontinuitätstheorie“ in der westdeutschen stadgeschichtlichen Forschung*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“, an IX(1961), nr. 3, p. 628—644. Vezi și E. E. Lipșiț, „К вопросу о городе в Византии в VIII—IX вв.“, în „Византийский временник“ VI, 1953, p. 113—131.

² Din bibliografia lucrării lipsese R. Reitzenstein, *Die hellenistischen Mysterienreligionen nach ihren Grundgedanken und Wirkungen*; E. Norden, *Die Geburt des Kindes*, Leipzig, 1924; W. Taru, *Alexander Helios and the Golden Age*, în „Journal of the romanistic Studies“, an XXII. N. A. Mașkin, *Эсхатология и мессианизм в последний период Римской республики*, în „Изв. Акад. Наук. СССР, Истории-философии, III (1946), nr. 5, p. 441—460 și A. B. Ranovici, *Первоначальное христианство и его историческая роль*, în „Вестник древней истории“, 1939, nr. 2, 31—46. Asupra conținutului de clasă al mesianismului, vezi și R. Günther, *Die Klasse der Sklaven und ihr Klassenkampf*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“, an VIII (1960), nr. 1, p. 104—112. Din literatura privitoare la bogomili se amintesc doar studiile mai recente: D. Angelov, *Богомилството в България*, Sofia, 1947; St. Bunciman, *The Medieval Manichee. A Study of the Christian Dualist Heresy*, Cambridge, 1947; D. Obolensky, *The Bogomils A Study in Balkan*

Oglindirii în cronici a luplei burgheziei spre sfârșitul evului mediu în Germania îi consacră un interesant miscellaneu de K. Czok (nr. 3).

H. Giercke, urmărind *Principala tradiție de clasă din societatea feudală reflectată în unele documente literare din sec. XI—XIII* (nr. 4) arată că mențiunea „om sărac” apare în numeroase producțiuni ale vremii, ca de pildă în epeca satirică „Ysen-grinus” a poetului flamand Nivardus von Gent, în ciuda strădaniilor clasei feudale de a acoperi sau de a justifica diferențierile sociale.

Articolul lui M. Besing, *Thomas Muntzer și Nordhausen (Hartz) în 1522* (nr. 5) constituie o contribuție la biografia lui Muntzer în perioada plecării sale de la Praga la Alstedt. Sosirea sa în 1522 la Nordhausen i-a permis să cunoască mai îndeaproape tezele reformei lutherane și a contribuit la clarificarea ideologiei sale.

Urmărind *forțele motrice ale procesului de dezvoltare a statului german feudal timpuriu* (nr. 7), H. J. Bartemuss ajunge la concluzia că forțele motrice ale acestei transformări au fost nobilimea ecleziastică, nobilimea mijlocie și mica nobilime.

Dintre materialele de istorie modernă se remarcă în primul rând cel al lui K. Oberman, *Mișcarea muncitorească americană dinaintea de războiul civil în luptă pentru democrație, împotriva puterii absolu-*

liste a negustorilor de sclavi (nr. 1). Autorul urmărește începuturile clasei muncitoare americane, răspîndirea în această țară a socialismului utopic, rolul politic al clasei muncitoare și raporturile sale cu partidul republican, insistînd în mod deosebit asupra susținerii de către muncitori a campaniei electorale în favoarea lui Abraham Lincoln.

Referitor la *Politica externă și diplomația imperialismului german la începutul sec. XX* (nr. 3), istoricul sovietic A. I. Jerusalemski, într-un articol de sinteză, arată cum dominația monopolurilor și în special a celor germane își pune amprenta asupra întregii vieți politice. Ca atare, apare la începutul secolului nostru și o ideologie în măsură să justifice expansiunea și militarismul imperialismului german, teorii de felul „Mittel-europei”, căutarea de „puncte de sprijin” și lozincă ultrareacționară „Deutschland über-alles”, expresie fățișă a tendințelor de cotropire și aservire.

Istoria contemporană este ilustrată în primul rând de articolul lui W. Schumann *Cu privire la rolul conducător al Partidului nostru marxist-leninist și al Comitetului său central în lupta împotriva fascismului și războiului (1933—1945)* (nr. 5). După cum arată autorul, noua strategie și tactică împotriva fascismului din anii 1932—1933 și pînă în 1935 se baza în primul rând pe frontul comun cu toate forțele antifasciste. În legătură cu aceasta, se subliniază importanța celei de-a 4-a conferințe a P.C.G. din octombrie 1935 (Conferința de la Bruxelles) și aplicarea hotărîrilor celui de-al VII-lea Congres al Internaționalei Comuniste. Etapa următoare a luptei antifasciste și antirăzboinică se caracterizează prin lupta pentru un front popular german. În prima fază a războiului mondial se încheiează Frontul național al păcii, pe baze democratice, opus concepției imperialiste a complotului din 20 iulie 1944, ce urmărea realizarea „vechiului program al politicii imperialiste, fără Hitler”.

Neo Manicheism, Cambridge, 1948. Nu sînt lipsite de interes însă și lucrările mai vechi, începînd cu *Panoplia dogmatică* a lui Eutimie Zigabenus (publicată de Migne în *Patrologia... Series gradica posterior*, tom CXXX și republicate de G. Ficher, *Die Phundagiaten*, Leipzig, 1908, *Predica presviterului Cosma* (editată de M. Popruzenko, *Sv. Kozmi presvitera slovo na eretiki, Petersburg*, 1907 și Alex. Iordan, *Isvoare bogomilice. Predica presviterului Cosma*, Buc., 1938), apoi Iordan Ivanov, *Bogomilski knigi i legendi*, Sofia, 1925; N. Blagoev, *Правни и социални възгледи на богомилите*, Sofia, 1912; F. Racki, *Borba južnih slovena za držamu neodvístnost. Bogomili i patarení*, în „Посебна издања Српске кралевске”, Belgrad, 1931, vol. 87.

În *Criza actuală a social democrației din Germania occidentală* (nr. 4), K. Voigtländer demască poziția antimarxistă, a lui Brandt, Wehner, Erler, confuzia lor ideologică și conținutul reacționar al formulelor „etică creștină”, „socialism democratic” propăvăduite de ei.

G. Forster, H. Schniter și H. Otto urmăresc într-un amplu articol *Politica războiului atomic al imperialismului german modern* (nr. 1). Autorii arată cum cercurile de la Bonn se străduiesc să creeze cît mai multe divizii înarmate cu arma atomică, avînd pentru aceasta sprijinul direct al NATO.

W. Herferth, ocupîndu-se de *Reich-nährstand-ul fascist și poziția funcționarilor săi în statul de la Bonn* (nr. 5) dă schema de organizare a faimosului organ economic nazist, însoțită de numele funcționarilor săi

respectivi, cei mai mulți naziști notorii, SS-iști de frunte și iunkerii și se arată posturile pe care le ocupă ei astăzi în Republica Federală Germană.

Sarcinilor actuale ale istoricilor germani le sînt consacrate două articole semnate de R. Rudolph și anume: *Răspunderea națională a istoricilor din R. D. Germană* (nr. 2) și *O nouă perioadă în științele noastre istorice* (nr. 7).

Punînd la dispoziția cititorilor un material bogat, bazat pe o riguroasă documentație și la un înalt nivel științific, revista „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, cu cele opt numere apărute în 1962, aduce un aport efectiv la dezvoltarea istoriografiei marxiste.

L. P. Marcu

„The English Historical Review”

Ed. Longmans, Londra, vol. LXXVII, 1962, nr. 302—305

În revista engleză de istorie pe anul 1962 cele mai multe din materialele publicate privesc istoria internă a Angliei, din evul mediu și pînă la începutul sec. al XX-lea. De asemenea, numărul mai cuprinde și unele materiale de istorie a colonialismului și de istorie a relațiilor externe, privind tot Anglia.

Primul articol pe care-l semnalăm atenției cititorului nu abordează o temă din istoria Angliei, ci tratează o instituție locală a imperiului carolingian.

În articolul intitulat *Baiuli in the Carolingian „regnum Langobardorum” and the career of Übbot Waldo* (813) (Baiuli în „regnum Langobardorum” și activitatea abatelui Waldo) nr. 305, p. 625 — 637, Dr. A. Bullough cercetează una din instituțiile administrative ale imperiului carolingian. În încercarea sa de a reconstitui organizarea administrării acestui regat de către Carol cel Mare, autorul se folosește de un mic număr de documente necunoscute privind activitatea „baiuli-lor”

dregători care nu sînt menționați în nici una din obișnuitele capitularii sau diplome care stau la baza cercetării istoriei imperiului carolingian. În articol se examinează activitatea de „baiulus” a unui abate Waldo, al cărui nume revine cel mai frecvent în textele analizate de autor. D. A. Bullough arată că instituția „baiul-atului era anterioară cuceririi carolingiene. Astfel în secolele IV și V „baiulus” era un fel de trimis pe lângă curțile străine. Termenul în acest sens s-a transmis mai trîziu republicii venețiene, care numea pe trimișii săi de la Constantinopol — „bailo”. În perioada de care se ocupă autorul în studiul său, „baiulus” avea largi atribuții administrative de ordin intern, una din cele mai importante fiind și administrația fiscală. Autorul subliniază că acest abate Waldo care a deținut funcția de „baiulus” în fostul regat longobard este dregătorul cu activitatea cea mai bogat documentată din vremea lui Carol cel Mare. D. A. Bullough se ocupă însă

prea mult de carierea formală a abatelui Waldo, de mutările acestuia dintr-o funcție în alta, pînă cînd a ajuns să fie numit „baiulus”. Ne ar fi interesat — dacă bineînțeles textul documentelor folosite ar spune-o — să știm ce consecințe pe plan social, indeosebi, a avut exercitarea funcției de „baiulus”. Cu alte cuvinte, am fi dorit să cunoaștem în ce măsură masele populare din Longobardia au fost constrînse de către „baiulus” să răspundă diferitelor exigențe ale statului carolingian.

Vechea instituție anglo-saxonă a fyrd-ului¹ și continuarea ei în perioada normandă este prezentată într-o nouă lumină de C. Warren Hollister în *The Knights on Peterborough and the Anglo-Norman Fyrd* (Cavalerii de la Peterborough și fyrd-ul anglo-normand) nr. 304, p. 417—430. În cercetarea sa autorul se întemeiază pe o listă a locuitorilor liberi cu obligații militare, șezători pe domeniile abației de la Peterborough, listă aflată la sfîrșitul manuscrisului „Liber Niger” editat de Thomas Stapleton. Lista intitulată „Descriptio militum de Abbatia de Burgo” a fost alcătuită pentru o situație din anii 1113—1120. A fost cunoscută și de istorici anteriori care însă nu au cercetat-o prea aprofundat pentru a i dezvălui deplina ei semnificație, nu numai militară ci și socială. C. Warren Hollister sublinia că „Descriptio Militum” este în multe privințe cel mai important izvor referitor la natura și extinderea serviciului militar în perioada care a urmat cuceririi normande. În document se evaluează cu exactitate fiefurile cavalerilor de la Peterborough, împărțirea lor în „hides”² și „virgates”³ sau „carucates”⁴ de asemenea se specifică numărul de cavaleri dați de fiecare fief. Pe baza acestor date poate fi determinat

numărul de „hides” sau „carucates” care susțineau pe fiecare cavaler. Dar ceea ce este mai important îl constituie faptul că „Descriptio Militum” dă întregul potențial militar al abației de la Peterborough, incluzînd nu numai pe cavalerii cu fiefuri, ci și pe locuitorii cu obligații militare, dar de condiție socială inferioară cavalerilor. În acest fel documentul aruncă lumini noi asupra problemei mai obscure a obligațiilor militare „ne-feudale” sau „subfeudale” din vremea regilor normanzi.

În concluziile sale, C. Warren Hollister arată că supraviețuirea fyrd-ului pe domeniile de la Peterborough nu constituie un fenomen izolat; urme ale acestei instituții militare se găsesc și în alte părți ale Angliei. Locuitorii cu obligații militare de la Peterborough constituie un important grup social de oameni, neglijat în cercetările de pînă acum. Acest grup, în timp de război, lupta alături de organizația militară a cavalerilor feudali, fără însă a fi încadrat în aceasta. Existența „fyrd-ului” alături de armata de cavaleri dovedește în mod convingător că oastea feudală de după cucerire nu a lăsat la o parte această instituție militară tradițională a locuitorilor anglo-saxoni. Folosind prețioasele date pe care le prezintă în studiul său, C. Warren-Hollister ar fi trebuit să se ocupe ceva mai pe larg și de aspectele economice și sociale ale instituției fyrd-ului. Am fi dorit să vedem în ce măsură cultivatorii liberi anglo-saxoni — organizați pe plan militar în fyrd — au ripostat instituțiilor tipic feudale introduse de normanzi, instituții care au agravat situația băștinașilor, ducînd la pierderea treptată a libertății acestora.

Luptelor dintre cele două regate feudale, Anglia și Scoția, în care era împărțită Marea Britanie de astăzi, le este consacrat articolul semnat de Ranald Nicholson *The Last Campaign of Robert Bruce* (Ultima campanie a lui Robert Bruce), nr. 303, p. 233—246. La începutul anului 1327, profitînd de situația internă tulbură a Angliei, ca urmare a înlocuirii forțate a lui Eduard al II-lea cu fiul său

¹ Denumire dată miliției locale în timpul perioadei anglo-saxone; fyrd-ul era format din posesori de pămînt liberi.

² Lot de circa 50 ha deținute de cultivatorii liberi.

³ A patra parte a unui „hides”.

⁴ Cît poate ara un atelaj obișnuit de boi timp de un an (Pentru Transilvania feudală termenul folosit este de „plug”).

Eduard al III-lea, armata lui Robert Bruce, regele Scoției, a trecut Tweed-ul și intrând în Anglia a asediat castelul de la Norham. Campania a fost în general defavorabilă Angliei, care era slăbită de o serie de comploturi organizate de nobili împotriva puterii regale. În toamna anului 1327 au început tratativele de pace, Bruce propunând 6 puncte ca bază de discuție pentru un viitor aranjament. Robert Bruce cerea să i se garanteze din partea Angliei libera posesiune a regatului Scoției, fără nici un fel de obligație feudală. Mai propunea o alianță întemeiată pe stabilirea unor legături de înrudire între cele două familii domnitoare: căsătoria fiului său cu sora regelui Angliei. Negocierile au fost încheiate în martie 1328, Robert Bruce obținând în principiu ceea ce își fixase ca obiectiv când a atacat Anglia, adică renunțarea la politica de anexare a Scoției dusă de Eduard I și succesorii săi.

Tot în legătură cu Anglia medievală mai menționăm articolul lui W. E. Wightman asupra scurtei existențe a instituției palatinatului în Anglia: *The Palatine Earldom of William fitz Osbern in Gloucestershire and Worcestershire (1066—1071)* (Titlul de comite palatin al lui William fitz...) nr. 302, p. 6—17. Autorul arată că timp de 5 ani, William fitz Osbern, a deținut funcția de comite palatin în Herefordshire, Gloucestershire și probabil și în Worcestershire. După moartea lui William, comitatele Gloucestershire și Worcestershire au fost transmise fiului său care le-a condus până în anul 1076, când și-a pierdut toate posesiunile, ca urmare a participării sale la o rebeliune a baronilor împotriva regelui. Autorul ar fi trebuit să stăruie și asupra semnificației politice a unei asemenea instituții. Având atribuții identice cu ale regelui — chiar dacă acestea îi erau doar delegate — palatinul devenea un feudal deosebit de puternic care la un moment dat putea contesta autoritatea puterii regale. În această privință chiar autorul arată că Roger, fiul lui William, n-a așteptat mult și a și trecut la acte de subordonare făcînd față de autoritatea regală. În asemenea condiții, instituția palatinatului a contribuit ca și Anglia — pentru o scurtă perioadă de timp ce-i drept —

să cunoască unul din aspectele cele mai caracteristice ale fărâmițării feudale: apariția și dezvoltarea în chiar interiorul regatului feudal englez a unei formațiuni teritoriale aproape independente de puterea regală.

Pentru istoria Angliei în secolul al XVI-lea semnalăm articolul lui Lindsay Boynton: *The Tudor Provost-Marshal*, nr. 304 p. 437—455. Autorul arată că dacă în secolele trecute „provost-marshall” avea funcții exclusiv de comandant militar, în sec. al XV-lea a cumulat pe lângă acestea și funcții civile. L. Boynton caută să desprindă ce funcții civile deținea „provost-marshall” și cum le exercita. Cea mai importantă dintre funcțiile civile era supravegherea și reprimarea vagabondajului care luase mari proporții în Anglia secolului al XVI-lea. Aici trebuia explicat — ceea ce autorul omite să facă — de ce o asemenea funcție a fost încredințată unui comandant militar. În urma deposedării violente a țăranilor de pământurile lor, mulți din ei, rămași fără nici o resursă de existență, au îngroșat numărul vagabonzilor. Statul feudal englez a organizat un puternic aparat de represie, a cărui conducere a fost încredințată unui personaj important în ierarhia militară a vremii, „provost-marshall”. Tot în legătură cu activitatea represivă este și atribuția încredințată lui „provost-marshall” de a judeca pe așa-numiții „trădători” din orașele și comitatele Angliei. Autorul — din același spirit de minimalizare a luptei de clasă din Anglia perioadei izgonirii țăranilor de pe loturile lor — nu precizează că „trădători” în acele timpuri erau considerați nu numai cei care conspirau cu dușmanul extern, ci și cei care se ridicau împotriva ordinii sociale existente. De altfel, însuși autorul, citînd un izvor de la sfîrșitul sec. al XVI-lea, arată că „provost-marshall” devenise un funcționar care aplica „poor law” (legea săracilor) ce prevedea o serie de măsuri, deosebit de aspre împotriva maselor de oameni sărăciți și umblînd prin țară în căutare de lucru.

Un episod al revoluției burgheze din Anglia este tratat în articolul semnat de D. E. Kennedy *The English Naval Revolt of 1648* (Răscoala marinei engleze din 1648) nr. 303,

p. 247–256. Așa cum reiese din articol, răscola din 1648 a echipajelor flotei n-a însemnat o mișcare de radicalizare a obiectivelor: limitate puse de revoluția burgheză, ci dimpotrivă, a fost o mișcare cu caracter contrarevoluționar. Răsculații și-au manifestat atașamentul lor față de rege și față de organizarea episcopală a bisericii engleze. De asemenea, ei au cerut demiterea lui Thomas Rainborowe, unul din comandanții flotei, pe motiv că acesta era „leveller” și că profesia „cele mai destructive principii față de religie și față de politică”. Persoanei lui Rainborowe, care milita pentru o libertate politică mai largă, îi era opusă persoana unui alt amiral, William Batten, care cerea restabilirea monarhiei absolute și eliberarea lui Carol I Stuart. Batten a sprijinit așa-zisa „Declarație a marinci” din 28 mai 1648 care printre altele proclama intangibilitatea persoanei regelui. În acest articol autorul se mulțumește doar să trateze diferitele faze ale mișcării, fără a sublinia caracterul ei reacționar, retrograd și orientarea ei față de împotriva revoluției. De asemenea nu ne arată nici forțele sociale care au împins un sector însemnat al armatei, marina de război, la acțiunea contrarevoluționară din 1648.

O problemă de istorie a ideologiei este tratată în studiul lui Gerald Straka *The Final Phase of Divine Right Theory in England, 1688–1702* (Faza finală a teoriei dreptului divin în Anglia, 1688–1702), nr. 305, p. 638–658. Autorul contestă teza unora din istoricii instituțiilor engleze care susțin că teoria dreptului divin a încetat să mai existe imediat după 1689. Ceea ce a încetat însă să existe după căderea dinastiei Stuartilor a fost numai dreptul divin al succesiunii ereditare. Teoreticienii englezi ai monarhiei de drept divin susțineau că alungarea lui Iacob al II-lea Stuart s-a datorat intervenției divinității care n-a mai vrut ca pe tronul Angliei să fie un rege cu simpatie pentru catolicism și protejat de Ludovic al XIV-lea. Wilhelm al IV-lea de Orania a fost astfel un instrument prin care providența răzbunătoare a acționat împotriva lui Iacob al II-lea. Autorul înfățișează numai disputa de suprafață în ce privește teoria

dreptului divin în Anglia. El nu cercetează ce anume interese social-economice erau servite pe plan ideologic de această concepție. „Glorioasa revoluție” din 1688 a fost opera marii burghezii engleze și a aristocrației legată de burghezie, clase care au monopolizat pentru propriile lor interese cuceririle revoluției din 1642–1648. Un stat de tipul monarhiei constituționale, în care rolul conducător trebuie să aparțină parlamentului, format din reprezentanții marii burghezii și ai noii aristocrații, era forma de stat cea mai convenabilă acelor grupuri ale clasei dominante care au profitat la maximum de pe urma revoluției. Susținând concepția că și monarhia constituțională este tot de drept divin, clasa dominantă încerca să convingă masele populare că orice acțiune îndreptată împotriva orînduirii sociale existente constituia un „păcat”, deoarece piatra de temelie a acestei orînduiri era tocmai monarhia de drept divin.

Una din temele favorite ale istoriografiei engleze, cercetarea istoriei parlamentului, apare și în sumarul pe anul 1962 al revistei. Este vorba de articolul semnat de G. C. Gibbs *Parliament and Foreign Policy in the Age of Stanhope and Walpole* (Parlamentul și politica externă în vremea lui Stanhope și Walpole), nr. 302, p. 18–37. Autorul își propune să cerceteze cum se exercita, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, controlul parlamentului asupra politicii externe a guvernului. Încă din timpul domniei lui Wilhelm al III-lea parlamentul, lăsînd rezolvarea unor acte de politică externă pe seama regelui, a căutat să intervină cu fermitate atunci cînd lucrurile amenințau să ia o întorsătură defavorabilă intereselor engleze. Viitorul prim-ministru englez, Robert Walpole, care și-a început cariera politică în acea perioadă, se ridica împotriva ignorării parlamentului în materie de politică internațională. De altfel lipsa de experiență a reginei Ana, succesoarea lui Wilhelm de Orania, și necesitatea de a cunoaște mai bine evenimentele de pe continent, au favorizat principiul controlului parlamentar al politicii externe. Parlamentul a început să fie informat în mod regulat asupra activității externe a

guvernului iar mesajele tronului trimise din cînd în cînd parlamentului au început să includă, alături de celelalte capitole și capitolul de politică externă.

În articol se dau o serie de exemple din care reiese că guvernul aducea la cunoștința membrilor parlamentului toate actele sale mai importante pe plan internațional. Autorul însă se limitează doar la prezentarea faptelor legate de controlul exercitat de parlamentul englez asupra politicii externe, fără a explica de ce începînd cu secolul al XVIII-lea parlamentul a inclus în sfera atribuțiilor sale și acest gen de activitate. Secolul al XVIII-lea a fost pentru burghezia engleză secolul expansiunii coloniale prin care s-a creat marele imperiu de mai târziu. Dat fiind importanța majoră a acestei acțiuni, care trebuia să-i aducă beneficii imense de pe urma exploatarea coloniilor și popoarelor lor, burghezia engleză, prin reprezentanții ei din parlament a preluat frînele politicii externe, pentru a împiedica guvernul să săvîrșească acțiuni care ar fi dăunat intereselor generale ale clasei dominante.

În legătură cu politica de expansiune a statelor capitaliste vest-europene cităm articolul semnat de F. V. Parsons *The Marocco Question in 1884: an Early Crisis* (Problema marocană în 1884; o criză timpurie), nr. 305, p. 659—683. La sfîrșitul sec. al XIX-lea trei state încercau să-și extindă dominația asupra sultanatului Marocului: Anglia, care voia să-și întărească poziția de la Gibraltar, Franța care voia să-și întregască posesiunile din Africa de nord-vest și Spania. O conferință, convocată la Madrid în 1880 între reprezentanții celor trei puteri pentru a discuta problema Marocului n-a adus însă soluția așteptată. O luptă surdă a început apoi între Anglia și Franța pentru a-și întări influența în interiorul Marocului. Spania nu participa la această dispută, fiind prea slabă și în același timp prea frămîntată de propriile ei probleme interne. Rolul principal îl jucau reprezentanții diplomației englezi (Sir John Drumond Hay) și francezi (Ladislas—Symphoric—Joseph Ordya) de la Tanger. Folosind corespondența acestora, au-

torul reconstituit lupta purtată — cu puțină publicitate — dar cu o surdă înverșunare de cele două state imperialiste pentru dominația Marocului. Franța se temea, avînd în vedere precedentele create în Egipt, ca Anglia să nu folosească în interesul ei situația de bancrută a finanțelor Marocului. Anglia la rîndul ei, se temea de o acțiune brutală a trupelor franceze concentrate la granița algero-marocană și de influența crescîndă a misiunii militare franceze de la curtea sultanului. Se adăuga apoi ca factor de tensiune și propaganda dusă de un ziar stipendiat de cercurile franceze: „Reveil de Maroc” care denunța demagogic regimul tiranic și corupt din Maroc, exaltînd în același timp virtuțile Franței ca „putere civilizatoare”. Spre deosebire de politica șovăitoare dusă în Egipt, Franța era decisă să acționeze cu mai multă hotărîre în cazul Marocului și să impună sultanului propriul ei regim de protectorat. La începutul anului 1884 guvernul francez a notificat că ia sub protecția sa pe marele șerif de Fezzan, Hadj Abd-es-Salam, un mare feudal depinzînd mai mult sau mai puțin formal de sultanul Marocului. Marele șerif era un personaj corupt, în mare dificultate financiară, care mai propusese guvernului francez să se pună sub protecția sa. Reprezentantul francez la Tanger a instigat apoi o rebeliune a triburilor împotriva sultanului pentru a-l înlocui cu noul protejat al Franței. Lucrurile însă s-au complicat și în conflictul diplomatic s-au amestecat și alte state europene ca Germania, Italia și Austria, care nu vedeau cu ochi buni o întărire a pozițiilor Franței în Mediterana. Pentru a ieși din situația diplomatică destul de grea, creată de reprezentantul său prea zelos de la Tanger, guvernul francez a efectuat o retragere de moment în problema marocană, așteptînd împrejurări mai favorabile pentru rezolvarea ei cu succes.

Articolul lui F. V. Parsons este interesant deoarece aduce la lumină noi fapte în legătură cu problema marocană, care a preocupat alții de mult diplomația statelor occidentale la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui de-al XX-lea. Dar, în același timp, articolul dezvăluie și mijloacele lipsite de scrupule prin

care cercurile burgheze conducătoare din țările imperialiste căutau să-și impună dominația asupra țărilor înapoiate cum era sultanatul Marocului. Autorul însă ignoră aceste importante caracteristici ale materialului documentar expus în articolul său, mărginindu-se doar la simpla descriere a faptelor.

Unele din efectele politicii economice colonialiste asupra țărilor subjugate sînt dezvăluite într-un interesant articol al lui P. Harnetty: *The Indian Cotton Duties Controversy, 1894—1896* (Conflictul privitor la taxarea bumbacului importat din India 1894—1896), nr. 305, p. 684—702. Încă de la început autorul acceptă—deși el o consideră exagerată—opinia reprezentanților mișcării naționale indiene de la sfîrșitul secolului trecut, că scopul comerțului englez în India era întărirea dominației engleze în această țară și că interesele comerțului englez treceau înaintea nevoilor poporului indian. În articol se arată cum guvernul englez — sprijinind interesele proprietarilor de fabrici textile din Lancashire — a adoptat o politică vamală care i-a favorizat pe aceștia în ce privește exportul produselor de bumbac în India și în același timp a lovit în interesele producătorilor de bumbac și ale consumatorilor indieni. Pe de altă parte articolul ilustrează într-un mod deosebit presiunile exercitate de patronii din Lancashire asupra guvernului de la Londra și prin acesta asupra administrației Indiei, pentru adoptarea unor măsuri care să nu lezeze în nici un fel beneficiile lor. Cererile marilor fabricanți au găsit ascultare, deoarece atît membrii guvernului cît și membrii parlamentului erau reprezentanții intereselor burghezicii capitaliste, deci și ale patronilor de fabrici textile din Lancashire.

P. Harnetty ia și o poziție critică împotriva unei asemenea politici economice. Critica sa însă este făcută din punctul de vedere al istoricului burghez, adept al colonialismului, condamnînd miopia și lipsa de suplețe a guvernului englez, care prin politica sa economică îngustă a lovit în interesele comerciale locale și în același timp a dăunat prestigiului Angliei în India. O asemenea poziție critică reflectă

de altfel și concepția încetățenită în occident și anume că sfîrșitul colonialismului nu se datorește atît luptei de eliberare a popoarelor exploatare și subjugate, cît lipsei de abilitate a guvernelor statelor capitaliste în politica lor colonială.

Sumarul revistei mai conține un articol privind aspecte din istoria politică a Angliei la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: *The Liberal Unionist Alliance: Chamberlain, Hartington and the Conservatives, 1886—1904* (Alianța unionistă liberală, Chamberlain, Hartington și conservatorii), nr. 302, p. 53—78, semnat de P. Frasser. Autorul încearcă să facă în acest articol istoricul alianței dintre lordul Hartington, lider-ul aripei drepte a partidului liberal și Joe Chamberlain, lider-ul aripei stîngi. Cei doi politicieni englezi, ale căror vederi politice păreau ireconciliabile, au încheiat totuși o alianță politică cu o durată destul de lungă, aproape 20 de ani. Hartington era unul din ultimii reprezentanți al acelei părți a aristocrației înregimentate în vechiul partid „whig”, în vreme ce Joe Chamberlain, reprezentant al cercurilor burgheze industriale din Birmingham era considerat ca exponentul cel mai autorizat al noii burghezii, a cărei situație economică se întemeia pe avîntul mării industrii. La baza acestei alianțe a stat teama clasei dominante de mișcarea muncitorească în plină creștere, care, pe lîngă organizația profesională a „trade-union-urilor” avea și o organizație politică nou creată: Partidul Laburist Independent. Autorul arată că însuși Chamberlain a scris un articol în anul 1892 prin care combătea marxismul, fapt ce dovedește adevărata față a „radicalismului” său proclamat cu ani înainte. În sfîrșit, atitudinea anti-marxistă a liderului liberalilor „de stînga” a fost determinată, în afară de poziția sa de clasă, și de calculele electorale, adică de a nu fi părăsit de o parte importantă a electorilor mari proprietari, care s-ar fi îndreptat spre conservatori, recomandați ca apărători mai eficienți ai proprietății. Autorul nu adîncește însă tratarea acestor teze juste. Plătind tributul său concepțiilor istoriografiei burgheze, care preferă să

ignoreze sau să lase pe planul doi influența crescândă a mișcării muncitorești, condusă de învățătura marxistă, P. Fraser se ocupă de analiza unor documente puțin semnificative asupra politicii personale și caracterului celor doi lideri politici liberali.

În afara studiilor și articolelor sumarul revistei mai cuprinde rubrica de note și comunicări, cu publicări și comentarii de izvoare și obișnuita rubrică de recenzii și însemnări bibliografice. La această din urmă rubrică semnalăm absența aproape totală a lucrărilor istoricilor din țările socialiste, exceptând doar două lucrări poloneze prezentate în tot atâtea scurte note bibliografice.

În general, în numerele revistei engleze de istorie pe anul 1962 întâlnim aceleași vechi

preocupări de factologie, caracteristice acestei reviste, preocupări limitate la istoria politică. Autorii se situează pe pozițiile obiectiviste cunoscute ale istoriografiei burgheze contemporane. Dezvoltarea social-economică, lupta de clasă, explicația științifică a faptelor politice conformă concepției materialismului istoric sînt probleme care lipsesc din paginile revistei. Chiar și unele articole, ca cel al lui P. Harnetty asupra taxelor pe produsele exportate în India sau cel al lui P. Fraser în legătură cu alianța liberală unionistă din Anglia, articole care conțin unele aprecieri juste, sîrșesc prin a deveni simple prezentări de fapte și evenimente.

S. Columbeanu

ISTORIA ROMÂNIEI

GH. ȚUȚUI, M. POPA, *Hohenzollernii în România*, Edit. politică, București, 1962, 96 p.

Un rol însemnat în educarea oamenilor nuncii în spiritul patriotismului socialist îl are înfățișarea veridică a luptei duse de poporul nostru împotriva exploatării și a regimului burghezo-moșieresc. Opoziția și lupta celor mai largi mase populare împotriva monarhiei a cunoscut în decursul celor opt decenii, în care dinastia de Hohenzollern a stăpânit în România momente de seamă care au culminat cu răsturnarea ei în 1947.

Gh. Țuțui și M. Popa redau în această lucrare istoria monarhiei de la venirea primului Hohenzollern în țara noastră până la proclamarea R.P.R. și, concomitent, lupta clasei muncitoare, a țărănimii și a păturilor înaintate în decursul celor 80 de ani, împotriva acestei instituții cu un profund caracter reacționar. Sînt demascate aducerea în țară a lui Carol de monstruoasa coaliție a burgheziei și moșierimii, caracterul hrăpăreț al monarhiei cît și slugărnicia claselor exploatare care au „oferit” regelui numeroase moșii și alte bunuri, în scopul apărării de către acesta a intereselor lor de exploatare și asuprire a maselor muncitoare. Autorii prezintă în adevărata lumină cum din dispoziția partidelor politice burghezo-moșieresci și a regelui au fost reprimare răscoalele țărănești din 1888,

și uciși cei 11 000 de țărani în 1907, cum a contribuit monarhia la tîrrea Romîniei în primul război mondial și a căutat să se îmbogățească cu acest prilej. În lucrare se arată în același timp lupta maselor populare împotriva dinastiei de Hohenzollern-Sigmaringen, sentimentele antimonarhice ale poporului nostru, atitudinea înaintată a mișcării muncitorești și a elementelor progresiste care au dus o luptă hotărîtă împotriva unuia dintre cei mai mari moșieri și a unuia dintre cei mai bogați capitaliști ai țării.

După primul război mondial, regimul burghezo-moșieresc a căutat să consolideze monarhia, ridicînd lista civilă a regelui la sume mai mari. Jefeînd poporul muncitor sub numeroase forme, familia regală acumula averi și împreună cu reprezentanții claselor exploatare a dus o politică de aservire a țării capitalului străin. Gh. Țuțui și M. Popa dezvăluie rolul odios pe care l-a avut Carol II în istoria țării noastre, de patronare a organizațiilor fasciste, de înfeudare economică și politică față de Germania hitleristă. Cu încuviințarea ultimului Hohenzollern, dictatura militar-fascistă a pregătit și a tîrît poporul român în războiul hitlerist.

Autorii arată lupta neobosită pe care masele populare, în frunte cu proletariatul, au dus-o împotriva regimului burghezo-moșieresc și a monarhici ca exponent al acestuia, regim care a organizat uciderea muncitorilor la 13 decembrie, a pus la cale masacrele de la Lupeni și

„Grivița”. Lucrarea rezervă un loc important luptei pe care P.C.R. a desfășurat-o împotriva monarhiei, lămurind masele asupra esenței anti-populare, antinaționale și retrograde a acestei instituții medievale.

După 23 August 1944 monarhia, strângând în jurul său elementele cele mai reacționare, căutând să stăvilească înaintarea țării spre progres, s-a opus mereu transformărilor revoluționare pe care masele populare conduse de partidul comunist le obțineau prin lupte.

Înfăptuind cu consecvență desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă, P.C.R. a pregătit în același timp condițiile necesare pentru înlăturarea regelui și camarilei sale care urmăreau în fel și chip să prelungească existența șubredului regim burghezo-moșieresc și implicit a monarhiei.

Scrișă într-un stil viu, lucrarea redă în mod succint rolul nefast pe care monarhia l-a avut în viața poporului nostru și lupta antimonarhică desfășurată în decursul celor opt decenii de masele populare, încununată de victoria de la 30 decembrie 1947.

I. A.

LIVIU BOTEZAN, *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din România în anul 1862*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, fasciculus I, 1961, Historia, Cluj, p. 107 — 136.

Studiul lui Liviu Botezan este o prezentare a modului cum s-au desfășurat dezbaterile parlamentare din 1862 în jurul problemei agrare. Autorul face o expunere atentă și judicioasă a stării sociale din România, necesară pentru înțelegerea pozițiilor de pe care se pune și se discută problema agrară. La această expunere, credem noi, ar fi fost util să se facă și o prezentare a gradului de dezvoltare atins de forțele de producție din țară în această

perioadă și să se fi insistat mai mult asupra situației țărănimii, a cărei soartă a făcut obiectul dezbaterilor.

L. Botezan interpretează just conținutul proiectului de lege reacționar, elaborat de Comisia centrală de la Focșani în 1860, ca și dezbaterile din jurul acestui proiect de lege în 1862 în Parlament, în care s-au remarcat discursurile lui M. Kogălniceanu, Gr. M. Sturdza și Barbu Catargiu.

Deși folosește materiale indeobște cunoscute, autorul însă face o prezentare sistematică a lor. Credem, totuși, că s-a mărginit prea mult numai la dezbaterile din Parlament în jurul problemei, fără să discute mai pe larg compoziția socială a acestuia, faptul că legea electorală în vigoare făcea ca reprezentanții grupării burgheze și a intelectualilor democrați să fie în minoritate, că guvernul Barbu Catargiu avea interes să grăbească trecerea acestei legi în discuția Parlamentului.

Interpretarea discursurilor lui M. Kogălniceanu ca o manifestare a poziției de clasă căreia îi aparținea este justă. Pentru înțelegerea deplină a poziției acestuia ar fi fost însă necesar să se arate că M. Kogălniceanu a insistat asupra avantajelor prezentate de împroprietărirea țăranilor, pentru întărirea proprietății, pentru evitarea răscoalelor nu numai datorită poziției sale de clasă, dar și pentru a convinge partida adversă conservatoare că este în propriul său interes să accepte împroprietărirea țăranilor.

Autorul ar fi putut sublinia că discuțiile din Parlament oglindeau lupta de opinii în jurul chestiunii țărănești dintre anii 1856—1864. Publicațiile care se fac ecoul acestei lupte nu sînt amintite. De asemenea, nu sînt menționate nici dezbaterile anterioare în jurul proiectului de lege rurală din 1860, în șeful Comisiei centrale de la Focșani, care sînt tot atât de interesante și au constituit o prefațare a celor care au avut loc în Parlament la 1862. Credem că nu ar fi fost lipsit de importanță

dacă se amintea și despre asasinarea lui Barbu Catargiu și efectul ei asupra opiniei majorității Parlamentului în ajunul votării legii rurale.

Cu toate acestea, studiul lui L. Botezan, prin modul de sistematizare și interpretare

a materialelor privitoare la dezbaterile legii rurale în Parlament în 1862, este o contribuție serioasă la istoria relațiilor agrare în țara noastră.

E. N.-M.

ISTORIA UNIVERSALĂ

E. P. PODIAPOLSKAIA, *Восстание Булавина 1707 — 1709*, Edit. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 213 p. + 1h. + 1pl.

Monografia asupra răscoalei cazacilor de pe Don, condusă de Kondratie Atanasievici Bulavin este rodul muncii de aproape zece ani al istoriciei sovietice E. P. Podiapolskaia. Primele sale cercetări publicate în 1954. În colaborare cu V. S. Lebedev, în colecția „Studii de istoria U.R.S.S.” sub titlul *Răscoala de pe Don în 1707—1708*¹ au fost ulterior îmbogățite prin publicarea în 1957 și 1960 a unor noi documente în studiul intitulat *Materiale referitoare la răscoala de pe Don și din Rusia centrală în 1707—1709*, fapt care i-a permis să aibă o vedere de ansamblu mai cuprinzătoare asupra acestei probleme și să ajungă la concluzii noi.

În introducerea autoarea trece în revistă în mod critic întreaga literatură apărută în istoriografia rusă și sovietică consacrată acestei răscoale pe de-o parte iar pe de alta face o prezentare analitică a principalilor izvoare publicate și a acelorora inedite din arhivele centrale de stat din Moscova și Leningrad care i-au stat la baza documentării lucrării de față.

În atenția istoriciei E. P. Podiapolskaia a stat de la început studiarea premiselor răscoalei. În acest scop autoarea a întocmit un studiu social-economic și politic asupra regiunii

din sud-estul Rusiei, cuprins între Don, Doneț și cursul mijlociu al Volgăi, scoțind în evidență starea de decădere a cazacilor de la Don, a căror autonomie era restrânsă treptat prin măsurile luate de guvernul rus (obligații militare, prestații în muncă, obligații feudale față de moșierii ruși a căror stăpânire se extinsese asupra regiunilor ocupate de cazaci), ceea ce însemna de fapt extinderea sistemului iobăgist și în regiunea Donului,

Spre deosebire de vechile lucrări consacrate acestei răscoale, istorica sovietică face o analiză interesantă a forțelor motrice ale răscoalei și asupra ideologiei răsculaților. Pe bază de documente de arhivă de la începutul sec. al XVIII-lea se arată că forța motrice principală a răscoalei a constituit-o țărani șerbi, cazacii, lucrătorii de la șantierele de construcții navale, meșteșugarii, soldații fugari etc. iar ideologia răsculaților avea un caracter antifeudal.

În prezentarea desfășurării răscoalei, autoarea împarte evenimentele în trei perioade: 1) perioada septembrie—noiembrie 1707, când izbucnește răscoala și se extinde din regiunea Donului superior și pînă la Voronej, Tambov și Kozlov; 2) perioada primei jumătăți a anului 1708 când răscoala ia un caracter de masă și atinge punctul ei culminant prin ocuparea orașului Cerkask. Tot în această perioadă are loc alegerea lui Bulavin ca hatman al oastei cazacilor de la Don; 3) perioada iulie 1708—1709 când încep frământările în rîndul cazacilor răsculați. al căror rezultat a fost moarța lui Bulavin în urma complotului cazacilor înstăriți. Urmează apoi înfrîngerea răscoalei.

¹ Perioada feudalismului. Rusia în primul sfert al sec. al XVIII-lea. Reformele lui Petru I, Moscova, 1954, p. 253—273.

În încheiere E. P. Podliapolskaia consideră această răscoală drept un război țărănesc care, după răscoala lui Stepan Razin, a fost una din cele mai puternice răscoale din Rusia feudală.

Din păcate, autoarea nu arată în încheiere că această răscoală a străbătut, prin ecoul ei, dincolo de hotarele Rusiei. Din corespondența dintre cancelarul rus G. I. Golovkin și C. Brîncoveanu rezultă că domnul Țării Românești ca și stolnicul C. Cantacuzino aflaseră de izbucnirea răscoalei cazacilor de la Don, condusă de Bulavin, de cucerirea orașului Cerkasc de către răsculați (1708), de organizarea represiunii răscoalei de către guvernul rus, de înfrînirea armatei răsculaților cu armata rusă aproape de riul Kalancea și despre moartea eroică a conducătorului răscoalei¹.

Lucrarea mai cuprinde o hartă a desfășurării răscoalei, un plan contemporan al orașului Cerkasc și a stanițelor vecine, indici de nume și de numiri geografice precum și câteva ilustrații după stampe contemporane.

C. Ș.

BÖRJE KNÖS, *Une version grecque de l'histoire du faux Démétrius, tsar de la Russie*. Extras din *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, vol. XVI (1962), p. 223—266.

Cronicile și povestirile privitoare la Falsul Dimitrie relatează numeroase episoade dramatice din domnia acestuia în Rusia. Critica istorică a lămurit ce este și ce nu este veridic în aceste cronici și povestiri. Istoricul suedez Börje Knös atrage atenția asupra unei povestiri în versuri grecești, prea puțin cunoscută cercetătorilor evenimentelor rusești din anii 1605—1606. Este vorba de un poem redactat

în 750 versuri grecești și tipărit la Veneția în 1612. Din această tipăritură nu se mai păstrează decât un singur exemplar într-o bibliotecă din Roma, înclt reeditarea textului grecesc constituie o înlesnire binevenită pentru cercetătorii perioadei respective.

Autorul poemului este călugărul grec Matei din Constantinopol, stabilit în 1604 cu titlul de arhimandrit la mănăstirea Spaskii din Smolensk. Acest călugăr avea preocupări cărturărești. El a compus povestirea sa în primăvara anului 1606, îndată după moartea falsului Dimitrie, relatînd și zvonurile care circulau atunci la Smolensk despre viața și sfîrșitul impostorului. Pe Dimitrie îl caracterizează „fiară sălbatică” ce prin înșelăciuni „a voit să devină stăpînul Moscovei”.

Istoricul suedez face un amplu rezumat al poemului grec și găsește în acesta multe relatări care corespund adevărului istoric. El explică uneltirile Poloniei pentru instalarea falsului Dimitrie pe tronul Rusiei și prin influența exercitată de cercurile catolice asupra curții regale poloneze. Pentru sprijinul ce i s-a asigurat de către curtea poloneză, Dimitrie a făgăduit să cedeze Polonici jumătate din provincia Smolensk și să permită iezuiților libera intrare în Moscova spre a construi biserici catolice. În ascuns Dimitrie trecuse la catolicism.

Atenția deosebită pe care autorul poemului o acordă primejdiei propagandei catolice în Rusia se explică și prin reacțiunea clerului ortodox față de această propagandă.

În examinarea adevărului istoric cu privire la domnia falsului Dimitrie, cercetătorul suedez nu folosește rezultatele obținute de istoriografia sovietică. Pentru bibliografia problemei, el nu indică decât lucrarea învechită a lui K. Waliszewski, *La crise révolutionnaire de 1583—1614*, Paris, 1906.

Limba greacă a poemului este plină de turcisme și italianisme, reflectînd influențele străine ce se exercitau asupra graiului și culturii grecilor din Constantinopol în secolul al XVI-lea.

Gh. C.

¹ A. A. C. Sturdza, *Constantin Brîncovan, Prince de la Valachie 1688—1714*, Paris, 1915, p. 231—232, 242—243.

L. HOLOTIK, *Memorandum slovenského národa z roku 1861* (Memorandumul poporului slovac din anul 1861), în „Historický časopis”, Bratislava, XI, 1963, nr. 1, p. 3 — 30.

După cum se vede, autorul, care este redactor principal al „Revistei istorice” slovace și director al Institutului de istorie al Academiei slovace de științe, se ocupă de o problemă similară cu a românilor din Transilvania.

În fond, e vorba de problema națională a slovacilor de după 1860, adică din perioada când relațiile dintre Viena și nobilimea mijlocie maghiară, — la data aceea purtătoarea ideilor legate de mișcarea națională din Ungaria — erau încordate. Două evenimente importante au avut loc în acest timp, a căror influență se resimte în desfășurarea ulterioară a raporturilor dintre Viena și popoarele dinlăuntrul Imperiului. În 1859 a căzut regimul Bach, cunoscut ca unul din cele mai reacționare din cursul sec. al XIX-lea, iar la 20 octombrie 1860 consiliul imperial din Viena promulgă cunoscuta *Diplomă din octombrie*, prin care au fost satisfăcute revendicările claselor dominante maghiare.

Studiind paralel mișcarea națională maghiară și slovacă, în ceea ce privește structura lor de clasă, autorul constată că mișcarea slovacă se sprijinea pe sărăcimea de la sate și orașe, pe țărani și o modestă intelectualitate nemaghiarizată: preoți, învățători, avocați, funcționari. Exista și în sinul acestei mișcări, care își formulase un program de revendicări corespunzătoare noii situații politice, două tabere, *lineri* și *bătrâni*. Divergențele dintre ei rezultau de pe urma faptului dacă eventualele revendicări trebuiau soluționate în cadrul Ungariei independente și „constituționale” sau împotriva acesteia.

După aceste considerații, autorul ajunge la elaborarea Memorandumului din 5—6 iunie 1861, de către adunarea de la Turčanský sv. Martin. La această adunare au luat parte învățători, preoți, avocați, negustori, moșieri,

ba chiar și câțiva nobili de origine slovacă, însă maghiarizați. Prezența lor la adunare a entuziasmat pe unii dintre participanți, creându-le iluzia succesului. În realitate, ei au reușit să atenueze critica aspră, îndreptată împotriva claselor dominante din Ungaria și, în sfârșit, să informeze autoritățile maghiare de țelurile și forța mișcării slovace. Memorandumul cerea să se delimiteze teritoriul slovac, înlăuntrul căruia limba de predare în școli și în administrație să fie slovacă. Se mai cerea insistent abolirea legilor de maghiarizare precum și revendicări de ordin școlar și cultural. Ceea ce trebuie reținut e faptul că soluționarea problemelor slovace urma să se facă în cadrul statului maghiar. Ocupându-se de lucrările adunării din iunie, autorul ne informează că au existat și aici disensiuni în legătură nu numai cu formularea revendicărilor, ci și cu autoritatea căreia trebuia să i se adreseze memorandumul. În cele din urmă, actul a fost prezentat lui Koloman Tisza, vicepreședinte al parlamentului maghiar.

De îndată ce documentul de la Turčanský sv. Martin a devenit public, moșierii slovaci maghiarizați au dezlănțuit o puternică acțiune antimemorandistă. Ea a fost ajutată de clasele conducătoare din Ungaria pentru a înăbuși în germen orice mișcare națională. Deși noile revendicări slovace erau mult mai modeste decât cele din 1848—49, totuși cercurile conducătoare maghiare au considerat memorandumul ca o acțiune de înaltă trădare. Ele au recurs la toate mijloacele pentru a amâna soluționarea revendicărilor până în octombrie 1861, când parlamentul maghiar a fost dizolvat.

În urma acestui fapt, comitetul național slovac reia din nou problema memorandumului, de astă dată cu hotărârea de a fi prezentat împăratului. Ideea aceasta mai circulase în sinul adunării din iunie, mai ales că unii dintre fruntașii mișcării slovace pledau pentru legături directe cu Viena. Unul din aceștia era și episcopul Moyes care, la 12 decembrie 1861, în fruntea unei delegații, înmânează lui Franz Iosif memorandumul slovac. Înpă-

ratul l-a trimis însă consiliului gubernial de la Budapesta, spre a decide. Rezultatele acestei intervenții au fost minime: s-au înființat pentru slovaci trei gimnazii și s-a aprobat publicarea revistei „Matica slovenska” (1863).

În partea finală a studiului său, Holotik face o analiză critică a conținutului de clasă al memorandumului. El precizează că, pe de o parte, sub influența mișcării naționale slovace, poziția Vienei s-a apropiat de aceea a claselor exploatoare din Ungaria, iar pe de alta, activitatea mișcării naționale slovace s-a desfășurat desprinsă de interesele maselor largi ale poporului și mai ales de țărâtime. Deși la adunarea din iunie s-au auzit glasuri care au cerut înfăptuirea unor revendicări sociale, ele au rămas fără ecou. A urmat apoi constituirea dualismului austro-ungar din 1867, care a deschis o perioadă de noi aspirări a popoarelor din fostul imperiu austro-ungar.

Tr. I.-N.

* * * *Matricularum Regni Poloniae Summaria excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur.* Contexuerunt Josephus Płocha, Antonius Rybarski, Irena Sułkowska, moderante Jacobo Sawicki. Pars V: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548—1572, Volumen 2. Acta Vicecancellariorum 1548—1572, Varșovia, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, XVI + 386 p. (Directio Generalis Archivorum Status).*

Reluarea, după o întrerupere de câteva decenii, a publicării inventarelor registrelor de documente din arhivele polone — anume fondurile de stat din veacul al XVI-lea cunoscute sub numele de metrice regale — este o inițiativă menită să aducă mari servicii istoriografiei polone și în anumită măsură și cercetării istorice la popoarele vecine a căror istorie a fost strâns legată de cea a Poloniei în veacul al XVI-lea. Volumul V, partea a II-a, cu care se reia această importantă colecție,

cuprinde actele vicecancelarilor regatului în intervalul 1548—1572. Rezultat al despuierei integrale a 16 metrice (condicii) regale, totalizând 6335 regeste de documente, lucrarea constituie un instrument de lucru de o valoare excepțională pentru orientarea în bogatele fonduri arhivistice ale arhivei centrale din Varșovia.

Documentele regestate în volumul pe care îl prezentăm reflectă cele mai variate aspecte ale istoriei polone în perioada amintită și oferă un material deosebit de bogat mai ales pentru cercetările de istorie economică și socială. Fără a insista asupra însemnătății deosebite pe care o are pentru istoria Poloniei reluarea acestei însemnate publicații, semnalăm câteva date noi privitoare la istoria noastră medievală, care se desprind din parcurgerea noii serii a colecției de rezumate ale Matricolelor cancelarilor de stat polone. Valoarea unora dintre știrile privitoare la istoria noastră medievală e sporită prin faptul că, deși documente din veacul al XVI-lea, ele sînt în realitate confirmări ale unor acte anterioare, din veacul al XV-lea și chiar mai vechi. Din această categorie de confirmări merită a fi semnalat documentul înregistrat sub nr. 4 722, confirmare a privilegiului acordat de regele Casimir în anul 1477 orașenilor din Kamieniec, prin care li scutește de podvoadele ce urmau să se facă în Moldova („a podvodis in terra Vallachiae”). Tot din aceeași categorie face parte documentul rezumat sub nr. 9 317, care reproduce textul din 19 oct. 1466 al tratatului de pace încheiat la Toruń între Polonia și ordinul teutonic; merită a fi reținut faptul că alături de înalții demnitari poloni semnatori ai actului se află și Ștefan cel Mare, ceea ce ne oferă un element în plus pentru cunoașterea raporturilor de stat dintre Polonia și Moldova în veacul al XV-lea.

Raporturile comerciale între Moldova și Polonia — în speță exportul de vite moldovenești în regatul vecin — se reflectă în documentul rezumat sub nr. 4 535.

Un loc aparte îl ocupă documentele privitoare la *ius valachicum* în Polonia. Cu titlu de exemplu semnalăm câteva dintre aceste

documente, care vor fi utilizate cu folos de cercetătorii vechilor instituții medievale românești. Astfel este actul rezumat sub nr. 8 329 din 10 oct. 1 553, prin care regina Bona acorda locațiunea „iure valachico” a satului Zmozna Volia lângă granița ungară și vindea pentru suma de 50 de florini dregătoria de *sculletus* (*sculletia alias Kniastwo*) în același sat. Caz identic în satul Kliniecz, de sub stăpânirea reginei Izabella a Ungariei (nr. 8 332; printre alte numeroase cazuri de aplicare a lui *jus valachicum* v. rezumatele sub nr. 8 333, 8 335, 8 338, 8 339, 8 340, 8 347, 9 343; colonizarea unui sat „*iuxta aliarum villarum Vlachicarum in capit. Samboriensi consuetudinem*”, la nr. 8 449).

Apariția în continuare a rezumatelor metricelor cancelariei regale și ale metricelor cancelariilor și ale vicecancelariilor poloni în sec. al XVI-lea va îngădui cercetătorilor noștri depistarea unor însemnate materiale inedite privitoare la istoria noastră medievală.

Ș. P.

* * * *Турски извори за ајдутството и армиството во Македонија (1650—1700)* (Izvoare turcești privind mișcarea de haiduci și aramii în Macedonia), Institutul de istorie națională, Scoopie, 1961, 140 p.

Cele 130 de documente privind haiducia, provenite din fondul cadilteului de Bitolia, publicate în traducere macedoneană de dr. Al. Matkovschi, dezvăluie aspecte importante ale haiduciei în a doua jumătate a sec. al XVII-lea în Macedonia și în general în Balcani.

Mișcarea haiducilor și aramiilor a luat în această vreme o extindere atât de mare, încât autoritățile otomane au fost nevoite să dispună, în repetate rânduri, luarea celor mai severe măsuri în vederea combaterii mișcării care se dezvoltase concomitent pe

cuprinsul mai multor sangeacuri. Asemenea măsuri s-au luat mai cu seamă în anii 1676—1679.

Lupta haiducilor se concretizează în atacarea ciflecurilor, caravelor, a percepțiilor imperiali iar uneori mergea pînă la răzvrătiri care paralizau agricultura, comerțul și strîngerea impozitelor, cum se constată de pildă în 1686 (p. 87).

Caracterul haiduciei reiese din asocierea pe care documentele o fac de regulă între ea și răzvrătire. Căpeteniile cetelor haiducești sînt de obicei acuzate că organizează răzvrătiri și încercări de răscoală în țară. Haiducul Marco, de pildă, a strînit răzvrătiri timp de 15 ani, El a pricinuit întruzirea stringerii impozitului pe un an (p. 41).

Cetele haiducești ajungeau să aibă cîte 50, 70 și 80 de oameni (p. 32, 44, 98). Forțe haiducești mai mari, strînses laolaltă, luau forme de organizare militară (p. 79—80, 87, 99). În vederea combaterii unor asemenea forțe, precum și a numeroaselor cete mici, de cîte 10—12 oameni, autoritățile otomane au fost silitе în repetate rânduri să facă mobilizări serioase. Sub diferite forme, populația dădea concurs haiducilor (p. 16, 65 etc.).

Majoritatea haiducilor și căpeteniilor lor erau creștini — raice, adică locuitori din sfînul populației balcanice subjugate. De aceea, creștinii sînt scoși din rîndurile martoloizilor (p. 95), li se interzice deținerea armelor (p. 88) etc. Se constată însă prezența în rîndurile haiducilor și aramiilor și a multor musulmani proveniți din păturile sărăcite ale populației turce. Această constatare e de natură să modifice părerea de pînă acum, răspîndită de istoriografia burgheză, care a ignorat și a ascuns caracterul de clasă al haiduciei în Balcani, atribuindu-i un caracter exclusiv antiotoman. Or, procesul de descompunere a societății feudale turce a atins gradul la care diferențierea socială s-a accentuat și din ea a rezultat formarea unei pături sărace în sfînul naționalității turce dominante. Haiducia constituie

o formă a luptei de clasă comună păturilor exploatare, indiferent de religie și naționalitate.

Oglindind caracterul social, în această vreme, al mișcării de haiduci și aramii, dezvoltându-se marea extindere și eficacitatea acțiunilor ei, documentele publicate la Scoplie contribuie la cunoașterea mai aprofundată și înțelegerea mai justă a fenomenului haiduciei, nu numai în Macedonia ci, în general, în Balcani.

Listele regestelor de documente în limbile macedoneană și franceză, glosarul de cuvinte turcești, indicele de nume și instituții, precum și cele 13 facsimile după originalele turcești (p. 103—115) facilitează consultarea și înțelegerea materialului.

S. I.

FRANÇOIS L. GANSHOF, *Recherche sur le lien juridique qui unissait les chefs de la première Croisade à l'empereur byzantin*, în *Mémoires et documents publiés par la Société d'histoire et d'archéologie de Genève*, t. XL (Mélanges Paul — E. Martin), 1961, p. 48 — 63.

Autor al unor remarcabile cercetări asupra relațiilor feudo-vasalice în Europa occidentală în perioada carolingiană și post-carolingiană, F. L. Ganshof încearcă de astă dată elucidarea unei probleme neglijate în istoriografia — atât de bogată, totuși — a cruciaților: caracterul raporturilor juridice statornice între conducătorii primei cruciade și Alexios I Comnenul, împăratul Bizanțului. Găsirea formelor potrivite care să-i asigure autoritatea asupra cavalerilor apuseni și să-i îngăduie folosirea lor pentru recucerirea teritoriilor pierdute după dezastrul de la Mantzikert (1071) a reprezentat obiectivul principal al basileului în raporturile cu cruciații. Intemeiat pe informațiile oferite de scrierile Annei Comnena și ale cronicarilor apuseni (*Gesta Francorum*, Raymond d'Agiles,

Albert d'Aix, Foucher de Chartres, Raoul de Caen, Ekkehard d'Aura), autorul distinge două soluții utilizate de împărat: una, frecventă în practicile politico-diplomatice bizantine, adopțiunea, cealaltă, caracteristică formelor de organizare a societății feudale apusene, și în acest chip mai accesibilă cruciaților, prestarea omagiului și a jurământului de fidelitate. Dacă, prin studiile lui F. Dölger, adopțiunea sau admiterea în „familia” imperială este astăzi cunoscută în trăsăturile ei esențiale și este firesc să nu rețină în chip deosebit atenția autorului — se amintesc cu acest prilej indicația lui Albert d'Aix privind adopțiunea lui Godefroid de Bouillon și scrișoarea lui Ștefan de Blois către soția sa, despre conduita împăratului față de el — F. L. Ganshof stăruie asupra aspectelor contractului vasalic încheiat de Alexios I Comnenul cu căpeteniile cruciaților. Pasajele din cronicile apusene și din opera Annei Comnena sînt minuțios analizate și confruntate pentru a desprinde caracterul legăturii juridice dintre basileu și cruciați. Ganshof ajunge la încheierea că termenii întrebuițați de Anna Comnena pentru a desemna raportul de subordonare, δούλος, δουλεία sînt sinonimi cu *iugum* sau *hominagium*, folosiți de Raoul de Caen în legătură cu actul de subordonare a lui Bohemond de Tarent față de împăratul Bizanțului. Amintind obligațiile basileului față de cruciați, menționate în *Gesta Francorum* și de Foucher de Chartes, ce decurgeau din caracterul bilateral al contractului vasalic, autorul este înclinat să vadă în darurile acordate de împărat cavalerilor, cu prilejul depunerii jurământului de fidelitate, îndeplinirea îndatoririi suzeranului de a-și întreține vasalul.

F. L. Ganshof stabilește de asemenea cu multă pătrundere caracterul raporturilor dintre Alexios I Comnenul și Raymond, conte de Toulouse (de adaos, în această privință, la studiile citate în articol și J. H. Hill — L. L. Hill, *The Convention of Alexius Comnenus and Raymond of Saint Gilles*, în *The American Historical Review*, LVIII (1953), nr. 2, p. 322—327). Raymond a refuzat să presteze omagiu și a depus numai un jurământ de secu-

ritate, potrivit căruia se obliga să nu întreprindă nimic, direct sau indirect, dăunător împăratului; un astfel de jurământ nu implica o subordonare vasalică.

Amintind cartea lui F. Lot *Fidèles ou vassaux*, Ganshof conchide că dacă Raymond de Saint Gilles a fost numai „fidelul” lui Alexios I Comnenul toți ceilalți conducători ai cruciadei s-au recunoscut drept vasali ai săi.

Concluziile lui F. L. Ganshof sînt de întregit cu încheierile studiului lui J. Ferluga, *La ligesse dans l'Empire byzantin în Зборник радова Византолошког института*, 1961, nr. 7, p. 97—123. Bizantinistul iugoslav atrage atenția că în textul tratatului de la Deabolis (1108) dintre Alexios I Comnenul și Bohemond, cel din urmă se recunoaște „λιζιος εὐθρωπος” al împăratului, subliniindu-se că această clauză exista și în vechiul acord din 1097 (studiat de F. L. Ganshof). Credem că J. Ferluga are dreptate cînd consideră că omagiul prestat de conducătorii cruciați a fost un omagiu-lige, care, prin caracterul său de super-omagiu, „corespundea cel mai bine concepțiilor împăraților bizantini” (p. 109). Dar, față de demonstrația convingătoare a lui Ganshof, nu putem afirma împreună cu J. Ferluga că Raymond de Toulouse a acceptat în raporturile cu împăratul bizantin aceeași condiție, ca și ceilalți cavaleri, dar cu o formulă deosebită sau să credem puțin probabilă adopțiunea de către basileu a lui Godefroy de Bouillon.

Fl. C.

JOSEPH FAYET, *La Révolution française et la science 1789 — 1795*, Paris, Marcel Rivière, 1960, 498 p.

Se știe că literatura istorică asupra Revoluției franceze este foarte vastă. Atît lucrările de sinteză cît și monografiile au tratat cu precădere aspectele economice, sociale, politice și militare ale revoluției. Joseph Fayet caută să completeze literatura istorică a revoluției cu o lucrare de un caracter mai special, dife-

rind din punct de vedere al obiectului cercetat de restul lucrărilor. Este vorba de atitudinea pe care Revoluția franceză a avut-o față de știință.

La începutul cărții sale autorul arată că Franța prerevoluționară a lăsat o bogată moștenire științifică revoluției. Principala instituție în jurul căreia se grupau oamenii de știință francezi era Academia regală de științe care căuta să atragă și savanți străini. Această instituție, însă, spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea — din cauza caracterului ei aristocratic și a modului de funcționare retrograd — a devenit o frînă în calea dezvoltării științei.

Revoluția și regimul republican instaurat în Franța în 1792 nu au privit cu pasivitate dezvoltarea științei. J. Fayet arată că s-a inițiat o largă politică de reformă a vechilor instituții științifice și de creare a altora noi. A fost o perioadă grea la început, în care conducătorii revoluției au trebuit să ia unele măsuri radicale pentru a transforma vechile instituții științifice și a crea altele noi. Dar de pe urma acestor măsuri instituțiile și activitatea științifică au ieșit întărite. „Revoluția — subliniază autorul — a dat științei un nou impuls”. Convenția, în afară de activitatea ei multilaterală în domeniile economic, social, politic și militar, a luat o serie de măsuri remarcabile privind dezvoltarea științei. Din inițiativa Convenției și a Comitetului salvării publice s-au realizat o serie de lucrări tehnice — sub conducerea lui Lazare Carnot — ce interesau deosebi apărarea națională; s-a elaborat sistemul metric zecimal; s-au întemeiat: Muzeul de istorie naturală, Conservatorul de arte și meserii, Biroul longitudinilor, Școala politehnică, Școala normală, Școlile centrale, Institutul național etc. De asemenea, instituții științifice rămase din timpul vechiului regim ca „Jardin des Plantes” și „Collège de France” au fost reorganizate. Oamenii de știință s-au bucurat de mult sprijin din partea Convenției, ei fiind considerați ca cei care „au dat primele lovituri despotismului”. Revoluția — arată J. Fayet — a manifestat o grijă deosebită în a sublinia importanța

științelor și tehnicii; ea a reamintit în permanență serviciile aduse de savanții apărării naționale, recunoscând contribuția lor în victoriile armatelor revoluționare. În afară de aceasta, Convenția a dus o politică consecventă de promovare a disciplinelor științifice în învățământ.

Totuși — atrage atenția J. Fayet — în perioada revoluționară nu s-au produs în Franța nici mari invenții, nici mari descoperiri științifice. Cauza acestei stagnări în domeniul creației științifice propriu-zise a fost starea de război. Necesitățile apărării naționale au cerut ca oamenii de știință francezi să găsească căile cele mai rapide de aplicare a cuceririlor științifice deja cunoscute.

Dar instituțiile create de revoluție pentru dezvoltarea științei și-au dovedit eficiența mai ales în perioada următoare, când într-un singur deceniu 1815—1825 au apărut șase mari savanți care au excelat mai ales în domeniul cercetării teoretice și de laborator: Galois și Cauchy în algebră și geometrie; Ampère în electricitate și magnetism; Fresnel în cercetarea luminii; Sadi Carnot în termodinamică; Fourier în acustică. Dintre aceștia Fresnel, Carnot și Cauchy au fost elevi ai Școlii politehnice, Galois elev al Școlii normale

iar Fourier a predat la Școala politehnică. Rezultatele la care au ajuns acești savanți în activitatea lor de cercetare constituie o dovadă indiscutabilă a eficienței noilor condiții de muncă științifică create de Revoluția franceză.

Cartea lui J. Fayet, foarte interesantă atât din punct de vedere al bogatului material faptic și informativ expus, cât și din punct de vedere al temei ar fi avut de câștigat dacă autorul ar fi analizat într-un mod mai adâncit strănsele legături de interdependență care au existat între dezvoltarea social-economică și dezvoltarea științei. În această perioadă de ascensiune rapidă a burgheziei, știința era chemată să contribuie la crearea condițiilor materiale de care această clasă avea nevoie în dezvoltarea întreprinderilor ei industriale. Cuceririle din domeniul științei și tehnicii de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea au constituit o sursă nemăsurată până atunci de burghezie pentru realizarea unor profituri din ce în ce mai mari. Urmările revoluției industriale din Anglia și Franța sînt deosebit de concludente în această privință.

S.C.

BIZANTINOLOGIE

DIMITRIOS S. GHINIS, *Κείμενα βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας* (Texte de drept bizantin și postbizantin în manuscrisele din Grecia), Atena, 1963, 47 p.

Autorul nu este cunoscut prin numeroasele sale cercetări privitoare la circulația textelor juridice bizantine. A studiat mai cu seamă izvoarele bizantine ale nomocanoanelor grecești din secolele XVI—XVIII. A cercetat cu pasiune și competență mii de manuscrise și e îmbogățit informația istorică privitoare la statul și dreptul bizantin. În 1960 a editat la

Tesalonica *Manualul juridic al lui Teofil din Ianina*, nomocanon grecesc din 1788, care a circulat și în Principatele române, după cum am arătat cu prilejul prezentării acestei ediții (*Studii*, an. XV, 1962, nr. 4, p. 1083).

Ghinis apreciază că există în întreaga lume aproximativ 55 000 de manuscrise grecești, dintre care circa 22 000 se găsesc în Grecia, cele mai multe datînd din perioada postbizantină și avînd mai ales un conținut nomocanic. Cataloagele bibliotecilor sînt însă lacunare în ceea ce privește înregistrarea manuscriselor. Și valoroasa călăuză intitulată *Ghidul cataloagelor de manuscrise*,

editată în grecește de către Linos Politis la Atena în 1961 are lipsuri. Pentru a înlătura asemenea lipsuri, Ghinis a cercetat aproape 100 de biblioteci din țara sa și a identificat aproape 600 de manuscrise cu texte de drept bizantin și postbizantin.

Autorul indică în lucrarea sa datele cronologice ale manuscriselor, dînd asupra unor și prețioase informații bibliografice. Nomocanonul identificat de autor ca avînd cea mai mare circulație între textele postbizantine păstrate în bibliotecile grecești este *Nomocanonul lui Malaxos* din anii 1562 — 1563. Ghinis menționează publicarea textului grecesc al acestui nomocanon pe baza manuscrisului 307 din Biblioteca Academiei R.P.R., în anexa pravilei *Îndreptarea Legii* din 1652, editată la București în 1962. El anunță totodată pregătirea unei ediții critice a acestui nomocanon, în colaborare cu profesorul Nicolae Pantazopoulos, pe baza a 68 de manuscrise.

Lucrarea lui Ghinis prezintă o deosebită utilitate pentru cercetătorii izvoarelor bizantine ale istoriei Romîniei. Unele nomocanoane identificate de cercetătorul grec se găsesc sub diferite variante și în bibliotecile romînești. Autorul găsește necesar, de pildă, să se editeze nomocanonul *Βακτηρία Ἀρχιερέων* întocmit de Iacob din Ianina în 1645. El cunoaște zece manuscrise. Acest nomocanon a fost însă utilizat ca pravilă și în Moldova și Țara Romînească. Indicăm autorului grec existența textului grecesc al acestui nomocanon în trei manuscrise păstrate la Biblioteca Academiei R.P.R., dintre care cel mai vechi datează din 1658. Există și o traducere romînească a acestui nomocanon datînd din 1754. Editarea textului grecesc al acestui nomocanon va fi deci folositoare și cercetătorilor romîni.

Texte de drept bizantin și postbizantin în manuscrise se găsesc în bibliotecile multor țări. În Romînia cataloagele editate pînă în prezent cuprind numai o parte din manuscrisele grecești care pot interesa pe editorii nomocanoanelor bizantine. Pentru inventa-

rierea numeroaselor manuscrise grecești ce se păstrează în U.R.S.S. se pregătesc de către învățații sovietici cataloage speciale ce se vor edita în anii următori. Pentru cunoașterea textelor bizantine și pentru cercetarea lor științifică este deci necesară colaborarea internațională a specialiștilor. Bizantinistul grec este de mult timp un adept al acestei colaborări.

Gh. C.

PAN I. ZEPOS, Παλληκαριατικὸν ἢ Ἀγρικιον, în „Πελοποννησιακά”, V (1962), Atena, Tipografia Spiropoulos, p. 321 — 347.

Explicitînd înțelesul termenilor *palikariatikon* și *agrikion* din limba neogreacă, autorul arată că este vorba de darurile pe care și le făceau tinerii căsătoriți înainte nunții. Obiceiul este vechi în istoria poporului grec și-l menționează textele dreptului romanobizantin. În pravilele romînești din evul mediu figurează unele referiri la acest obicei existent și în viața socială a poporului romîn. Situația bunurilor pe care și le dăruiau logodnicii în vederea căsătoriei a fost reglementată mai cu seamă pentru cazul defacerii căsătoriei. Sub influența altor termeni grecești, pravilele romînești denumesc darurile dinaintea nunții *ipovolon* sau și *leorit*.

Obiceiul darurilor dinaintea nunții a avut mai multe variante în practica judiciară a poporului grec. Zepos cercetează dănuirea obiceiului pe baza unor acte din epoca modernă. Pentru studiul influențelor textelor și instituțiilor bizantine asupra dreptului societății feudale din țările romîne, cercetarea lui Zepos este utilă și istoricilor noștri. Reglementarea darurilor dinaintea nunții reflectă gradul în care și căsătoria era o cale pentru dobîndirea bunurilor în societatea respectivă.

Gh. C.

JOHANNES KARAYANNOPOULOS, *Über die vermeintliche Reformtätigkeit des Kaisers Heraklios*, în „Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft”, X (1961), p. 53 – 72.

Bizantinologi de mare autoritate ca Ed. Stein și G. Ostrogorski au susținut că împăratul Heraklios a fost un mare reformator și că datorită măsurilor luate de el, Bizanțul a putut supraviețui crizei din sec. al VII-lea. Aceste pretinse reforme ar explica succesele Bizanțului în lupta cu perșii. În realitate însă la scurt interval după aceea, cele mai bogate provincii ale Bizanțului sînt ocupate de arabi. De aceea o reexaminare a punctului de vedere susținut de G. Ostrogorski ni se pare pe deplin îndreptățită.

Problema a fost reluată de P. Lemerle¹ și, aproape în același timp, de J. Karayannopoulos în studiul de față. Amîndoi ajung la aceleași concluzii, cu totul diferite de ale predecesorilor.

În ce privește crearea themelor, noua împărțire administrativă a imperiului în care autoritatea civilă este subordonată celei militare, aceasta nu a fost opera lui Heraklios. În alte două studii² J. Karayannopoulos s-a ocupat amănunțit de această problemă și a stabilit că formarea themelor a fost rezultatul unui îndelungat și complex proces istoric. Heraklios nu a fost inițiatorul colonizării pe pămînturile statului a unor mase de țărani în schimbul obligației de a presta serviciu militar. Instituția stratiotilor a apărut în Bizanț cu mult înaintea lui Heraklios și va căpăta formă definitivă de-abia în sec. al X-lea.

S-a atribuit lui Heraklios și o serie de reforme în ce privește tactica militară. Din nici un izvor istoric nu rezultă acest lucru. După mărturii contemporane, el s-a îngrijit doar ca armata să fie bine instruită mai înainte de a porni împotriva perșilor.

G. Ostrogorski susține că în vremea lui Heraklios ar fi avut loc și o altă reformă

administrativă — dispariția prefecturii pretoriului și a vechii forme de administrație a finanțelor. În realitate existența prefecturilor Orientului și Illyricum, arată J. Karayannopoulos, este atestată de izvoare pînă în jurul anului 680 iar cea a Africii pînă în ajunul ocupării ei de arabi, deci ele continuă să existe încă 40 de ani după moartea lui Heraklios. Această funcție este adevărat că a suferit transformări în decursul veacurilor. Importanța ei începe să scadă încă din vremea lui Constantin cel Mare cînd pierde atribuțiile militare. În sec. al V-lea, o dată cu apariția *logothetilor* și *serinarilor*, prefectura pretoriului suferă o nouă restrîngere a atribuțiilor și treptat serviciile aflate sub controlul său se emancipează. Alte modificări în organizarea administrativă a statului sînt mult anterioare domniei lui Heraklios. Astfel, la începutul veacului al VII-lea dispăre *comitiva rerum privatarum* și *comitiva sacrii patrimonii*, atribuțiile acestora fiind preluate de un *sakelarios*.

În concluzie, autorul socotește că Heraklios nu poate fi considerat un reformator și nici domnia sa ca o perioadă de cotitură în istoria Bizanțului.

Credem că și părerea despre meritele militare ale lui Heraklios trebuie revizuită. Se pare că Bizanțul în luptele cu perșii a fost beneficiarul în cea mai mare măsură al unor stări de lucruri petrecute în Orientul apropiat, care ne scapă datorită insuficienței izvoarelor. Aceste evenimente au fost apreciate numai prin prisma unor izvoare de un caracter apologetic ca opera lui Gheorghe Pisides și *Chronicon paschale*, ceea ce face destul de discutabilă informația noastră despre perioada lui Heraklios. Cea mai bună dovadă este

¹ *Quelques remarques sur le règne d'Heraklios*, „Studi Medievali” I, 1960, 2, p. 347—361.

² *Contribution au problème des „themes” byzantins*, „L'Hellénisme contemporain” X, 1956, p. 455—502 și *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung*, München, 1959, p. 105.

dezastrul militar suferit de Bizanț în fața arabilor la interval numai de zece ani după victoriile împotriva perșilor.

În orice caz, tot mai mulți istorici burghezi se conving astăzi că personalități izolate nu pot crea istoria și studiul de față este o dovadă în acest sens.

E. Fr.

P. TIVČEV, *Sur les cités byzantines au XIe – XIIe siècles*, în „Byzantinobulgarica”, I, Sofia, 1962, p. 145 – 182.

Deși în ultima vreme au apărut numeroase studii temeinice despre orașul bizantin, totuși perioada veacurilor al XI–XIII-lea a rămas mai puțin cercetată. De aceea, contribuția lui P. Tivčev în cunoașterea acestei epoci din istoria orașului bizantin este cu atât mai meritorie. Autorul a adunat un material apreciabil despre activitatea artizanală și comerțul din acea vreme și despre structura socială a orașului bizantin, rămânând ca raporturile dintre clase să fie examinate într-un alt studiu.

Autorul susține o teză nouă în studiul său și anume că orașul bizantin a continuat în acea vreme să rămână un important centru al comerțului și meșteșugurilor, cunoscând o oarecare prosperitate (p. 171). Pentru a-și argumenta punctul său de vedere, autorul se bazează în special pe relațiile a doi călători străini: Idrisi și Benjamin din Tudela. Părerile lui P. Tivčev ni se pare însă discutabilă. Noi credem că de la sfârșitul sec. al XI-lea și în sec. al XII-lea orașele bizantine au suferit un continuu regres economic. Călătorii străini au prezentat orașul bizantin în comparație cu starea de înapoiere a centrelor urbane din alte țări; le lipseau însă datele necesare pentru a-și putea da seama de ceea ce a fost orașul bizantin în veacurile anterioare. Nouă ni se pare edificatoare mărturia lui Nicetas Choniates, care arată starea de decădere a orașelor, tendința elementelor

urbane înstărite de a evada din mediul economic al acestora, de a dobândi proprietăți funciare privilegiate (*Nicetas Choniates*, Bonn, p. 716).

Dacă ne gândim la ușurința cu care o mână de cavaleri latini au putut cuceri în anul 1204 Constantinopolul și apoi celelalte orașe din partea europeană a imperiului, ne dăm seama că orașul bizantin trecea printr-o gravă criză social-economică. Imperiul bizantin a fost în diferite rânduri cucerit și pustiit; întotdeauna însă atacatorii s-au oprit în fața rezistenței organizată de orașe, la care participau, alături de trupele imperiale, milițiile orașenești. Din această cauză invadatorii au fost nevoiți să se retragă, incapabili să lichideze focarele de rezistență. Numai cavalerii latini din cruciada a IV-a ocupând orașele s-au putut menține vreme mai îndelungată pe teritoriul Bizanțului.

Apariția negustorilor italieni în orașele bizantine nu contribuie la dezvoltarea acestora, cum pare să susțină autorul (p. 166–167), fiindcă ei nu se integrează în viața economică a orașelor bizantine; dimpotrivă prin concurența pe care o pot face datorită unui regim privilegiat, au contribuit la agravarea crizei meșteșugului și comerțului autohton. De altfel, în încheiere, autorul admite că Bizanțul în veacurile cercetate nu mai deținea monopolul, care îi aparținuse în trecut, în ce privește comerțul exterior; acesta a suferit o diminuare, numai comerțul intern a înregistrat o creștere. Nu credem că subordonarea din punct de vedere politic și economic a orașelor elementului feudal provincial a dus la o intensificare a schimburilor cu satul, deoarece concomitent a avut loc o și mai mare pauperizare a maselor orașenești.

Mai departe, autorul constată în veacurile XI–XII o tendință de emancipare a unor orașe de sub autoritatea statului mai cu deosebire în Asia Mică. Explicația ar fi în greaua fiscalitate bizantină și într-un spirit de individualism economic manifestat în diferite regiuni. Fără îndoială fenomenul a existat în special în partea răsăriteană a imperiului. Așa după

cum constată însă și autorul, răscoalele din orașe au fost conduse de elemente feudale: familia Gavras în Trapezunt, Theodor Cantacuzino în Niceea, Theodor Angelos la Brussa etc. Ele exprimă în realitate tendințele centrifuge ale feudalității provinciale. Faptul că aceste „emancipări” sînt mai puternice în orașele din Asia Mică se explică prin marea

dezvoltare pe care o ia la început feudalitatea provincială în partea răsăriteană a imperiului.

Desigur, toate acestea rămîn obiecții susceptibile încă de discuții și care nu scad din valoarea lucrării. Studiul lui P. Tivčev aduce în discuție o serie de probleme noi și interesante.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * *Археографический ежегодник за 1960 год.*, Edit. Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, 503 p.

Anuarul arheografic publică studii, articole și materiale îmbrățișînd o tematică largă, legată de studierea multilaterală a izvoarelor istorice.

Valoroase sînt articolele de metodologie istorică. În studiul intitulat *Despre cîteva procedee de cercetare științifică a izvoarelor statistice privind industria mică în lucrările lui V. I. Lenin din deceniul 10 al sec. al XIX-lea* V. I. Buganov cercetează izvoarele folosite de V. I. Lenin și arată concret cum Lenin folosea din ele ceea ce era caracteristic. Tot pe această linie se situează și articolul lui M. N. Cernomorski *Materialele statisticii curente industriale sovietice ca izvor istoric*. Autorul se călăzuește în articolul său de teza leninistă după care „statisticile trebuie să fie ajutoarele noastre practice și nu scolastice”.

În Anuar este inclus un articol de geografie istorică al lui P. N. Cermenski, intitulat *Materiale privind geografia istorică a regiunii Mescera și cele de cronologie ale lui A. A. Zimin și S. M. Kaștanov*. Primul prezintă *Lista locșitorilor (șarului) în statul rus în prima jumătate a veacului al XVI-lea* iar al doilea înfățișează *Lista cronologică a diplomelor de imunitate din sec. al XVI-lea* (continuare din volumul anuarului apărut în 1958), conținînd regestele documentelor

și locurile unde au fost publicate. Bazată îndeosebi pe actele „Comisiei de măsuri și greutateți” care a funcționat între anii 1736—1742, E. I. Kamenčeva ne prezintă *Măsurile pentru lichide în prima jumătate a secolului XVIII-lea* — rusești și străine — care au circulat în Rusia. Pentru cercetătorii noștri care se ocupă de istoria comerțului, articolul e util de consultat.

Anuarul publică și cîteva izvoare: unele care au fost editate defectuos, altele greu accesibile (risipite în periodice epuizate) și incomplet publicate sau inedite. Din prima categorie fac parte *Primele trei din cele mai vechi (cunoscut) documente slavo-române*. Este vorba despre documentul emis de Vladislav I către Vodița, pe care autorul îl datează 1374 (bazîndu-se pe faptul că după 1373 Vladislav pierde banatul Severinului și se eliberează din vasalitatea față de regele Ludovic al Ungariei), de cel al lui Dan către Tismana (3 oct. 1385) considerat de autor o copie după original și cel din 27 iunie 1387 al lui Mircea cel Bătrîn tot către Tismana. Documentele sînt însoțite de analiza competentă paleografică, lingvistică și sînt reproduse în fotocopii.

Din cea de-a doua categorie fac parte *Opere uitate și necunoscute ale literaturii ruse* de M. N. Tihomirov (e vorba de prima cronică rusă și două vechi documente), *Cronica din Barkulabovo* de A. N. Malțev (cuprinde evenimentele din orașelul biclorus Barkulabovo între 1563—1608 dar și unele date istorice despre Moldova în 1600 — p. 311 și 314) și

Documente despre dezbaterea problemei țărănești la „Societatea economică liberă” în anii 1767—1768 de M. T. Belevski și L. A. Loone.

Din cea de-a treia categorie fac parte: *Documente despre războiul din Livonia (1558—1583)* de V. I. Buganov (privesc organizarea oastei rusești), *Însemnări (marginale) din veacurile XIII—XVII pe manuscrisele mănăstirii Voskresenie* publicate și comentate de L. M. Kostiuhina, *Izvoare noi privind istoria „luării” orașului Kazan* de A. N. Nasonov, *Documentele din Holm* de T. N. Protasieva (diplome de dănie din sec. XVI—XVII către uniți și catolici din orașul Holm) și *Descrierea răscoalelor din 1730 și 1731 de la Constantinopol* de N. A. Smirnov. Acesta din urmă conține date despre intrigile din capitala otomană împotriva domnului Moldovei Grigore Ghica, intrigi conduse de grecul Danake care este decapitat, precum și unele date despre secretarul și dragomanul porții Alexandru Ghica. Interesante sînt și datele asupra prețurilor unor alimente înainte și în timpul răscoalei din 1730—1731 (p. 338) în comparație cu cele care existau în Moldova și Țara Românească.

În prezentul volum se continuă publicarea, ca supliment, a *Descrierii manuscriselor din colecția prof. I. A. Șteapkin* de către V. N. Peretz (partea a II-a). În partea I, publicată în volumul anuarului apărut în anul 1960, este menționată o *Condică de socoteți a mănăstirii Neamț* care credem că merită a fi cercetată (sau microfilmată). Volumul mai conține o bibliografie pe anii 1959—1960 a publicațiilor de izvoare istorice, arheografie și de științe auxiliare ale istoriei întocmită de N. A. Samorukova și cîteva articole cu caracter de cronică privind activitatea arhivelor statului și a comisiei arheografice. V. B. Pavlov-Silvenski face o utilă dare de seamă asupra *Sesiunii științifice din Erevan privind problemele de arheografie, paleografie și știința izvoarelor*.

Prin tematica variată pe care o abordează, prezentul volum, apărut sub redacția acad. M. N. Tihomirov, merită toată atenția cercetătorilor noștri.

A. C.

* * * *Repertorium fontium historiae Medii Aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum a pluribus nationibus emendatum et auctum*, I, *Series collectionum*, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1962, XVIII+819 p. (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Unione internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell' Arte in Roma).

Noul repertoriu, menit să ia locul celui publicat în veacul trecut de A. Potthast, este o lucrare realizată de un larg colectiv de medicviști grupați în comitete naționale (pentru țara noastră M. Berza), a căror activitate a fost centralizată de un comitet general. Volumul I al noii ediții, complet revizuit și restructurat, a repertoriului Potthast este consacrat colecțiilor de izvoare narative privitoare la istoria medievală a Europei; culegerile de izvoare diplomatice au fost în general eliminate din colecție, cu excepția popoarelor a căror istorie medievală nu dispune de izvoare narative și se întemeiază exclusiv sau în orice caz în chip covârșitor pe textele diplomatice.

În afară de izvoarele narative, publicate după 1896 sau republicate în noi ediții, au fost incluse în noul repertoriu principalele monumente juridice medievale (atât codificările cit și comentariile legiștilor), operele poetice și teologice cu caracter istoric, culegerile epistolografice, actele conciliilor și statutele ordinelor eclesiastice etc. În ceea ce privește tematica volumului, se resimte negativ absența culegerilor de izvoare cartografice, atât de însemnate pentru istoria Europei în general și pentru aceea a bazinului Mării Negre în special.

Limitele cronologice sînt în general anii 400—1500, cu prelungire pînă în 1526 pentru Ungaria și provinciile dependente de ea, pînă în 1601 pentru Moldova și Țara Românească și pînă în 1648 pentru Rusia.

În repertoriu au fost înglobate și izvoarele orientale (arabe, ebraice și turco-otomanc) în măsura în care cuprind știri privitoare la istoria medievală a Europei și a Palestinei în epoca cruciatelor.

Titlurile colecțiilor sînt prezentate în ordine strict alfabetică. O utilitate deosebită conferă noului instrument bibliografic prezentarea analitică a fiecărei colecții în parte. Astfel, pentru marile colecții, *Muratori*, *Monumenta Germaniae Historica*, *Rerum Britannicarum Medii Aevi scriptores* și numeroase altele, alcătuite din sute de volume, cercetătorul are acum posibilitatea de orientare rapidă, întrucît în dreptul fiecărui volum al colecției este indicat conținutul. În cazul patrologiei lui Migne, atît seria greacă cît și cea latină, s-a adoptat sistemul prezentării în ordine alfabetică a scriitorilor, cu indicarea volumului în care se află publicată opera fiecăruia.

Volumul se încheie cu prezentarea colecțiilor de izvoare grupate pe țări, ceea ce înlesnește mult informarea cercetătorilor care se ocupă de o țară anume.

Noul repertoriu al izvoarelor istorice medievale, al cărui prim volum a apărut de curînd, e menit să aducă însemnate servicii specialiștilor istoriei medievale din toate țările europene. Completat în anii următori cu volumele în care urmează a fi prezentate în ordine alfabetică toate operele istoriografiei medievale, cu informația bibliografică la zi, el va deveni un instrument bibliografic de prima mînă pentru medievisti.

Ș. P.

Rubrica „Î n s e m n ă r i” a fost întocmită de: I. Apostol, E. Negruți-Munteanu, C. Șerban, Gh. Cronț, Tr. Ionescu-Nișcov, S. Iancovici, Ș. Papacostea, F. Constantiniu, S. Columbeanu, E. Frances, A. Constantinescu.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ	<u>Стр.</u>
ВАСИЛЕ МАЧУ, Историографическая деятельность Б. П. Хашдеу	1021
И. ФЕЛЯ, 70 лет со дня основания Социал-Демократической Рабочей Партии Румынии	1035
ФР. ПАЛЛ, Интервенция Янку Хунедоарского в Валахию и Молдову в 1447—1448 гг.	1049
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
Е. МЭНГУЦ, Единый рабочий фронт — основа реорганизации профсоюзного движения после 23 Августа 1944 г.	1073
М. ИОСА и А. ИОРДАКЕ, Новые документальные данные в связи с всеобщей стачкой в Галаце в июне 1907 г.	1091
А. В. БОЛДУР, Славянско-молдавская хроника в русской Воскресенской летописи	1099
К. ЧИХОДАРУ, Уточнения в связи с датированием Добруджского каменного вала и запиской византийского топарха	1123
ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Исследование истории города Бухареста за годы народной власти (<i>П. Чер- новодяну, Иоана и П. Н. Панаит</i>)	1137
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	1151
РЕЦЕНЗИИ	1157
ОБЗОР ЖУРНАЛОВ	1177
ЗАМЕТКИ	1193

S O M M A I R E

ÉTUDES	<u>Page</u>
VASILE MACIU, L'activité d'historien de B. P. Hasdeu	1021
I. FELEA, 70 ans depuis la fondation du Parti social-démocrate des ouvriers de Roumanie	1035
FR. PALL, L'intervention de Jean de Hunedoara en Valachie et en Moldavie des années 1447 et 1448	1049
NOTES ET COMMUNICATIONS	
E. MĂNGUȚ, Le Front Ouvrier Unique, fondement de la réorganisation du mouvement syndical après le 23 Août 1944	1073
M. IOSA et AN. IORDACHE, Nouvelles données documentaires sur la grève générale de Galați de juin 1907	1091
A. V. BOLDUR, La chronique slavo moldave contenue dans le <i>letopis</i> russe de Voskresenski	1099
C. CIHODARU, Précisions sur la date du vallum de pierre de la Dobrogea et sur les écrits du « toparque byzantin »	1123
ÉTUDES DOCUMENTAIRES	
Étude de l'histoire de Bucarest pendant les années du pouvoir populaire (<i>P. Cernovodeanu, Ioana et P. I. Panait</i>)	1137
LA VIE SCIENTIFIQUE	1151
COMPTES RENDUS	1157
LA REVUE DES REVUES	1177
NOTICES	1183

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

- * * * **Istoria Românelor**, vol. I, 831 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1157 p. + 20 pl., 45 lei.
- * * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ediția a III-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl., banderolate 65,60 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.
- * * * **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. III, 543 p., 23,50 lei.
- CRITOBUL DIN IMBROS, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467.**
Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.
- PROCOPIUS DIN CAESAREEA, Războiul cu goții.** Traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.
- * * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, Documente interne (1854—1857), 783 p. + 8 pl., 38,30 lei; vol. II, Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1856—1859), 552 p., 32,30 lei.
- * * * **Documente privind istoria Românelor. Războiul din 1821. Izvoare narative**, vol. V, 628 p., 23,40 lei.
- * * * **Documente privind istoria Românelor. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I. Rapoarte consulare ruse (1770—1796). Din „Arhiva politică externă a Rusiei”, Moscova, 815 p., 43,30 lei.
- GEORGE POTRA, Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)**, 820 p., 34,60 lei.
- * * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. I, Țara Românească**, 961 p., 40,20 lei.
- CARL GÖLLNER, Turcia. Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 464 p., 26,50 lei.
- * * * **Repertoriul manuscriselor de arhivă interne sec. XV—XVIII privind istoria Românelor**, întocmite de I. Crăciun și A. Piuș, 504 p., 27 lei.

A R H E O L O G I E

- VLADIMIR DUMITRESCU, Necropola de înclinație din epoca bronzului de la Cirna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.
- D. BERCIU, Contribuții la problemele neoliticele în România, în lumina noilor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.
- IORGU STOIAN, Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, 384 p., 48,60 lei.
- * * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VIII, 808 p. + 16 pl., 111 lei.
- * * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p. + 1 pl., 46,60 lei.
- * * * **Studii și comunicări. Arheologie — Istorie Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.

